

2019

Situaciona analiza

DECE I
ADOLESCENATA
U SRBIJI

**Situaciona
analiza
dece i
adolescencata
u Srbiji**

2019.

Situaciona analiza dece i adolescenata u Srbiji

2019.

Izdavač

UNICEF u Srbiji

Za izdavača

Ređina De Dominićis,
direktorka kancelarije u Srbiji

Dizajn

Rastko Toholj

ISBN 978-86-80902-40-1

Decembar 2019.

SADRŽAJ

6	Spisak skraćenica		
7	Zahvalnost		
9	01 UVOD		
11	02 PREGLED OSNOVNIH INFORMACIJA O ZEMLJI	1. Politički kontekst	13
		2. Pregled ekonomije	13
		3. Ključni demografski izazovi	15
		4. Uzroci nejednakosti	17
		5. Humanitarni rizik, ekološki rizik i rizik od katastrofa	26
		6. Rodna nejednakost	34
		7. Društvene norme	41
		8. Mediji	51
		9. Digitalni jaz	52
57	03 PRAVA DETETA – STRATEŠKI I UPRAVNI OKVIR	10. Strateško usmerenje Vlade	57
		11. Upravljanje	58
		12. Javne finansije	61
		13. Partnerstva sa privatnim sektorom	65
		14. Uloga organizacija civilnog društva	69
		15. Podaci o deci	70
73	04 ŽIVOT DECE U SRBIJI – PRVA DECENIJA DETINJSTVA	16. Registracija rođenja	73
		17. Zdravlje, ishrana i razvoj u ranom detinjstvu	74
		18. Predškolsko vaspitanje i obrazovanje	84
		19. Pravo na život u porodičnom i sigurnom okruženju	88
		20. Osnovno obrazovanje	99
105	05 ADOLESCENCIJA U SRBIJI	21. Uvod	105
		22. Dobrobit adolescenata	107
		23. Obrazovanje, veštine i zapošljavanje	118
		24. Učešće adolescenata	139
146	Aneks 1. Spisak vrednosti indikatora održivog razvoja za Srbiju koji se odnose na decu		
149	Aneks 2. Mapiranje državnog okvira u oblasti prava deteta		
150	Aneks 3. Uzročna analiza		
155	Bibliografija		

Spisak tabela

- 11 **Tabela 1.** Ključne činjenice o Republici Srbiji, 2017. (Izvor: RZS, 2017.)
- 22 **Tabela 2.** Mesečni iznosi NSP za određene tipove domaćinstava, prag apsolutnog siromaštva i prag rizika od siromaštva (u RSD), neto prihod od NSP kao udeo praga rizika od siromaštva (u %), 2015.
- 24 **Tabela 3.** Broj korisnika dečijeg dodatka, obuhvat (%), mesečni iznosi dodatka (RSD) i godišnji rashodi (u milionima dinara i % BDP-a), 2014-2017.
- 30 **Tabela 4.** Vrednost za rizik, opasnost, ugroženost i nedostatak kapaciteta za borbu sa problemom, 2019.
- 44 **Tabela 5.** Broj porodica u kojima su deca bila žrtve nasilja prema evidenciji sistema socijalne zaštite, 2013-2017.
- 61 **Tabela 6.** Pregled rashoda iz nacionalnog budžeta po sektorima
- 65 **Tabela 7.** Rangiranje Srbije prema glavnim globalnim indeksima poslovne klime
- 77 **Tabela 8.** Ključni indikatori ishrane, 2014.
- 84 **Tabela 9.** Faktori povezani sa odgovornim pružanjem nege, 2014.
- 86 **Tabela 10.** Pregled finansiranja predškolskog obrazovanja, 2018.
- 132 **Tabela 11.** Stope NEET mladih uzrasta 15-24 godine, od 2014. do 2017. godine, po polu i području (urbano/ruralno)
- 135 **Tabela 12.** Obrazovno-radni status mladih prema istraživanju iz 2015. i 2018.

Spisak slika

- 12 **Slika 1.** Republika Srbija na mapi Evrope
- 15 **Slika 2.** Starosna piramida stanovništva u Srbiji 2017. godine
- 18 **Slika 3.** Prosečne godišnje neto plate i zarade po okruzima u Srbiji (u RSD, ukupno), 2018.
- 19 **Slika 4.** Nejednakosti u prihodima stanovništva Srbije, odnos udela kvintila prihoda S80/S20, 2013-2017.
- 20 **Slika 5.** Trendovi apsolutnog siromaštva u Srbiji, 2006-2017.
- 21 **Slika 6.** Stope rizika od siromaštva u Srbiji, u procentima, 2016.
- 23 **Slika 7.** Broj i raspodela primalaca NSP (pojedinaца) po statističkim regionima, 2017.
- 30 **Slika 8.** Indeks rizika organizacije Inform, 2019.
- 36 **Slika 9.** Broj dece koju su rodile maloletne devojčice 2017. godine — 3 opštine sa najvišim i 3 sa najnižim brojem prijavljene dece koju su rodile maloletne devojčice.
- 42 **Slika 10.** Percepcija socijalne distance, 2016.
- 66 **Slika 11.** Osam strateških sektora koji imaju veliki dodir sa pravima deteta i/ili potencijal da kroz svoje osnovne aktivnosti povećaju domet u odnosu na decu, 2019.
- 74 **Slika 12.** Stope smrtnosti odojčadi (plava linija), novorođenčadi (žuta linija), u perinatalnom periodu (siva linija) i dece mlađe od pet godina (narandžasta linija), 2010-2017.
- 89 **Slika 13.** Razlozi razdvajanja deteta i porodice, 2017 (u procentima)
- 90 **Slika 14.** Broj korisnika socijalne zaštite (zeleni stubići) u odnosu na broj radnika socijalne zaštite (plava linija), 2012-2017.
- 94 **Slika 15.** Broj dece u sistemu hraniteljske nege, 2010-2017.

- 95 **Slika 16.** Deca sa smetnjama u razvoju u rezidencijalnim ustanovama (narandžasta linija), deca u rezidencijalnim ustanovama (plavi stubići), 2013-2017.
- 99 **Slika 17.** Udeo učenika iz različitih ranjivih grupa u učionicama za decu sa smetnjama u razvoju, 2016.
- 102 **Slika 18.** Broj učenika koji uče prema IOP 1 i IOP 2, po godini, 2013/14-2017/18.
- 108 **Slika 19.** Procenat mladih (15-24 godine) koji se redovno bave sportom, 2016-2018.
- 109 **Slika 20.** Broj dijagnoza po pacijentu, 1996-2015.
- 110 **Slika 21.** Stope smrtnosti zbog samoubistva (broj samoubistava na 100.000) 2017. godine
- 113 **Slika 22.** Broj maloletnih krivičnih prijavi po polu, 2013-2017.
- 113 **Slika 23.** Broj osuđenih maloletnika koji učestvuju u izvršenju krivičnih dela po polu, 2013-2017.
- 114 **Slika 24.** Broj diverzionih mera primenjenih na maloletne učinioce krivičnih dela, 2013-2017.
- 119 **Slika 25.** Upis u srednje stručne škole po dužini programa/profila, 2013/14-2017/18.
- 120 **Slika 26.** Pokrivenost dece srednjim obrazovanjem 2018. godine
- 120 **Slika 27.** Stopa osipanja iz srednjeg nivoa obrazovanja u opštinama u Srbiji 2017. godine
- 124 **Slika 28.** Broj studenata na ISCED nivoima 6-8, 2013-2017.
- 124 **Slika 29.** Mladi (15-29 godina) prema obrazovnom nivou, 2015.
- 125 **Slika 30.** Nastavak obrazovanja nakon završetka srednje škole (procenat) od 2013. do 2017. godine
- 126 **Slika 31.** Učešće u visokom obrazovanju (19-30 godina) po polu, 2013-2017.
- 126 **Slika 32.** Broj studenata (19-24 godina) upisanih u visoko obrazovanje, po regionima
- 127 **Slika 33.** Procenat mladih (18-24 godine) koji napuštaju rano školovanje, 2014-2018.
- 129 **Slika 34.** Stopa zaposlenosti mladih po polu i području (urbano/ruralno), 2014-2018.
- 129 **Slika 35.** Stopa nezaposlenosti mladih (15-24 godine) po polu i području (urbano/ruralno), 2014-2018.
- 130 **Slika 36.** Pokazatelji statusa zaposlenosti, uzrast 15-18 godina, 2018.
- 131 **Slika 37.** Pokazatelji statusa zaposlenosti, uzrast 19-24 godine, 2018.
- 132 **Slika 38.** Stopa nezaposlenosti mladih u odnosu na obrazovni nivo, 2015.
- 133 **Slika 39.** Procenat NEET mladih u urbanim/ruralnim područjima i različitim regionima Srbije, 2014-2018.
- 133 **Slika 40.** Zaposlenost, nezaposlenost, dugoročna nezaposlenost i NEET mladih (uzrasta 15-24 godine) 2018. godine, po polu
- 134 **Slika 41.** Stopa neformalne zaposlenosti prema vrsti zajednice, 2015.
- 135 **Slika 42.** Dodatni kursevi i obuke završeni mimo formalnog obrazovanja, 2015.
- 140 **Slika 43.** Zadovoljstvo stanjem demokratije (mladi 14-29 godina), 2018.
- 140 **Slika 44.** Najvažnije lične vrednosti, mladi 14-29 godina, 2018.
- 141 **Slika 45.** Anketa o nivou poverenja, na skali od 1 do 5, među mladima uzrasta 14-29 godina, 2018.

SPISAK SKRAĆENICA

ACE	Negativno iskustvo u detinjstvu
CEB	Razvojna banka Saveta Evrope
COR	Ciljevi održivog razvoja
CPSU	Centri za porodični smeštaj i usvojenje
DOP	Društveno odgovorno poslovanje
HDI	Indeks ljudskog razvoja
IKT	Informacione i komunikacione tehnologije
IOP	Individualni obrazovni planovi
IRL	Interno raseljena lica
IVF	Vantelesna oplodnja
KIRS	Komesarijat za izbeglice i migracije Republike Srbije
KOMS	Krovna organizacija mladih Srbije
KPD	Konvencija o pravima deteta
MFI	Međunarodna finansijska institucija
MICS	Istraživanje višestrukih pokazatelja
MOR	Međunarodna organizacija rada
MOS	Ministarstvo omladine i sporta
MPNTR	Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja
MRZBSP	Ministarstvo za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja
MTTT	Ministarstvo trgovine, turizma i telekomunikacija
NEET	Mladi koji nisu obuhvaćeni obrazovanjem, zaposlenošću ili obukom
NSP	Novčana socijalna pomoć
OCD	Organizacije civilnog društva
OECD	Organizacija za ekonomsku saradnju i razvoj
OHCHR	Kancelarija visokog komesara za ljudska prava
PPPD	Principi poslovanja i prava deteta
RFZO	Republički fond za zdravstveno osiguranje
RI	Rane intervencije
ROB	Rodno odgovorno budžetiranje
RYCO	Regionalna kancelarija za saradnju mladih
RZS	Republički zavod za statistiku
SDC	Švajcarska agencija za razvoj i saradnju
SDI	Strana direktna investicija
SILC	Anketa o prihodima i uslovima života
SIPRU	Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva Vlade Republike Srbije
SRK	Smanjenje rizika od katastrofa
SSO	Stopa smrtnosti odojčadi
SZO	Svetska zdravstvena organizacija
UNDESA	Odeljenje Ujedinjenih nacija za ekonomska i socijalna pitanja
UNOPS	Kancelarija Ujedinjenih nacija za projektne usluge
UuZ	Usluge u zajednici

ZAHVALNOST

Ova situaciona analiza predstavlja rezultat saradnje i konsultacija kojima je upravljao Dečiji fond Ujedinjenih nacija (UNICEF) u Srbiji. Stručne savete su pružali brojni konsultanti, kao i zaposleni u Regionalnoj kancelariji UNICEF-a za Evropu i Centralnu Aziju (ECARO).

Tokom ovog procesa konsultovane su mnoge agencije Ujedinjenih nacija i razvojni partneri u Srbiji, uključujući Kancelariju stalnog koordinatora Ujedinjenih nacija u Srbiji, UNFPA, UNDP, UNHCR, Delegaciju Evropske unije, Svetsku banku, Švajcarsku agenciju za razvoj i saradnju (SDC), Švedsku agenciju za međunarodni razvoj i saradnju i dr.

Konsultativni sastanci o glavnim nalazima su organizovani sa više od 40 ključnih vladinih, nevladinih i nezavisnih tela, uključujući Ministarstvo za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja, Ministarstvo zdravlja, Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja, Ministarstvo finansija, Ministarstvo pravde, Ministarstvo unutrašnjih poslova, Ministarstvo omladine i sporta, Ministarstvo kulture i informisanja, Narodnu skupštinu, Zaštitnika građana, Poverenika za zaštitu ravnopravnosti itd. Značajan doprinos i podatke su pružili Zavod za statistiku Republike Srbije i Privredna komora Srbije.

Organizovana je i konsultativna grupa sa mladima kako bi oni direktno dali svoj doprinos nalazima i preporukama, a njihov doprinos je unet u izveštaj.

**Situaciona
analiza
dece i
adolescenata
u Srbiji**

01

UVOD

Situaciona analiza (SitAn) predstavlja analitički narativni izveštaj o pravima i dobrobiti dece u određenoj zemlji. Analiza, koja je zasnovana na pravima, sagledava napredak, izazove i prilike za ostvarivanje prava i dobrobiti dece, kao i obrasce uskraćenosti sa kojima su deca suočena. U okviru nje se analiziraju uzroci tih uskraćenosti i prepreke koje sprečavaju ostvarivanje dečijih prava; ispituje i prepoznaje napredak u intervencijama politika i programa za odgovarajući obuhvat ključnih populacija inkluzivnim socijalnim uslugama, uključujući i adekvatnost sprovođenja politika, naročito u pogledu budžeta i resursa, sa fokusom na to da nijedno dete ne bude izostavljeno; sagledavaju nejednako ostvarivanje prava te nivoi i dubina razlika između različitih dimenzija pravičnosti; naglašava položaj dece koja su izostavljena uprkos njihovim pravima na socijalne usluge i šanse, kao i dece pod najvećim rizikom od toga da budu izostavljena; naglašavaju oni aspekti dečijih prava kod kojih se javlja potreba za dodatnom pažnjom i aktivnostima.

Metodologija za SitAn proističe iz UNICEF-ovih Osnovnih smernica¹, a analiza se oslanja na različite verodostojne izvore podataka. Primarni izvori podataka su zvanična statistika i Istraživanje višestrukih pokazatelja (MICS). Izveštaj takođe koristi podatke iz verifikovanih izvora kao što su vladini izveštaji, analize međunarodnih agencija, institucija Evropske unije i međunarodnih finansijskih institucija, dokumenti dostavljeni međunarodnim institucijama, uključujući međunarodne mehanizme za ljudska prava i preporuke iz tih dokumenata, nalazi iz evaluacija

koje su obuhvatale jednu ili više zemalja, recenzirane akademske publikacije, izveštaji civilnog društva itd.

Vodilo se računa o triangulaciji podataka iz različitih izvora kako bi se osiguralo da se analiza zasniva na uravnoteženim i reprezentativnim dokazima i da predstavljeni podaci budu validni i aktuelni, između ostalog, kroz širok konsultativni proces sa vladinim telima, stručnjacima, nezavisnim telima, akademskom zajednicom, civilnim društvom i predstavnicima medija, kao i kroz konsultacije sa mladima. Poverljivost i anonimnost ključnih pružalaca informacija iz intervjua i konsultacija je pažljivo zaštićena.

Uočena su neka ograničenja u vezi sa podacima i to je opisano u nastavku. Administrativni izvori podataka u Srbiji obično ne razvrstavaju podatke o deci po kvintilima blagostanja, etničkoj pripadnosti i invaliditetu, što sužava prostor za razumevanje položaja dece koja su potencijalno izostavljena. Istraživanje MICS, koje popunjava neke od tih praznina, poslednji put je sprovedeno 2014. godine. Novi podaci iz istraživanja MICS biće objavljeni početkom 2020. godine, a do tada će određeni nedostaci u podacima ostati evidentni. Postoje i neka ograničenja u vezi sa podacima o adolescentima, jer različita istraživanja obuhvataju različite starosne grupe adolescenata pa stoga pružaju nepotpun prikaz njihovog položaja. Ograničenja podataka se uočavaju i kada je reč o deci u pokretu, o čijem položaju tek treba izraditi sveobuhvatnu sliku.

SitAn je zamišljen kao referentni dokument za decu u zemlji, a može biti koristan vladinim telima, nezavisnim telima, razvojnim partnerima (uključujući UNICEF), civilnom društvu, privatnom sektoru i širem auditorijumu.

¹ UNICEF, „Core Guidance: New Generation Situation Analysis“ (još uvek neobjavljeno), Njujork, 2019.

Situaciona
analiza
dece i
adolescenata
u Srbiji

02

PREGLED OSNOVNIH INFORMACIJA O ZEMLJI

Tabela 1. Ključne činjenice o Republici Srbiji, 2017.

(Izvor: RZS, 2017.)

Pokazatelj	Vrednost
Zvanični jezik	Srpski
Procenjeni ukupni broj stanovnika	7.020.858
Prirodni priraštaj na 1.000 stanovnika	-5,3
Smrtnost novorođenčadi na 1.000 živorođenih	4,7
Indeks starenja ²	U: 141,6; M: 120,9; Ž: 163,4
Prosečna starost	U: 43,0; M: 41,6; Ž: 44,4
Ukupan BDP za 2017. u RSD	4.754.368 miliona (44.227 miliona USD)
BDP po glavi stanovnika u RSD	677.178 (6.299 USD)
Stopa rasta BDP-a (2017)	2%
Očekivano trajanje života na rođenju	M: 73; Ž: 77,9
Stopa ukupnog fertiliteta	1,5
Prosečni broj članova domaćinstva	2,88
Porodice sa decom, po broju dece	51,7% sa jednim detetom
Procenjeni broj i procenat dece (0-17 godina)	1.218.906 (17,3%)
Procenjeni broj mladih (15-24 godina)	749.666 (10,6%)
Projekcije stanovništva (varijacija nultog migracionog salda) ³	6.569.116 (2031. god.) 6.180.614 (2041. god.)

Srbija je zemlja koja se nalazi na raskrsnici između centralne i jugoistočne Evrope. Nakon raspada Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije,

posle rata i sukoba devedesetih godina prošlog veka, Srbija je prešla na demokratsko upravljanje.

² Indeks starenja stanovništva predstavlja odnos starog (preko 60 godina) i mladog (0-19) stanovništva.

³ Zavod za statistiku Republike Srbije, Projekcije stanovništva u Republici Srbiji za period 2011-2041, Zavod za statistiku Republike Srbije, Beograd, 2014.

**Slika 1. Republika Srbija
na mapi Evrope**
(Izvor: UNICEF)

Srbija je ustavna, višestranačka, parlamentarna republika, svrstana je među **zemlje sa višim srednjim dohotkom** i ima tri grane vlasti: zakonodavnu, izvršnu i sudsku. Unitarna je i decentralizovana država sa centralnom vladom i dve autonomne pokrajine — Vojvodinom (na severu) i Kosovom i Metohijom (na jugu). Sistem lokalne samouprave se sastoji od **174 jedinice lokalne samouprave**, grupisane u 29 upravnih okruga⁴.

Decentralizovani nivoi upravljanja imaju nadležnosti važne za dobrobit dece, uključujući finansiranje (iz sopstvenih prihoda) predškolskih ustanova, tekućih troškova škola i dodatnih obrazovnih potreba dece, usluga dečije zaštite i dodatne podrške deci i porodicama.

Srbija ima oko 7 miliona stanovnika i u njoj živi preko 20 etničkih manjina. Autonomna pokrajina Vojvodina je najraznovrsnija u tom pogledu, sa šest zvaničnih jezika u upotrebi⁵. Većina ljudi (59 procenata) živi u urbanim područjima, dok ostali žive u poluurbanim i ruralnim područjima⁶.

Srbija je rangirana kao 67. od preko 185 zemalja na indeksu ljudskog razvoja (HDI)⁷, sa rezultatom od 0,79 u 2017. godini. Ona ima viši HDI od svojih manje razvijenih suseda, poput Bosne i Hercegovine i Albanije, ali je daleko od najrazvijenijih država Evrope (Nemačka — 0,94 i Ujedinjeno Kraljevstvo — 0,92) i regiona (Slovenija — 0,90)⁸. Očekivano trajanje života na rođenju je 75,4 godina (2017)⁹. Očekivano trajanje života polako ali sigurno raste od 2000. godine (72,1), iako je još uvek daleko od proseka u EU.

⁴ Ministarstvo državne uprave i lokalne samouprave, „Lokalne samouprave u Srbiji“, <<http://mduls.gov.rs/en/registers-and-databases/local-self-governments-in-serbia/>>, stranica posećena 3. septembra 2019. godine.

⁵ Zavod za statistiku Republike Srbije, *Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u Republici Srbiji, 2011*, Zavod za statistiku Republike Srbije Beograd, 2012.

⁶ Ibid.

⁷ Indeks ljudskog razvoja je mera za razumevanje blagostanja u zemlji i opštih uslova za rast i razvoj koji obuhvataju parametre zdravlja, obrazovanja i privrede: živeti dug i zdrav život, posedovati znanje i imati pristojan životni standard. HDI predstavlja geometrijsku sredinu normalizovanih indeksa za svaku od tri dimenzije (min. = 0, maks. = 1).

⁸ UNICEF, „Indeks ljudskog razvoja (HDI)“. <<http://hdr.undp.org/en/content/human-development-index-hdi>>, stranica posećena 3 septembra 2019.

⁹ Republički zavod za statistiku, <http://devinfo.stat.gov.rs/republika_srbija/libraries.aspx/Catalog.aspx>.

1. POLITIČKI KONTEKST

Srbija je članica Ujedinjenih nacija, Saveta Evrope, Organizacije za evropsku bezbednost i saradnju, Centralnoevropskog sporazuma o slobodnoj trgovini i NATO Partnerstva za mir.

Na osnovu velikih postignuća u pogledu reintegracije u evropske i međunarodne strukture, Srbiji je dodeljen status **zemlje kandidata za pristupanje Evropskoj uniji (EU)** (mart 2012. godine). Drugi važni događaji u procesu evropskih integracija su bili, između ostalog, zaključivanje Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju između EU i njenih država članica i Republike Srbije (septembar 2013. godine) te otvaranje 18 pregovaračkih poglavlja¹⁰ (od ukupno 35), od kojih su dva poglavlja privremeno zatvorena¹¹. Evropska komisija (EK) je 2018. godine usvojila svoju „Strategiju za Zapadni Balkan“, u kojoj se pominju 2025. kao moguća godina pristupanja Srbije Evropskoj uniji i šest prioritarnih inicijativa vezanih za jačanje vladavine prava, jačanje angažovanja u oblasti bezbednosti i migracija, jačanje podrške društveno-ekonomskom razvoju, unapređenje povezanosti u saobraćaju i energetici, sprovođenje digitalne agende za region i podršku pomirenju i dobrosusedskim odnosima.

Međunarodni položaj Srbije je uravnotežen između evropskih integracija i istovremenog održavanja dobrih odnosa sa velikim zemljama van EU — Sjedinjenim Američkim Državama, Rusijom, Kinom, kao i sa Ujedinjenim Arapskim Emiratima, koji su sve prisutniji kao novi investitori u Srbiji.

2. PREGLED EKONOMIJE

Ukupni ekonomski izgledi zemlje su pozitivni, što je rezultat makroekonomskih mera i fiskalnih prilagođavanja, uz konstantno smanjivanje javnog duga i nezaposlenosti i rast izvoza i stranih direktnih investicija (SDI). Ipak, građani još uvek ne osećaju značajniji ekonomski prosperitet u svojim domaćinstvima, što se odražava kroz nisku kupovnu moć i visoke nivoe migracija, naročito kod mladih. I dalje postoji visok udeo neformalne ekonomije, koji se procenjuje na oko 30 procenata BDP-a¹². Jedan od glavnih ekonomskih problema Srbije predstavlja nizak ekonomski rast, koji trenutno iznosi oko 3,5 procenta, za razliku od njegovog ekonomskog potencijala od 5 procenata¹³. BDP po glavi stanovnika (4.905 evra u 2017. godini) spada među najniže u Evropi i za gotovo 30 procenata je ispod vrednosti u Bugarskoj, najnerazvijenijoj državi članici EU¹⁴.

Srbija ima radnu snagu od 3,1 miliona ljudi na ukupno 7 miliona stanovnika, koja vrši snažan pritisak na državni budžet. **Na kraju 2018. godine zabeležen je suficit u srpskom budžetu**¹⁵, ali njegova održivost zavisi od sprovođenja strukturnih reformi, od privatizacije i/ili restrukturiranja državnih preduzeća¹⁶, od svođenja broja zaposlenih u javnom sektoru na optimalan nivo i od unapređenja efikasnosti, što bi trebalo da stvori trajni, spoljno orijentisani rast. Projektovani budžet za 2019. godinu će dodatno

¹⁰ Poglavlja otvorena u pregovorima: 4. Sloboda kretanja kapitala; 5. Javne nabavke; 6. Pravo privrednih društava; 7. Pravo intelektualne svojine; 9. Finansijske usluge; 20. Preduzetništvo i industrijska politika; 23. Pravosuđe i osnovna prava; 24. Pravda, sloboda i bezbednost; 25. Nauka i istraživanje (privremeno zatvoreno); 26. Obrazovanje i kultura (privremeno zatvoreno); 29. Carinska unija; 30. Spoljni odnosi; 32. Finansijski nadzor; 35. Ostalo — 1. stavka: Normalizacija odnosa između Srbije i Kosova (u skladu sa rezolucijom SB UN 1244 (1999)).

¹¹ Evropski savet, Savet Evropske unije, „Srbija, status pregovora“, <consilium.europa.eu/en/policies/enlargement/Serbia>, stranica posećena 13. maja 2019.

¹² Vlada Republike Srbije. „Program ekonomskih reformi za period od 2018. do 2020. godine“, n.d. <https://ec.europa.eu/neighborhood-enlargement/sites/near/files/serbia_erp_2018-2020.pdf>, stranica posećena 13. maja 2019. godine.

¹³ Fiskalni savet Republike Srbije „Mišljenje na Fiskalnu strategiju za 2019. godinu s projekcijama za 2020. i 2021. godinu, Rezimxy-%202019-2021.pdf, stranica posećena 13. maja 2019. godine.

¹⁴ Udovički, Kori. „Ekonomska struktura Srbije: Izazovi i šanse za ubrzani rast“. Centar za visoke ekonomske studije, decembar 2018. godine <ceves.org.rs/wp-content/uploads/2019/02/Serbias-Economic-Structure-Challenges-and-Opportunities-for-Accelerating-Growth.pdf>, stranica posećena 14. maja 2019.

¹⁵ Budžetski suficit za 2018. godinu je iznosio 32,2 milijarde dinara. Za 2019. godinu, projektovani budžet je planirao deficit od 0,5 procenata BDP-a.

¹⁶ U petrohemijskom, saobraćajnom, rudarskom i energetskom sektoru.

smanjiti nivo javnog duga na oko 50 procenata¹⁷ bruto domaćeg proizvoda (BDP), ali na račun nižih ulaganja u putnu i železničku infrastrukturu, životnu sredinu, obrazovanje i javno zdravlje (Fiskalni savet, 2019. godina). Udeo duga u odnosu na BDP je nizak u poređenju sa prosekom novih država članica (68 procenata) i uglavnom ga pokreću privatizovane kompanije¹⁸. U svrhu fiskalne konsolidacije, 2014. godine je uvedeno smanjenje plata u javnom sektoru za 10 procenata, što je 2018. godine prepolovljeno, na 5 procenata. Smanjene zarade su pogodile prosvetu i socijalne usluge i zaposlene u tim sektorima, uz zabranu zapošljavanja u javnom sektoru. Vlada je najavila da će do 2020. godine ponovo selektivno krenuti sa zapošljavanjem u javnom sektoru.

Veza sa indikatorima COR:

- 10.c.1 Troškovi izvršenja doznaka kao udeo u ukupnom iznosu doznake
- 17.1.1 Ukupni državni prihodi kao udeo u BDP-u, po izvorima
- 17.1.2 Udeo nacionalnog budžeta koji se finansira iz domaćih poreza
- 17.2.1 Neto zvanična razvojna pomoć (ukupna i ona koja je namenjena najnerazvijenijim zemljama) kao udeo ukupnih nacionalnih prihoda Organizacije za ekonomsku saradnju i razvoj (OECD) i Odbora za razvojnu pomoć
- 17.3.1 Strane direktne investicije, zvanična razvojna pomoć i Saradnja Jug-Jug, kao udeo u ukupnom nacionalnom budžetu
- 17.3.2 Iznos doznaka (izražen u USD) kao udeo u ukupnom BDP-u

¹⁷ Javni dug Srbije iznosi 23,17 milijardi evra (januar 2019. godine), odnosno 50,6 procenata BDP-a.

¹⁸ Udovički, Kori. „Ekonomska struktura Srbije: Izazovi i šanse za ubrzani rast”. Centar za visoke ekonomske studije, decembar 2018. godine <ceves.org.rs/wp-content/uploads/2019/02/Serbias-Economic-Structure-Challenges-and-Opportunities-for-Accelerating-Growth.pdf>, stranica posećena 14. maja 2019.

Dijaspora

Iako nikada nije sproveden sveobuhvatni popis srpske dijasporu i Srba u regionu, procenjuje se da Srbija ima veliku dijasporu od oko 5 miliona ljudi. Od toga broja, skoro 2 miliona Srba živi u regionu, konkretno u Sloveniji, Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini, Crnoj Gori, Makedoniji, Rumuniji, Albaniji i Mađarskoj¹⁹. Svetska banka procenjuje da su **2017. godine građani Srbije primili skoro 3,6 milijardi američkih dolara u doznakama, a taj iznos je činio 8,7 procenata BDP-a**, sa potencijalom rasta usled rastućeg broja visokokvalifikovanih ljudi koji emigriraju (Svetska banka, 2017). Narodna banka Srbije je dodatno procenila doznake na 3,4 milijardi evra u 2018. godini²⁰. Nezvanični podaci pokazuju da se gotovo 70 procenata doznaka koristi za zadovoljavanje troškova života i osnovnih potreba, od čega se približno jedna petina koristi za zdravstvene potrebe i obrazovanje²¹.

¹⁹ Komesarijat za izbeglice i migracije Republike Srbije. „Migracioni Profil Republike Srbije za 2017. godinu”, <<http://www.kirs.gov.rs/media/uploads/Migracije/Publikacije/migracioni%20profil%202017.pdf>>, stranica posećena 3. septembra 2019. godine.

²⁰ Narodna banka Srbije. „Platni bilans Srbije”, <https://www.nbs.rs/internet/cirilica/80/platni_bilans.html>, stranica posećena 3. septembra 2019. godine

²¹ „Bobić, Milica, Vlasta Bobić, Mirjana, Vesković Anđelković i Kokotović Vlasta Kanazir, Studija o spoljnim i unutrašnjim migracijama građana Srbije sa posebnim osvrtom na mlade, 2016, Međunarodna organizacija za migracije, Beograd, 2016. <<https://serbia.iom.int/sites/default/files/publications/documents/Study%20on%20external%20and%20internal%20migration%20of%20Serbia%27s%20citizens%20with%20particular%20focus%20on%20Youth.pdf>>, stranica posećena 3. septembra 2019.

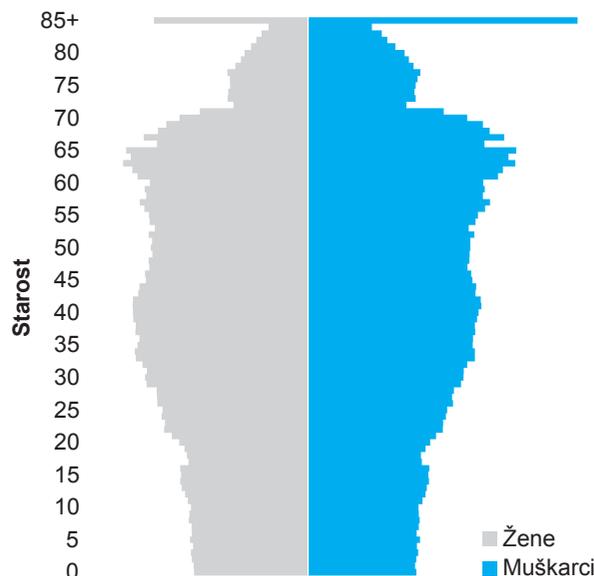
3. KLJUČNI DEMOGRAFSKI IZAZOVI

3.1 Niske stope rađanja

Jedan od ključnih izazova sa kojima se Srbija suočava u poslednjih 10 godina jeste pad broja stanovnika (*vidi Sliku 2*). Stope smrtnosti su za 57 procenata više od stopa nataliteta. To znači da je **2017. godine broj umrlih ljudi bio veći od broja novorođenih beba za 38.828²²**.

Broj rođenih beba se 2017. godine smanjio za 2,35 procenata u odnosu na 2014. godinu. Broj rođenih beba 2010. godine je bio 68.304, a 2017. godine 64.894, što predstavlja smanjenje od 4,9 procenata. To može imati negativan uticaj na rast i razvoj, kao i na blagostanje dece i mladih zbog dodatnih pritisaka na buduće generacije u pogledu obezbeđivanja ekonomske održivosti. Projekcije stanovništva (srednja varijanta sa nultim migracionim saldonom) predviđaju da će se broj stanovnika u Srbiji smanjiti za 12 procenata do 2041. godine²³.

Slika 2. Starosna piramida stanovništva u Srbiji 2017. godine
(Izvor: RZS, 2017.)

3.2 Emigracija

Pored negativnog prirodnog priraštaja, broj stanovnika se takođe smanjuje usled emigracije, koja će i ubuduće uticati na kretanje broja stanovnika. Ne postoje tačni podaci na godišnjem nivou o emigracionim tokovima u Srbiji. Prosečni negativni bilans eksternih migracija u evropske zemlje iznosi oko 15.000 ljudi godišnje, prema podacima Eurostata o novopridošlim imigrantima u EU i evropske države. U 2017. godini taj broj je bio 16.046, sa približnim odnosom muškaraca i žena od 3:2. Svaki deseti je imao 0-19 godina, a 8 procenata je bilo u starosnoj grupi od 20 do 24 godina²⁴. Srbija je takođe 31. na listi zemalja sa visokim stopama

²² Republički zavod za statistiku, „Vitalni događaji“, <<http://devinfo.stat.gov.rs>>, stranica posećena 3. septembra 2019.

²³ Ibid.

²⁴ Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva, Treći nacionalni izveštaj o socijalnom uključivanju i smanjenju siromaštva u Republici Srbiji za period od 2014. do 2017. godine, Vlada Republike Srbije, Beograd, decembar 2018.

migracija u zemlje OECD-a. **Izveštaji OECD-a navode da je bilo 43.577 imigranata iz Srbije u zemljama OECD-a u 2016. godini, a godišnji prosek od 2004. godine iznosi 32.000 imigranata.** U 2015. godini, 66 procenata svih migranata iz Srbije je otišlo u Nemačku²⁵.

Odeljenje Ujedinjenih nacija za ekonomska i socijalna pitanja (UNDESA) takođe navodi da se migrantski kontingent²⁶ Srba koji žive van zemlje povećao sa 846.196 ljudi u 2010. godini na 956.455 ljudi u 2017. godini (povećanje/razlika od 13 procenata, odnosno 110.259 ljudi). Procenjuje se da je²⁷ **do 2017. godine oko 14 procenata ukupnog stanovništva Srbije živelo u inostranstvu.** Oko 51 procenat emigranata iz Srbije čine žene (na osnovu migrantskog kontingenta). Glavne države destinacije za srpske građane na osnovu migrantskog kontingenta u 2017. godini bile su Austrija, Švajcarska i Nemačka.

Prema podacima popisa iz 2011. godine, 57,8 procenata od ukupnog broja registrovanih emigranata potiče iz neurbanih naselja, a 42,2 procenata iz urbanih naselja. Nekoliko opština u centralnoj i istočnoj Srbiji²⁸ i jugozapadnoj Srbiji²⁹ ima veće udele emigranta u ukupnom stanovništvu koje živi u njima. Kada se posmatra po regionu i obrazovnom nivou, **stanovništvo sa visokim obrazovanjem iz regiona Beograda i Vojvodini čini najveći broj emigranata,** dok stanovništvo bez osnovnog obrazovanja ili samo sa osnovnim obrazovanjem migrira u inostranstvo sa juga zemlje³⁰.

Godišnji troškovi koje Srbija ima zbog odlaska mladih i obrazovanih ljudi u inostranstvo iznose do 1,2 milijarde evra i jednaki su izvozu Srbije u IT sektoru. U situaciji kada je dostignuta prirodna stopa nezaposlenosti i kada su stvarni i potencijalni BDP izjednačeni, Srbija bi izgubila manevarski prostor za povećanje potencijalnog BDP-a putem faktora ljudskog kapitala, a sve zbog velikog broja odlazaka kvalifikovanih i obrazovanih ljudi³¹. Prema istraživanju migracija studenata (iz 2018. godine), svaki četvrti student želi da nastavi školovanje u inostranstvu, od čega dve trećine planira da nastavi da živi tamo³².

U 2014. godini bilo je oko 1,2 procenta dece starosti 0-17 godina čiji barem jedan roditelj živi u inostranstvu (1,8 procenata kod dece iz romskih naselja)³³. Migracija oba roditelja je prisutna kod 0,1 procenta dece, a **deca koja ostaju u Srbiji bez roditelja su uglavnom adolescenti (starosti 10-14 godina).** Migracija roditelja je prisutnija u južnim i istočnim regionima Srbije (2,2 procenta dece ostaje u Srbiji bez roditelja)³⁴.

Zaključak: Nepovoljna demografska i kontekstualna situacija moraće dugoročno i kontinuirano da se ublažava strateškim merama i intervencijama za decu, mlade i porodice sa decom.

Veza sa indikatorima COR:

17.14.1 Broj zemalja koje imaju mehanizme za unapređenje koherentnosti mera politike za održivi razvoj

²⁵ Organizacija za ekonomsku saradnju i razvoj, „International Migration Outlook 2018”, <https://read.oecd-ilibrary.org/social-issues-migration-health/international-migration-outlook-2018_migr_outlook-2018-en#page1>, stranica posećena 3. septembra 2019.

²⁶ „Međunarodni migrantski kontingenti predstavljaju procene 'ukupnog broja međunarodnih migranata prisutnih u određenoj državi u određenom trenutku'. Podaci Ujedinjenih nacija o migrantskom kontingentu se uglavnom zasnivaju na stanovništvu zemlje rođenom u inostranstvu i (kada te informacije nisu dostupne) stanovništvu koje ima strano državljanstvo.“ UNDESA, „Trends in International migrant stock (The 2017 Revision)”, <www.un.org/en/development/desa/population/migration/data/estimates2/estimates17.asp>, stranica posećena 2. septembra 2019.

²⁷ Procenu je napravio konsultant na osnovu migrantskog kontingenta u 2017. godini i ukupnog broja stanovnika u Srbiji u 2017. godini.

²⁸ Pet opština: Novi Pazar, Priboj, Prijepolje, Sjenica i Tutin.

²⁹ Četrnaest opština: Bor, Despotovac, Golubac, Kladovo, Kučevo, Majdanpek, Malo Crniće, Negotin, Petrovac na Mlavi, Požarevac, Svilajnac, Veliko Gradište, Žabari i Žagubica

³⁰ Bobić, Mirjana, Vesković Anđelković i Kokotović Vlasta Kanazir, „Studija o spoljnim i unutrašnjim migracijama građana Srbije sa posebnim osvrtom na mlade, 2016“. Međunarodna organizacija za migracije, 2016.

³¹ Vestminsterska fondacija za demokratiju, „Troškovi emigracije mladih iz Srbije, 2019“. Institut za razvoj i inovacije, <www.wfd.org/wp-content/uploads/2019/05/Cost-of-youth-emigration-Serbia.pdf>, stranica posećena 3. septembra 2019.

³² Kabinet ministra bez portfelja zaduženog za demografiju i populacionu politiku, Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja i Republički zavod za statistiku Srbije. „Migracije studenata“, 2018.

³³ UNICEF Zavod za statistiku Republike Srbije, Istraživanje višestrukih pokazatelja u Srbiji i Istraživanje višestrukih pokazatelja u romskih naseljima u Srbiji, 2014, UNICEF, Beograd, 2015.

³⁴ Ibid.

4. UZROCI NEJEDNAKOSTI

4.1 Regionalne ekonomske razlike

Kako bi se dobila sveobuhvatna slika položaja dece u Srbiji, važno je razumeti regionalne ekonomske razlike. Na primer, stanovništvo u **Gradu Beogradu (39,8 procenata) i Vojvodini (26,2 procenata) zajednički ima udeo od 66 procenata u BDP-u**³⁵. Kada se regionalni BDP izrazi kao standard kupovne moći (SKM)³⁶ i uporedi sa EU28 (28 zemalja članica EU), svi regioni u Srbiji su na nivou ispod 75 procenata BDP-a po glavi stanovnika u EU. Vodeći beogradski region je na nivou od 61 procenta, dok su regioni južne i istočne Srbije na nivou ispod 25 procenata proseka u EU28. U 2016. godini, Grad Beograd je imao 2,56 puta veći BDP po glavi stanovnika od južnog i istočnog regiona. Ekonomski najugroženiji okruzi u Srbiji su Podunavski, Pčinjski, Jablanički, Raški, Rasinski i Toplički — u svim ovim okruzima regionalni BDP po glavi stanovnika je niži od 300.000 dinara godišnje.^{37,38}

Niže vrednosti regionalnog BDP-a utiču na decu prvenstveno kroz niže izdatke za usluge koje se finansiraju iz lokalnih budžeta i stvaranje lokalnih i regionalnih nejednakosti koje se ne mogu u potpunosti nadomestiti npr. namenskim transferima. Pored toga, kapaciteti lokalne uprave ostaju niski. Odgovornosti se i dalje snose na lokalnom nivou bez odgovarajuće analize potrebnih kapaciteta i resursa³⁹. Očekuje se novi strateški okvir za decentralizaciju⁴⁰.

U cilju doprinosa reformi i profesionalizaciji srpske državne uprave i poboljšanju veština i efikasnosti, 2017. godine osnovana je Nacionalna akademija za javnu upravu. Time će se stvoriti nove prilike da se pitanje dečijih prava uvede u lokalnu upravu.

³⁵ Republički zavod za statistiku Srbije, „Regionalni bruto domaći proizvod u 2016. godini“, 2018, <www.stat.gov.rs/media/2746/rd-103-rbdp2016-srb.pdf>, stranica posećena 3. septembra 2019.

³⁶ Standard kupovne moći (SKM) je veštačka valutna jedinica. U teoriji, jednim SKM može se kupiti ista količina robe i usluga u svakoj zemlji. Međutim, prekogranične razlike u cenama znače da su za istu robu i usluge potrebne različite količine jedinica nacionalne valute u zavisnosti od zemlje. Standardi kupovne moći se dobijaju deljenjem bilo kog ekonomskog zbira u zemlji u nacionalnoj valuti sa odgovarajućim paritetima kupovne moći (PKM). Pariteti kupovne moći se dobijaju poređenjem nivoa cena sa korpom uporedivih roba i usluga koje su izabrane da budu reprezentativne za obrazac potrošnje u različitim zemljama.

³⁷ Republički zavod za statistiku Srbije, „Regionalni bruto domaći proizvod u 2016. godini“, 2018, <www.stat.gov.rs/media/2746/rd-103-rbdp2016-srb.pdf>, stranica posećena 3. septembra 2019.

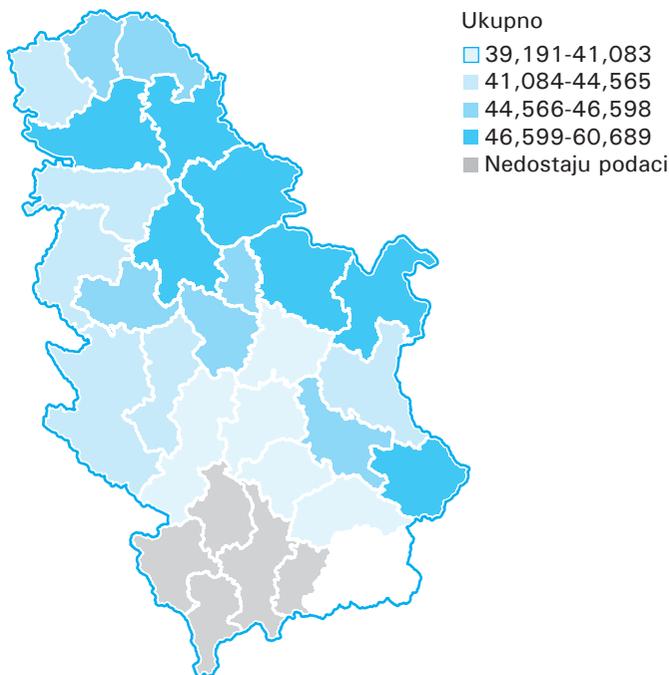
³⁸ Pored toga, Zakon o regionalnom razvoju (2009) definiše pokazatelje za razvrstavanje lokalnih samouprava na osnovu nivoa njihovog razvoja i opisuje karakteristike nedovoljno razvijenih i devastiranih lokalnih samouprava (Zakon o regionalnom razvoju), <<https://privreda.gov.rs/wp-content/uploads/2017/05/ZAKON-o-RR.pdf>>, 2009.

³⁹ Evropska komisija, „Izveštaj za Srbiju za 2018. godinu“, <<https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/20180417-serbia-report.pdf>>, stranica posećena 3. septembra 2019.

⁴⁰ Ministarstvo državne uprave i lokalne samouprave, „Reforma sistema lokalne samouprave“, <<http://mduls.gov.rs/reforma-javne-uprave/reforma-sistema-lokalne-samouprave/?script=lat>>, stranica posećena 3. septembra 2019.

Slika 3. Prosečne godišnje neto plate i zarade po okruzima u Srbiji (u RSD, ukupno), 2018.

(Izvor: RZS, 2018.)

Zaključak: Dobro ciljane mere na lokalnom nivou moraju sistematski uzimati u obzir makro i mikrofiskalnu situaciju te lokalne kapacitete i resurse.

4.2 Nejednakost u prihodima

U Srbiji postoje značajne nejednakosti u prihodima. Poređenje 20 procenata stanovništva sa najvišim prihodom i 20 procenata stanovništva sa najnižim prihodom pokazuje da su prihodi u prvoj grupi deset puta veći, što čini **najveći odnos nejednakosti prihoda u Evropi**^{41,42}. Džini koeficijent⁴³ takođe pokazuje sličan trend (u Srbiji je bio najviši 2015. godine — 40, dok je 2017. godine iznosio 37,8⁴⁴). Globalni dokazi ukazuju na to da postoji nesrazmerno veća verovatnoća da deca iz najugroženijih porodica, uključujući porodice sa niskim prihodima, budu neuhranjena na rođenju, da budu lošeg zdravlja i da imaju niže obrazovne ishode, što zauzvrat dovodi do toga da će ona verovatno imati niže nivoe prihoda kasnije u životu⁴⁵. Podaci sa PISA testa u Srbiji (2012. godine) potvrđuju da se na osnovu društveno-ekonomskog položaja može dosledno predvideti uspeh⁴⁶. Sa druge strane, Džini koeficijent koji se zasniva na potrošnji i odnos udela kvintila potrošnje imaju niske vrednosti u Srbiji i ukazuju na to da je nejednakost u potrošnji u Srbiji prilično umerena, što Srbiju svrstava među zemlje sa relativno podjednakim raspodelama potrošnje.

Još jedan način za razumevanje razlika u Srbiji predstavlja sagledavanje strukture prihoda. U proseku, samo 49 procenata prihoda domaćinstava ostvaruje se od stalnog zaposlenja, sa značajnim razlikama između urbanih područja (gde se 55 procenata prihoda domaćinstava ostvaruje od stalnog zaposlenja) i

⁴¹ Republički zavod za statistiku Srbije, <<http://devinfo.stat.gov.rs/Opstine/libraries/asp/asp/Home.aspx>>, stranica posećena 3. septembra 2019.

⁴² Džini koeficijent je mera odstupanja u raspodeli prihoda među pojedincima ili domaćinstvima u državi od savršeno jednake raspodele. Vrednost 0 predstavlja apsolutnu jednakost, a vrednost 100 apsolutnu nejednakost (Svetska banka, 2013).

⁴³ Svetska banka, „Razvojni pokazatelji Svetske banke, 2013”, <<http://documents.worldbank.org/curated/en/449421468331173478/World-development-indicators-2013>>, stranica posećena 3. septembra 2019.

⁴⁴ Republički zavod za statistiku Srbije, <<http://devinfo.stat.gov.rs>>, stranica posećena 3. septembra 2019.

⁴⁵ UNICEF, Londonska škola ekonomije i političkih nauka, Međugeneracijska jednakost, „Understanding the linkages between parents and children: a systematic review, 2013”, <https://www.unicef.org/socialpolicy/files/LSE_Capstone_Intergenerational_Equity.pdf>, stranica posećena 3. septembra 2019.

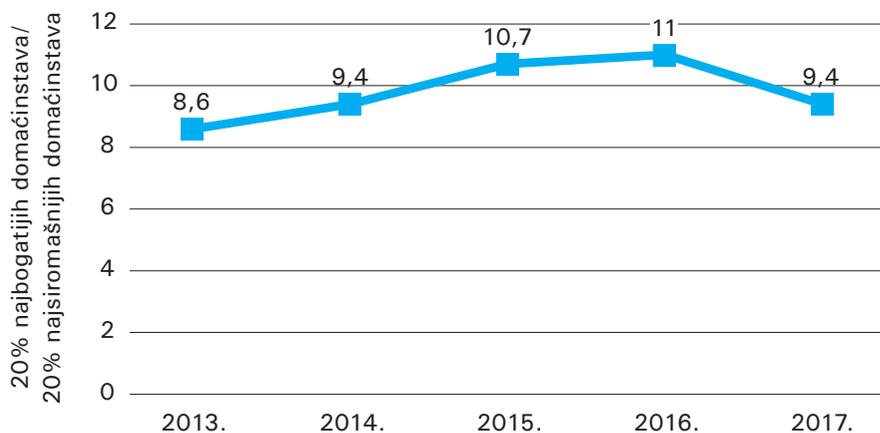
⁴⁶ Svetska banka, „PISA: The Bottom 40%”, <www1.worldbank.org/poverty/visualizeinequality/PISA/bottom_40.html>, stranica posećena 3. septembra 2019.

drugih područja (37,1 procenat). U istočnoj i južnoj Srbiji, taj broj iznosi samo 30 procenata, dok prihodi uaturi i poljoprivreda čine 23,8 procenta prihoda domaćinstava⁴⁷. U proseku, penzije čine 31 procenat prihoda domaćinstava u Srbiji.

Zaključak: U radu sa decom i porodicama u lokalnom okruženju treba voditi računa da se nastavi sa procenom potreba onih u nižim kvintilima prihoda.

Slika 4. Nejednakosti u prihodima stanovništva Srbije, odnos udela kvintila prihoda S80/S20, 2013-2017.

(Izvor: SILC)

4.3 Siromaštvo

Usled teških ekonomskih uslova, mnoga domaćinstva u Srbiji se nalaze na ivici egzistencije, imajući u vidu da je za prosečnu potrošačku korpu potrebno izdvojiti 1,44 prosečne zarade⁴⁸. Razumevanje dinamike siromaštva u Srbiji ima suštinski značaj za razumevanje položaja dece, jer ono predstavlja jedan od ključnih strukturnih uzroka uskraćivanja dečijih prava. Postoje dve osnovne mere siromaštva: apsolutno

siromaštvo (zasnovano na potrošnji), koje predstavlja nemogućnost da se zadovolje minimalne potrebe, i relativno siromaštvo (zasnovano na prihodu), koje se odnosi na nemogućnost da se dostigne standard života koji je primeren za društvo u kome osoba živi⁴⁹. Obe mere su važne, ne samo za praćenje kretanja broja ljudi koji su siromašni već i za formulisanje javnih politika za smanjenje siromaštva.

⁴⁷ Republički zavod za statistiku Srbije, „Prihodi domaćinstava u novcu i uaturi“, <<http://data.stat.gov.rs/Home/Result/01010101?languageCode=en-US>>, stranica posećena 3. septembra 2019.

⁴⁸ Ministarstvo trgovine, turizma i telekomunikacija, Kupovna moć stanovništva, Potrošačka korpa, decembar 2018. godine, <<http://mtt.gov.rs/download/kupovna.pdf>>, stranica posećena 27. marta 2019.

⁴⁹ Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva, „Merenje siromaštva – Teorijski koncepti, stanje i preporuke za Republiku Srbiju“, <<http://socijalnouklucivanje.gov.rs/wp-content/uploads/2014/09/POJAM-I-MERENJE-SIROMASTVA.pdf>>, stranica posećena 3. septembra 2019.

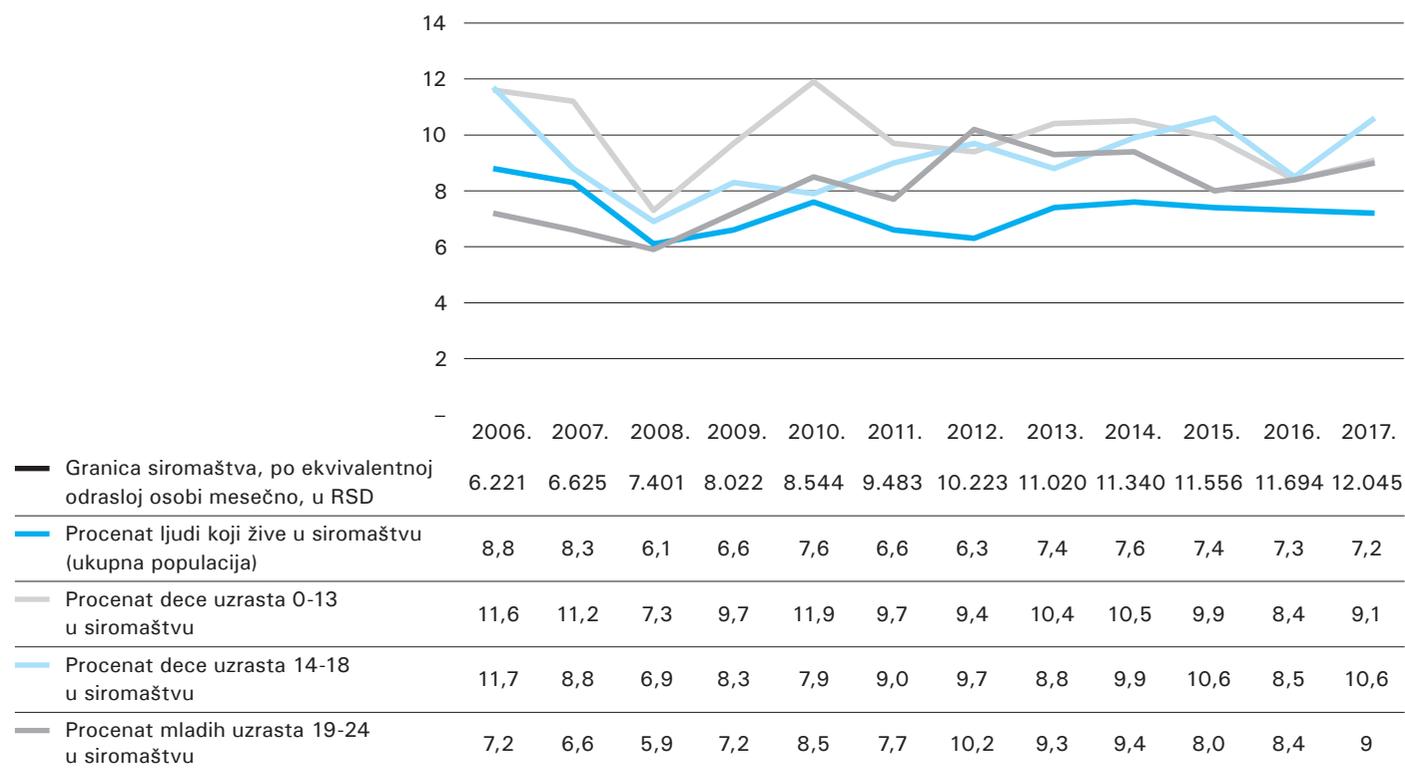
4.3.1 Apsolutno siromaštvo

Ljudi u apsolutnom siromaštvu su oni čija je potrošnja ispod granice siromaštva — nivoa na kojem se smatra da je nemoguće zadovoljiti osnovne potrebe. U 2017. godini granica siromaštva u Srbiji iznosila je 12.045 dinara po ekvivalentu odrasle osobe mesečno, a 7,2 procenta stanovništva u Srbiji je imalo potrošnju ispod tog nivoa^{50,51}.

Apsolutno siromaštvo se u Srbiji stabilizovalo na oko 7 procenata ljudi koji ne mogu da zadovolje osnovne potrebe. To znači da osnovne potrebe ne može da zadovolji oko 500.000 ljudi. Podaci pokazuju da je siromaštvo dva puta češće u neurbanim područjima (10,5 procenata naspram 4,9 u urbanim), ugroženost je vidljiva naročito u jugoistočnoj Srbiji, kod dece starosti do 14 godina, kod mladih (15-24 godine) te kod osoba koje žive u domaćinstvima na čijem je čelu neko sa niskim nivoom obrazovanja ili neko ko je nezaposlen ili neaktivan⁵². **To znači da je 2017. godine oko 120.000 dece (starosti 0-18 godina) i 40.000 mladih (starosti 19-24 godine) živelo u apsolutnom siromaštvu.**

Slika 5.

Trendovi apsolutnog siromaštva u Srbiji, 2006-2017.
(Izvor: SIPRU, 2017.)

⁵⁰ Da li je osoba u apsolutnom siromaštvu ili ne utvrđuje se poređenjem njene potrošnje (ili potrošnje potrošačke jedinice) sa granicom apsolutnog siromaštva. Granica apsolutnog siromaštva je definisana kao fiksna potrošnja potrebna da se zadovolje minimalne životne potrebe, koja se vremenom prilagođava samo promenama cena. Potrošačke jedinice su definisane u skladu sa skalom OECD-a (prva odrasla osoba u domaćinstvu = 1, druge odrasle osobe = 0,7, deca mlađa od 14 godina = 0,5).

⁵¹ Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva. „Apsolutno siromaštvo”, <<http://socijalnoukljucivanje.gov.rs/en/social-inclusion-in-rs/data/absolute-poverty/>>, stranica posećena 3. septembra 2019.

⁵² Ibid.

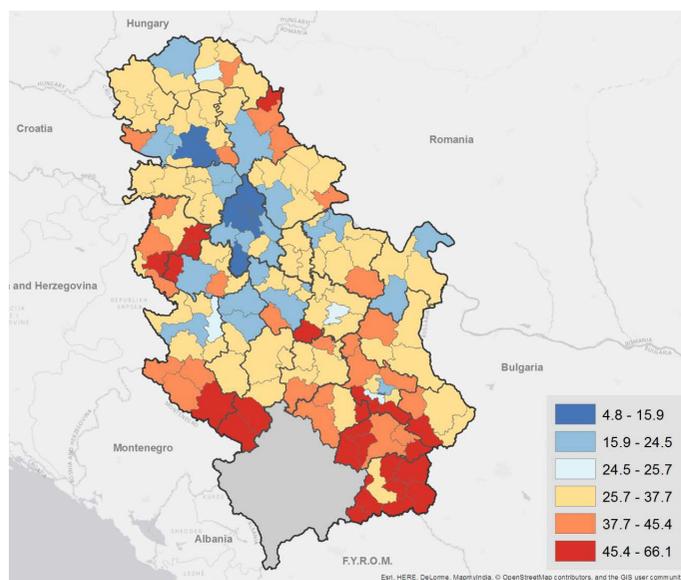
4.3.2 Relativno siromaštvo (stopa rizika od siromaštva)

Stopa rizika od siromaštva predstavlja udeo osoba čiji je prihod po potrošačkoj jedinici nakon socijalnih transfera manji od 60 procenata srednjeg nacionalnog dohotka po potrošačkoj jedinici^{53, 54}. Ti pojedinci nisu nužno siromašni, ali se kod njih javlja veći rizik od toga da postanu siromašni. U Srbiji postoji stabilan trend od oko 25 procenata stanovništva pod rizikom od siromaštva (25,7 procenata u 2017. godini, 25 procenata u 2014. godini), dok je u EU28 prosek 16,9 procenata⁵⁵.

Na sledećoj karti su date procene stopa rizika od siromaštva na nivou jedinica lokalne samouprave (opština).

Slika 6. Stope rizika od siromaštva u Srbiji, u procentima, 2016.

(Izvor: Svetska banka i RZS, 2016.)

⁵³ Prihod po jedinici potrošnje se dobija deljenjem prihoda domaćinstva sa brojem potrošačkih jedinica (ekvivalenata odraslih osoba) koje žive u domaćinstvu.

⁵⁴ Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva, „Merenje siromaštva – Teorijski koncepti, stanje i preporuke za Republiku Srbiju“, <<http://socijalnouklucivanje.gov.rs/wp-content/uploads/2014/09/POJAM-I-MERENJE-SIROMASTVA.pdf>>, stranica posećena 3. septembra 2019.

⁵⁵ Republički zavod za statistiku Srbije, „Baza podataka DevInfo 7, Srbija“, <<http://devinfo.stat.gov.rs>>, stranica posećena 3. septembra 2019.

Pojedinci u domaćinstvima koja se sastoje od dvoje odraslih sa troje ili više izdržavane dece imaju najveću stopu rizika od siromaštva (55,8 procenata). Dece u riziku od siromaštva ima više nego u opštoj populaciji (30,2 procenta u 2017. godini) i taj trend je stabilan, sa niskom stopom rasta (npr. u 2014. godini je bilo 29,7 procenata dece u riziku od siromaštva)⁵⁶. Kod dece koja žive sa jednim roditeljem i dece sa dvoje ili više braće i sestara javlja se najveći rizik od siromaštva⁵⁷.

Razvrstani podaci pokazuju da se rizik od siromaštva u starosnoj grupi 19-24 godine smanjuje na 26,8 procenata za muškarce, ali ostaje visok za žene (30,8 procenata). On se takođe smanjuje na 24,6 procenata za starosnu grupu 19-24 godine koja živi u urbanim područjima, ali ostaje na 34,7 procenata sa neurbana područja⁵⁸.

4.3.3 Vladin odgovor na siromaštvo

Glavna novčana davanja usmerena na ljude koji žive u siromaštvu u srpskim sistemima socijalne i dečije zaštite jesu novčana socijalna pomoć i dečiji dodatak.

Novčana socijalna pomoć

Obuhvat novčanom socijalnom pomoći (NSP), koja je usmerena na siromašne porodice, nije se značajno promenio od 2013. godine. U 2017. godini preko 104.000 domaćinstava je primilo ovu pomoć, tj. preko 260.000 korisnika, odraslih i dece (3,7 procenata ukupnog stanovništva), sa udelom u BDP-u od 0,33. Oko 46 procenata porodica koje su primaoci NSP ima decu. Oko 18 procenata porodica koje su primaoci NSP čine porodice sa jednom odraslom osobom⁵⁹.

⁵⁶ Ibid.

⁵⁷ Republički zavod za statistiku Srbije, „Stopa rizika od siromaštva prema pragu siromaštva i tipu domaćinstva“, <<http://data.stat.gov.rs/Home/Result/0102020103?languageCode=sr-Cyrl>>, stranica posećena 3. septembra 2019.

⁵⁸ Republički zavod za statistiku Srbije, rezultati iz Ankete o prihodima i uslovima života izračunati za potrebe ovog izveštaja.

⁵⁹ Republički zavod za socijalnu zaštitu, „Deca u sistemu socijalne zaštite 2017“, <<http://www.zavodsz.gov.rs/media/1416/deca-u-sistemu-socijalne-zastite-u-2017.pdf>>, stranica posećena 2. septembra 2019.

Udeo primalaca NSP po polu je ujednačen. Postoji veliki udeo dece (36,3 procenta u poređenju sa 17,3 procenta u ukupnom stanovništvu) – 94.783 u 2017. godini.

Zakon o socijalnoj zaštiti prepoznaje strance državljane i lica bez državljanstva kao korisnike sistema socijalne zaštite. Socijalna pomoć za lica koja traže azil, odnosno za lica kojima je odobren azil uređena je Pravilnikom o socijalnoj pomoći za lica koja traže azil, odnosno za lica kojima je odobren azil. Socijalna pomoć bi trebalo da se ostvaruje u vidu mesečne novčane pomoći, a u toku je postupak donošenja novog pravilnika.

Tabela 2. Mesečni iznosi NSP za određene tipove domaćinstava, prag apsolutnog siromaštva i prag rizika od siromaštva (u RSD), neto prihod od NSP kao udeo praga rizika od siromaštva (u %), 2015. (Izvor: Proračun zasnovan na podacima Ministarstva za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja, RZS i SIPRU)

	Osnovni iznos	Uvećani iznos	Prag apsolutnog siromaštva	Prag rizika od siromaštva	Neto prihod od NSP kao udeo praga rizika od siromaštva *
Pojedinac	7.843	9.412	11.556	15.416	0,51-0,61
Porodica sa jednim roditeljem i dvoje dece (0-13)	–	15.059	23.112	24.666	0,61

Napomena: Porodice sa jednim roditeljem uvek dobijaju uvećani iznos.

* Podaci o pragu rizika od siromaštva se zasnivaju na anketi SILC (iz 2016. godine), koja se odnosi na prihode iz 2015. godine.

Iako je vertikalna efikasnost ovog novčanog davanja veoma dobra (**60 procenata stiže do najsiromašnijeg kvintila**), obuhvat najugroženijeg stanovništva je nizak i dopire se do **samo 11 procenata ljudi iz najsiromašnijeg kvintila** (prema podacima Svetske banke).^{60,61} Stopa obuhvata ugrožene romske populacije je bila viša (prema istraživanju MICS, 2014. godine je gotovo polovina romskih domaćinstava primala NSP, uključujući 63,8 procenata romskih domaćinstava iz najsiromašnijeg kvintila). Programi aktivnog uključivanja za primaocce novčane socijalne pomoći još uvek nisu uzeli maha, što utiče na sveukupnu efikasnost pomoći.

Adekvatnost davanja je takođe nezadovoljavajuća kada se ocene iznosi pomoći iz perspektive toga da li mogu da zadovolje osnovne potrebe korisnika, tj. da ih izvuku iz apsolutnog siromaštva. To znači da su porodice kojima je novčana socijalna pomoć glavni izvor prihoda primile za polovinu ili za 40 procenata manje sredstava u odnosu na iznos koji je potreban da bi se dostigao prag rizika od siromaštva.

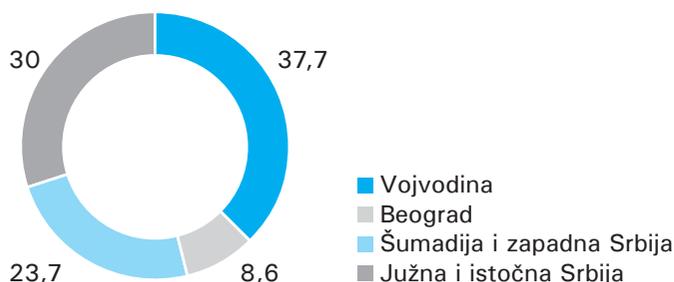
⁶⁰ Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva, Treći nacionalni izveštaj o socijalnom uključivanju i smanjenju siromaštva u Republici Srbiji za period od 2014. do 2017. godine, Vlada Republike Srbije, Beograd, decembar 2018.

⁶¹ U uslovima savršenog usmeravanja pomoći (ako se pomoć daje samo onima koji su siromašni i ne daje se bogatijima), stopa obuhvata siromašnih po kriterijumu apsolutnog siromaštva može biti 53%.

Trebalo bi dodatno analizirati **geografsku raspodelu primalaca NSP**, jer podaci pokazuju da možda postoji razlika u stopama primalaca u četiri regiona u poređenju sa navedenim nivoima siromaštva.

Slika 7. Broj i raspodela primalaca NSP (pojedina) po statističkim regionima, 2017.

(Izvor: MRZBSP)

Prema nalazima Svetske banke, novčana socijalna pomoć ima najbolji učinak u pogledu ekonomičnosti od svih socijalnih programa koji se finansiraju iz državnog budžeta. Odnos troškova i koristi, koji prikazuje smanjenje dubine (rizika od) siromaštva za svaki dinar potrošen na dati program, iznosio je 0,85⁶².

Korisnici novčane socijalne pomoći takođe imaju prava na druga davanja i povlastice, npr. na status energetski zaštićenog kupca (drugim rečima, na smanjenje mesečnog računa za struju ili gas), na pomoć za zdravstvenu negu, a po pravilu i na dečiji dodatak ako dete redovno pohađa školu. Druge vrste pomoći mogu se razlikovati u jedinicama lokalne samouprave; u većini gradova i opština korisnici novčane socijalne pomoći imaju pravo na različite vrste jednokratne novčane pomoći ili davanja u naturi, kao što su besplatni obroci u narodnim kuhinjama, besplatni udžbenici, odeća i obuća za decu, umanjeње računa za komunalije itd.

Trenutno ne postoje dodatne informacije o profilu korisnika novčane socijalne pomoći i karakteristikama domaćinstava u kojima oni žive niti o razlozima koji ih sprečavaju da izađu iz ekstremnog siromaštva.

Dečiji dodatak

Dečiji dodatak je drugo ključno davanje usmereno na siromašna domaćinstva u Srbiji. On se dodeljuje u jednakim iznosima za prva četiri deteta u porodici, podleže imovinskom cenzusu i uslovljen je redovnim pohađanjem škole. Od 1. juna 2018. godine deca u porodicama sa jednim roditeljem dobijaju iznos uvećan za 30 procenata, dok deca sa smetnjama u razvoju i invaliditetom dobijaju iznos uvećan za 50 procenata. Starosna granica za dečiji dodatak je 19 godina. Kao izuzetak, starosna granica je 26 godina za decu sa smetnjama u razvoju i invaliditetom. Davanje se finansira iz državnog budžeta, a dodeljuju ga službe lokalne samouprave.

U 2017. godini dečiji dodatak je primilo oko 342.000 dece i mladih, od kojih je 72.000 primilo uvećani iznos. Ukupna **stopa obuhvata dece je oko 21 procenat, što ukazuje na trend stalnog opadanja** od 2014. godine (23,6 procenta)⁶³. Prema podacima iz ankete SILC, stopa obuhvata dečijim dodatkom dece u riziku od siromaštva (0-17 godina) iznosila je oko 45 procenata. Obuhvat je značajno niži kod dece srednjoškolskog uzrasta i omladine zbog zahteva za redovnim pohađanjem škole i većeg osipanja iz srednjeg obrazovanja. Obuhvat dece osnovnoškolskog uzrasta iz romskih naselja je visok (preko 70 procenata 2014. godine).

U 2017. godini osnovni dečiji dodatak je iznosio 2.734 dinara (44 SKM), dok je uvećani dodatak iznosio 3.554 dinara (57 SKM). U pogledu adekvatnosti, osnovni dečiji dodatak je iznosio oko polovine potrošnje koja se pripisuje deci, dok

⁶² Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva, Treći nacionalni izveštaj o socijalnom uključivanju i smanjenju siromaštva u Republici Srbiji za period od 2014. do 2017. godine, Vlada Republike Srbije, Beograd, decembar 2018.

⁶³ U uslovima savršenog usmeravanja sredstava i bez zahteva za redovnim pohađanjem škole, obuhvat bi trebalo da bude 30 procenata ako je cilj programa da se dodatak dodeli svoj deci u riziku od siromaštva.

je za stariju decu dodatak činio oko jednu trećinu relevantnog iznosa⁶⁴.

Podaci iz ankete SILC (2016) pokazuju da preko 70 procenata od ukupnih sredstava za ovaj program dobija stanovništvo u prvom (najsiriromašnijem) i drugom kvintilu, što znači da je program dobro usmeren u pogledu vertikalne efikasnosti. Kao i kod programa novčane socijalne pomoći, poslednjih godina došlo je do blagog pogoršanja u usmeravanju sredstava.

Tabela 3. Broj korisnika dečijeg dodatka, obuhvat (%), mesečni iznosi dodatka (RSD) i godišnji rashodi (u milionima dinara i % BDP-a), 2014-2017.

(Izvor: Ministarstvo za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja, RZS)

Godina	Broj korisnika			Mesečni iznos (u milionima RSD)	Rashodi	
	Deca i mladi	Porodice	Stopa obuhvata (0-18)		Ukupno (u milionima RSD)	Odnos prema BDP-u
2014.	384.315	204.818	23,6	2.595	12.997.3	0,33
2015.	370.718	196.801	22,8	2.641	12.768.5	0,32
2016.	359.411	189.509	22,1	2.662	12.428.5	0,30
2017.	342.248	178.591	21,0	2.734	12.343.4	0,28

Napomena: Obuhvat se računa za kohortu od 0 do 18 godina, jer na davanje imaju pravo deca i mladi do 19. godine.

Jednokratna novčana pomoć

Prema izveštajima centara za socijalni rad, u 2017. godini je došlo do povećanja broja zahteva za jednokratnom novčanom pomoći, a taj porast se nastavio i tokom 2018. godine, kada je podneto 190.964 zahteva, od kojih je priznato 159.428. Jednokratna novčana pomoć se dodeljuje iz finansijskih sredstava lokalnih samouprava.

Zaključak: Siromaštvo dece predstavlja osnovno pitanje koje utiče na blagostanje dece. Postoji potreba da se razmotri stvaranje dodatnog fiskalnog prostora kako bi se većina dece izvukla iz siromaštva kroz povećanje obuhvata i adekvatnosti programa novčane pomoći.

⁶⁴ Ibid.

U Zaključnim zapažanjima o kombinovanom drugom i trećem periodičnom izveštaju Republike Srbije o sprovođenju Konvencije o pravima deteta⁶⁵, Komitet za prava deteta je preporučio da Srbija:

- ojača podršku deci koja žive ispod granice siromaštva, posebno porodicama sa jednim roditeljem, porodicama sa četvoro ili više dece i porodicama sa decom sa smetnjama u razvoju, kao i da obezbedi da mere socijalne zaštite pružaju dovoljno za stvarne troškove pristojnog života dece, uključujući troškove relevantne za njihovo pravo na zdravlje, ishranu, obrazovanje, adekvatan smeštaj te vodu i higijenu;
- razmotri adekvatnost novčane pomoći deci sa stanovišta obezbeđivanja minimalnog životnog standarda i pristupa u smislu informisanja korisnika, dometa i procedura prilagođenih korisniku;
- pojednostavi administrativne procedure i odredbe podrške za pristup novčanoj pomoći najugroženijim porodicama;
- obezbedi da deca koja žive u ruralnim područjima imaju pristup kvalitetnom obrazovanju, adekvatnoj zdravstvenoj zaštiti i stanovanju.

Veza sa indikatorima COR:

□□□

Neki od ključnih razvojnih partnera

Svetska banka ima za cilj smanjenje siromaštva i povećanje prosperiteta u Srbiji na održiv način. **MMF** prati ekonomske i finansijske politike. **UNICEF** se zalaže za smanjenje dečijeg siromaštva.

⁶⁵ Komitet za prava deteta, Zaključna zapažanja o kombinovanom drugom i trećem periodičnom izveštaju Republike Srbije (CRC/C/SRB/CO/2-3), 7. mart 2017.

5. HUMANITARNI RIZIK, EKOLOŠKI RIZIK I RIZIK OD KATASTROFA

Sukobi i politička nestabilnost predstavljaju rizik u Srbiji i širem regionu i mogu imati kritični uticaj na dobrobit dece u zemlji. Tokom prethodne tri decenije zemlja je bila teško pogođena sukobima u regionu, raspadom Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, prilikom 538.000 izbeglica iz Bosne i Hercegovine i Hrvatske, odnosno 240.000 interno raseljenih lica (IRL) sa Kosova (u skladu sa rezolucijom SB UN 1244 (1999)), NATO bombardovanjem, nasilnim političkim diskursom širom regiona i široko rasprostranjenim društvenim sukobima. Rešavanje situacije na Kosovu (u skladu sa rezolucijom SB UN 1244 (1999)) i dalje predstavlja jednu od glavnih političkih tema u zemlji. Srbija na Globalnom indeksu mira ima rezultat od 1,851^{<?>}, što je stavlja na 54. mesto od 163 zemalja.

Zaključak: Treba i dalje održavati mir i raditi na pomirenju kako bi se omogućilo uspostavljanje boljih prijateljskih odnosa dece sa njihovim vršnjacima iz regiona i kako bi se kod dece razvile veštine sprečavanje sukoba i izgradnje mira.

5.1 Deca u pokretu

Srbija je 2015. godine imala značajan priliv migranata i izbeglica koji su pristizali kao posledica razornog rata u Siriji, ali se njima ubrzo pridružilo i stanovništvo u pokretu koje dolazi iz drugih azijskih (Avganistan, Irak, Iran, Pakistan) i afričkih zemalja (Alžir, Tunis Nigerija, itd.), pa se trenutni priliv karakteriše kao mešoviti migracioni tok ljudi i dece.

U Srbiji su administrativni podaci o deci u pokretu ili nepotpuni ili nedostupni, a državni organi ih ne prikupljaju sistematski. Komesarijat za izbeglice i migracije (KIRS) procenio je da je 2018. godine oko 18.000 osoba prošlo preko teritorije Srbije (oko 40 procenata njih su deca)^{<?>}. Isti trend se očekuje i 2019. godine — i dalje se primećuju novi dolasci, od kojih oko jednu šestinu čine maloletnici koji nemaju pratnju ili su razdvojeni od roditelja ili staratelja (maloletnici bez pratnje)^{<?>}. Srbija se i dalje vidi kao tranzitna zemlja i veoma mali broj ljudi podnosi zvaničan zahtev za azil; tokom 2018. godine samo je 10 maloletnika bez pratnje podnelo zahtev za azil^{<?>}.

Termin „deca u pokretu” predstavlja opšti izraz za decu koja su u pokretu iz različitih razloga, dobrovoljno ili ne, unutar neke zemlje ili između zemalja, sa svojim roditeljima/primarnim starateljima ili bez njih, a čije kretanje, sa potencijalom da im pruži šanse, može dovesti do rizika (ili povećanog rizika) od ekonomske ili seksualne eksploatacije, zlostavljanja, zanemarivanja i nasilja.

Osim podataka o deci koja su ostala kod kuće bez roditelja (a koji su dobijeni iz istraživanja MICS 2014. godine) i podataka o uslugama koje se pružaju u okviru sistema socijalne zaštite, nisu dostupni drugi administrativni sistemski podaci o ostaloj deci u pokretu. Na primer, poznato je da se tokom 2017. godine skoro 4.000 srpskih građana, uglavnom iz

⁶⁶ Vision of Humanity, „Globalni indeks mira, 2019”, <<http://visionofhumanity.org/indexes/global-peace-index/>>, stranica posećena 2. septembra 2019.

⁶⁷ Komesarijat za izbeglice i migracije Republike Srbije, „Migration Open House, Obrenovac”, mart 2019.

⁶⁸ Komesarijat za izbeglice i migracije Republike Srbije, „Mesečna statistika”, mart 2019.

⁶⁹ UNHCR, „Snapshot, January 2019”, <<https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/67819.pdf>>, stranica posećena 5. marta 2019.

Nemačke, vratilo u Srbiju, ali ti podaci nisu potpuno razvrstani⁷⁰. Istraživanje o porodicama koje su se vratile po sporazumu o readmisiji i žive u neformalnim naseljima u Beogradu podvlači višestruku ugroženost sa kojom se suočavaju deca u tim domaćinstvima i potrebu da se ojačaju usluge podrške koje bi osigurale njihovo blagostanje⁷¹.

Srbija ima Strategiju za upravljanje migracijama (za period 2017-2022. godine) i Strategiju prevencije i suzbijanja trgovine ljudima. Tri nova zakona relevantna za upravljanje izbegličkom i migrantskom situacijom su usvojena 2018. godine – Zakon o azilu i privremenoj zaštiti, Zakon o strancima i Zakon o graničnoj kontroli. Novi Zakon o azilu je uskladio srpsko zakonodavstvo sa međunarodnim i evropskim standardima kroz unapređenje definicije izbeglica i unapređene odredbe za decu tražioce azila koja su bez pratnje ili su razdvojena od roditelja ili staratelja. Srbija nastavlja da zadovoljava potrebe pojedinaca u tranzitu kroz svoj odgovor na migracije i 2018. godine je prihvatila Globalni dogovor o sigurnim, uređenim i redovnim migracijama i Globalni dogovor o izbeglicama.

Zaključak: Sveobuhvatan profil dece u pokretu tek treba izraditi. Treba poboljšati prikupljanje podataka o potrebama u migracijama. Važno je nastaviti rad na rešavanju pitanja višestruke uskraćenosti dece u pokretu, kao i dece u porodicama koje se vraćaju u Srbiju na osnovu sporazuma o readmisiji sa EU.

Glavni uzroci migracija za decu u pokretu

U ranim fazama migrantskog kretanja ka Evropi 2015. godine glavni uzroci migracija dece u pokretu koja su ulazila u zemlju bez odgovarajuće vize ili dokumenata uglavnom su bili političke prirode: bežala su od rata, raseljenja, prisilne regrutacije, ogromnih ljudskih gubitaka i progona zbog političkih ili verskih razloga ili zbog seksualne orijentacije. Devojčice i žene su takođe bežale zbog prisilnih brakova i seksualnog nasilja. Politički razlozi takođe vraćaju povratnike u Srbiju: azil im nije odobren, legalan ponovni ulazak u njihovu pretpostavljenu zemlju porekla. Poslednjih godina, sve veći broj ljudi iz nekih drugih oblasti ulazi u zemlju i njih možda pokreću složeniji razlozi, poput siromaštva, klimatskih promena, globalnih kretanja porodica, a i ekonomski faktori takođe predstavljaju snažan pokretač. Relativno je stabilan procenat ljudi koji su primorani na migraciju kao žrtve kriminalnih mreža i trgovine ljudima (naročito devojčice i žene iz Afrike). Dinamika migracija nije u potpunosti poznata, naročito jer se od zatvaranja granica u martu 2016. godine stalno istražuju nove rute. Povratnici i spajanje porodica su uređeni posebnim sporazumima i zakonima koji se odnose na migracije. Na unutrašnje migracije u Srbiji utiču socijalni i ekonomski faktori, npr. odlazak na studije, traženje posla, sezonski rad, kao i drugi razlozi vezani za urbanizaciju. Međutim, sveobuhvatan profil dece u pokretu tek treba izraditi.

⁷⁰ Komesarijat za izbeglice i migracije, „Migracioni profil za 2017. godinu“, <http://www.kirs.gov.rs/media/uploads/Migracije/Publikacije/Eng/Migration_profile_of_the_Republi.pdf>, stranica posećena 1. marta 2019.

⁷¹ Centar za integraciju mladih, „Pravno-socijalni položaj i ranjivost porodica i dece koja žive u neformalnim naseljima u Beogradu, 2019“, <<http://cim.org.rs/wp-content/uploads/2019/04/research.pdf>>, stranica posećena 5. marta 2019.

U **Zaključnim zapažanjima o kombinovanom drugom i trećem periodičnom izveštaju Republike Srbije o sprovođenju Konvencije o pravima deteta**⁷², Komitet za prava deteta je skrenuo pažnju na potcilj 13.5 Ciljeva održivog razvoja o promovisanju mehanizama za podizanje kapaciteta za delotvorno planiranje i upravljanje u vezi sa klimatskim promenama i preporučio je da država članica:

- uspostavi pravične i efikasne postupke za azil koji se sprovode na način prilagođen detetu, i u proceduralnom i u materijalnom pogledu, a kojima se sistematski identifikuju deca bez pratnje ili razdvojena deca i upućuju na odgovarajuću zaštitu i podršku, kao i da, u tom smislu, razmotri izmenu važećeg nacionalnog zakonodavstva, uključujući Zakon o azilu;
- obezbedi potpuno uključivanje dece tražilaca azila i dece izbeglica koja su bez pratnje ili su razdvojena u postojeći sistem zaštite dece, obezbedi toj deci smeštaj u hraniteljskim porodicama ili drugim smeštajnim kapacitetima koji su adekvatni za njihov uzrast, pol i potrebe, u skladu sa procenama najboljeg interesa deteta sprovedenim na individualnoj osnovi, te da uspostavi specijalizovane usluge za decu sa emocionalnim, psihijatrijskim i bihevioralnim problemima;
- obezbedi da se svoj deci koja traže azil sistematski pružaju informacije o njihovim pravima i obavezama, postupcima za azil i raspoloživim uslugama kako bi se sprečilo da pribegavaju spavanju bez krova nad glavom zbog straha od deportacije te da preduzme neophodne korake za zaštitu dece bez pratnje od krijumčara;
- obezbedi potpuno poštovanje principa zabrane proterivanja i olakša pristup sistemu azila za decu kojoj je potrebna međunarodna zaštita u skladu sa članovima 6, 22. i 37. Konvencije;
- garantuje pravo na sticanje srpskog državljanstva svoj deci koja trenutno borave u državi potpisnici, a koja bi inače bila bez državljanstva, bez obzira na sopstveni pravni status ili pravni status roditelja.

Veza sa indikatorima COR:

- 4.1.1 Udeo dece i mladih (a) u razredima 2/3, (b) na kraju nižih razreda osnovne škole i (c) na kraju viših razreda osnovne škole koji postižu bar minimalni nivo dostignuća u (1) čitanju i (2) matematici, po polu
- 4.2.1 Udeo dece mlađe od 5 godina koja se pravilno razvijaju u smislu zdravstvenog, obrazovnog i psihosocijalnog blagostanja, po polu
- 4.2.2 Stopa učešća u organizovanom učenju (godinu dana pre zvaničnog uzrasta za upis u osnovnu školu), po polu
- 4.3.1 Stopa učešća mladih i odraslih u formalnom i neformalnom obrazovanju i osposobljavanju tokom prethodnih 12 meseci, po polu
- 4.4.1 Stopa učešća mladih i odraslih koji poseduju veštine u informacionim i komunikacionim tehnologijama, po vrstama veština
- 4.5.1 Indeksi pariteta (žene/muškarci, ruralno/urbano, najniži/najviši kvintil blagostanja i ostalih, kao što su invaliditet, starosedelački status ili status pod uticajem konflikta, kako podaci postaju dostupni) za sve indikatore obrazovanja sa ove liste koje je moguće razvrstati
- 5.2.1 Udeo žena i devojčica starosti 15 godina i više koje su u partnerskim odnosima ikada bile izložene fizičkom, seksualnom ili psihološkom nasilju od strane sadašnjeg ili bivšeg partnera tokom proteklih 12 meseci, prema vrsti nasilja i starosti
- 5.2.2 Udeo žena i devojčica starosti 15 godina i više koje su bile izložene seksualnom nasilju od strane osoba koje nisu njihov partner tokom proteklih 12 meseci, po starosti i mestu dešavanja

⁷² Komitet za prava deteta, Zaključna zapažanja o kombinovanom drugom i trećem periodičnom izveštaju Republike Srbije (CRC/C/SRB/CO/2-3), 7. mart 2017.

- 5.3.1 Udeo žena starosti 20-24 godine koje su udate ili su živele u zajednici pre starosti od 15 i pre starosti od 18 godina
- 5.4.1 Udeo vremena koje se provodi u obavljanju neplaćenih poslova u domaćinstvu i brizi za druge, po polu, starosti i lokaciji
- 5.6.1 Udeo žena starosti 15-49 godina koje donose sopstvene informisane odluke o seksualnim odnosima, upotrebi kontracepcije i brizi za reproduktivno zdravlje
- 10.7.2 Broj zemalja koje su uvele politike migracija koje se sprovode na dobar način
- 16.1.2 Broj smrtnih slučajeva uzrokovanih konfliktima na 100.000 stanovnika, po polu, starosti i uzroku
- 16.2.2 Broj žrtava trgovine ljudima na 100.000 stanovnika, po polu, starosti i obliku eksploatacije
- 16.2.3 Udeo mladih žena i muškaraca starosti 18-29 godina koji su do uzrasta od 18 godina bili izloženi seksualnom nasilju
- 16.3.1 Udeo žrtava nasilja u prethodnih 12 meseci koje su prijavile svoju viktimizaciju nadležnim organima ili drugim priznatim mehanizmima za rešavanje sukoba
- 16.b.1 Udeo stanovništva koje navodi da se lično osećalo diskriminisanim ili zlostavljanim tokom prethodnih 12 meseci po nekoj osnovi diskriminacije koja je zabranjena u okviru međunarodnog humanitarnog prava

Neki od ključnih razvojnih partnera:

IOM podržava napore Vlade u upravljanju izazovima vezanim za migracije kroz promovisanje međunarodnog prava o migracijama, rasprave o javnim politikama i davanje smernica, zaštitu prava migranata, zdravlja migranata i uzimanje u obzir rodnih dimenzija migracija. **UNHCR** se fokusira na zaštitu izbeglica u mešanim migracionim tokovima s kojima se država može suočiti tokom iznenadnih vanrednih situacija koje zahtevaju hitan odgovor. **UNICEF** saraduje sa Vladom Srbije i partnerima kako bi zadovoljio neposredne potrebe dece, uključujući bezbednost, zaštitu, zdravstvenu zaštitu, adekvatnu ishranu i obrazovanje. **GIZ** se fokusira na raseljavanje i migracije i kombinuje kratkoročnu pomoć sa srednjoročnim i dugoročnim projektima, kroz pružanje podrške izbeglicama i interno raseljenim licima. **UNDP, SZO, IOM i UNOPS** su sproveli zajednički program Ujedinjenih nacija „Otvorene zajednice — uspešne zajednice, podrška zdravstvenim, komunalnim i socijalnim uslugama u srpskim opštinama u kojima borave migranti i izbeglice“, koji ima za cilj da unapredi stepen prihvatanja izbeglica i migranata i razumevanje pitanja sa kojima se oni suočavaju u opštinama i gradovima koji su najizloženiji njihovom dolasku. **USAID** je angažovan na rekonstrukciji vrtića i centara za azil za decu migrante i interno raseljenu decu u Srbiji. **Razvojna banka Saveta Evrope (CEB)** pružila je finansijsku pomoć za projekat „Srbija: Stalni sistem pružanja pomoći migrantskoj populaciji u Srbiji“. **Vlada Švajcarske (SDC)** najavila je program za jačanje regionalne saradnje u oblasti migracija na Zapadnom Balkanu (2020-2027) kako bi se promovisalo dosledno i delotvorno upravljanje migracijama i njihovim višestrukim dimenzijama te kako bi se doprinelo boljoj socijalnoj koheziji i regionalnoj integraciji na Zapadnom Balkanu.

5.2 Rizik po životnu sredinu i rizik od katastrofa

Složeni skup pritisaka i potresa koji se sastoje od prirodnih katastrofa i opasnosti koje je izazvao čovek, uključujući klimatske promene, ima značajan uticaj na održivi razvoj Srbije i negativno utiče na razne sektore privrede i ljudski razvoj. Jejlov indeks ekološke efikasnosti⁷³ (IEE) stavlja Srbiju na 84. mesto, tj. u prvu polovinu od ukupnog broja rangiranih zemalja; međutim, Vlada redovno dobija kritike zbog **lošeg finansiranja zaštite životne sredine i nedovoljne transparentnosti u donošenju odluka u vezi sa životnom sredinom**. Što se tiče smanjenja rizika od katastrofa (SRK), jedna procena rizika od humanitarnih kriza i katastrofa koja je koristila otvorene podatke svrstava **Srbiju u zemlje srednjeg rizika⁷⁴ sa značajno višim indeksima ugroženosti, opasnosti, izloženosti i rizika u poređenju sa susjednim zemljama u regionu** (videti tabelu i kartu u nastavku).

Tabela 4. Vrednost za rizik, opasnost, ugroženost i nedostatak kapaciteta za borbu sa problemom, 2019. (Izvor: Jejlov Centar za pravo i politiku životne sredine i Centar za međunarodnu informacionu mrežu o nauci o zemlji, Univerzitet Kolumbija)

Južna Evropa Viši srednji prihod		SRBIJA 	
	Vrednost	Pozicija	Trend
INFORM Rizik	3,5	99	–
Opasnost i izloženost	4,4	66	–
Ranjivost	2,5	118	–
Nedostatak kapaciteta za suočavanje	3,9	119	–

Slika 8. Indeks rizika organizacije Inform, 2019.

(Izvor: Jejlov Centar za pravo i politiku životne sredine i Centar za međunarodnu informacionu mrežu o nauci o zemlji, Univerzitet Kolumbija)

⁷³ Jejlov Centar za pravo i politiku životne sredine i Centar za međunarodnu informacionu mrežu o nauci o zemlji, Univerzitet Kolumbija „Environmental Performance Index, 2018 Report”, <<https://epi.envirocenter.yale.edu/downloads/epi2018policymakerssummaryv01.pdf>>, stranica posećena 5. marta 2019. Indeks ekološke efikasnosti (IEE) rangira učinak zemalja u pogledu visokoprioritetnih pitanja vezanih za životnu sredinu koja se tiču zaštite ljudskog zdravlja i zaštite ekosistema, budući učinak zemalja u devet tematskih oblasti koje se sastoje od 24 pokazatelja i prikazuje uporedni učinak zemalja.

⁷⁴ INFORM, „Country Risk Profiles”, <<http://www.inform-index.org/Countries/Country-profiles/iso3/SRB>>, stranica posećena 27. marta 2019.

Velike poplave u centralnoj i zapadnoj Srbiji 2014. godine (koje su pogodile 20 procenata stanovništva Srbije, sa procenjenim ekonomskim uticajem od 4,8 procenata BDP-a Srbije)⁷⁵ istakle su ranjivost energetskog sistema zemlje, koji se u proizvodnji električne energije u velikoj meri oslanja na ugali iz površinskih kopova. Srbija ima veliki intenzitet emisija u energetici zbog intenzivnog korišćenja uglja u proizvodnji električne energije i grejanju, zastarele energetske infrastrukture i niske energetske efikasnosti kod krajnjih korisnika. **Loš kvalitet vazduha**, uglavnom zbog korišćenja uglja u proizvodnji električne energije, predstavlja značajan problem, naročito u urbanim područjima, a Srbija je među pet zemalja sa najvećom koncentracijom PM_{2.5}⁷⁶ čestica (od 41 evropske zemlje)⁷⁷. Prema podacima SZO, oko 6.500 ljudi je umrlo od respiratornih bolesti u Srbiji tokom 2016. godine, što ukazuje na visok nivoa zagađenja vazduha.

Većina prirodnih opasnosti sa kojima se suočava Srbija je prekogranične prirode, ali postoji samo **ograničeno istraživanje ranjivosti** i uticaja katastrofa na većinu grupa u riziku, uključujući decu iz urbanih i ruralnih područja na širem regionalnom nivou i na nivou zemlje. Iako postojeći normativni okvir u obrazovanju podržava uvođenje SRK i prilagođavanja na klimatske promene u školske programe (vodiči i referentni materijali za to postoje), obučan je samo mali broj nastavnika. Nedavno objavljeni Izveštaj o humanom razvoju UNDP-a za Srbiju ističe da je socijalni kapital centralni element otpornosti zajednica na prirodne opasnosti i opasnosti povezane sa klimatskim

promenama povezane⁷⁸. Imajući u vidu posebno veliku ulogu mladih u budućnosti u vezi sa pitanjem životne sredine, postoje očigledne prepreke **za uključivanje i učešće mladih u politikama i aktivnostima vezanim za životnu sredinu**, što se najpre odnosi na jasne podatke o njihovim kratkoročnim i dugoročnim implikacijama za decu i mlade.

Nedavno istraživanje među mladima starosti 15-30 godina (2018) pokazuje da 69 procenata mladih **smatra da nisu spremni da reaguju u vanrednim situacijama**, 93 procenta smatra da drugi mladi nisu spremni, a 92 procenta smatra da bi mladima bile potrebne dodatne obuke o tome kako reagovati u vanrednim situacijama⁷⁹.

5.3 Vladin odgovor na rizik po životnu sredinu i rizik od katastrofa

Nacionalni program zaštite životne sredine (NPZZS) predstavlja sveobuhvatnu okvirnu strategiju sektora životne sredine, iako postoje brojni konkretniji dokumenti javnih politika. Trenutno se sprovede pripreme za izradu Strategije klimatskih promena sa Akcionim planom. Poglavlje 27 u procesu pridruživanja EU o životnoj sredini i klimatskim promenama otvoreno je u decembru 2016. godine. Uprkos sveobuhvatnom okviru javnih politika, još uvek preostaje nekoliko izazova. Procenjuje se da izdaci za životnu sredinu iz budžeta Vlade za Republiku, Autonomnu pokrajinu Vojvodinu i gradove i opštine trenutno iznose oko **0,3 procenta BDP-a, što je nisko u poređenju sa potrebama**, kao i u poređenju sa izdacima država članica EU. Pored toga, alternativni izveštaj o Poglavlju 27 u pridruživanju EU ističe da većina lokalnih samouprava troši manje na politiku zaštite životne sredine nego što prikuplja od naknade za zaštitu životne sredine⁸⁰. Takođe je

⁷⁵ Evropska banka za obnovu i razvoj, „Dijagnostika Srbije: Procena napretka i izazova u razvoju održive tržišne ekonomije“, decembar 2017, <<http://ebrd.com/documents/strategy-and-policy-coordination/serbia-diagnostic-paper.pdf>>, stranica posećena 27. marta 2019.

⁷⁶ PM_{2,5} se odnosi na suspendovane čestice u vazduhu koje imaju prečnik manji od 2,5 mikrometara, što je oko 3 procenta prečnika ljudske dlake. Pošto su tako male, te sitne čestice se obično duže zadržavaju u vazduhu od težih čestica. Tako se povećava šansa da ih ljudi udahnu. Studije su pokazale blisku vezu između izloženosti sitnim česticama i prerane smrti od bolesti srca i pluća. Takođe se zna da sitne čestice izazivaju ili pogoršavaju hronične bolesti kao što su astma, srčani udar, bronhitis i drugi respiratorni problemi.

⁷⁷ Evropska banka za obnovu i razvoj, „Dijagnostika Srbije: Procena napretka i izazova u razvoju održive tržišne ekonomije“, decembar 2017, <<http://ebrd.com/documents/strategy-and-policy-coordination/serbia-diagnostic-paper.pdf>>, stranica posećena 27. marta 2019.

⁷⁸ UNDP, „Izveštaj o humanom razvoju, 2016, Socijalni kapital: nevidljivo lice otpornosti“, <http://hdr.undp.org/sites/default/files/nhdr_serbia_2016_eng_digital_version2.pdf>, stranica posećena 20. marta 2019.

⁷⁹ Stojanović Boban, „Alternativni izveštaj o položaju i potrebama mladih u Republici Srbiji 2018“, Krovna organizacija mladih Srbije – KOMS, <koms.rs/istrazivanja/alternativni-izvestaj-o-polozaju-potrebama-mladih-u-republici-srbiji-2018-godina>, stranica posećena 27. marta 2019.

⁸⁰ Koalicija 27, „Poglavlje 27: Izveštaj o (ne)napretku, novembar 2016 – februar 2018.“, Beograd, 2018, <https://www.mis.org.rs/wp-content/uploads/izvestaj_K27_2018_ENG_WEB.pdf>, stranica posećena 27. marta 2019.

prepoznata slabost administrativnih kapaciteta da apsorbuju raspoloživa sredstva.

Nacionalna strategija za smanjenje rizika od katastrofa i zaštitu i spasavanje u vanrednim situacijama (2011) promovirše vezu između SRK i drugih sektora i usklađena je sa globalnim strateškim okvirom (Sendai okvir za SRK) i COR. Vlada Republike Srbije je u decembru 2014. godine usvojila Nacionalni program upravljanja rizikom od elementarnih nepogoda. Nakon toga je osnovano novo vladino telo, Kancelarija za upravljanje javnim ulaganjima (KUJU) za sveobuhvatnu koordinaciju i praćenje sprovođenja Akcionog plana za sprovođenje Nacionalnog programa upravljanja rizikom od elementarnih nepogoda. Zakon o smanjenju rizika od katastrofa i upravljanju vanrednim situacijama je usvojen 2018. godine i doneo je dalji pomak od reagovanja ka smanjenju rizika, svesti o riziku i pripremljenosti, odnosno pomak ka **primarnoj ulozi lokalnih samouprava u SRK** i upravljanju vanrednim situacijama. Nacionalna procena rizika je usvojena 2019. godine, mada se u njoj ne govori dovoljno konkretno o ugroženosti ljudi, uključujući i ugroženost dece. Relevantni vladini akteri su zainteresovani da dodatno istraže novčanu pomoć kao efikasan i ekonomičan oblik humanitarne pomoći.

Zaključak: Učešće mladih bi trebalo videti kao neophodan i ključan element za planiranje, praćenje i aktivnosti, između ostalog i kroz inovacije vezane za upravljanje životnom sredinom i smanjenje rizika od katastrofa. Potrebno je više podataka o specifičnim vrstama ugroženosti koje predstavljaju potencijalni uticaj katastrofa i klimatskih promena. Resursi za smanjenje rizika od katastrofa i zaštitu životne sredine trebalo bi da budu dostupniji i kroz formalne i kroz neformalne kurikulume. Trebalo bi istražiti energetske efikasno osvetljenje, rešenja koja koriste solarnu ili drugu obnovljivu energiju, naročito u školama i na drugim lokacijama na kojima deca duže provode vreme.

U Zaključnim zapažanjima o kombinovanom drugom i trećem periodičnom izveštaju Republike Srbije o sprovođenju Konvencije o pravima deteta⁸¹, Komitet za prava deteta je skrenuo pažnju na potcilj 13.5 Ciljeva održivog razvoja o promovisanju mehanizama za podizanje kapaciteta za delotvorno planiranje i upravljanje u vezi sa klimatskim promenama i preporučio je da država članica:

- prikupi razvrstane podatke koji identifikuju vrste rizika sa kojima se suočavaju deca tokom različitih katastrofa.

Veza sa indikatorima COR:

3.9.1	Stopa smrtnosti koja se pripisuje zagađenju domaćinstva i okolnog vazduha
7.1.2	Udeo stanovništva koji se primarno oslanja na čista goriva i tehnologije za kuvanje
7.2.1	Udeo obnovljive energije u ukupnoj finalnoj potrošnji energije
7.a.1	Dotok međunarodnih finansijskih sredstava u zemlje u razvoju kao podrška istraživanjima čiste energije i razvoju i proizvodnji energije iz obnovljivih izvora, uključujući hibridne sisteme
7.b.1	Ulaganja u energetske efikasnost kao udeo u BDP i iznos stranih direktnih investicija i finansijskih transfera za infrastrukturu i tehnologiju za usluge održivog razvoja
9.4.1	Emisije CO2 po jedinici stvorene dodate vrednosti
9.5.1	Rashodi za istraživanje i razvoj kao udeo u BDP
11.5.1	Broj smrtnih slučajeva, broj nestalih lica i broj lica direktno pogođenih migracijama na 100.000 stanovnika
11.5.2	Direktni ekonomski gubici u odnosu na globalni BDP, šteta po kritičnu infrastrukturu i broj prekida osnovnih usluga po osnovu katastrofa

⁸¹ Komitet za prava deteta, Zaključna zapažanja o kombinovanom drugom i trećem periodičnom izveštaju Republike Srbije (CRC/C/SRB/CO/2-3), 7. mart 2017.

- 11.6.1 Udeo komunalnog čvrstog otpada koji se redovno prikuplja i koji se na odgovarajući način odlaže u ukupnoj količini generisanog komunalnog čvrstog otpada, po gradovima
- 11.6.2 Prosečne srednje vrednosti suspendovanih čestica (npr. PM2.5 i PM10) u gradovima (ponderisan broj stanovnika)
- 11.b.1 Broj zemalja koje usvajaju i primenjuju nacionalne strategije smanjenja rizika od katastrofa u skladu sa Sendai okvirom za smanjenje rizika od katastrofa 2015-2030.
- 11.b.2 Udeo lokalnih uprava koje usvajaju i sprovode strategije za smanjenje rizika od katastrofa na lokalnom nivou u skladu sa nacionalnim strategijama smanjenja rizika od katastrofa
- 12.2.2 Domaća materijalna potrošnja, domaća materijalna potrošnja po glavi stanovnika i domaća materijalna potrošnja po BDP
- 12.8.1 Mera u kojoj su na svim nivoima integrisani obrazovanje za (1) pripadnost globalnoj zajednici i (2) održivi razvoj, uključujući i rodnu ravnopravnost i ljudska prava na svim nivoima: (a) nacionalnih obrazovnih politika; (b) kurikuluma; (c) obrazovanja nastavnika; (d) procene učenika i studenata
- 13.1.1 Broj smrtnih slučajeva, broj nestalih lica i broj lica direktno pogođenih migracijama na 100.000 stanovnika
- 13.1.2 Broj zemalja koje usvajaju i primenjuju nacionalne strategije smanjenja rizika od katastrofa u skladu sa Sendai okvirom za smanjenje rizika od katastrofa 2015-2030.
- 13.1.3 Udeo lokalnih uprava koje usvajaju i sprovode strategije za smanjenje rizika od katastrofa na lokalnom nivou u skladu sa nacionalnim strategijama smanjenja rizika od katastrofa
- 13.2.1 Broj zemalja koje su dostavile svoje komunikacije o uspostavljanju ili operacionalizaciji integrisanih politika/strategija/planova za povećanje njihove sposobnosti da se prilagode negativnim uticajima klimatskih promena, uz uslov da te politike/strategije/planovi podstiču otpornost na klimatske promene i razvoj sa niskim emisijama gasova sa efektom staklene bašte na način koji ne ugrožava proizvodnju hrane (uključujući nacionalni plan adaptacije, nacionalno utvrđene doprinose, nacionalne komunikacije, dvogodišnje ažurirane izveštaje ili drugo)
- 13.3.1 Broj zemalja koje su integrisale pitanja ublažavanja, prilagođavanja, smanjenja uticaja i ranog upozoravanja u kurikulumu za osnovno, srednje i visoko obrazovanje
- 13.3.2 Broj zemalja koje su dostavile svoje komunikacije o izgradnji institucionalnih, sistemskih i pojedinačnih kapaciteta za sprovođenje prilagođavanja, ublažavanja i transfera tehnologije, kao i razvojnih aktivnosti
- 13.a.1 Iznos sredstava prikupljenih godišnje u periodu od 2020. do 2025. godine kako bi se dostigle preuzete obaveze od 100 milijardi američkih dolara
- 15.6.1 Broj zemalja koje su usvojile zakonodavne, administrativne i političke okvire za osiguranje pravedne raspodele koristi
- 15.b.1 Zvanična razvojna pomoć i javni rashodi za očuvanje i održivo korišćenje biodiverziteta i ekosistema

Neki od ključnih razvojnih partnera:

UNDP se bavi emisijama gasova sa efektom staklene bašte na lokalnom nivou i finansiranjem, podržava izveštavanje u vezi sa odgovarajućim konvencijama i promoviše upotrebu biomase u poljoprivredi. **Vlada Švajcarske** je finansirala Projekat za smanjenje rizika od katastrofa u opštinama (MDRRP) i Program finansiranja i osiguranja rizika od katastrofa II. **Svetska banka** je obezbedila zajam za razvojne politike u oblasti upravljanja rizicima od elementarnih nepogoda sa opcijom odloženog povlačenja u slučaju katastrofe radi povećanja otpornosti Srbije na štetne uticaje prirodnih opasnosti. **OEBS** ima za cilj razvoj održivog partnerstva između organa vlasti i civilnog društva u vezi sa pitanjima koja se odnose na životnu sredinu. **Evropska investiciona banka** i **EBRD** podržavaju rekonstrukciju i obnovu lokalne infrastrukture za vodosnabdevanje i navodnjavanje. **Nemačka razvojna banka KfW** podržava male i srednje gradove u izgradnji efikasnih mreža za vodosnabdevanje i otpadne vode i preradu otpadnih voda.

6. RODNA NEJEDNAKOST

Srbija ima relativno visok indeks rodnog razvoja od 0,969 (globalni prosek je 0,924) i indeks rodne nejednakosti od 0,185 (viši indeks pokazuje veće nejednakosti)⁸². Nejednakosti i dalje postoje kod reproduktivnog zdravlja, obrazovanja, političkog učešća te zapošljavanja žena i devojčica. Vlada je 2015. godine uvela rodno odgovorno budžetiranje (ROB) u javnim finansijama, a cilj inicijative je da svi budžetski korisnici počnu da primenjuju ROB do 2020. godine (53 budžetska korisnika na nacionalnom nivou, 25 na pokrajinskom i svi budžetski korisnici na lokalnom nivou) kroz unapređene usluge na lokalnom nivou. To znači da budžet mora biti rodno osetljiv i mora izdvajati određena sredstva za unapređenje rodne ravnopravnosti (npr. finansijska podrška za više stope upisa romskih devojčica u srednje i visoko obrazovanje)⁸³.

Srbija je usvojila Nacionalnu strategiju za rodnu ravnopravnost za period od 2016. do 2020. godine kao krovni politički dokument, sa pratećim akcionim planom za period od 2016. do 2018. godine. Koordinaciono telo za rodnu ravnopravnost Republike Srbije ima mandat da koordinira sprovođenje i praćenje procesa i postignuća iz Nacionalnog akcionog plana (NAP). Evaluacija NAP iz 2019. godine beleži spore,

ali vidljive promene u stavovima koji predstavljaju norme i vrednosti vezane za rodne uloge i rodnu ravnopravnost, **dok su patrijarhalne vrednosti u opadanju, ali i dalje prevladavaju u društvu**. Primećeni su dobri koraci u promenama na nivou celog sistema koje su podstaknute uvođenjem rodnog pitanja u različite oblasti i preporučuje se da se na dve važne oblasti usmere dodatni naponi: sprečavanje rodno zasnovanog nasilja i borba protiv njega te ekonomsko osnaživanje žena⁸⁴.

Nasilje u porodici i drugi oblici rodno zasnovanog nasilja i dalje su široko rasprostranjeni, uključujući i zabrinjavajuću učestalost ubistava žena (najmanje 26 slučajeva u 2017. i 30 u 2018. godini⁸⁵). Zakon o sprečavanju nasilja u porodici, koji je stupio na snagu 1. juna 2017. godine, doneo je promene u postojećim praksama institucionalnog odgovora na nasilje i pružio je hitnu zaštitu i podršku žrtvama nasilja u porodici. Međutim, nisu svi aspekti Istanbulske konvencije uneti u zakon. Prema podacima Ministarstva unutrašnjih poslova, broj ubijenih žena u okviru nasilja u porodici i partnerskim odnosima iznosi 31 tokom 2017. godine, 34 tokom 2018. godine i 27 do 15. 10. 2019. godine. U periodu od 1. juna 2017. do 15. oktobra 2019. ukupno su izrečene 61.164 hitne mere, dok su sudovi produžili 35.340 hitnih mera.

Prema OEBS-ovom regionalnom istraživanju o nasilju iz 2018. godine, 10 procenata žena starosti 18-74 godine izloženo je fizičkom i/ili seksualnom nasilju od strane svog sadašnjeg partnera. Tri od 10 žena veruju da je nasilje u porodici privatna stvar⁸⁶. Studija IMAGES o muškarcima i rodnoj ravnopravnosti, završena 2018. godine, otkriva da je svaki deseti odrasli muškarac

⁸² Indeks rodne nejednakosti meri rodne nejednakosti u tri važna aspekta ljudskog razvoja — reproduktivno zdravlje, koje se meri stopom smrtnosti majki i stopom rađanja kod adolescenata, osnaživanje, koje se meri udelom žena u poslaničkim klupama i odnosom žena i muškaraca starijih od 25 godina sa barem nekim oblikom srednjeg obrazovanja, i ekonomski status, koji se izražava kao učešće na tržištu rada i meri se stopom učešća žena i muškaraca starijih od 15 godina u radnoj snazi. UNDP, „Indeks rodne nejednakosti“, <<http://hdr.undp.org/en/content/gender-inequality-index-gii>>, stranica posećena 25. marta 2019.

⁸³ Rodno odgovorno budžetiranje (ROB) predstavlja primenu rodne analize prilikom izrade budžeta za programe, programske aktivnosti i projekte nacionalne ili pokrajinske vlade ili lokalnih samouprava koji se finansiraju novcem građana. Taj efekat se odražava u preraspodeli sredstava za život žena i muškaraca te devojčica i dečaka u društvu uz uvažavanje roda, ali takođe može da posluži kao izvor informacija za usvajanje politika i donošenje drugih odluka vezanih sa društveno-ekonomske i druge važne karakteristike koja stavljaju osobu ili grupu u potencijalno nepovoljan položaj, na način kako je to definisano propisima o zabrani diskriminacije. Rodno odgovorno budžetiranje je postalo deo Zakona o donošenju drugih odluka vezanih sa društveno-ekonomskog sistema („Sl. glasnik RS”, br. 95/2018) (UN Women, „Rodno odgovorno budžetiranje (ROB) — nova praksa i zakonska obaveza u sistemu upravljanja javnim finansijama u Republici Srbiji”, septembar 2017, <www.undp.org/content/dam/unct/serbia/docs/Publications/Prirucnik%20za%20uvodjenje%20ROB.pdf>, stranica posećena 25. marta 2019.

⁸⁴ UN Women i Koordinaciono telo za rodnu ravnopravnost, „Evaluacija Nacionalnog akcionog plana za sprovođenje Strategije za rodnu ravnopravnost u Srbiji — Završni izveštaj, 2016”, Beograd, 2016.

⁸⁵ Mreža Žene protiv nasilja, „Femicid — Ubistva žena u Srbiji, 1. januar — 31. decembar 2018. godine“, <www.zeneprotivnasilja.net/images/pdf/FEMICID_Kvantitativno-narativni_izvestaj_za_2018_godinu.pdf>, stranica posećena 25. marta 2019.

⁸⁶ OEBS, Istraživanje o dobrobiti i bezbednosti žena. Rezultati izveštaja za Srbiju, 2018, <www.osce.org/secretariat/419750?download=true>, stranica posećena 20. marta 2019.

bio izložen neželjenom seksualnom dodirivanju tokom detinjstva ili mladosti⁸⁷. Rodno zasnovano nasilje je takođe široko rasprostranjeno u školama pa je 69 procenata učenika osnovnih škola i 74 procenata učenika srednjih škola 2015. godine navelo da su bili izloženi barem jednom od oblika rodno zasnovanog nasilja. Dečaci češće nego devojčice iznose stavove koji opravdavaju rodno zasnovano nasilje nad ženama⁸⁸. Tokom sukoba i raseljenja, naročito su žene i devojčice izložene višestrukim oblicima rodno zasnovanog nasilja; iako nije sprovedeno istraživanje rasprostranjenosti, jedno malo istraživanje jasno navodi da je 33,1 procenat žena i devojčica smeštenih u prihvatnim centrima i centrima za azil u Srbiji doživeo seksualno ili fizičko nasilje⁸⁹. Od ukupnog broja počinitelaca, osuđen je veoma mali broj njih.

Prevenција nasilja u porodici i rodno zasnovanog nasilja ima suštinski značaj za blagostanje dece, naročito zbog **međusobne povezanosti nasilja u partnerskom odnosu i nasilja nad decom**⁹⁰. Nasilje u porodici kome prisustvuju deca, nasilni metodi disciplinovanja kojima su deca izložena, ali i stroge vaspitne prakse sa ograničenom podsticajnom negom povezani su sa višim rizicima od nasilnog ponašanja ka vršnjacima, u fizičkim oblicima, kao i putem manipulativnog socijalnog zlostavljanja. Istraživanje o ženama koje su doživele nasilje u porodici je pokazalo da su u tri četvrtine slučajeva deca bila svedoci tog nasilja, a da je u gotovo polovini slučajeva otac bio počinitelj u incidentu⁹¹.

Zaključak: Pozitivna rodna socijalizacija potrebna je od ranog uzrasta u svim kontekstima.

Sprečavanje nasilja u porodici je posebno važno za suzbijanje međugeneracijskog nasilja. Pored rada na prevenciji, potrebna je i specijalizovana sveobuhvatna nega usmerena na osobe koje su doživele nasilje u porodici.

6.1 Dečiji brakovi

Prema podacima istraživanja MICS iz 2014. godine, 16,8 procenata romskih devojčica je stupilo u brak pre navršene 15. godine (u poređenju sa 0,8 procenata u opštoj populaciji), a 57 procenata Romkinja je stupilo u brak pre navršene 18. godine (u poređenju sa 6,8 procenata u opštoj populaciji). Dečiji brakovi su i u opštoj populaciji češći kod žena iz ruralnih područja i žena iz najsiromašnijih domaćinstava⁹². **Glavni uzroci dečijih brakova** u romskoj populaciji leže u patrijarhalnoj strukturi zajednica, važnosti koja se pripisuje nevinosti, percepciji braka i restriktivnim rodnim ulogama, nedovoljnom vrednovanju obrazovanja devojčica, ekonomskim podsticajima itd.⁹³ Rani brakovi su široko rasprostranjena praksa i u kulturama pojedinih izbeglica i migranata koji borave u Srbiji⁹⁴. Kao rezultat toga, devojčice češće napuštaju školu, rađaju decu u ranom uzrastu i ekonomski su zavisne zbog dalje nemogućnosti da ostvaruju prihode. Stoga je veća verovatnoća da budu izložene višim nivoima nasilja.

U februaru 2019. godine osnovana je Nacionalna koalicija za suzbijanje dečijih brakova, čija je svrha da ojača rešenost zainteresovanih strana na nacionalnom nivou da koordinisanom akcijom odgovore na problem dečijih brakova u Srbiji i da obezbedi da Romi (žene i muškarci, dečaci i devojčice) počnu da menjaju svoju praksu u odnosu na ovaj problem. Ministarstvo za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja donelo

⁸⁷ Hughson, M, Muškarci u Srbiji: Promene, otpori i izazovi, IMAGES Srbija, 2018, <<http://images.edu.rs/en/executive-summary/>>, stranica posećena 25. marta 2019.

⁸⁸ Čeriman, J., Duhaček, N., Perišić, K., Bogdanović, M., & Duhaček, D., Istraživanje rodno zasnovanog nasilja u školama u Srbiji, Beograd, UNICEF, Beograd, 2015.

⁸⁹ ATINA, „Nasilje nad ženama i devojčicama u izbegličkoj i migrantskoj populaciji u Srbiji”, Beograd, 2017, <<https://serbia.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/Vilence%20against%20women%20and%20girls.pdf>>, stranica posećena 20. marta 2019.

⁹⁰ UNFPA i UNICEF, „Making the Connection, 2018”, UNFPA i UNICEF, „Making the Connection, 2018”, <www.unicef.org/eca/media/3321/file/Making%20the%20connection%20exec%20summary.pdf>, stranica posećena 20. marta 2019.

⁹¹ Ignjatović, T, Posledice koje ima nasilje prema ženama u partnerskom odnosu na decu i odgovor javnih službi na ovaj problem, Štamparija Radunić, Beograd, 2015, <www.unicef.rs/files/Uticaj_nasilja_u_partnerskim_odnosima_na%20decu.pdf>, stranica posećena 1. marta 2019.

⁹² UNICEF, „Child Marriage Country profile of Serbia”, 2018.

⁹³ Romski ženski centar BIBIJA, Etnografski institut SANU i UNICEF, Dečiji brakovi u romskoj populaciji u Srbiji: Etnografsko istraživanje, UNICEF Beograd, novembar 2017.

⁹⁴ Kisić, M. i Petrović, A., Room for Women and Girls: Female Voices from Refugees and Migrants in Serbia, ADRA Srbija, Beograd, 2019.

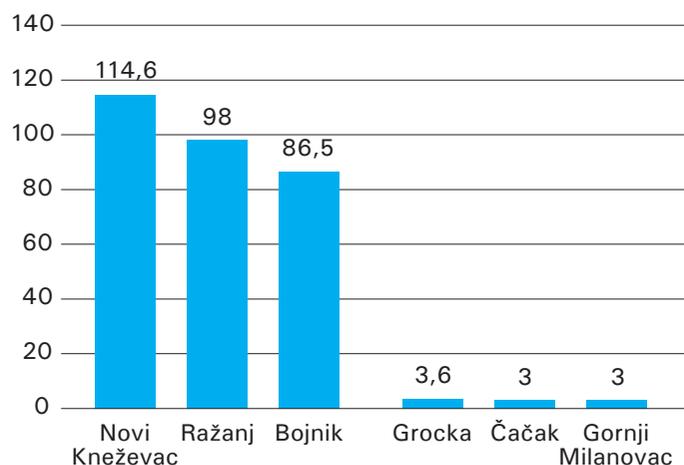
je u maju 2019. godine *Instrukciju za postupanje* centara za socijalni rad kada su u pitanju dečji, rani i prinudni brakovi, a pripremljene su i izmene i dopune Porodičnog zakona kojim će biti isključena pravna mogućnost sklapanja maloletničkog braka.

Zaključak: Nivo uskraćenosti koji doživljavaju devojčice u dečjim brakovima zahteva kontinuirano visok nivo mobilizacije šire zajednice, kao i resurse namenjene za sprečavanje dečjih brakova i ublažavanje njihovih efekata.

6.2 Adolescentske trudnoće

Došlo je do pada stope fertiliteta kod devojčica starosti 15-19 godina (24,4 živorođene dece na 1.000 devojčica 2002. godine prema 14,4 na 1.000 devojčica 2017. godine). Važno je napomenuti da postoje značajne razlike između opština na lokalnom nivou (vidi grafikon u nastavku). Podaci istraživanja MICS iz 2014. godine dodatno pokazuju da se pre 18. godine u opštoj populaciji porodilo 4 procenta žena, a kod žena iz romskih naselja 40 procenta.

Slika 9. Broj dece koju su rodile maloletne devojčice 2017. godine — 3 opštine sa najvišim i 3 sa najnižim brojem prijavljene dece koju su rodile maloletne devojčice
(Izvor: RZS, 2017.)

6.3 Seksualno i reproduktivno zdravlje

Oko 23 procenata učenika prvog razreda srednje škole (uzrasta 14,5-15,5 godina) imalo je seksualne odnose (36 procenata dečaka i 8 procenata devojčica), a većina njih (44 procenata) imalo je prvi seksualni odnos u 15. godini života⁹⁵. Prema podacima istraživanja MICS iz 2014. godine, više od polovine žena starosti 19-24 godina koje su u tom trenutku bile udate ili živele u zajednici nisu koristile nijedan metod kontracepcije, 32 procenta njih je koristilo tradicionalne metode, a samo 16,6 procenata moderne metode kontracepcije. Prevalencija korišćenja modernih metoda kontracepcije je bila mnogo veća kod žena sa višim nivoom obrazovanja i žena sa najvišim društveno-ekonomskim statusom, što ukazuje na razlike u znanju ili dostupnosti modernih metoda. Žene iz romskih naselja koriste metode kontracepcije manje nego žene iz opšte populacije. Oko 70 procenata žena starosti 15-19 godina nije koristilo nikakve metode kontracepcije, a isto važi i za 47 procenata žena starosti 20-24 godina. Sa druge strane, svaka peta žena starosti 19-24 godina ima nezadovoljenu potrebu za kontracepcijom. Rezultat je isti za žene iz romskih naselja. Kod muškaraca u starosnoj grupi 18-24 godina koji su ispitani u okviru IMAGES studije, svaki peti se složio sa izjavom da bi se osećao uvređeno ako bi mu partnerka tražila da koristi kondom⁹⁶. Potrebno je više istraživanja o prevalenciji HPV-a⁹⁷. Kod devojčica i žena u pokretu primećene su mnoge prepreke u pogledu seksualnog i reproduktivnog zdravlja, između ostalog, da razgovor sa doktorima i prevodiocima koji su muškarci predstavlja sramotu, da je reproduktivno zdravlje tabu tema i da ne postoji adekvatno znanje o toj temi⁹⁸.

⁹⁵ Institut za javno zdravlje Srbije, Zdravstveno ponašanje školske dece, 2018. Institut za javno zdravlje Srbije, Beograd, Srbija, 2018. Dostupno na adresi: <<http://www.batut.org.rs/download/publikacije/2018osnovniRezultatIstrazivanjaHBSC.pdf>> .

⁹⁶ Hughson, M, Muškarci u Srbiji: Promene, otpori i izazovi, IMAGES Srbija, 2018, <<http://images.edu.rs/en/executive-summary/>> , stranica posećena 25. marta 2019.

⁹⁷ Institut za javno zdravlje Vojvodine, „HPV“, <<http://izjzv.org.rs/?lng=lat&cir=&link=3-17-378>> , stranica posećena 1. aprila 2019.

⁹⁸ Kisić, M. i Petrović, A., Room for Women and Girls: Female Voices from Refugees and Migrants in Serbia, ADRA Srbija, Beograd, 2019.

Prema podacima koje je prikupio Institut za javno zdravlje, samo 38 domova zdravlja u Srbiji ima usluge savetovanja za mlade koje obrađuju reproduktivno zdravlje i druge teme vezane za zdravlje adolescenata. Integrisani nacionalni program za zaštitu i unapređenje seksualnog i reproduktivnog zdravlja je usvojen 2018. godine.

Zaključak: Postoji potreba da se unapredi pristup uslugama i informacijama o seksualnom i reproduktivnom zdravlju, naročito u udaljenim ili društveno isključenim zajednicama i da se osigura da te usluge budu prilagođene adolescentima, kao i različitim potrebama devojčica i dečaka.

6.4 Zdravlje majki

Smrtnost majki je direktno vezana za kvalitet prenatalne i perinatalne nege. Na osnovu podataka iz Evropske baze podataka Zdravlje za sve, smrtnost majki na 100.000 novorođene dece u Srbiji je bila 12,04, dok je u EU 4,72, sa kontinuiranim trendom opadanja⁹⁹.

Dok 98 procenata svih žena starosti 15-49 godina u Srbiji dobija prenatalnu negu, a 94 procenta je dobije najmanje 4 puta, patronažne sestre u kućnim posetama običu samo 29 procenata žena tokom trudnoće. Najniži obuhvat je u Gradu Beogradu (9 procenata), a najviši u južnoj i istočnoj Srbiji (53 procenta). Mnogo veći značaj se pridaje posetama patronažnih sestara nakon porođaja, o čemu svedoči podatak da je patronažna sestra posetila 94 procenta žena u nedelji nakon porođaja. Prosečan broj poseta patronažnih sestara nakon porođaja iznosi 4,3. Što se tiče žena iz romskih naselja, 96 procenata dobija prenatalnu negu, koju u 95 procenata slučajeva pružaju doktori medicine. Samo 74 procenta njih je dobilo prenatalnu negu najmanje četiri puta. Mogu se uočiti razlike u dobijenoj nezi između kvintila blagostanja.

Samo 14 procenata žena koje su rodile živorođeno dete u prethodne dve godine je pohađalo program pripreme za porođaj ili edukaciju za roditeljstvo u domovima zdravlja. Glavni razlozi za slabo pohađanje pomenutih programa su sledeći: 51 procenat žena je izjavio da im takav program nije potreban, 20 procenata je reklo da takav program nije organizovan u njihovoj sredini, 13 procenata nije imalo vremena, a 9 procenata nije znalo da takav program postoji. Veoma je nizak procenat žena iz romskih naselja koje su rodile živorođeno dete tokom dve godine koje su prethodile istraživanju, a koje su pohađale program pripreme za porođaj – samo 3 procenta.

Gotovo svi porođaji u Srbiji (98 procenata) dešavaju se u zdravstvenoj ustanovi¹⁰⁰. Jedna trećina trudnica (skoro 34 procenata) imala je carski rez. Visok procenat carskih rezova je prisutan širom Srbije i van klinika za terciarnu zaštitu, što zahteva dodatne analize kvaliteta prenatalne i perinatalne nege¹⁰¹.

Ishrana žena tokom trudnoće, uključujući mikronutrijente, ima značajan uticaj na zdravstvene ishode i majke i novorođenčeta. Prema podacima SZO, iz baze podataka Globalne zdravstvene opservatorije / Svetske zdravstvene statistike, anemija je kod trudnica u Srbiji i dalje rasprostranjena, iako je pala sa 36 procenata 1990. godine na 28 procenata 2016. godine. Istraživanje o biološkom uticaju univerzalnog jodiranja soli, sprovedeno 2007. godine, pokazalo je da je 45 procenata trudnica imalo srednju vrednost joda u urinu ispod očekivanih nivoa, ali su ti nivoi bili znatno viši kod trudnica koje su koristile suplemente. Nažalost, noviji podaci i podaci o korišćenju i statusu drugih mikronutrijenata tokom trudnoće nisu dostupni. Takođe, nije poznato kakva je situacija kod trudnica koje se nalaze u teškom društveno-ekonomskom položaju.

Prema preporukama stručnjaka iz oblasti prenatalne zaštite, potrebno je revidirati postojeći Nacionalni vodič za trudnoću, koji je usvojen 2005. godine.

⁹⁹ SZO, „Evropska baza podataka Zdravlje za sve (HFA-DB)“, <<http://data.euro.who.int/hfad/>>, stranica posećena 20. marta 2019.

¹⁰⁰ UNICEF Zavod za statistiku Republike Srbije, Istraživanje višestrukih pokazatelja u Srbiji i Istraživanje višestrukih pokazatelja u romskih naseljima u Srbiji, 2014, UNICEF, Beograd, 2015.

¹⁰¹ Institut za javno zdravlje Srbije

Zaključak: Treba posvetiti veću pažnju prenatalnom periodu i dodatno analizirati kvalitet prenatalne i perinatalne nege, koji može uticati na konstantno visoke nivoe mrtvorodne dece, loše ishrane ili drugih negativnih ishoda kod žena i kod novorođenčadi.

6.5 Prava i odredbe za roditelje i porodice sa decom

Dve mere populacione politike u Srbiji podržavaju podsticaj rađanja u skladu sa vladinom Strategijom za podsticaj rađanja: roditeljski dodatak i odsustvo roditelja sa posla radi nege deteta kada je u pitanju treće i svako naredno dete (tada odsustvo traje dve godine). Roditeljski dodaci isplaćuju se za prva četiri deteta u porodici i njihov iznos se uvećava sa redosledom rođenja. Tokom 2017. godine bilo je preko 62.000 primalaca dodatka, a ukupni troškovi su iznosili 0,17 procenata BDP-a. Uvedeni su određeni uslovi kako bi se osiguralo da sva deca u porodici budu vakcinisana i upisana u pripremni predškolski program ili osnovnu školu. Trenutno ne postoje dokazi o tome kako ti uslovi utiču na romske porodice sa decom.

Zaposlene majke imaju pravo na četiri meseca porodiljskog odsustva, a jedan od roditelja ima pravo na odsustvo sa rada radi nege deteta tokom godinu dana za prvo i drugo dete, odnosno dve godine za treće i svako naredno dete. Broj korisnika odsustva vezanog za rođenje deteta raste proteklih godina i 2017. godine je premašio 42.000, a troškovi su te godine dostigli 0,73 procenta BDP-a¹⁰².

Novi Zakon o finansijskoj podršci porodici sa decom uvodi novo pravo na ostale naknade po osnovu rođenja i nege deteta; to pravo obuhvata i žene koje obavljaju samostalnu delatnost, koje su nosioci poljoprivrednog gazdinstva i one koje

rade na osnovu kratkoročnih ugovora. Takođe, ono obuhvata nezaposlene žene koje su bile zaposlene u periodu od 18 meseci pre rođenja i žene koje su bile poljoprivredni osiguranici. Zakonom su definisani uslovi ostvarivanja prava usvojitelja, hranitelja ili staratelja deteta i zaposlenih žena koje su zasnovale radni odnos nakon rođenja deteta.

Frilenseri predstavljaju veoma aktivnu radnu snagu na srpskom tržištu, sa rastućim trendom iz studentskog segmenta. Međutim, Zakonu o radu njih ne prepoznaje i oni su uglavnom bez socijalne, zdravstvene i penzijske zaštite i finansijskih usluga. To indirektno utiče na njihove planove o zasnivanju porodice.

(Anđelković, B. 2019.)

Novi zakon je uveo nekoliko spornih odredbi koje su, po mišljenju Poverenika za zaštitu ravnopravnosti, u suprotnosti sa srpskim propisima o zabrani diskriminacije i Ustavom Republike Srbije (npr. odredbe za žene koje su poljoprivredni osiguranici)¹⁰³. Takođe, zakon ne obezbeđuje adekvatnu naknadu za neke druge kategorije žena. Još jedna od spornih odredbi zakona je ona da roditelj deteta kome je potrebna posebna nega mora da bira između naknade zarade tokom odsustva sa posla i prava na dodatak za pomoć i negu drugog lica. Na taj način roditelji moraju birati između detetovog prava koje se odnosi na njegove fizičke ili čulne smetnje, invaliditet ili promene zdravstvenog stanja i prava roditelja kao zaposlene osobe na naknadu tokom odsustva sa posla zbog nege deteta. Očekuju se nove zakonske odredbe kako bi se ispravio deo ovih nedostataka i one će biti dopunjene uslugama u zajednici koje pružaju podršku roditeljstvu.

¹⁰² Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva, Treći nacionalni izveštaj o socijalnom uključivanju i smanjenju siromaštva u Republici Srbiji za period od 2014. do 2017. godine, Vlada Republike Srbije, Beograd, decembar 2018.

¹⁰³ Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, Inicijativa za izmenu člana 12. stav 7. Zakona o finansijskoj podršci porodici sa decom, <<http://ravnopravnost.gov.rs/rs/inicijativa-za-izmenu-zakona-o-finansijskoj-podrsци-porodici-sa-decom>>, stranica posećena 2. septembra 2019.

Modalitet ostvarivanja prava na odsustvo sa rada radi nege deteta ne prepoznaje fleksibilne oblike, kao što su kombinovanje naknade sa radom na pola radnog vremena, mogućnost dužeg odsustva sa manjom naknadom itd.

U praksi se veoma mali broj muškaraca odlučuje na odsustvo sa rada radi nege deteta. Podaci nam takođe govore da je roditeljstvo u ranom uzrastu i dalje uglavnom obaveza majke. Aktivnosti koje očevi izvode češće nego majke sa svojom decom jesu fizičke vežbe i igra napolju¹⁰⁴. Prema podacima istraživanja MICS, samo 37 procenata očeva dece starosti 36-59 meseci uključeno je u aktivnosti učenja sa svojom decom, u poređenju sa 90 procenata majki. Angažovanje očeva je znatno manje u najsiromašnijim kvintilima, kod Roma i u regionima van Beograda i Vojvodine. Kako su pokazala globalna istraživanja, podrška očeva je važna za kognitivni razvoj dece, a deca čiji je otac bio uključen imala su bolje rezultate na testovima jezika, postizala su bolje obrazovanje i imala bolje rezultate u drugim oblastima. Uključenost očeva u odgajanje dece je pokazala pozitivne ishoda za dete, oca i celu porodicu: smanjuje rizik od nasilja u porodici i sprečava probleme u ponašanju, odnosno druge probleme vezane za mentalno zdravlje.

Kao dodatnu meru kojom se pruža podrška nataliteta, a koja podrazumeva proveru prihoda i imovine roditelja, Poreska uprava vrši refundaciju PDV-a za kupovinu hrane i opreme za bebe za maksimalni iznos od oko 79.000 dinara. Nedavno usvojenim izmenama Zakona o finansijskoj podršci porodici sa decom ova mera je pretvorena u jednokratnu novčanu pomoć u iznosu od 5.000 RSD (refundacija PDV-a je i dalje moguća za decu rođenu pre 1. jula 2018. godine).

Zaključak: Važno je nastaviti sa podsticanjem fleksibilnih radnih uslova, odsustva očeva radi nege deteta, adekvatne nege deteta, jednake plate za oba pola i obezbeđivanja da žene budu ravnopravno zastupljene na višim/rukovodećim pozicijama. Zakon o radu bi trebalo da prepozna pozitivne poslovne prakse odgovornih kompanija iz privatnog sektora koje rade na ostvarivanju ravnoteže između poslovnog i privatnog života i fleksibilnih modela rada, kao i na razvoju usluga koje pomažu u slučaju dužeg zadržavanja na poslu, odnosno koje pomažu da se usklade roditeljske dužnosti i radno vreme škola i vrtića. Zaposleni provode manje vremena sa svojim porodicama i decom i promene u zakonodavstvu bi mogle posredno da utiču na smanjenje digitalnog nasilja nad decom i gojaznosti kod dece, kao i da pozitivno doprinesu ranom razvoju dece i zdravom načinu života.

U Zaključnim zapažanjima o kombinovanom drugom i trećem periodičnom izveštaju Republike Srbije o sprovođenju Konvencije o pravima deteta¹⁰⁵, Komitet za prava deteta preporučuje da Srbija:

- uspostavi sistem za praćenje svih slučajeva koji uključuju dečije brakove u etničkim grupama, posebno u slučaju romskih devojčica, i da pruži deci žrtvama sklonište, odgovarajuću rehabilitaciju i savetodavne usluge, kao i da organizuje kampanje podizanja svesti kojima bi se naglasile štetne posledice dečijih brakova;
- razvije sveobuhvatnu edukaciju prilagođenu uzrastu o seksualnom i reproduktivnom zdravlju, uključujući informacije o planiranju porodice i kontraceptivnim sredstvima, o opasnostima rane trudnoće te o prevenciji i lečenju seksualno prenosivih bolesti;

¹⁰⁴ Hughson, M, Muškarci u Srbiji: Promene, otpori i izazovi, IMAGES Srbija, 2018, <<http://images.edu.rs/en/executive-summary/>>, stranica posećena 25. marta 2019.

¹⁰⁵ Komitet za prava deteta, Zaključna zapažanja o kombinovanom drugom i trećem periodičnom izveštaju Republike Srbije (CRC/C/SRB/CO/2-3), 7. mart 2017.

- obezbedi nesmetani pristup seksualnim i reproduktivnim zdravstvenim uslugama, uključujući poverljivo savetovanje i moderna kontraceptivna sredstva za adolescentkinje i adolescente.

Veza sa indikatorima COR:

- 3.1.1 Stopa smrtnosti majki
- 3.1.2 Udeo porođaja uz prisustvo kvalifikovanih zdravstvenih radnika
- 3.7.1 Udeo žena u reproduktivnom periodu (starosti 15-49 godina) koje svoje potrebe za planiranjem porodice zadovoljavaju savremenim metodama
- 3.7.2 Stopa rađanja kod adolescentkinja (starosti 10-14 godina; starosti 15-19 godina) na 1.000 žena iz te starosne grupe
- 3.8.1 Obuhvat osnovnim zdravstvenim uslugama (definisano kao prosečan obuhvat osnovnim uslugama na osnovu praćenih intervencija koje obuhvataju reproduktivno zdravlje, zdravlje porodilja, novorođenčadi i dece, zarazne bolesti, nezarazne bolesti, kao i kapacitet i pristup uslugama, u opštoj i u najugroženijoj populaciji)
- 3.8.2 Udeo stanovništva sa visokim troškovima po domaćinstvu za zdravstvenu zaštitu kao udeo ukupnih rashoda i prihoda domaćinstva
- 3.c.1 Gustina i distribucija zdravstvenih radnika
- 5.1.1 Da li postoji ili ne postoji pravni okvir koji promovise, sprovodi i prati ravnopravnost i zabranu diskriminacije po osnovu pola
- 5.2.1 Udeo žena i devojčica starosti 15 godina i više koje su u partnerskim odnosima ikada bile izložene fizičkom, seksualnom ili psihološkom nasilju od strane sadašnjeg ili bivšeg partnera tokom proteklih 12 meseci, prema vrsti nasilja i starosti
- 5.2.2 Udeo žena i devojčica starosti 15 godina i više koje su bile izložene seksualnom nasilju od strane osoba koje nisu njihov partner tokom proteklih 12 meseci, po starosti i mestu dešavanja
- 5.3.1 Udeo žena starosti 20-24 godine koje su udate ili su živele u zajednici pre starosti od 15 i pre starosti od 18 godina
- 5.4.1 Udeo vremena koje se provodi u obavljanju neplaćenih poslova u domaćinstvu i brizi za druge, po polu, starosti i lokaciji
- 5.5.1 Udeo mesta koje zauzimaju žene u (a) nacionalnim parlamentima i (b) lokalnim upravama
- 5.5.2 Udeo žena na rukovodećim položajima
- 5.6.1 Udeo žena starosti 15-49 godina koje donose sopstvene informisane odluke o seksualnim odnosima, upotrebi kontracepcije i brizi za reproduktivno zdravlje
- 5.6.2 Broj država koje imaju zakone i propise koji garantuju pun i jednak pristup ženama i muškarcima starosti 15 godina i više brizi za seksualno i reproduktivno zdravlje, informacijama i edukaciji
- 5.b.1 Udeo osoba koje poseduju mobilni telefon, po polu
- 5.c.1 Udeo država koje poseduju sisteme za praćenje i raspoređivanje javnih rashoda za rodnu ravnopravnost i osnaživanje žena
- 16.1.1 Broj žrtava namernih ubistava na 100.000 stanovnika, prema polu i starosti

Neki od ključnih razvojnih partnera:

UN Women trenutno radi na rodno odgovornom budžetiranju, rodnoj ravnopravnosti u smanjenju rizika od katastrofa, suzbijanju nasilja nad ženama i unapređenju ženskog ekonomskog osnaživanja, rodnog pitanja i klimatskih promena. Kancelarija takođe pomaže u sprovođenju projekata koji se podržavaju iz sredstava Ujedinjenih nacija, kao što su Poverenički fond Ujedinjenih nacija za okončanje nasilja nad ženama i UN Women Fond za rodnu ravnopravnost. **UNFPA** je agencija Ujedinjenih nacija za seksualno i reproduktivno zdravlje koja podržava rodnu ravnopravnost i borbu protiv rodno zasnovanog nasilja, povećanje dostupnosti i kvaliteta službi za planiranje porodice i reproduktivno zdravlje za sve te analizu podataka i projekcije stanovništva i starenja. **Program Swiss PRO** koji finansira Vlada Švajcarske kroz Švajcarsku agenciju za razvoj i saradnju (SDC), a koji sprovodi Kancelarija Ujedinjenih nacija za projektne usluge (UNOPS) u Srbiji, pruža podršku lokalnim samoupravama za uspostavljanje i/ili jačanje lokalnih mehanizama za rodnu ravnopravnost. **OEBS** sprovodi brojne aktivnosti za uvođenje pitanja rodne ravnopravnosti u politike i prakse. **USAID** podržava žene u biznisu. **UNDP** u Srbiji radi na rešavanju glavnih nedostataka u socijalnoj inkluziji i na poboljšanju mogućnosti zapošljavanja i usluga za socijalno isključeno i ranjivo stanovništvo, uključujući žene; takođe, podržava stvaranje socijalnog i institucionalnog okruženja koje doprinosi smanjenju nasilja nad ženama u Srbiji. **UNICEF** podržava lokalne aktere u rešavanju pitanja dečijih brakova na nacionalnom i lokalnom nivou, kao i na nivou zajednice, te jačanje zdravstvenog sistema u oblasti zdravlja majki.

7. DRUŠTVENE NORME

7.1 Diskriminacija

7.1.1 Mišljenja i stavovi javnosti o diskriminaciji

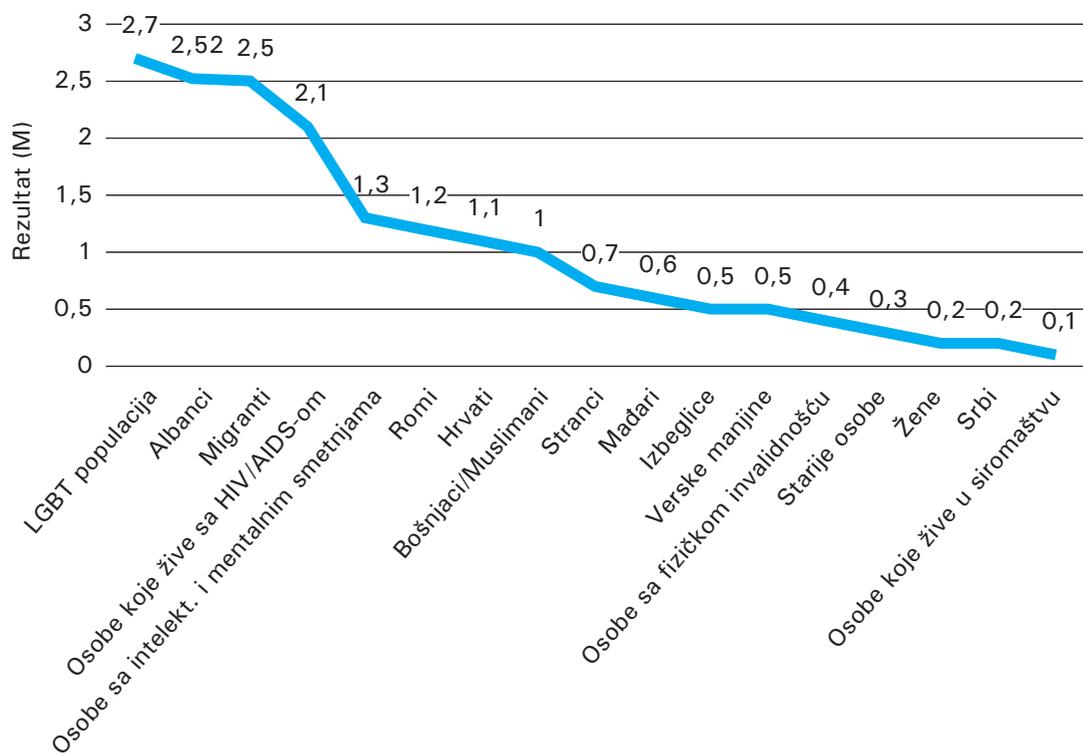
Istraživanje stavova građana o diskriminaciji u Srbiji koje je 2016. godine sproveo Poverenik za zaštitu ravnopravnosti ukazuje na određena pozitivna kretanja; međutim, u odnosu na 2013. godinu, još nisu ostvareni konkretni rezultati u smanjenju diskriminacije, a percepcija javnosti o prisustvu i prihvatljivosti diskriminacije je ostala ista. Većina učesnika primećuje da se diskriminacija u Srbiji ne sankcioniše, a većina građana nema potrebna znanja da prepozna diskriminaciju. Građani vide Rome, LGBT populaciju i osobe koje žive u siromaštvu kao **najviše diskriminisane** grupe u Srbiji, a zapošljavanje kao oblast u kojoj je diskriminacija najprisutnija. **Socijalna distanca**¹⁰⁶ je najveća prema LGBT populaciji, albanskoj nacionalnoj manjini i migrantima, kao i prema osobama koje žive sa HIV-om, osobama sa intelektualnim ili mentalnim smetnjama i romskoj nacionalnoj manjini. Građani vide Vladu i medije kao potencijalno najvažnije aktere koji mogu da doprinesu smanjenju diskriminacije, mada se mediji vide i kao akter koji često ispoljava diskriminaciju u izveštavanju¹⁰⁷.

¹⁰⁶ Socijalna distanca je mera percipirane ili željene bliskosti ili udaljenosti pojedinca u odnosu na određenu društvenu ili etničku grupu, a ispoljava se kao stepen bliskosti koji se toleriše između njih.

¹⁰⁷ Poverenik za zaštitu ravnopravnosti Republike Srbije, Izveštaj o istraživanju javnog mnjenja „Odnos građana i građanki prema diskriminaciji u Srbiji”, Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, Institut za ljudska prava Ludvig Bolcman, decembar 2016.

Slika 10. Percepcija socijalne distance, 2016.

(Izvor: Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, 2016.)

U posebnoj anketi predstavnika medija sprovedenoj 2018. godine, većina novinara je smatrala da u Srbiji u prethodnih pet godina nije bilo promena u pogledu diskriminacije. Među onima koji su zapazili promene, većina je smatrala da je diskriminacija smanjena, ali je značajan udeo — njih 20 odsto — smatrao da je diskriminacija u prethodnih pet godina povećana. Zanimljivo je da su urednici više iznosili kritički stav o postojećem stepenu diskriminacije nego novinari. Ogromna većina novinara je smatrala da u Srbiji postoji govor mržnje¹⁰⁸.

Jedna ranija anketa predstavnika organa javne vlasti o stavovima u vezi sa diskriminacijom pokazala je da skoro 70 odsto njih na radnom mestu čuje omalovažavajuće ili uvredljive komentare o grupama građana (mada postoje značajne regionalne razlike,

pa se diskriminatorski stavovi manje prepoznaju u organima javne vlasti u Vojvodini — 50 odsto). U celini, diskriminatorsko postupanje je manje učestalo nego izražavanje diskriminatorskih stavova (prisutno u 50 odsto slučajeva). Zabrinjava to što 40 odsto predstavnika organa javne vlasti smatra da su diskriminirane grupe same odgovorne za svoj položaj, iako dve trećine njih smatra da država ne čini dovoljno da se suprotstavi diskriminaciji i da Narodna skupština i Vlada imaju najvažniju ulogu u tome. Osim toga, oni vide medije, političke stranke i organe javne vlasti kao aktere koji u najvećoj meri podstiču diskriminaciju¹⁰⁹. Takvu percepciju prati **opšti manjak poverenja u**

¹⁰⁸ Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, „Odnos medija u Srbiji prema diskriminaciji“, novembar 2018, <http://ravnopravnost-5bcf.kxcdn.com/wp-content/uploads/2018/12/Media-research-brief_ENG.pdf>, stranica posećena 2.9.2019.

¹⁰⁹ Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, Ipsos, UNDP, Odnos predstavnika organa javne vlasti prema diskriminaciji u Srbiji, 2014, Ipsos Strategic Marketing, Beograd, Srbija, <ravnopravnost-5bcf.kxcdn.com/wp-content/download/izvestaj_odnos_predstavnika_javne_vlasti_prema_diskriminaciji_u_srbiji_final.pdf>, stranica posećena 25.3.2019.

organe javne vlasti, prema anketi EBRD¹¹⁰. U većini država Zapadnog Balkana u tranziciji, poverenje u javni sektor je nisko i poslednjih godina opada, i na nacionalnom nivou (u nacionalne institucije ima poverenja oko 40 odsto građana) i na lokalnom nivou (u regionalne i lokalne vlasti ima poverenja oko 20 ispitanika). Predstavnici javnih službi i institucija se često vide kao korumpirani.

Diskriminacija društvenih i etničkih grupa se dosledno odražava i u stavovima prema deci, posebno deci romske nacionalnosti, deci sa smetnjama u razvoju, deci izbeglicama i migrantima te deci koja žive na ulici, što dokumentuju MICS i druga istraživanja. Zato je, u Zaključnim zapažanjima o Srbiji iz februara 2017. godine, Komitet Ujedinjenih nacija za prava deteta preporučio da država obezbedi potpunu primenu relevantnih postojećih zakona o zabrani diskriminacije, između ostalog i kroz jačanje javnih edukativnih kampanja koje će se baviti negativnim društvenim stavovima.

7.1.2 Odgovor države na diskriminaciju

Srbija ima Strategiju prevencije i zaštite od diskriminacije za period 2014-2018, a Poverenik za zaštitu ravnopravnosti postupa kao nezavisni organ koji prati diskriminaciju i radi na podizanju svesti. Sprovodi se i međusektorska Strategija za socijalno uključivanje Roma i Romkinja u Republici Srbiji za period 2016-2025. godine, a sprovođenje prati Koordinaciono telo za praćenje realizacije Strategije. Diskriminacijom se bave i sektorski zakonski i strateški okviri.

Zaključak: Društvene norme ne zavise samo od odgovora države na diskriminaciju, ali država i mediji se ipak vide kao najuticajniji činioци. Stoga je potrebno da država preko medija i drugih kanala šalje sistematičnije i doslednije poruke o potrebi za tolerantnim i inkluzivnim društvom u kome se socijalno isključene grupe prihvataju kroz načela i postupke. Srbija će se u narednim decenijama suočiti sa demografskim promenama u vidu povećanja udela romskog i drugog manjinskog stanovništva; zato je, pored poštovanja ljudskih i dečijih prava, ovo važno i sa stanovišta prevencije rascepa u društvu u budućnosti.

7.1.3 Inkluzivno obrazovanje

Srbija 2019. godine obeležava desetu godišnjicu reformi usmerenih ka kvalitetu i inkluzivnosti obrazovanja. U proteklih deset godina država je uvela opsežne promene i sprovedla reforme u sistemu obrazovanja, koje su, sveobuhvatno posmatrano, bile usmerene ka unapređenju dimenzija obrazovanja koje se odnose na pravičnost, kvalitet i efikasnost.

Na predlog Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja (MPNTR), 2009. godine je usvojen Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja, kojim je uspostavljen zakonski okvir za inkluzivno obrazovanje. Zakonom je podržan upis sve dece u redovne škole i definisana je dodatna obrazovna podrška za učenike sa smetnjama u razvoju, učenike sa teškoćama u učenju i učenike iz ugroženih grupa. Inkluzija se posmatra kao proces tokom koga se pronalaze rešenja i odgovori u vezi sa različitim potrebama sve dece, mladih i odraslih putem povećanja učešća u učenju i smanjenja i iskorenjivanja isključenosti u obrazovanju i isključenosti iz obrazovanja. Inkluzivno obrazovanje je predstavljalo i osnovu da se omogući uključivanje dece izbeglica i migranata u formalno obrazovanje uz dodatnu podršku koja im je potrebna (npr. prevazilaženje izazova kao što su moguće neznanje

¹¹⁰ European Bank for Reconstruction and Development, 'Life in Transition, Corruption and Trust', ch. 4 in Life in transition Survey II, European Bank for Reconstruction and Development, jun 2011.

jezika nastave, diskontinuitet u obrazovanju, nedostatak iskustva sa formalnim obrazovanjem i dr.).

Politika inkluzivnog obrazovanja je široka i povezana sa celokupnim reformama u sektoru obrazovanja, uključujući kvalitet obrazovanja i kompetencije nastavnika. Iako je u realizaciji inkluzivnog obrazovanja preostalo još mnogo izazova, uz odgovarajuće reforme finansiranja, pružanje potrebne podrške školama (kroz razmenu i upravljanje znanjem i podacima, stručno usavršavanje zaposlenih i dr.) i dobar sistem praćenja, inkluzivno obrazovanje bi moglo značajno da doprinese prevazilaženju sistemske diskriminacije, smanjenju nepravdičnosti i poboljšanju kvaliteta obrazovanja.

Zaključak: Potrebna je jasna i održiva struktura finansiranja i upravljanja, koja će omogućiti napredak u ostvarivanju agende inkluzivnog obrazovanja.

7.2 Nasilno ponašanje i nasilje kao prihvaćen način rešavanja konflikata

Godine rata u regionu, politički diskursi puni nasilja i rašireni društveni konflikti su doveli do rasta tolerancije prema nasilju i stvorili atmosferu u kojoj su nove generacije dece i mladih počele nasilje da posmatraju kao legitimno sredstvo za ostvarivanje cilja¹¹¹.

Prema podacima Ministarstva unutrašnjih poslova u Republici Srbiji, prosečno godišnje učešće krivičnih dela izvršenih na štetu maloletnih lica iznosi od 5 do 6 odsto u ukupnom broju krivičnih dela u kojima su oštećena fizička lica. Na nivou jedne godine, prosečno se evidentira oko 3.170 krivičnih dela u kojima je oštećeno oko 3.300 maloletnih lica. Na osnovu brojnosti i vrste izvršenih krivičnih dela, opšta zapažanja upućuju na to da su deca najugroženija u saobraćaju, zatim na ulici ili otvorenom javnom prostoru, dok treće mesto nepovoljno za bezbednost ili pravilan razvoj dece pripada disfunkcionalnoj

¹¹¹ UNICEF, Nasilje prema deci u Srbiji — determinante, faktori i intervencije. Nacionalni izveštaj, UNICEF u Srbiji, 2017.

porodici te zabavnim, ugostiteljskim i drugim mestima okupljanja mladih, uključujući i škole. Tokom poslednjih 11 godina (2008-2018) ukupan broj krivičnih dela izvršenih između lica od 14 do 19 godina (vršnjaka) imao je promenljiv trend, uz blago opadanje ukupnog broja. U pogledu polne strukture, i kod počinilaca i kod oštećenih dominiraju lica muškog pola.

Studija negativnih iskustava u detinjstvu (ACE)¹¹² pokazala je da su negativni efekti takvih iskustava dugoročni i da utiču na fizičko i mentalno zdravlje, crte ličnosti i obrazovne ishode. Studija pokazuje da je, od svakih 100 odraslih u Srbiji, oko 70 njih više puta iskusilo najmanje jedan od oblika ACE tokom detinjstva, a njih oko 20 je iskusilo četiri ili više. Utvrđeno je da su negativna iskustva u detinjstvu češća među osobama koje žive u urbanim sredinama, osobama koje nisu u partnerskom odnosu, osobama muškog pola, mlađim osobama (18-29 godina), osobama nižeg nivoa obrazovanja i osobama koje su napuštale školovanje.¹¹³

Tabela 5. Broj porodica u kojima su deca bila žrtve nasilja prema evidenciji sistema socijalne zaštite, 2013-2017.

(Izvor: Republički zavod za socijalnu zaštitu, 2017.)

Godina	2013.	2014.	2015.	2016.	2017.
Broj	3.637	4.938	6.520	7.036	8.297

Izloženost dece vršnjačkom nasilju i drugim oblicima nasilja u školi predstavlja još jedan problem koji postaje

¹¹² Negativno iskustvo u detinjstvu (ACE — Adverse Childhood Experience) predstavlja traumatično životno iskustvo koje se događa pre 18. godine, a koje osoba pamti kada odraste. Ovo su primeri negativnih iskustava u detinjstvu: fizičko zlostavljanje, emocionalno zlostavljanje, seksualno zlostavljanje, alkoholizam u porodici, zloupotreba droga u porodici, depresija ili neko drugo mentalno oboljenje u porodici, samoubistvo u porodici, član porodice u zatvoru, zlostavljanje majke od strane partnera, zlostavljanje oca od strane partnera, rastavljeni roditelji, psihološko zanemarivanje, fizičko zanemarivanje, nasilničko ponašanje, učešće u tuči, nasilje u zajednici, kolektivno nasilje.

¹¹³ UNICEF, Studija negativnih iskustava u detinjstvu, UNICEF u Srbiji, mart 2019.

sve aktuelniji u obrazovnom sistemu. Tokom 2019. godine, na svim nivoima obrazovanja od predškolskog do srednjeg, prijavljeno je 370 situacija trećeg nivoa nasilja (koje obuhvata npr. fizičke povrede, zastrašivanje, pretnje, psihološko zlostavljanje, seksualno nasilje i dr.). Podaci pokazuju da preovlađuju mešoviti oblici nasilja¹¹⁴. Prema podacima Ministarstva unutrašnjih poslova, u proseku na godišnjem nivou u školama i njihovom okruženju u Republici Srbiji policija registruje oko 5.000 bezbednosnih događaja.

Poslednjih godina sve izraženiji trend prijavljivanja svih oblika nasilja, uključujući nasilje nad decom, uz slabe kapacitete sistema da odgovori na složene potrebe svih žrtava, doveo je do izdvajanja te teme kao urgentne i prioritete za državu. S obzirom na višeslojnu i kompleksnu prirodu nasilja nad decom, suštinski značaj imaće intervencije usmerene ka više različitih faktora, jer se dugoročno više isplate. Osim toga, među stručnjacima dolazi do sve većeg konsenzusa oko toga da akcenat treba staviti na mere usmerene ka roditeljima i da je to jedan od ključnih preduslova za ostvarivanje promena.

Prijavljeni slučajevi nasilja nad decom predstavljali su 27 odsto ukupnog broja slučajeva nasilja u porodici 2017. godine.

7.2.1 Deca u višestrukome riziku od nasilja

Takođe, važno je imati u vidu da adekvatno rešavanje najsloženijih slučajeva nasilja koji se događaju zbog višestruke ranjivosti dece i njihovih porodica mora da ostane visoko na spisku prioriteta — to obuhvata seksualno nasilje, nasilje nad decom sa smetnjama u razvoju, decom žrtvama i svedocima krivičnih dela, decom koja žive na ulici, decom koja žive u ustanovama za smeštaj i decom žrtvama trgovine ljudima.

Dečiji rad

Rad dece mlađe od 15 godina je u Srbiji zabranjen, a u zakonu postoje posebne odredbe o zaštiti dece uzrasta 15-18 godina koja rade. Podaci istraživanja MICS iz 2014. godine ukazuju na to da je 10 odsto dece u Srbiji bilo uključeno u dečiji rad, dok 3 odsto radi u opasnim uslovima. Oko 12 odsto dece uzrasta 5-11 godina i 2 odsto dece uzrasta 12-14 godina bilo je uključeno u ekonomske aktivnosti u sedmici koja je prethodila anketi.¹¹⁵

Anketa o radnoj snazi iz 2016. godine pokazuje da je 2,8 odsto dece uzrasta 15-17 godina bilo uključeno u ekonomske aktivnosti. Preko polovine sveg dečijeg rada u Srbiji se odvija u sektoru poljoprivrede, šumarstva i ribarstva (56,5 odsto), a 60 odsto se odvija na porodičnim poljoprivrednim gazdinstvima. Deca u Srbiji su uključena i u prinudno prosjačenje i komercijalnu seksualnu eksploataciju, kao i u druge oblike rada na ulici.¹¹⁶

Podaci istraživanja MICS pokazuju da su u ekonomskim aktivnostima češće uključeni dečaci, deca iz ostalih (ruralnih) područja i najsiromašnija deca. Zbog rodne podele rada, dečaci češće učestvuju u ekonomskim aktivnostima, dok devojčice češće učestvuju u kućnim poslovima. Stoga su dečaci izloženi opasnostima rada u poljoprivredi, dok su devojčice isključene iz aktivnosti koje dovode do ostvarivanja prihoda, pa im je tako uskraćena određena dimenzija radne socijalizacije.

Uredba Vlade o utvrđivanju opasnog rada za decu stupila je na snagu 2018. godine. Njome su utvrđeni zabranjeni poslovi za decu koji se smatraju opasnim za decu u formalnoj privredi, uključujući i proces stručnog obrazovanja, kao što su poslovi u rudarstvu, građevinarstvu, sakupljanju opasnog otpada i uzgoju životinja. Uredbom su utvrđene i

¹¹⁴ Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja, Srbija, 2019.

¹¹⁵ UNICEF i Republički zavod za statistiku, Srbija — Istraživanje višestrukih pokazatelja položaja žena i dece 2014. i Srbija — Romska naselja — Istraživanje višestrukih pokazatelja položaja žena i dece 2014, UNICEF, Beograd, 2015.

¹¹⁶ Republički zavod za statistiku, Anketa o radnoj snazi u Republici Srbiji, 2016, Republički zavod za statistiku, 2016.

institucije odgovorne za suzbijanje dečijeg rada. Donet je i Protokol o postupanju inspekcije rada, kao i Instrukcija o postupanju centara za socijalni rad u zaštiti dece od zloupotrebe dečijeg rada. Izrađena je i Mapa puta za eliminaciju zloupotrebe dečijeg rada u Srbiji, uključujući najgore oblike dečijeg rada: 2018-2022. godine; ona obuhvata aktivnosti kojima se utiče na efikasniju prevenciju i otklanjanje posledica zloupotrebe dečijeg rada. Savet za prava deteta takođe prati stanje u ovoj oblasti.

Prema „Nalazima o najgorim oblicima dečijeg rada 2018. godine” Biroa za međunarodna pitanja rada¹¹⁷, Srbija je i 2017. i 2018. godine svrstana u grupu zemalja koje su ostvarile „značajan napredak”. Izveštaj obuhvata 131 zemlju i sadrži procenu aktivnosti koje je Vlada Srbije preduzimala da poboljša napore za eliminisanje dečijeg rada. Srbija je 2018. godine bila jedna od 12 zemalja koje su dobile ocenu „značajan napredak”, a pozitivno su ocenjeni zakonodavni okvir, sprovođenje relevantnih propisa i obuke inspektora rada, policijskih službenika i socijalnih radnika.

Prema evidenciji centara za socijalni rad, 2018. godine je bilo ukupno 11 dece žrtava zloupotrebe dečijeg rada (5 dečaka i 6 devojčica). Šestoro dece nije pohađalo školu iako su osnovnoškolskog uzrasta. Devetoro dece su korisnici neke vrste materijalnih davanja. Svih 11 dece je pod roditeljskim staranjem, a 10 su deca romske nacionalnosti. Prema vrsti štetnosti, najveći broj dece bio je izložen prekomernoj buci (5), nepovoljnim klimatskim uslovima (4), teškim fizičkim/psihičkim naporima (1) i fizičkim štetnostima i duvanskom dimu (1). Prema vrsti opasnih delatnosti, evidentirano je da troje dece radi u uslužnim delatnostima gajenja useva i zasada, a da se šestoro bavilo prosjačenjem. Osim navedenih, prate se i podaci o počiniocima zloupotrebe dečijeg rada, o izvoru prijave i o preduzetim merama zaštite dece.

Od juna 2019. godine sprovodi se projekat „Merenje, podizanje svesti i angažovanje politika radi unapređenja borbe protiv zloupotrebe dečijeg rada i prinudnog rada (MAP 16)” u Srbiji, čiji je nosilac Međunarodna organizacija rada u Srbiji, koja projekat realizuje u saradnji sa Ministarstvom za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja, Ministarstvom unutrašnjih poslova, Republičkim javnim tužilaštvom, Unijom poslodavaca Srbije, Savezom samostalnih sindikata Srbije i Ujedinjenim granskim sindikatom „Nezavisnost”, uz podršku Ministarstva rada SAD.

Trgovina ljudima

Ukupan utvrđeni broj žrtava trgovine ljudima u Srbiji je smanjen od 2013. (92) do 2017. godine (43), iako je 2014. godine zabeležen nagli porast. Tokom 2018. godine identifikovano je 76 žrtava trgovine ljudima. Velika većina žrtava su državljani Srbije (preko 90 odsto), koji su vrbovani i eksploatisani u zemlji (oko 70 odsto). Deca su često žrtve trgovine ljudima u zemlji, njihov udeo u ukupnom broju žrtava trgovine ljudima se kreće od 38 do 65 odsto (osim 2014. godine, kada je iznosio 15 odsto), a preovlađuju devojčice (od 75 do 95 odsto). Najrasprostranjeniji oblici eksploatacije dece (devojčica) jesu trgovina ljudima radi seksualne eksploatacije, prinudnog braka i mešoviti oblici eksploatacije. Većinu žrtava su otkrile javne službe (uglavnom policija), a centri za socijalni rad su ustanove kojima se najčešće upućuju maloletna lica. Centar za zaštitu žrtava trgovine ljudima je nacionalna ustanova socijalne zaštite koju je 2012. godine osnovala Vlada Republike Srbije, a nadležna je za identifikaciju žrtava trgovine ljudima, koordinaciju upućivanja i institucionalne podrške koja se pruža žrtvama, kao i za praćenje pojave trgovine ljudima i sistemskog odgovora države.

¹¹⁷ Ministarstvo rada SAD, Biro za međunarodna pitanja rada, 2018 Findings on the Worst Forms of Child Labor, 2019. https://www.dol.gov/sites/dolgov/files/ILAB/child_labor_reports/tda2018/ChildLaborReportBook.pdf

7.2.2 Odgovor države na nasilje

Javne politike i protokoli za odgovor na nasilje postoje, ali je njihova primena donekle manjkava iako su procedure jasno definisane. Očekuje se da novi, ažurirani protokoli za svaki od sektora budu usklađeni sa budućim strateškim okvirom (Strategija za prevenciju i zaštitu dece od nasilja – u procesu usvajanja) i najnovijim zakonskim promenama (Zakon o sprečavanju nasilja u porodici).

Međusektorska koordinacija radi identifikacije slučajeva nasilja nad decom, upućivanja i odgovora funkcioniše u svakoj četvrtoj opštini (38 opština od 136 koje su odgovorile na zahtev za pružanje informacija), a u ostalim opštinama koordinacija se uglavnom odvija u okviru sistema odgovora na nasilje nad ženama¹¹⁸. Kada je reč o senzibilisanom i delotvornom odgovoru na slučajeve nasilja nad decom, postoje podaci koji ukazuju da je međusektorska saradnja na lokalnom nivou u slučajevima nasilja nad decom neadekvatna i da ne može da odgovori na potrebe sve dece žrtava, posebno u kompleksnim slučajevima žrtava sa više faktora ranjivosti i slučajevima koji zahtevaju složene i kontinuirane intervencije ili tretman (seksualno nasilje, nasilje koje doživljavaju deca sa smetnjama u razvoju, dečiji brak, nasilje nad decom u ustanovama za smeštaj, nasilje nad decom u pokretu i dr.). Nedostaju usluge rehabilitacije i specijalizovane usluge za decu žrtve, posebno van većih regionalnih centara (na primer, prihvatilišta i službe za zaštitu mentalnog zdravlja postoje samo u velikim gradovima, tako da je izostavljen značajan broj dece kojima je potrebna rehabilitacija i oporavak od traume, a koja žive u ruralnim područjima). I skriveni oblici nasilja su zanemareni u intervencijama usmerenim ka promeni stavova, vrednosti i normi.

Kada je reč o radu policije, za prevenciju i suzbijanje nasilja u porodici obezbeđena je 24-časovna dostupnost preko 2.000 policajaca obučenih u oblasti prava deteta i maloletničkog krivičnog prava, kao i 1.350 policijskih službenika. Na unapređenju bezbednosne zaštite učenika i škola na teritoriji Republike Srbije na godišnjem nivou prosečno je angažovano 350 policijskih službenika (tzv. „školskih policajaca“) u oko 680 osnovnih i srednjih škola. Od septembra 2017. godine Ministarstvo unutrašnjih poslova u saradnji sa Ministarstvom prosvete, nauke i tehnološkog razvoja sprovodi program „Osnovi bezbednosti dece“, namenjen informisanju učenika prvog, četvrtog i šestog razreda osnovnih škola o bezbednosnim temama, kojim se godišnje obuhvati u proseku 55.000 učenika. Uz podršku Misije OEBS u Srbiji izrađeni su i školama podeljeni brojni vizuelni materijali, vodiči i elektronska aplikacija sa porukama o bezbednosti dece.

Zaključak: Neophodno je sistematski i urgentno ulagati u prevenciju nasilja, uključujući i jačanje usluga intenzivne podrške porodicama i deci koja se suočavaju sa višestrukom deprivacijom, kako bi se sprečilo izdvajanje deteta iz porodice u skladu sa najboljim interesima deteta. Roditeljske kompetencije treba unaprediti uvođenjem programa podrške roditeljstvu koji bi bio široko dostupan još od veoma rane faze. Specijalizovane usluge bi se mogle finansirati i sistematičnije organizovati na regionalnom nivou. Na lokalnom nivou važno je nastaviti sa jačanjem lokalne međusektorske saradnje i imati jasne smernice za upućivanje na specijalizovane regionalne službe kada je to potrebno.

¹¹⁸ Mreža organizacija za decu Srbije, MODS, „Zaštita dece od nasilja“, <<http://mapa.zadecu.org/>>, stranica posećena 2.9.2019.

7.3 Društvene norme o deci

7.3.1 Nasilno disciplinovanje

Iako u opštoj populaciji roditelja u Srbiji (93 odsto) postoji konsenzus da nasilno disciplinovanje nije dobro za razvoj deteta, ono se i dalje često primenjuje (43 odsto), a podupiru ga određene vrednosti i norme. Prema tim normama, telesno kažnjavanje se smatra legitimnom, pa čak i preporučljivom praksom u vaspitavanju dece. Nalazi pokazuju da su mlađa deca (2-4 godine) češće izložena psihološkoj agresiji nego starija deca (5-14 godina), deca u romskim naseljima češće nego deca u opštoj populaciji, a deca iz urbanih područja češće nego deca iz ruralnih područja. Iako u opštoj populaciji ne postoji rodni jaz među decom uzrasta 1-4 godine, on iznosi 3,2 procentna poena među decom uzrasta 5-14 godina, pri čemu su devojčice češće izložene teškom telesnom kažnjavanju nego dečaci. Štaviše, postoje indicije da roditelji „blago“ fizičko disciplinovanje, npr. udaranje otvorenom šakom, ne doživljavaju telesnim kažnjavanjem, već „opravdanim i razumnim“ načinom disciplinovanja.¹¹⁹

U ovom trenutku se čini da redovni sistemski programi i kapaciteti usmereni ka pružanju podrške prevenciji nasilja nad decom ne ostvaruju dovoljan uticaj na transformaciju postojećih normi. Opređenost donosilaca odluka na visokom nivou da se bave ovim problemom manifestuje se u spremnosti da se izmeni i dopuni Porodični zakon kako bi se uvela izričita zabrana nasilnog (telesnog) kažnjavanja kod kuće. To se smatra važnim faktorom koji će omogućiti sveobuhvatnije mere usmerene ka promeni ponašanja.

¹¹⁹ UNICEF i Republički zavod za statistiku, Srbija — Istraživanje višestrukih pokazatelja položaja žena i dece 2014. i Srbija — Romska naselja — Istraživanje višestrukih pokazatelja položaja žena i dece 2014, UNICEF, Beograd, 2015.

Zaključak: Sve se više stručnjaka slaže da akcenat treba staviti na roditeljske prakse i da je to jedan od ključnih preduslova za ostvarivanje promena te da roditeljima treba ponuditi lako dostupnu praktičnu podršku, kao i informacije preko odgovarajućih kanala komunikacije.

7.3.2 Stavovi o učešću dece i omladine

Srbiju, uopšteno posmatrano, karakteriše tzv. spor prelazak u odraslo doba; drugim rečima, mladi duže žive u porodičnom stanu. Skoro 70 odsto mladih uzrasta 18-34 godine živi sa roditeljima (prosek EU iznosi 47,9 odsto)¹²⁰. Strukturne karakteristike prelaska u odraslo doba pred većinu mladih postavljaju više ograničenja nego što im nude podsticaja, posebno kada je reč o zapošljavanju i zapošljivosti, a to se negativno odražava na adolescente i uskraćuje im mogućnost učešća i odlučivanja o pitanjima koja su od značaja za njih.

Dostupni podaci ukazuju i na to da se među mladima javlja otpor prema procesima izrade javne politike i odlučivanja zbog percepcije da ne postoje jasna pravila, da je sistem nepredvidljiv, kao i utiska da obični ljudi ne mogu dovoljno da utiču na odluke i procese. Među mladima dominira osećanje da se stvari rade bez njihovog znanja i odobrenja, što dovodi do (samo)isključivanja¹²¹. Najnoviji rezultati indeksa napretka mladih¹²² potvrđuju da Srbija ostvaruje loše rezultate u više indikatora, uključujući ličnu slobodu i izbor.

¹²⁰ Stojanović, Boban, „Alternativni izveštaj o položaju i potrebama mladih u Republici Srbiji 2018“, Krovna organizacija mladih Srbije — KOMS, 2018. Dostupno na adresi: <<http://koms.rs/istrazivanja/alternativni-izvestaj-o-polozaju-potrebama-mladih-u-republici-srbiji-2018-godina>> .

¹²¹ S. Tomanović, D. Stanojević, Mladi u Srbiji 2015. — Stanja, opažanja, verovanja i nadanja, Friedrich Ebert Stiftung, Beograd, 2015. Dostupno na adresi: <<http://secons.net/files/publications/14-Young%20People%20in%20Serbia%202015.pdf>>

¹²² European Youth Forum, 'Youth Progress Index by Country', <<https://www.youthforum.org/sites/default/files/page-pdfs/Youth%20Progress%20Index%20Results.pdf>>, stranica posećena 10.6.2019.

Iako Vladina Nacionalna strategija za mlade jasno izdvaja učešće mladih kao jedan od ključnih stubova, a postoje i izuzetni slučajevi na institucionalnom nivou u kojima se deca aktivno pozivaju da daju svoje gledište (npr. Savet za prava deteta, Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, Zaštitnik građana), u praksi deca i mladi nailaze na prepreke u obliku društvenih normi koje podrazumevaju da se njihovo mišljenje manje vrednuje, ne traži ili se samo deklarativno uzima u obzir u procesu participacije.

Zaključak: Potrebno je dalje raditi na sistemskom uvođenju učešća dece i mladih u procese izrade, sprovođenja i praćenja javne politike na nacionalnom i lokalnom nivou. Da bi sistemi uprave bili spremni da omoguće smisleno i relevantno učešće dece, potrebna su poboljšanja u pogledu većeg razumevanja prava deteta među državnim službenicima, stručnim radnicima i organima uprave, kao i stvaranje mogućnosti za učešće mladih u planiranju i praćenju sprovođenja javne politike.

U Zaključnim zapažanjima o kombinovanom drugom i trećem periodičnom izveštaju Republike Srbije o sprovođenju Konvencije o pravima deteta¹²³,

Komitet za prava deteta preporučuje da Srbija:

- posveti posebnu pažnju učešću dece u širenju informacija o njihovim pravima;
- obezbedi potpunu primenu relevantnih postojećih zakona o zabrani diskriminacije, između ostalog i kroz jačanje javnih edukativnih kampanja koje se bave negativnim društvenim stavovima prema romskoj deci, deci sa smetnjama u razvoju, deci pripadnicima manjina, deci izbeglicama i tražiocima azila, deci migrantima, deci koja žive na ulici, LGBT deci i deci sa HIV-om/AIDS-om;

¹²³ Komitet za prava deteta, Zaključna zapažanja o kombinovanom drugom i trećem periodičnom izveštaju Republike Srbije (CRC/C/SRB/CO/2-3), 7.3.2017.

- obezbedi dostupnost dovoljnih ljudskih, tehničkih i finansijskih resursa za delotvorno sprovođenje Nacionalne strategije prevencije i zaštite od diskriminacije za period od 2013. do 2018. godine;
- sprovodi kampanje na svim nivoima i u svim regionima kako bi se prevazišli negativni stavovi prema Romima u društvu u celini, kao i da preduzme delotvorne mere za sprečavanje nasilja i govora mržnje prema Romima;
- proceni posebnu situaciju dece romske nacionalnosti i preduzme mere da olakša njihov pristup merama socijalne zaštite i programima socijalne integracije, između ostalog i kroz poboljšanje kulturološke senzibilisanosti usluga koje se pružaju i prilagođavanje delokruga socijalnih programa.

U pogledu inkluzivnog obrazovanja, Komitet preporučuje da Srbija:

- pojača napore na promovisanju inkluzivnog obrazovanja za svu decu, naročito za najugroženiju decu, kao i da obezbedi da adekvatna ljudska, finansijska i tehnička podrška bude dostupna u sprovođenju odredaba Zakona o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja;
- garantuje svoj deci sa smetnjama u razvoju pravo na inkluzivno obrazovanje u redovnim školama, nezavisno od saglasnosti roditelja, kao i da obuču i imenuje specijalizovane nastavnike i stručne radnike u integrisanim odeljenjima koji pružaju individualnu podršku i dužnu pažnju deci sa teškoćama u učenju te da reši problem manjka logopeda i kvalifikovanih stručnih radnika za decu sa mentalnim i psihosocijalnim smetnjama.

U pogledu nasilja nad decom, Komitet preporučuje da Srbija:

- uspostavi zakonodavne i druge mere kako bi obezbedila obavezno poštovanje Opšteg

protokola i Posebnih protokola za zaštitu dece od zlostavljanja i zanemarivanja, kao i da obezbedi dovoljne ljudske, finansijske i tehničke resurse za njihovo sprovođenje;

- obezbedi uspostavljanje preventivnih mehanizama za zaštitu dece sa intelektualnim i drugim psihosocijalnim smetnjama od bilo koje vrste fizičkog ili seksualnog nasilja i da uvede obavezne obuke o nasilju nad decom za sve relevantne stručne radnike;
- pojača nacionalne programe za rešavanje problema nasilja u školama uz podršku Ministarstva prosvete i ustanova za obuku nastavnika kako bi se uspostavili standardi, mentorstvo i razmena stručnih iskustava o nasilju u školama, kao i da obezbedi obuku, između ostalog i za roditelje, o rizicima vršnjačkog zlostavljanja (na internetu);
- osmisli kampanju podizanja svesti javnosti kao sredstvo za promenu preovlađujućih stavova u vezi sa nasiljem nad decom i da krene u pravcu nulte tolerancije;
- obezbedi efikasnu saradnju, koordinaciju i razmenu podataka između službi za zaštitu dece, policije i pravosudnog sistema;
- uspostavi nacionalnu bazu podataka o svim slučajevima nasilja nad decom u porodici i da sprovede sveobuhvatnu procenu razmera, uzroka i prirode takvog nasilja;
- podstiče programe u zajednici u cilju sprečavanja nasilja u porodici, zlostavljanja i zanemarivanja dece i borbe protiv tih pojava, između ostalog i uključivanjem bivših žrtava, volontera i ljudi iz zajednice, uz obezbeđivanje podrške za njihovu obuku;
- izričito zakonom zabrani telesno kažnjavanje i da promoviše pozitivne, nenasilne i participativne načine podizanja i disciplinovanja deteta kroz kampanje podizanja svesti;
- proceni broj dece koja žive odnosno rade na ulici i ažurira studije o dubinskim uzrocima njihovog položaja te da obezbedi da se podrška, posebno reintegracija u porodicu ili smeštaj u sistem alternativnog staranja, pruža uz puno poštovanje najboljeg interesa deteta i da se daje dužna pažnja mišljenju dece u skladu sa njihovim uzrastom i zrelošću.

Veza sa indikatorima COR:

- 16.1.1 Broj žrtava namernih ubistava na 100.000 stanovnika, prema polu i starosti
- 16.1.3 Udeo stanovništva koji je tokom prethodnih 12 meseci bio izložen fizičkom, psihološkom ili seksualnom nasilju
- 16.1.4 Udeo stanovništva koje se oseća bezbedno da hoda samostalno u blizini mesta gde živi
- 16.2.1 Udeo dece starosti 1-17 godina koja su tokom proteklog meseca iskusila bilo kakvo fizičko kažnjavanje i/ili psihološku agresiju od strane onih koji brinu o deci
- 16.2.2 Broj žrtava trgovine ljudima na 100.000 stanovnika, po polu, starosti i obliku eksploatacije
- 16.2.3 Udeo mladih žena i muškaraca starosti 18-29 godina koji su do uzrasta od 18 godina bili izloženi seksualnom nasilju
- 16.3.1 Udeo žrtava nasilja u prethodnih 12 meseci koje su prijavile svoju viktimizaciju nadležnim organima ili drugim priznatim mehanizmima rešavanja sukoba
- 16.7.1 Udeo različitih pozicija (po polu, starosti, invaliditetu i populacionim grupama) u javnim institucijama (zakonodavstvo, javne usluge i pravosuđe na nacionalnom i lokalnom nivou) u odnosu na nacionalnu distribuciju
- 16.7.2 Udeo stanovništva koje smatra da je proces donošenja odluka inkluzivan i odgovara na potrebe, po polu, starosti, invaliditetu ili populacionim grupama
- 16.a.1 Postojanje nezavisnih nacionalnih institucija za zaštitu ljudskih prava u skladu sa Pariskim načelima
- 16.b.1 Udeo stanovništva koje navodi da se lično osećalo diskriminisanim ili zlostavljanim tokom prethodnih 12 meseci po nekoj osnovi diskriminacije koja je zabranjena u okviru međunarodnog prava

Neki od ključnih razvojnih partnera:

Vlada Ujedinjenog Kraljevstva (Fond za dobru upravu) pruža tehničku podršku Povereniku za zaštitu ravnopravnosti. **OEBS** podržava institucije za borbu protiv diskriminacije u Srbiji i, zajedno sa organima javne vlasti i civilnim društvom, pomaže u sprovođenju zakonskog okvira kako bi se obezbedila ravnopravnost za sve. Kreditom u iznosu od 50 miliona američkih dolara **Svetska banka** podržava pristup kvalitetnim uslugama predškolskog vaspitanja i obrazovanja (PVO), sa posebnim osvrtom na socijalno ugroženu decu. **Savet Evrope** podržava osnaživanje Roma na lokalnom nivou (program Romacted). **Vlada Japana** pruža pomoć predškolskim ustanovama i osnovnim školama u vidu rekonstrukcije školskih objekata. **Fonda za obrazovanje Roma (REF)** predstavlja vodeću organizaciju za obrazovanje Roma, čiji je cilj prevazilaženje jaza u obrazovnim ishodima između Roma i neromskog stanovništva. **UNHCR**, u skladu sa svojim mandatom, podržava pristup obrazovanju za decu izbeglice, migrante i decu iz interno raseljenih porodica. **OHCHR** prati ostvarivanje ljudskih prava, uključujući pravo na obrazovanje i suzbijanje diskriminacije. **Delegacija Evropske unije** prati javne politike u oblasti ljudskih prava i socijalnog uključivanja, utiče na izradu javnih politika i pruža podršku njihovom sprovođenju. Inkluzivno obrazovanje će biti jedna od komponenata programa IPA 2019-2020. **Dečija fondacija Pestaloci** promovise interkulturno obrazovanje i radi na suzbijanju diskriminacije i isključenosti dece iz ranjivih grupa. **GIZ** podržava sprovođenje javnih politika za suzbijanje diskriminacije u obrazovanju. **Fondacija za otvoreno društvo** radi sa opštinama i lokalnim zajednicama na socijalnom uključivanju ugroženih grupa. **UNDP** podržava razvoj veština i zapošljavanje 30 mladih Roma u institucijama na lokalnom nivou koji treba da izrađuju, sprovode i prate javne politike uključivanja Roma na lokalnom nivou.

8. MEDIJI

Srbija ima raznovrsnu medijsku scenu. Prema podacima iz Registra medija, koji vodi Agencija za privredne registre (APR), ukupno je registrovano 2.034 medija, među kojima su 863 štampana medija (dnevne i periodične novine), 309 radio-stanica, 211 televizijskih stanica, 432 internet portala, 57 „uređivački oblikovanih internet stranica“ i 25 novinskih agencija.

Kako bi se unapredio sistem javnog informisanja, pokrenuta je izrada nove Strategije razvoja sistema javnog informisanja, čiji su ciljevi poboljšanje transparentnosti vlasništva nad medijima, praćenje efekata privatizacije medija, sprečavanje kontrole medija, poboljšanje pluralizam medija i medijski pismenosti te otklanjanje nedostataka u samoregulaciji. Budžet je i dalje dominantan izvor sredstava u finansiranju javnog medijskog servisa. Regulatorno telo za elektronske medije se povremeno suočava sa kritikom javnosti zbog selektivne zaštite dece i mladih od neprimerenih sadržaja.

Informativni i zabavni sadržaji nisu izbalansirani, jer emiteri emituju mnogo **više zabavnih i rijaliti programa nego informativnih i obrazovnih programa i vesti**. Mlađa populacija prati medije koji se nude na internetu, uključujući OTT medijske servise i pretplatničke servise za video na zahtev. Neki mediji se bave istraživačkim i specijalizovanim novinarstvom, ali specijalizovano izveštavanje, u celini posmatrano, polako nestaje, a internet postaje primarni način za širenje priča istraživačkog novinarstva. Izveštavanje o socijalnim pitanjima, kao što su rod, nacionalnost, religija i seksualna orijentacija, retko se sreće¹²⁴, a stereotipizacija je uobičajena pojava (posebno rodna stereotipizacija).

Prema izveštaju Centra za profesionalizaciju medija i medijsku pismenost (CEPROM) iz 2018. godine, mediji u Srbiji retko izveštavaju o deci. Televizijske

¹²⁴ Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, „Odnos medija u Srbiji prema diskriminaciji“, novembar 2018, <http://ravnopravnost-5bcf.kxcdn.com/wp-content/uploads/2018/12/Media-research-brief_ENG.pdf>, stranica posećena 2.9.2019.

stanice i štampani mediji u proseku imaju manje od jednog priloga o deci dnevno. Više od polovine priloga o deci u svim medijima je negativno i izveštava o zlostavljanju dece, nesrećama, nasilju i zloupotrebi droga, dok se retko izveštava o uspesima dece. U izveštaju CEPROM-a iz 2018. godine utvrđeno je da se u svakom desetom tekstu o deci u dnevnim novinama krši Kodeks novinara Srbije¹²⁵.

Zaključak: Postoji potreba za kvalitetnim i uzrastu primerenim medijskim sadržajima, koji su u skladu sa etičkim standardima i koji zadovoljavaju obrazovne potrebe dece i mladih. Potrebno je striktnije primenjivati propise o medijskim sadržajima i zaštiti prava dece u medijima. Istovremeno, broj pozitivnih medijskih priloga o deci i mladima treba sistematski povećavati (pri čemu poseban akcenat treba staviti na portale). Prilikom prikupljanja mišljenja o javnim politikama lokalnih i nacionalnih organa vlasti (posebno u oblasti socijalne zaštite, obrazovanja ili infrastrukturnih projekata koji kratkoročno neposredno utiču na decu) treba pozivati decu i mlade da daju svoje mišljenje i podsticati ih da izražavaju svoje stavove.

U **Zaključnim zapažanjima o kombinovanom drugom i trećem periodičnom izveštaju Republike Srbije o sprovođenju Konvencije o pravima deteta**¹²⁶, Komitet za prava deteta preporučuje da Srbija:

- posveti posebnu pažnju učešću dece u širenju informacija o njihovim pravima;
- podstiče medije da se postaraju da budu senzibilisani za prava deteta, kao i da obezbede uključivanje dece u razvoj tih programa.

Veza sa indikatorima COR:

- 16.10.1 Broj potvrđenih slučajeva ubistava, otmica, prisilnog nestanka, arbitrarnog pritvaranja ili torture novinara, medijskog osoblja, članova sindikata ili branilaca ljudskih prava tokom prethodnih 12 meseci
- 16.10.2 Broj država koje usvajaju i sprovode ustavne, zakonske i/ili političke garancije za pristup informacijama od javnog značaja

Neki od ključnih razvojnih partnera:

EU je od 2000. godine medijima u Srbiji pružila podršku u vrednosti većoj od 33 miliona evra.

9. DIGITALNI JAZ

9.1 Informacione i komunikacione tehnologije

Posedovanje računara

U Srbiji je 2018. godine 72,1 odsto domaćinstava imalo računar (u poređenju sa 87 odsto u zemljama EU28). Primetne su razlike između urbanih i ruralnih područja: računar ima 78,2 odsto domaćinstava u urbanim područjima, a 61,8 odsto domaćinstava u ruralnim područjima. Taj jaz je malo povećan u odnosu na 2017. godinu. Pored toga, **skoro polovina ukupnog broja domaćinstava čiji su mesečni prihodi niži od 300 EUR nema računar**¹²⁷.

Pristup internetu

Istovremeno, 72,9 odsto domaćinstava je imalo internet priključak (u poređenju sa 85 odsto u

¹²⁵ Centar za profesionalizaciju medija i medijsku pismenost, „Medijska slika dece u Srbiji”, Beograd 2018. Dostupno na adresi: <<https://docdro.id/nSIYP60>>.

¹²⁶ Komitet za prava deteta, Zaključna zapažanja o kombinovanom drugom i trećem periodičnom izveštaju Republike Srbije (CRC/C/SRB/CO/2-3), 7.3.2017.

¹²⁷ Kovačević, Miladin, Pavlović, Kristina i Šutić, Vladimir, Upotreba informaciono-komunikacionih tehnologija u Republici Srbiji, 2018, Republički zavod za statistiku, Beograd, 2018. Dostupno na adresi: <<http://publikacije.stat.gov.rs/G2018/Pdf/G201816013.pdf>>.

zemljama EU28¹²⁸). **Internet je najprisutniji u Beogradu (82,2 odsto), a u ostatku Srbije ga ima približno 70 odsto domaćinstava.** Među domaćinstvima koja nemaju internet priključak svako peto kao razlog navodi nedostatak veština, a svako treće — nedostatak finansijskih sredstava¹²⁹.

Korišćenje računara i interneta

U Srbiji je 2018. godine 3,75 miliona ljudi koristilo računar u prethodna tri meseca. Postoje uočljive **razlike u stopi korišćenja računara prema stepenu obrazovanja** — 93 odsto visokoobrazovanih osoba, 80,5 odsto osoba sa srednjim obrazovanjem i svega 41,1 odsto osoba sa obrazovanjem nižim od srednjeg koristilo je računar u poslednja tri meseca. Postoji i **razlika između muškaraca i žena u korišćenju interneta** — 76,8 odsto muškaraca korisnika računara i 70,1 odsto žena korisnica računara koristilo je internet u poslednja tri meseca¹³⁰. Skoro polovina korisnika interneta nikad nije kupila/poručila robu ili usluge preko interneta¹³¹.

Penetracija mobilne telefonije

Stopa penetracije mobilne telefonije je viša od stope korišćenja interneta — 93 odsto domaćinstava ima mobilni telefon¹³². Na svakih 100 stanovnika postoje 122 mobilna telefona u upotrebi¹³³.

9.2 Društveni mediji

U skladu sa globalnim trendovima, 96,4 odsto populacije korisnika interneta uzrasta 16-24 godine ima nalog na nekom društvenom mediju. Srbija je, osim toga, i regionalni lider u korišćenju Fejsbuka, s

obzirom na to da skoro polovina stanovništva (tj. 3,5 miliona korisnika) ima nalog na toj društvenoj mreži. Veliki broj korisnika, posebno među mladima, beleži i Jutjub (3,5 miliona korisnika), a sledeći je Instagram, društvena mreža koja ima najveći rast u Srbiji (2,2 miliona korisnika)¹³⁴.

Prema indeksu digitalne ekonomije i društva (Digital Economy and Society Index – DESI), koji prati napredak država članica EU u digitalnoj konkurentnosti, Srbija zauzima 27. mesto, što je svrstava u grupu zemalja sa relativno niskim vrednostima tog indeksa.

RATEL, 2018.

Zaključak: Srbija se suočava sa digitalnim jazom u pristupu IKT i njihovom korišćenju, i u ekonomskom i u geografskom pogledu, a to će se verovatno odraziti na mogućnost dece, posebno one iz siromašnih i ruralnih domaćinstava, da razvijaju digitalne veštine i pristupaju informacijama. Digitalne inovacije predstavljaju neiskorišćeni resurs koji bi mogao da bude od koristi mnogim depriviranim zajednicama.

9.3 Digitalne veštine i obrazovanje

Prema podacima Ministarstva trgovine, turizma i telekomunikacija (MTTT) iz 2018. godine, 51 odsto ljudi uzrasta 15 i više godina je računarski nepismeno. Prema najnovijem istraživanju, deca u Srbiji **imaju digitalne veštine, ali ne i digitalne kompetencije.** Doprinos škola razvoju digitalnih kompetencija kod učenika je zanemarljiv; manje od 3 odsto varijanse u postignućima učenika može se pripisati razlikama u školi. Veoma mali procenat učenika koristi digitalne uređaje za aktivnosti koje zahtevaju složenije digitalne kompetencije; npr. samo 5 odsto dece je napravilo svoj veb sajt, a 18 odsto je proizvelo video materijal ili muziku. Na kraju

¹²⁸ Regulatorna agencija za elektronske komunikacije i poštanske usluge (RATEL), „Pregled tržišta telekomunikacija i poštanskih usluga u Republici Srbiji u 2017. godini“, RATEL, Beograd, 2018.

¹²⁹ Kovačević, Miladin, Pavlović, Kristina i Šutić, Vladimir, Upotreba informaciono-komunikacionih tehnologija u Republici Srbiji, 2018, Republički zavod za statistiku, Beograd, 2018. Dostupno na adresi: <<http://publikacije.stat.gov.rs/G2018/Pdf/G201816013.pdf>>.

¹³⁰ Ibid.

¹³¹ Ibid.

¹³² Ibid.

¹³³ Regulatorna agencija za elektronske komunikacije i poštanske usluge (RATEL), „Pregled tržišta telekomunikacija i poštanskih usluga u Republici Srbiji u 2017. godini“, RATEL, Beograd, 2018.

¹³⁴ Direct Media, „Direct Media United Solutions“, <<https://directmedia.biz/rs/>>, stranica posećena 7.4.2019.

obaveznog obrazovanja, 83 odsto učenika nije koristilo nijedan programski jezik u školi, 81 odsto nije koristilo veb aplikacije ili veb sajtove za učenje, a 74 odsto nije pravilo tabele u programima za unakrsna izračunavanja i grafičko prikazivanje podataka (npr. *Excel*). Zanimljivo je da 82 odsto četrnaestogodišnjaka smatra kako o digitalnim uređajima i internetu zna više od svojih roditelja. Da bi se obezbedilo da mladi u Srbiji steknu digitalne kompetencije, neophodno je pružiti adekvatne mogućnosti za učenje kroz formalno obrazovanje, što bi mladima omogućilo da steknu veštine za kompetentno i bezbedno korišćenje digitalnih tehnologija¹³⁵.

U Srbiji postoji i **rodni jaz u digitalnim veštinama**, jer žene imaju niži nivo informatičke pismenosti i mali broj njih se upisuje na fakultete za informacione tehnologije¹³⁶; to je oblast kojoj će morati da se posveti više pažnje. Njihova percepcija o nivou znanja i veština i zapošljivosti u sektoru IT možda je uslovljena očiglednom pristrasnošću u tom sektoru u celini, u kome dominiraju muškarci, a moguće je da takvu percepciju imaju i nastavnici i roditelji.

Vlada je digitalizaciju obrazovanja izdvojila kao prioritet, što se ogleda u ulaganju 100 miliona evra sredstava iz budžeta i od Evropske investicione banke (EIB) u opremanje 10.000 digitalnih učionica u 500 škola tokom 2019. godine. Fondacija Petlja je formirala biblioteku besplatnih udžbenika i zbirki zadataka za učenike petog i šestog razreda koji u školi imaju časove programiranja, a 800 nastavnika informatike je obučeno da ih koristi. Među ciljevima i očekivanim obrazovnim ishodima učenika, Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja definiše i digitalne kompetencije. Od 2018. godine je počelo i uvođenje digitalnih udžbenika. U proteklih nekoliko godina Ministarstvo trgovine, turizma i telekomunikacija je za određeni broj škola širom Srbije obezbedilo računare i vezu sa internetom, a radi i na izradi Strategije razvoja digitalnih veština.

¹³⁵ Kuzmanović, Dobrinka, „Empirijska provera konstrukta digitalne pismenosti i analiza prediktora postignuća, 2017”, Beograd, 2017. Dostupno na adresi: <<http://nardus.mpn.gov.rs/bitstream/handle/123456789/9324/Disertacija.pdf?sequence=1&isAllowed=y>>.

¹³⁶ Bradić-Martinović, Aleksandra and Banović, Jelena. „Digital Skills in Serbia”, Journal of Women’s Entrepreneurship and Education, br. 1-2, 2018, str. 54-67.

Integracija digitalnih tehnologija u obrazovanje zahteva značajne obrazovne inovacije i podrazumeva proces planiranja promena na tri osnovna nivoa: pedagoškom, tehnološkom i organizacionom.

Potrebno je podržati razvoj politike digitalnog učenja u Srbiji i podsticati njeno povezivanje sa reformama u obrazovanju. Osim toga, tako će se pospešiti i delotvorno usvajanje tehnologija za digitalno učenje među obrazovnim ustanovama koje nastoje da unaprede kvalitet obrazovanja i ishode učenja, posebno kod najranjivijih učenika, uključujući devojčice.

9.4 Bezbednost dece na internetu

Kao jedna od najvažnijih digitalnih veština, razumevanje bezbednosti na internetu značajno je i za decu i za njihove roditelje. Digitalno nasilje je rašireno, a deca pristupaju internetu u sve ranijem uzrastu, često bez adekvatnog roditeljskog nadzora i digitalnih kompetencija. Podaci iz 2016. godine pokazuju da je **u prethodnih godinu dana svako treće dete bilo izloženo nekom sadržaju ili događaju na internetu koji ga je uznemirio** i da je većina tih epizoda bila povezana sa agresijom na internetu.¹³⁷ Neposredno nasilje, licem u lice, ostaje na približno istom nivou sa godinama starosti, ali nivo nasilja na internetu raste. Deca koja su izloženi nasilju na internetu i van njega sklonija su da i sama budu nasilna na internetu i van njega. Nešto manje od polovine dece je preko interneta komuniciralo sa nepoznatim ljudima, a nešto više od polovine te dece se i sastalo sa nepoznatima. Drugim rečima, 30 odsto dece se lično sastalo sa nekim sa kim su prvo došli u kontakt preko interneta (što predstavlja jasan rizik od nasilja). Upoznavanje sa novim osobama preko interneta i van interneta je češće među dečacima i starijom decom. Uspostavljanjem Nacionalnog kontakta centra za bezbednost dece na internetu unapređen je odgovor na digitalno nasilje,

¹³⁷ Popadić, D., Pavlović, Z., Petrović, D. and Kuzmanović, D. Global Kids Online Serbia: Balancing between Opportunities and Risks. Results from the Pilot Study, University of Belgrade, Belgrade, 2016.

ali i dalje je **potrebna bolja međusektorska saradnja na lokalnom nivou**. Ministarstvo unutrašnjih poslova je nadležno za suzbijanje iskorišćavanja maloletnih lica u pornografske svrhe putem interneta.

U okviru programa **Osnovi bezbednosti dece** učenici četvrtog i šestog razreda osnovnih škola informišu se o temi „Bezbedno korišćenje interneta i društvenih mreža“. U poslednje dve školske godine (2017/2018. i 2018/2019) održano je ukupno 12.961 predavanje, kojima je godišnje u proseku prisustvovalo oko 55.000 učenika četvrtog i šestog razreda.

Zaključak: Budući da je ovo oblast u kojoj se trendovi brzo menjaju, važno je blagovremeno obezbediti podatke o navikama dece i mladih u korišćenju interneta i analizu tih podataka kako bi se oni uzeli u obzir u izradi javne politike i programiranju, a posebno kako bi se brzo reagovalo na sve novonastale rizike. Biće važno i da se deci i roditeljima omogući da steknu veštine za bezbedno korišćenje interneta.

U **Zaključnim zapažanjima o kombinovanom drugom i trećem periodičnom izveštaju Republike Srbije o sprovođenju Konvencije o pravima deteta**¹³⁸, Komitet za prava deteta preporučuje da Srbija:

- obezbedi uspostavljanje preventivnih mehanizama za zaštitu dece sa intelektualnim i drugim psihosocijalnim smetnjama od svake vrste fizičkog ili seksualnog nasilja i da uvede obavezne obuke o nasilju nad decom za sve relevantne stručne radnike;
- pojača nacionalne programe za rešavanje problema nasilja u školama uz podršku Ministarstva prosvete i ustanova za obuku nastavnika kako bi se uspostavili standardi, mentorstvo i razmena stručnih iskustava o nasilju

¹³⁸ Komitet za prava deteta, Zaključna zapažanja o kombinovanom drugom i trećem periodičnom izveštaju Republike Srbije (CRC/C/SRB/CO/2-3), 7.3.2017.

u školama, kao i da obezbedi obuku, uključujući i roditelje, o rizicima vršnjačkog zlostavljanja (na internetu).

Veza sa indikatorima COR:

- 4.3.1 Stopa učešća mladih i odraslih u formalnom i neformalnom obrazovanju i obuci tokom prethodnih 12 meseci, po polu
- 4.4.1 Stopa učešća mladih i odraslih koji poseduju veštine u informacionim i komunikacionim tehnologijama, po vrstama veština
- 4.a.1 Udeo škola koje imaju pristup: (a) električnoj energiji; (b) internetu za pedagoške svrhe; (c) kompjuterima za pedagoške svrhe; (d) adaptiranoj infrastrukturi i materijalima za učenike i studente sa invaliditetom; (e) osnovnoj vodi za piće; (f) osnovnim sanitarnim prostorijama podeljenim po polovima; (g) osnovnim mogućnostima za pranje ruku (prema definiciji indikatora za WASH)
- 9.c.1 Udeo stanovništva obuhvaćenog mobilnom mrežom, prema tehnologijama
- 17.6.1 Broj sporazuma i programa sklopljenih između zemalja za naučnu i/ili tehnološku saradnju, po vrstama saradnje
- 17.6.2 Fiksne pretplate za širokopoljasni internet na 100 stanovnika, po brzinama
- 17.7.1 Ukupan iznos odobrenog finansiranja za zemlje u razvoju za promovisanje, prenos i širenje ekološki ispravnih tehnologija
- 17.8.1 Udeo osoba koje koriste internet

Neki od ključnih razvojnih partnera:

U sklopu programa iz oblasti obrazovanja pod nazivom „Škole za 21. vek“ (10 miliona funti u periodu od tri godine), **Britanski savet** ima cilj da 1 milion učenika uzrasta 10-15 godina na celom Zapadnom Balkanu stekne veštine kritičkog mišljenja i rešavanja problema. **EIB** podržava inicijativu unapređenja kvaliteta obrazovanja kroz digitalno učenje u predškolskim ustanovama, osnovnim i srednjim školama u Srbiji. **UNICEF** podržava razvoj digitalnih i drugih veština i kompetencija nastavnika i učenika u obrazovnom sistemu.

**Situaciona
analiza
dece i
adolescenata
u Srbiji**

03

PRAVA DETETA — STRATEŠKI I UPRAVNI OKVIR

Svako dete ima neotuđiva prava bez obzira na etničku pripadnost, pol, veroispovest, sposobnosti ili neki drugi status. Srbija je ratifikovala Konvenciju o pravima deteta 2001. godine i obavezala Vladu da aktivno unapređuje prava deteta u zemlji. U ovom poglavlju razmatraju se stanje strateškog i upravnog okvira Srbije u oblasti prava deteta, postojeći javni rashodi za decu te saradnja sa privatnim sektorom i civilnim društvom u poštovanju i unapređenju prava deteta.

10. STRATEŠKO USMERENJE VLADE

Glavni strateški prioritet javne politike Srbije jeste **agenda pristupanja Evropskoj uniji i evropskih integracija**. Poglavlja 23 i 24 u pregovorima o pristupanju EU i prateći akcioni planovi neposredno su povezani sa pravima deteta, a u nekoliko drugih poglavlja bi moglo da bude korisno posvetiti više pažnje pravima deteta.

Istovremeno, Srbija je posvećena ostvarivanju **ciljeva održivog razvoja**; između ciljeva i agende pristupanja postoji odnos komplementarnosti, ali i uzajamne

podrške. Međuresorna radna grupa za sprovođenje Agende održivog razvoja do 2030. godine (kojom predsedava ministarka bez portfelja zadužena za demografiju i populacionu politiku i koja obuhvata predstavnike 27 državnih organa i drugih institucija) koordinira ostvarivanje Agende do 2030. godine. Ostvarivanje prava deteta neposredno doprinosi ostvarivanju mnogih ciljeva održivog razvoja, a posebno ciljeva 1, 2, 3, 4, 5, 8, 9, 10, 13 i 16. Iako se EU obavezala na ostvarivanje ciljeva održivog razvoja, i u unutrašnjoj i u spoljnoj politici, za sada nije obezbeđeno uključivanje tih ciljeva u indikatore za praćenje pomoći EU. Novim Zakonom o planskom sistemu utvrđen je okvir za strateško planiranje na nacionalnom, regionalnom i lokalnom nivou, što može da otvori prostor da se ciljeva održivog razvoja u većoj meri integrišu u razvojne i investicione planove.

Zaključak: Biće važno da se utvrde ključne ulazne tačke u kojima može da dođe do izražaja komplementarnost između procesa pristupanja EU i ciljeva održivog razvoja. Novi planski dokumenti predstavljaju priliku da se u njih uključe potciljevi iz ciljeva održivog razvoja.

U **Zaključnim zapažanjima o kombinovanom drugom i trećem periodičnom izveštaju Republike Srbije o sprovođenju Konvencije o pravima deteta**¹³⁹, Komitet za prava deteta preporučuje da Srbija:

- obezbedi da se stavovima dece posveti dužna pažnja u porodici, u školama, u sudovima i u svim relevantnim administrativnim i drugim postupcima u vezi sa njima, između ostalog kroz usvajanje odgovarajućih zakona, obuku stručnih radnika, uspostavljanje specifičnih aktivnosti u školama i opšte podizanje svesti. Komitet takođe podstiče državu potpisnicu da sarađuje sa relevantnim akterima u širenju informacija o Konvenciji i da unapredi uspostavljanje svrsishodnih prostora kroz koje deca mogu da utiču na javnu politiku.

Veza sa indikatorima COR:

17.14.1	Broj zemalja koje imaju mehanizme za unapređenje koherentnosti mera politike za održivi razvoj
17.18.1	Udeo indikatora održivog razvoja koji se izrađuju na nacionalnom nivou sa razvrstavanjem koje odgovara za određenu ciljnu vrednost, u skladu sa Osnovnim principima zvanične statistike

Neki od ključnih razvojnih partnera:

Evropska unija pruža opsežnu tehničku i finansijsku podršku procesu pristupanja Srbije Evropskoj uniji. Sve **agencije Ujedinjenih nacija** doprinose ostvarivanju ciljeva održivog razvoja. **GIZ** i drugi bilateralni i multilateralni donatori pružaju podršku nacionalnim i lokalnim vlastima u finansiranju planiranih mera i reformi.

11. UPRAVLJANJE

Ustav Republike Srbije garantuje deci uživanje ljudskih prava u skladu sa njihovim uzrastom i duševnom zrelošću, a detaljno uređenje prava deteta prepušta zakonima. Srbija je ratifikovala sve ključne međunarodne ugovore koji se tiču ostvarivanja i zaštite prava deteta, uključujući i Konvenciju o pravima deteta i dva fakultativna protokola. U protekloj deceniji usvojeni su ili izmenjeni i dopunjeni brojni zakoni koji utiču na prava deteta, a usvojen je i niz strateških dokumenata u toj oblasti.

Nacionalni plan akcije za decu (NPA), strateški dokument Vlade koji je služio da se operacionalizuju preuzete obaveze iz Konvencije o pravima deteta i Milenijumski ciljevi razvoja, usvojen je 2005, a prestao je da važi 2015. godine i nije revidiran. Sveobuhvatna evaluacija rezultata ostvarenih tokom njegovog sprovođenja nikad nije završena, iako se planira usvajanje novog plana akcije tokom 2019. godine.

Realizaciju NPA trebalo je da nadzire **Savet za prava deteta**, savetodavno telo Vlade Republike Srbije, ali u praksi to nije u potpunosti ostvareno. Ipak, Savet se redovno sastaje od 2017. godine, a pružio je podršku u realizaciji više inicijativa usmerenih ka deci i usvajanju nekih važnih strateških dokumenata (npr. Poziv na akciju — Podrška razvoju dece u ranom detinjstvu). Da bi Savet u potpunosti ostvario svoj potencijal, bilo bi korisno da ima veću administrativnu i organizacionu podršku, kao i redovan budžet. I delokrug rada Saveta kao savetodavnog tela Vlade ograničava ga u izvesnoj meri u preuzimanju punog vođstva u pitanjima prava deteta.

Zamenik zaštitnika građana za prava deteta i rodnu ravnopravnost zadužen je za praćenje primene Konvencije o pravima deteta u Zaštitniku građana Republike Srbije, a isti institucionalni mehanizam postoji i u Autonomnoj pokrajini Vojvodini, u Pokrajinskom ombudsmanu.

¹³⁹ Komitet za prava deteta, Zaključna zapažanja o kombinovanom drugom i trećem periodičnom izveštaju Republike Srbije (CRC/C/SRB/CO/2-3), 7.3.2017.

Za oblast prava deteta relevantno je oko 100 zakona, koji nisu uvek međusobno usklađeni, a postoje i pravne praznine, što dovodi do pravne nesigurnosti. Na to utiče proces usklađivanja i unapređivanja zakonodavstva, koji se sprovodi u delovima, a ne na koordiniran i sveobuhvatan način; u izradi zakonskih odredaba nedovoljno se uzimaju u obzir efekti zakona na decu i ostvarivanje osnovnih načela prava deteta.

Poseban izveštaj Zaštitnika građana
o stanju prava deteta, 2018.

Poverenik za zaštitu ravnopravnosti prati sve oblike, vrste i slučajeve diskriminacije, uključujući i diskriminaciju na osnovu starosti, kako bi se unapredili ostvarivanje i zaštita ravnopravnosti.

Kancelarija za ljudska i manjinska prava predsedava Savetom za praćenje primene preporuka mehanizama UN za ljudska prava, uključujući i Konvenciju o pravima deteta.

Skupštinski **Odbor za prava deteta** je 2012. godine formirala Narodna skupština Republike Srbije, sa zadatkom da prati usklađenost zakona i strategija sa politikom dečije zaštite i da procenjuje uticaj različitih zakona i javnih politika na položaj dece i njihovih porodica, ali Odbor već godinama nije razmatrao relevantne zakone sa stanovišta njihovih efekata na decu¹⁴⁰.

Više **resornih ministarstava** i državnih institucija je odgovorno za sprovođenje strateškog i normativnog okvira u vezi sa pravima deteta (tabela sa pregledom ministarstava je priložena u aneksu). I lokalne samouprave su nadležne za određeni broj javnih politika u vezi sa decom na lokalnom nivou.

Republički zavod za statistiku, Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva, Republički sekretarijat za javne politike, pokrajinski sekretarijati i Komesarijat za izbeglice i migracije takođe imaju izuzetno važne uloge u **prikupljanju podataka i praćenju sprovođenja javnih politika u vezi sa decom**. Organizacije i mreže civilnog društva imaju važnu ulogu u praćenju i zagovaranju javnih politika u vezi sa pravima deteta, ali se suočavaju sa ograničenjima u pogledu održivosti finansiranja i zadržavanju mesta koje treba da imaju kako bi njihov glas bio nezavisan.

Nacrt zakona o pravima deteta i zaštitniku prava deteta nalazi se u proceduri pribavljanja mišljenja nadležnih organa o tekstu zakona, a usvajanje se očekuje 2019. godine.

Zaključak: Sistem praćenja prava deteta u Srbiji je rascepan i složen, uz mestimično preklapanje nadležnosti različitih tela. Često se događa da istekne period važenja javnih politika, a da se nove ne nadovežu na njih, što se negativno odražava na njihov zamah i dovodi do zastoja u sprovođenju. U okviru Vlade često se smatra da prava deteta spadaju u zaduženja Ministarstva za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja. Da bi se postigla veću delotvornost, potrebna je veća strateška usklađenost, kao i veća administrativna podrška postojećim telima za praćenje. Takođe, treba graditi kapacitete lokalnih samouprava u oblasti prava deteta i planiranja i praćenja javnih politika za decu.

¹⁴⁰ U Izveštaju o evaluaciji Srbije za 2015. godinu (str. 3), koji je sastavila Grupa država za borbu protiv korupcije (GRECO) Saveta Evrope, naglašava se da Narodna skupština „ne vrši proaktivne i svrsishodne kontrolne funkcije“ i da „uglavnom funkcioniše po vladinim inicijativama“.

U Zaključnim zapažanjima o kombinovanom drugom i trećem periodičnom izveštaju Republike Srbije o sprovođenju Konvencije o pravima deteta¹⁴¹, Komitet za prava deteta preporučuje da Srbija:

- pojača napore kako bi se obezbedilo da se pravo deteta da njegov najbolji interes bude od prvenstvenog značaja na odgovarajući način integriše i dosledno tumači i primenjuje u svim zakonskim, upravnim i sudskim postupcima i odlukama, kao i u svim politikama, programima i projektima koji su relevantni za decu i imaju uticaj na decu. U tom smislu, država potpisnica se podstiče da razvija procedure i kriterijume kojima se svim relevantnim ovlašćenim licima pružaju smernice za utvrđivanje najboljeg interesa deteta u svakoj oblasti i za davanje potrebne težine najboljem interesu deteta kao faktoru od primarnog značaja;
- donese sveobuhvatni zakon o deci i uvede postupak procene uticaja na prava deteta za sve nove zakonske propise koji se usvajaju na nacionalnom nivou;
- usvoji dosledan okvir javne politike koji će zameniti Nacionalni plan akcije za decu i služiti kao osnova za delotvorno utvrđivanje budžeta i praćenje odgovarajućih javnih politika;
- obezbedi da se svaki novi plan podrži odgovarajućim elementima za njegovu primenu, uključujući dovoljne ljudske, tehničke i finansijske resurse, kao i da se redovno procenjuje delotvornost njegovog sprovođenja;
- ojača ulogu Saveta za prava deteta kao glavnog institucionalnog mehanizma za koordinaciju na međuministarskom nivou i da obezbedi da Savet dobije potrebne ljudske, tehničke i finansijske resurse za delotvorno funkcionisanje;
- podstakne sistematski nadzor nad usvajanjem i sprovođenjem javnih politika i preporuka Odbora za prava deteta Narodne skupštine o propisima relevantnim za decu;
- ubrza usvajanje Zakona o Zaštitniku prava deteta, koji bi se konkretno bavio pravima deteta, da obezbedi da to telo ima ovlašćenja da prima, istražuje i rešava pritužbe dece na način koji je primeren deci i da opredeli dovoljne ljudske, finansijske i tehničke resurse da podrži rad te službe;
- obezbedi privatnost i zaštitu dece žrtava, naročito prilikom poseta radi praćenja i naknadnih poseta institucijama koje Zaštitnik građana obavlja u svojstvu Nacionalnog preventivnog mehanizma;
- obezbedi kontinuirano jačanje kapaciteta i obuku zaposlenih u Zaštitniku građana o pitanjima vezanim za prava deteta.

Relates to SDG indicator:

16.a.1 Postojanje nezavisnih nacionalnih institucija za zaštitu ljudskih prava u skladu sa Pariskim načelima

¹⁴¹ Komitet za prava deteta, Zaključna zapažanja o kombinovanom drugom i trećem periodičnom izveštaju Republike Srbije (CRC/C/SRB/CO/2-3), 7.3.2017.

12. JAVNE FINANSIJE

Pozitivni fiskalni trendovi zabeleženi u zemlji u skorijem periodu još nisu pretočeni u pozitivne pomake za decu i biće potrebni veći nadzor i preispitivanje kako bi se obezbedilo da se za javne politike za decu jasno opredele sredstva u budžetu.

Tabela 6. Pregled rashoda iz nacionalnog budžeta po sektorima

Sektor	Obrazovanje	Zdravstvo	Socijalna zaštita
% BDP-a	3,98% BDP-a ¹⁴²	8,5% BDP-a (2016. ¹⁴³)	1,75% BDP-a samo na novčana davanja ¹⁴⁴
Rashodi „iz sopstvenog džepa”	UNESCO procena rashoda iz sopstvenog džepa za obrazovanje: 0,91% BDP-a ¹⁴⁵	40% se odnosi na rashode iz sopstvenog džepa	–
Struktura po nivoima	71% na nacionalnom nivou 27,9% na lokalnom nivou 0,4% na nivou AP Vojvodine ¹⁴⁶	–	–
Ostalo	16,4% se opredeljuje za predškolsko obrazovanje 43,2% za osnovno obrazovanje 18,8% za srednje obrazovanje 14,5% za visoko obrazovanje ¹⁴⁷	Nedovoljna izdvajanja za inovativne terapije i lekove, 50% budžeta čine zarade medicinskog i nemedicinskog osoblja EHCI (evropski zdravstveni potrošački indeks) – 18. mesto od 35 zemalja ¹⁴⁸	Oko 50% rashoda se odnosi na odsustva (porodiljsko odsustvo, odsustvo radi nege deteta) ¹⁴⁹ Još oko 7% se troši na ustanove za smeštaj korisnika ¹⁵⁰

¹⁴² Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva, Treći nacionalni izveštaj o socijalnom uključivanju i smanjenju siromaštva u Republici Srbiji, 2014-2017, Vlada Republike Srbije, Beograd, decembar 2018.

¹⁴³ Vasić, Milena i dr., Odabrani zdravstveni pokazatelji za 2017. godinu, ažurirano 2019, Institut za javno zdravlje Srbije, Beograd, 2019. Dostupno na adresi: < www.batut.org.rs/download/publikacije/2017OdabraniPokazatelji.pdf >, stranica posećena 27.3.2019.

¹⁴⁴ Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva, Treći nacionalni izveštaj o socijalnom uključivanju i smanjenju siromaštva u Republici Srbiji, 2014-2017, Vlada Republike Srbije, Beograd, decembar 2018.

¹⁴⁵ UNESCO ‘Welcome to UIS.Stat’, < <http://data.uis.unesco.org/> >, stranica posećena 25.3.2019.

¹⁴⁶ Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva, Treći nacionalni izveštaj o socijalnom uključivanju i smanjenju siromaštva u Republici Srbiji, 2014-2017, Vlada Republike Srbije, Beograd, decembar 2018.

¹⁴⁷ Ibid.

¹⁴⁸ Bjornberg, A. i sar. Euro Health Consumer Index 2018, Health Consumer Powerhouse, februar 2019. Dostupno na adresi: < <https://healthpowerhouse.com/media/EHCI-2018/EHCI-2018-report.pdf> >, stranica posećena 11.9.2019.

¹⁴⁹ Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva, Treći nacionalni izveštaj o socijalnom uključivanju i smanjenju siromaštva u Republici Srbiji, 2014-2017, Vlada Republike Srbije, Beograd, decembar 2018.

¹⁵⁰ Republički zavod za socijalnu zaštitu, 2017.

Obrazovanje

Prema podacima Ministarstva finansija, ukupni javni rashodi za obrazovanje su 2017. godine iznosili 3,98 odsto BDP-a (prema metodologiji EU i UNESCO bili su nešto niži u prethodne dve godine). Iako je nivo izdvajanja u procentima BDP-a uporediv sa zemljama EU (5,09% BDP-a), ishodi javnih rashoda za obrazovanje su slabiji u pogledu veština i ključnih kompetencija¹⁵¹. Od ukupnih javnih rashoda na obrazovanje, najveći deo (71,7 odsto) troši se na državnom nivou, 27,9 odsto se troši na nivou lokalnih samouprava, a svega 0,4 odsto na nivou Autonomne pokrajine Vojvodine. Posmatrano po nivoima obrazovanja, 16,4 odsto ukupnih rashoda na obrazovanje se izdvaja za predškolsko, 43,2 odsto za osnovno, 18,8 za srednje, a 14,5 odsto za visoko obrazovanje. U poređenju sa prethodnim izveštajnim periodom (2012), rashodi za osnovno obrazovanje su porasli na račun predškolskog obrazovanja, dok je udeo rashoda za srednje i visoko obrazovanje ostao gotovo nepromenjen¹⁵². Osim toga, UNESCO procenjuje da rashodi iz sopstvenog džepa na obrazovanje u Srbiji iznose 0,91% BDP-a¹⁵³.

Zdravstvo

Ukupni rashodi za zdravstvo su 2014. godine iznosili 10,4% BDP-a. Međutim, struktura rashoda je neadekvatna, s obzirom na to da oko 40 odsto rashoda predstavljaju rashodi pacijenata „iz sopstvenog džepa“, a 60 odsto rashodi preko Republičkog fonda za zdravstveno osiguranje (RFZO). To svedoči da finansijska zaštita kao mera zdravstvene politike nije u skladu sa ciljevima SZO u pogledu ostvarivanja univerzalnog obuhvata zdravstvenom zaštitom i zaštitom od rashoda za

zdravstvo iz sopstvenog džepa¹⁵⁴. Nedovoljan deo državnog budžeta se izdvaja za inovativne terapije i lekove, a skoro polovina budžeta RFZO se troši na zarade medicinskog i nemedicinskog osoblja. Prema evropskom zdravstvenom potrošačkom indeksu, Srbija se 2017. godine nalazila na 18. mestu od 35 zemalja, uz trend sporog kretanja naviše zahvaljujući poboljšanjima u dužini čekanja¹⁵⁵.

Socijalna zaštita

Ukupni rashodi za sva novčana davanja koja se dodeljuju u sistemu socijalne i dečije zaštite iznosili su 2017. godine približno 1,75% BDP-a. U odnosu na 2014. godinu, rashodi u te svrhe su 2017. godine realno pali za 4,5 odsto, a samo u potkategoriji „dečija zaštita“ zabeležen je realan rast rashoda za 3 odsto. Taj rast je prvenstveno posledica povećanja rashoda za naknade zarada za vreme odsustva povodom rođenja deteta, koji su 2017. godine dostigli oko 32,7 milijardi dinara, odnosno 0,73% BDP-a. Međutim, Republika Srbija pripada grupi zemalja koje za socijalnu zaštitu izdvajaju najmanje iznose u Evropi izražene u PPS po stanovniku — čak 3,3 puta manje nego zemlje EU28¹⁵⁶.

Zaključak: U ovom trenutku podaci o državnim rashodima za decu su rascepkani. Potrebno je sprovesti detaljan pregled javnih rashoda usmerenih ka deci i pojačati nadzor nad planiranjem i praćenjem budžeta, uključujući prethodne (*ex ante*) i naknadne (*ex post*) analize troškova javnih politika i zakonodavstva.

¹⁵¹ European Bank for Reconstruction and Development, 'Serbia Diagnostics: Assessing Progress and Challenges in Developing a Sustainable Market Economy', decembar 2017, <<http://ebrd.com/documents/strategy-and-policy-coordination/serbia-diagnostic-paper.pdf>>, stranica posećena 27.3.2019.

¹⁵² Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva, Treći nacionalni izveštaj o socijalnom uključivanju i smanjenju siromaštva u Republici Srbiji, 2014-2017, Vlada Republike Srbije, Beograd, decembar 2018.

¹⁵³ UNESCO, 'Welcome to UIS.Stat', <<http://data.uis.unesco.org/>>, stranica posećena 25.3.2019.

¹⁵⁴ Boerma, T., Eozenou, P., Evans, D., Evans, T., Kieny, M. P., & Wagstaff, A. (2014). Monitoring progress towards universal health coverage at country and global levels. *PLoS medicine*, 11(9), e1001731.

¹⁵⁵ Health Consumer Powerhouse, „Euro Health Consumer Index 2018 Report“, Björnberg, Arne and Phang, Ann Yung, 25.2.2019, ISBN 978-91-980687-5-7.

¹⁵⁶ Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva, Treći nacionalni izveštaj o socijalnom uključivanju i smanjenju siromaštva u Republici Srbiji, 2014-2017, Vlada Republike Srbije, Beograd, decembar 2018.

12.1 Rashodi lokalnih samouprava

Srbija ima vertikalnu podelu nadležnosti; lokalne samouprave su nadležne za više oblasti značajnih za decu, uključujući predškolsko obrazovanje, mehanizme podrške inkluzivnom obrazovanju, usluge socijalne zaštite na lokalnom nivou i dr. U praksi, međutim, broj i kvalitet politika usmerenih ka deci zavisi od finansijskih mogućnosti lokalnih samouprava i njihove posvećenosti pravima deteta, a budžetsko izveštavanje na lokalnom nivou je, uopšteno posmatrano, nedosledno i nedovoljno transparentno.

Osim toga, iz nacionalnog budžeta se dodeljuju sredstva lokalnim samoupravama za određene oblasti. Na primer, namenskim transferima u oblasti socijalne zaštite obezbeđuju se dodatna sredstva za usluge socijalne zaštite na lokalnom nivou. Ministarstvo za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja je 2016. godine dodelilo podršku za te potrebe u iznosu od 400 miliona dinara za 122 lokalne samouprave, a 2017. godine podršku u iznosu od 710 miliona dinara za 123 lokalne samouprave. Međutim, **namenski transferi se slabo prate i o njima se slabo izveštava**. Ustanove iz javnog sektora preovlađuju među pružaocima usluga na lokalnom nivou, iako nedržavni pružaoci često pružaju usluge dnevnog boravka za decu sa smetnjama u razvoju i invaliditetom, usluge pomoći u kući za decu, usluge ličnog pratioca i usluge stanovanja uz podršku za osobe sa invaliditetom. Nažalost, mnogi nedržavni pružaoci usluga u ovom trenutku nemaju licencu zbog ograničenja u kapacitetima organa uprave da odgovore na zahteve za dobijanje licence.

Vlada je 2019. godine, preko Kabineta ministarke bez portfelja zadužene za demografiju i populacionu politiku, lokalnim samoupravama dodelila bespovratna sredstva u iznosu od 650 miliona dinara za sufinansiranje mera populacione politike na lokalnom nivou, uključujući podršku predškolskim ustanovama, intervencije u ranom detinjstvu i podršku roditeljstvu. Dodatna tehnička podrška lokalnim samoupravama je dobrodošla kako bi se maksimalno povećali efekti finansijskih sredstava i kako bi se podstakla razmena dobrih praksi između opština.

Ministarstvo omladine i sporta dodeljuje lokalnim samoupravama bespovratna sredstva za sprovođenje mera javne politike za mlade na lokalnom nivou. Kabinet ministra zaduženog za inovacije i tehnološki razvoj dodeljuje bespovratna sredstva za podizanje inovacionih kapaciteta lokalnih samouprava, za novoosnovana preduzeća, inovativno preduzetništvo i žensko inovativno preduzetništvo. MTTT planira da, iz kredita Svetske banke za predškolsko obrazovanje, dodeli bespovratna sredstva za 35 lokalnih samouprava (40.000 evra po lokalnoj samoupravi) kako bi se omogućilo sprovođenje projekata unapređenja koordinacije i saradnje između relevantnih aktera u pružanju kvalitetnih usluga predškolskog obrazovanja roditeljima i deci od rođenja do 6,5 godina starosti, sa posebnim osvrtom na najosetljivije društvene grupe.

Sredstva za zaštitu životne sredine na opštinskom nivou obezbeđuju se iz lokalnih prihoda, ali se na zaštitu životne sredine ne troši celokupan iznos tih sredstava.

Potrebe na lokalnom nivou, uopšteno posmatrano, daleko prevazilaze raspoloživa sredstva i kapacitete u mnogim oblastima. **Decentralizacija još nije u potpunosti sprovedena**. Održiva decentralizacija je posebno važna da bi se obezbedili raspoloživost, održivost i kvalitet usluga i podrške za decu, kao i da bi se u planiranju lokalnog razvoja obezbedio pristup koji uvažava potrebe dece. U Srbiji bi bilo potrebno unaprediti horizontalnu saradnju između različitih organa na centralnom nivou i vertikalnu saradnju između različitih nivoa vlasti u procesu poveravanja novih i promena postojećih funkcija i izvora prihoda za finansiranje lokalnih samouprava, tako da se javne politike na centralnom nivou usvajaju nakon adekvatne prethodne (*ex ante*) ili naknadne (*ex post*) finansijske analize i konsultacija sa lokalnim samoupravama.

Zakon o javno-privatnom partnerstvu i koncesijama usvojen je 2011. godine; tada je u pravni sistem Srbije prvi put uveden pojam **javno-privatnog partnerstva (JPP)**. Međutim, na tržištu Srbije još nije realizovan nijedan veliki projekat JPP u oblasti obrazovanja, socijalne zaštite ili javnog zdravlja.

Prema najnovijim dostupnim podacima, iz 2016. godine, lokalne samouprave su primile sredstva u iznosu od oko 84 miliona američkih dolara za podršku civilnom društvu, što približno odgovara polovini ukupnih javnih sredstava za finansiranje organizacija civilnog društva (OCD). Sredstva iz nacionalnog budžeta u iznosu od 70 miliona američkih dolara čine još 44 odsto izdvajanja za organizacije civilnog društva, a ostatak pokriva Vlada AP Vojvodine. Iako na sport otpada približno četvrtina tih rashoda za OCD na lokalnom nivou, među najvećim stavkama su i rashodi za decu, socijalnu zaštitu i socijalno uključivanje¹⁵⁷.

Pored pomenutih izdvajanja sa centralnog nivoa, lokalne samouprave u nekim urbanim područjima (npr. u Beogradu) subvencionišu predškolsko obrazovanje za porodice čija deca pohađaju privatne predškolske ustanove kako bi povećale pristup predškolskom obrazovanju. Takva praksa postoji u opštinama u kojima javni vrtići nemaju dovoljno prostora da prime veći broj dece, a privatni sektor je spreman da osniva nove vrtiće koji posluju s ciljem ostvarivanja dobiti. Postoje **moгуćnosti za jačanje uloge privatnog sektora u obrazovanju, zdravstvu i uslugama socijalne zaštite kroz javno-privatna partnerstva (JPP), kao dopune tradicionalnom pružanju usluga u javnom sektoru**, ali će biti potrebno da se obezbede adekvatne mere koje će garantovati i pravičnost i kvalitet usluga.

U Zaključnim zapažanjima o kombinovanom drugom i trećem periodičnom izveštaju Republike Srbije o sprovođenju Konvencije o pravima deteta¹⁵⁸,

Komitet za prava deteta preporučuje da Srbija:

- obezbedi transparentno i participativno budžetiranje putem javnog dijaloga, posebno sa decom, kao i odgovarajuću odgovornost organa

¹⁵⁷ Kancelarija za saradnju sa civilnim društvom, „Godišnji zbirni izveštaj o utrošku sredstava koja su obezbedena i isplaćena udruženjima i drugim organizacijama civilnog društva iz sredstava budžeta Republike Srbije u 2016. godini kao podrška programskim i projektnim aktivnostima“, Beograd, 2018. Dostupno na adresi: < <https://www.civilnodrustvo.gov.rs/upload/documents/Publikacije/2018/Godišnji%20zbirni%20izveštaj%20za%202016.%20god.pdf> > .

¹⁵⁸ Komitet za prava deteta, Zaključna zapažanja o kombinovanom drugom i trećem periodičnom izveštaju Republike Srbije (CRC/C/SRB/CO/2-3), 7.3.2017.

- vlasti, između ostalog i na lokalnom nivou;
- sprovede sveobuhvatnu procenu budžetskih potreba za decu i izdvoji odgovarajuća budžetska sredstva, poveća budžetska sredstva koja se izdvajaju za društvene sektore, posebno u oblastima obrazovanja i socijalne pomoći, kao i da se pozabavi disparitetima na koje ukazuju pokazatelji koji se odnose na prava deteta.

Zaključak: Kapaciteti lokalnih samouprava da zadovolje potrebe dece moraju se dalje razvijati i sistematski podržavati. Treba ispitati mogućnosti za javno-privatna partnerstva u pružanju usluga, a uz to obezbediti da Vlada obavlja ulogu regulacije i osiguranja kvaliteta.

Veza sa indikatorima COR:

- 1.3.1 Udeo stanovnika obuhvaćenih sistemima socijalne zaštite, po polu, uz razlikovanje dece, nezaposlenih lica, starijih lica, osoba sa invaliditetom, trudnica, novorođenčadi, žrtava povreda na radu, kao i siromašnih i ugroženih
- 1.4.1 Udeo stanovništva koje živi u domaćinstvima u kojima ima pristup osnovnim uslugama
- 1.a.1 Udeo domaćih sopstvenih resursa koje vlada raspoređuje direktno za programe smanjenja siromaštva
- 1.a.2 Udeo ukupnih državnih rashoda za osnovne usluge (obrazovanje, zdravstvo i socijalna zaštita)
- 1.b.1 Udeo državnih tekućih i kapitalnih troškova za sektore koji donose natproporcionalne koristi ženama, siromašnima i ugroženim grupama
- 8.1.1 Godišnja stopa rasta realnog BDP-a po glavi stanovnika
- 8.2.1 Godišnja stopa rasta BDP-a po zaposlenom
- 10.4.1 Udeo radne snage u BDP-u, koji se sastoji od ličnih dohodaka i doprinosa za socijalno osiguranje
- 16.5.1 Udeo lica koja su imala najmanje jedan kontakt sa javnim službenicima, a koja su dala mito javnom službeniku ili od kojih je javni službenik tražio mito tokom prethodnih 12 meseci

- 16.6.1 Primarni državni rashodi kao udeo u originalno odobrenom budžetu, po sektorima (ili po budžetskim linijama ili nečem sličnom)
- 16.7.2 Udeo stanovništva koje smatra da je proces donošenja odluka inkluzivan i odgovara na potrebe, po polu, starosti, invaliditetu ili populacionim grupama
- 17.13.1 Strane direktne investicije (SDI), zvanična razvojna pomoć i saradnja Jug-Jug, izraženo kao udeo u ukupnom domaćem budžetu
- 17.17.1 Iznos u USD opredeljen za partnerstva privatnog i javnog sektora i partnerstva sa civilnim društvom

Neki od ključnih razvojnih partnera:

Svetska banka podržava unapređenje upravljanja u javnom sektoru i pružanja usluga javnih službi. **MMF** prati ekonomsku i finansijsku politiku Srbije. **GIZ** nastoji da unapredi sistem javnih finansija u pogledu transparentnosti, efikasnosti, orijentacije ka građanima i koordinacije javnih politika u funkciji ostvarivanja Agende do 2030. godine, u skladu sa načelima dobrog finansijskog upravljanja.

13. PARTNERSTVA SA PRIVATNIM SEKTOROM

Privatni sektor ima svakodnevnu interakciju sa decom i igra suštinski važnu ulogu u unapređivanju prava deteta. Poslednjih godina beleži se rast aktivnosti društveno odgovornog poslovanja (DOP), sve više se prepoznaje potencijal za nalaženje zajedničkih interesa između privrede i agende ljudskih prava i sve je jači podstrek za uspostavljanje partnerstava zasnovanih na zajedničkim vrednostima u rešavanju ključnih izazova sa kojima se suočavaju deca u Srbiji. Pored toga, **privatni sektor ima ogromnu snagu da zagovara, podržava i štiti prava dece** kroz načine na koje upravlja objektima, postupa prema zaposlenima, razvija i plasira proizvode, pruža usluge i vrši uticaj na ekonomski i društveni razvoj. Najzad, nije reč samo o efektima na decu koje privatni sektor može da ostvari, već o integraciji operativnog poslovnog modela koji ima širi društveni i ekološki uticaj i koji na duži rok može da donese koristi za decu.

Tabela 7. Rangiranje Srbije prema glavnim globalnim indeksima poslovne klime

Indeks	Izvor	Mesto na listi
Rangiranje po lakoći poslovanja	Svetska banka, 2019. ¹⁵⁹	48. od 190 zemalja
Globalni indeks konkurentnosti	Svetski ekonomski forum, 2018. ¹⁶⁰	65. od 137 zemalja
Globalni indeks inovativnosti	Univerzitet Kornel, INSEAD (Evropski institut za poslovnu administraciju), WIPO (Svetska organizacija za intelektualnu svojinu), 2018. ¹⁶¹	55. od 128 zemalja
Indeks percepcije korupcije	Transparensi internešnal, 2018. ¹⁶²	87. od 140 zemalja
Indeks tehnološke spremnosti	Svetski ekonomski forum, 2017. ¹⁶³	75. od 139 zemalja

Zaključak: Među organizacijama, institucijama i državnim telima koja podržavaju prava deteta potrebno je poboljšati razumevanje mogućnosti za saradnju sa poslovnim udruženjima i sa sektorskim regulatornim telima i platformama koje koordiniraju rad privatnog sektora, kao i razumevanje vrednosti te saradnje.

¹⁵⁹ World Bank, Doing Business 2019 — Economy Profile Serbia, 16th Edition, World Bank, 2019. Dostupno na adresi: <www.doingbusiness.org/content/dam/doingBusiness/country/s/serbia/SRB.pdf>.

¹⁶⁰ World Economic Forum, The Global Competitiveness Report 2018, World Economic Forum, Geneva, oktobar 2018.

¹⁶¹ Dutta, Soumitra, Lanvin, Bruno, and Wunsch-Vincent, Sacha, eds., Global Innovation Index 2018: Energizing the World with Innovation, 11th edition, Cornell University, INSEAD and World Intellectual Property Organization, Geneva, 2018.

¹⁶² Transparency International, 'Corruption Perceptions Index: Serbia', <www.transparency.org/country/SRB>, accessed 27 March 2019.

¹⁶³ Baller Silja, Dutta, Soumitra, and Lanvin, Bruno, eds., The Global Information Technology Report 2016: Innovating in the Digital Economy, World Economic Forum, Geneva, 2016.

U privatnom sektoru radi oko 70 odsto od ukupnog broja zaposlenih u Srbiji, ali je njegova profitabilnost niska u odnosu na zemlje centralne i jugoistočne Evrope koje se mogu porediti sa Srbijom. Stoga je rast produktivnosti privatnog sektora najvažniji pokretač dugoročnog privrednog rasta. Kada je reč o konkurentnosti, privreda Srbije se može porediti sa privredom drugih zemalja Zapadnog Balkana, ali zaostaje u odnosu na standarde EU i na nju se negativno odražava neusklađenost ponude i potražnje na tržištu rada, jer obrazovanost i obučenost ne odgovaraju u potpunosti potrebama privatnog sektora. Da bi povećala produktivnost, Srbija bi trebalo da se usredsredi na transfere tehnologije kroz strane direktne investicije (SDI), izgradnju boljeg poslovnog okruženja za investicije i za mala i srednja preduzeća (MSP), primenu inkluzivnijih praksi u zapošljavanju, unapređenje kvaliteta obrazovanja i infrastrukture, kao i podizanje energetske efikasnosti¹⁶⁴.

Privlačenje SDI je u fokusu Vlade Srbije, a Srbija je i dalje među liderima u privlačenju SDI¹⁶⁵ i zauzima prvo mesto u svetu po procenjenom broju radnih mesta u odnosu na broj stanovnika¹⁶⁶. Osim toga, strani investitori¹⁶⁷ i preduzeća u državnoj svojini uživaju povoljne subvencije i državne podsticaje, iako **mala i srednja preduzeća (MSP)** predstavljaju glavnu snagu privrede Srbije i imaju suštinski značaj u pogledu budućeg potencijala za rast.

¹⁶⁴ European Bank for Reconstruction and Development, 'Serbia Diagnostics: Assessing Progress and Challenges in Developing a Sustainable Market Economy', decembar 2017, <ebrd.com/documents/strategy-and-policy-coordination/serbia-diagnostic-paper.pdf>, stranica posećena 27.3.2019.

¹⁶⁵ Deloitte, 'Guide for investing in Serbia, April 2018', Belgrade 2018; i Serbian Chamber of Commerce, 'Key economic indicators of Republic of Serbia 2012-2017', Belgrade, 2017.

¹⁶⁶ IBM Institute of Business Value, Global Location Trends 2018 Annual Report: Getting ready for Globalization 4.0, IBM Corporation, UDA, jul 2018. Dostupno na adresi: <public.dhe.ibm.com/common/ssi/ecm/93/en/93017793usen/93017793usen-00_93017793USEN.pdf>.

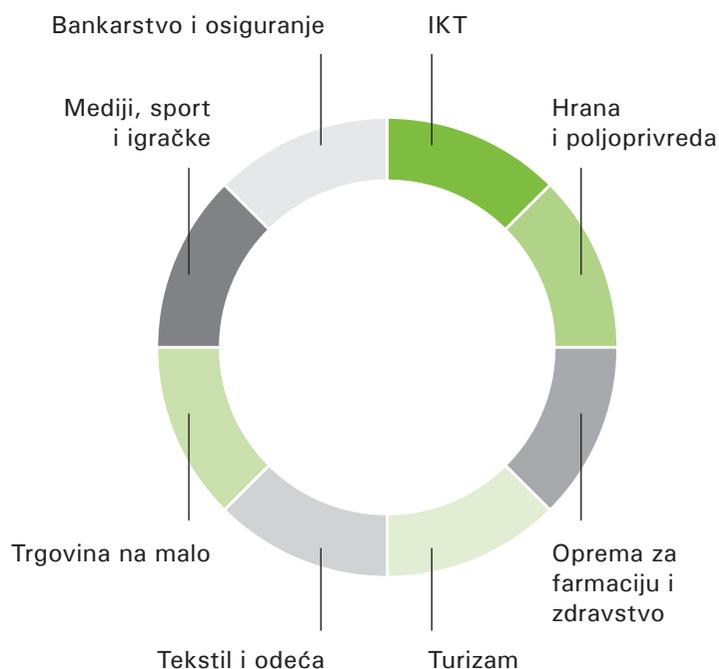
¹⁶⁷ Prilikom izračunavanja SDI ne uzima se u obzir cena privlačenja SDI kroz razne poreske olakšice i druge podsticaje koji se nude stranim investitorima. Svaku analizu cene i efekata mera privlačenja SDI otežava činjenica da ne postoji sveobuhvatna i efikasna kontrola državne pomoći. Štaviše, procenjuje se da su subvencije koje dobijaju strana preduzeća nekoliko puta veće od onih koje su dostupne domaćim MSP, što je samo delimično opravdano većom produktivnošću SDI (Evropska komisija, 2018).

Zaključak: S obzirom na to da sektor MSP predstavlja najveći deo privrede Srbije i njenu pokretačku snagu, neophodno je razviti namenski prilagođen pristup unapređenju prava deteta u poslovanju, uz zagovaranje i programsku podršku poslovnih udruženja.

U skladu sa dobrim rezultatima koje ostvaruje sektor IKT u Srbiji (u pogledu učešća u BDP-u i izvozu), **digitalizacija** je glavni prioritet programa predsednice Vlade. Među drugim prioritarnim i/ili značajnim sektorima su automobilska industrija, kreativne industrije, turizam, poljoprivreda, prehrambena industrija, tekstilna industrija, prerada drveta i industrija nameštaja (industrija zasnovana na šumarstvu), hemijska industrija, elektronska i metalska industrija.¹⁶⁸

Slika 11. Osam strateških sektora koji imaju veliki dodir sa pravima deteta i/ili potencijal da kroz svoje osnovne aktivnosti povećaju domet u odnosu na decu, 2019.

(Izvor: UNICEF, 2019.)

¹⁶⁸ Deloitte, 'Guide for investing in Serbia, April 2018', Belgrade, 2018. i Serbian Chamber of Commerce, 'Key economic indicators of Republic of Serbia 2012-2017', Belgrade, 2017.

Globalno mapiranje privrednih sektora iz perspektive njihovog **neposrednog dodira sa pravima deteta** (npr. uticaj poslovanja, proizvoda, usluga za decu) i/ili potencijala da kroz svoje osnovne aktivnosti povećaju domet u odnosu na decu ukazalo je na profile osam strateških sektora¹⁶⁹:

Ti sektori su dodatno procenjeni u pogledu njihovog ukupnog učinka i potencijala u privredi Srbije i postojećeg stepena i vrste društveno odgovornog poslovanja (DOP). Najzad, sektori su ocenjeni na osnovu:

- njihovog neposrednog i posrednog uticaja na prava deteta u celokupnom lancu vrednosti¹⁷⁰,
- rizika koji donose za decu i zajednice i
- mogućnosti za uključivanje u stvaranje partnerstava koja donose zajedničku vrednost i za decu i za poslovanje.¹⁷¹

Zaključak: Treba istraživati, koristiti i dalje prilagođavati ulazne tačke za izgradnju partnerstava zasnovanih na zajedničkim vrednostima sa privredom.

13.1 Koristi od bavljenja pravima deteta kroz društveno odgovorno poslovanje

Iako je u protekloj deceniji poslovno okruženje bilo puno izazova, nekoliko studija o društveno odgovornom poslovanju (DOP) i trendovima održivosti u Srbiji pokazuje da među preduzećima u Srbiji postoji visok nivo svesti o DOP-u, iako nekima od njih nedostaje strateško usmerenje. Za mnoge rukovodioce u Srbiji društveno odgovorno poslovanje je postalo sastavni deo poslovne strategije, pri čemu su u fokusu uglavnom oblasti koje su u bliskoj vezi sa osnovnom delatnošću, sredstvima i oblastima stručnosti preduzeća¹⁷².

U protekloj deceniji došlo je i do primetnog zaokreta u pogledu transparentnosti preduzeća, jer danas većina preduzeća stavlja javnosti na uvid informacije o finansijskim rezultatima, vlasničkoj i upravljačkoj strukturi te o uticaju svog poslovanja na društvo. Međutim, domaćim preduzećima, posebno malim i srednjim¹⁷³, još uvek nedostaje svest o tome kako društveno odgovorno poslovanje može da bude korisno za reputaciju, ali i da donese ekonomsku korist u vidu povećanih mogućnosti da se privuče, motiviše i zadrži kvalitetna radna snaga i da se gradi kultura inovacija i boljih odnosa sa dobavljačima.

Rezultati istraživanja UNICEF-a o DOP-u¹⁷⁴, sa posebnim osvrtom na decu, sprovedenog u Srbiji 2017. godine,¹⁷⁵ ukazuju na to da privreda visoko vrednuje aktivnosti i projekte orijentisane ka deci¹⁷⁶, iako se ulaganje u DOP ne smatra za nešto što donosi finansijsku dobit.

¹⁶⁹ Na osnovu dokumenta „Prospecting companies for UNICEF Priority Shared Value Partnerships (PSVPs) — a bit of history“ (nacrt, 2018). Termin „sektor“ označava grupu privrednih delatnosti u zajedničkoj oblasti; na primer, u okviru sektora „poljoprivreda i agrobiznis“, analiziraju se poljoprivredna proizvodnja, lov, prateće uslužne delatnosti i proizvodnja prehrambenih proizvoda.

¹⁷⁰ Ključne oblasti uticaja: radno okruženje (glavni načini da preduzeća promovišu prava deteta u radnom okruženju), tržište (obezbeđivanje zdravih, pozitivnih i primerenih proizvoda i marketinga za decu), zajednica (upravljanje efektima poslovanja, mreža, proizvoda i uslugâ na zajednicu) i lanac snabdevanja (obezbeđivanje zaštite prava deteta u celokupnom lancu snabdevanja preduzeća).

¹⁷¹ Donedavno se angažovanje preduzeća u društvu često posmatralo kao poslovni trošak, koji ide na račun profitabilnosti. Preduzeća postaju sve svesnija da stvaranjem zajedničke vrednosti mogu da donesu korist društvu i da istovremeno povećaju svoju konkurentnost. UNICEF definiše zajedničku vrednost kao partnerstvo koje ostvaruje društveni uticaj u širim razmerama i donosi stratešku ekonomsku vrednost preduzeću (obostrana korist).

¹⁷² Responsible Business Forum, ‘Forum za odgovorno poslovanje’, <<http://odgovornoposlovanje.rs/>>, stranica posećena 2. septembra 2019.

¹⁷³ MSP su zainteresovana za DOP iz dva glavna razloga: neka su izvoznici (pa strani poslovni partner zahteva da poštuju standarde odgovornosti i/ili održivosti, odnosno na taj način stiču konkurentsku prednost), a neka se nalaze u lancu snabdevanja neke velike korporacije (koja ima kodeks ponašanja dobavljača, kontrolu, politiku i dr.).

¹⁷⁴ U UNICEF-u, DOP se odnosi na nastojanja da se u pozitivnom smeru promene poslovno ponašanje i prakse u delu gde utiču na decu, u saradnji sa nizom aktera, uključujući preduzeća, vlasti, civilno društvo, decu i mlade.

¹⁷⁵ Istraživanjem UNICEF-a obuhvaćena su 42 preduzeća iz Srbije, iz različitih sektora i sa različitim oblikom svojine. Cilj istraživanja je bio da se prati u kojoj meri se pojedinačna načela korporativnog poslovanja primenjuju u privredi Srbije, filantropskim aktivnostima i ciljevima u oblasti DOP-a usmerenog ka deci.

¹⁷⁶ 89 odsto kompanija je naglasilo vrednost DOP-a orijentisanog ka deci, a 38 odsto je smatralo da je to prioritet u njihovim aktivnostima DOP-a. 42 odsto budžeta za DOP je izdvojeno za društveno odgovorno poslovanje usmereno ka deci.

Zaključak: Iako su brojna preduzeća zainteresovana da podrže prava deteta u okviru svojih strategija održivosti, to često nije izričito ugrađeno u njihova načela izveštavanja, interne strategije i politike. Da bi se to podstaklo, trebalo bi uspostaviti sektorski pristup pravima deteta u poslovanju, a kao podršku bi trebalo obezbediti namenske radionice, referentne materijale, smernice i metodologiju kako bi se preduzećima pomoglo da povećaju svoj pozitivan uticaj na dobrobit dece i da ugrade prava deteta u svoje politike, poslovne procese i nefinansijske izveštaje. Osim toga, mogao bi se osnovati savetodavni odbor za prava deteta i društveno odgovorno poslovanje u vezi sa decom, kao zajednička platforma više aktera koja bi podržavala ostvarivanje prava deteta u kontekstu radnog okruženja, tržišta rada, zajednice i lanca snabdevanja.

I poslovna udruženja u Srbiji predstavljaju neiskorišćen potencijal za podizanje svesti i promovisanje prava deteta u poslovanju, s obzirom na to da se njihov glas čuje, imaju veliki domet i uticaj u poslovnoj zajednici, i saradnja s njima nosi nizak rizik. Postoji značajna mogućnost za podizanje svesti o pravima deteta u privredi kroz predlaganje i uvođenje unapređenja u standardima, politikama i procedurama poslovanja (npr. o dostojanstvenom radu, zaštiti i bezbednosti dece u svim delatnostima i poslovnim objektima, promovisanje prava deteta kroz proizvode i usluge, u vezi sa životnom sredinom i sticanjem zemljišta, u praktičnim rešenjima u oblasti bezbednosti), kroz podršku Vladinim nastojanjima da štiti prava deteta i obezbedi njihovo ostvarivanje putem formalnog i neformalnog obrazovanja, i kroz aktivnosti javnog zagovaranja.

13.2 Filantropija

Kada je reč o filantropiji, Srbija prema svetskom indeksu davanja (2018) zauzima 129. mesto od 146 zemalja po davanju od strane pojedinaca (fizičkih lica)¹⁷⁷. Srbija, Albanija i Bosna i Hercegovina su jedine zemlje u Evropi u kojima ne postoje poreske olakšice za donacije fizičkih lica¹⁷⁸.

Srpski filantropski forum je krovna organizacija fondacijâ u Srbiji, koja neformalno postoji od 2010. godine, a formalno je registrovana 2017. godine, s ciljem da inspiriše strateške pristupe investiranju u društvo, kreira okruženje koje stimuliše davanje i promoviše filantropiju kao društvenu vrednost.

Donacije od strane pravnih lica se priznaju kao rashodi u iznosu do pet odsto ukupnih prihoda (Zakon o porezu na dobit pravnih lica, član 15), ali u realnosti preduzeća ne koriste tu olakšicu zbog složenih administrativnih procedura.¹⁷⁹ Nedavno je pri Kabinetu predsednice Vlade formiran Savet za filantropiju, koji radi na izmenama zakona da bi se olakšale i stimulisale donacije, i među fizičkim licima i među preduzećima (to se prvenstveno odnosi na donacije u naturi).

Zaključak: Davanje od strane fizičkih i pravnih lica ostaje važan izvor podrške za inicijative u vezi sa decom. U skladu sa nastojanjima Saveta za filantropiju, donacije u naturi (proizvodi, usluge) treba da budu oslobođene PDV-a ako su usmerene na podršku deci i dobrobit dece u Srbiji. Da bi odgovorna preduzeća koristila tu olakšicu,

¹⁷⁷ Charities Aid Foundation (CAF), 'CAF World Giving Index 2018, A global view of giving trends', oktobar 2018. Dostupno na adresi: <cafonline.org/about-us/publications/2018-publications/caf-world-giving-index-2018>, stranica posećena 30.3.2019.

¹⁷⁸ South-East European Indigenous Grantmakers Network — SIGN, 'Improving Corporate Philanthropy in Serbia: Advancing the legal framework', Beograd, oktobar 2016, <catalystbalkans.org/DownloadFile.axd?strategy=contentitemdocument&fileName=7865fd68-a5ae-4582-9227-85dee6cd5e6b.pdf>, stranica posećena 14.3.2019; Srbija Daruje, 'Three things we will do at the Philanthropy Council to make Serbia a land of charity', objava od 10.3.2017, <givingbalkans.org/srbija/content/savet-za-filantropiju>, stranica posećena 28.3.2019.

¹⁷⁹ Preduzeća u većini slučajeva plaćaju PDV na doniranu robu, čak i ako je u pitanju donacija za opšte dobro, poput hrane za prihvatilišta, medicinske opreme za bolnice ili personalnih računara za škole.

neophodno je da se obezbedi neki pokazatelj njihove održivosti i odgovornosti, na primer da se CSR Indeks Srbija obnovi i unapredi uključivanjem dimenzije prava deteta u poslovanje.

13.3 Kako mladi vide privredu

Da bi se bolje razumelo mišljenje dece i mladih o odgovornosti preduzeća u Srbiji, u aprilu 2019. godine je preko platforme U-Report¹⁸⁰ sprovedena elektronska anketa. Prema anketi, **dve trećine anketirane dece smatra da privreda može da pomogne mladima i da ih podrži u njihovom daljem razvoju**, mada su deca svesna da privreda ima sopstvene ciljeve i agendu. Deca u Srbiji smatraju radno okruženje za glavnu oblast u kojoj treba podržati primenu principa poslovanja i prava deteta (PPPD) tako što će se mladim radnicima i licima koja se staraju o deci obezbediti dostojanstveni uslovi rada u smislu sigurnosti zaposlenja i dostojanstvene zarade. Druga važna oblast jeste obezbeđivanje sigurnosti i zaštite dece u poslovnom lancu, kroz proizvode, usluge, u poslovnim prostorijama i kod dobavljača. Deca su kao prioritete izdvojila i davanje donacija i dodelu sponzorstava organizacijama i institucijama koje podržavaju decu i čuvaju životnu sredinu. Najzad, da bi se premostio jaz između privrede i mladih, privreda bi se **mogla stimulisati i podržavati da otvorenije deli svoju stručnost i poslovne prakse** sa mladima, između ostalog i tako što će omogućavati i podržavati mentorstvo, volonterski rad i stručne prakse, odnosno davati stipendije. Neki od ispitanika u anketi su istakli da privreda treba da bude spremnija da **sasluša šta oni imaju da kažu kako bi bolje razumela potrebe i razmišljanja dece u Srbiji**, jer će ona jednog dana ući u privredu pa im zato treba postavljati izazove i podsticati njihovu kreativnost i potencijal za inovacije.¹⁸¹

¹⁸⁰ U-Report je alatka na internetu koja osnažuje mlade širom sveta da se uključe i progovore o pitanjima koja su im važna. Alatka je besplatna, anonimna i laka za korišćenje.

¹⁸¹ U-Report, „Srbija. Tvoj glas je važan“, <<https://serbia.ureport.in/polls/>>, stranica posećena 25.3.2019.

U Zaključnim zapažanjima o kombinovanom drugom i trećem periodičnom izveštaju Republike Srbije o sprovođenju Konvencije o pravima deteta¹⁸², Komitet za prava deteta preporučuje da Srbija:

- nastavi sa jačanjem napora na podizanju svesti o Konvenciji u celoj zemlji, u bliskoj saradnji sa nevladinim organizacijama (NVO) i drugim akterima, posebno obraćajući pažnju na udaljena i ruralna područja i decu iz manjinskih grupa.

Relates to SDG indicator:

17.17.1 Iznos u USD opredeljen za partnerstva privatnog i javnog sektora i partnerstva sa civilnim društvom

14. ULOGA ORGANIZACIJA CIVILNOG DRUŠTVA

Nezavisnost u delovanju i zastupanje kritičkog dela javnosti jesu suštinske karakteristike civilnog sektora. Bilo je strahovanja u vezi sa percepcijom porasta broja organizacija civilnog društva povezanih sa državom. Prema indeksu civilnog društva, Srbija se trenutno kotira kao **zemlja u kojoj je civilni prostor izložen pretnjama**¹⁸³. Izveštaj Evropske komisije (2019) ističe da nije postignut napredak u uspostavljanju povoljnog okruženja za razvoj i finansiranje organizacija civilnog društva i da su potrebni dalji naponi kako bi se osigurala sistemska saradnja između Vlade i organizacija civilnog društva.

Iako su organizacije za prava deteta u Srbiji povezane u više mreža i platformi, mnoge od njih su prilikom procene kapaciteta 2016. godine iskazale **potrebu**

¹⁸² Komitet za prava deteta, Zaključna zapažanja o kombinovanom drugom i trećem periodičnom izveštaju Republike Srbije (CRC/C/SRB/CO/2-3), 7.3.2017.

¹⁸³ CIVICUS, 'Monitor. Tracking Civic Space', <<https://monitor.civicus.org/>>, stranica posećena 24.3.2016.

za većom vidljivošću, podrškom, boljim pristupom resursima i daljim razvojem kapaciteta¹⁸⁴.

U Zaključnim zapažanjima o kombinovanom drugom i trećem periodičnom izveštaju Republike Srbije o sprovođenju Konvencije o pravima deteta¹⁸⁵, Komitet za prava deteta preporučuje da Srbija:

- nastavi sa jačanjem napora na podizanju svesti o Konvenciji u celoj zemlji, u bliskoj saradnji sa nevladinim organizacijama (NVO) i drugim akterima, posebno obraćajući pažnju na udaljena i ruralna područja i decu iz manjinskih grupa.

Veza sa indikatorom COR:

- 17.17.1 Iznos u USD opredeljen za partnerstva privatnog i javnog sektora i partnerstva sa civilnim društvom

15. PODACI O DECI

Delotvorno praćenje prava deteta zavisi od kvalitetnih, blagovremenih i pouzdanih podataka. Prilikom stručne procene Republičkog zavoda za statistiku (RZS), koju je 2017. godine sproveo Eurostat, utvrđeno je da Srbija **poštuje Kodeks prakse evropske statistike**, a dodatno je istaknuta potreba da se poboljša koordinacija u okviru sistema zvanične statistike. Republički zavod za statistiku je samostalno sproveo dva ciklusa Istraživanja višestrukih pokazatelja položaja žena i dece (MICS), a 2019. godine će obaviti terenski rad u novom ciklusu istraživanja. Time će Srbija dobiti podatke za merenje preko 20 indikatora COR, kao i indikatora nekih nacionalnih politika. To se dopunjava sa drugim aktivnostima vlasti na generisanju razvrstanih podataka, kao što su novi Registar dece sa smetnjama u razvoju, koji se zasniva na funkcionalnoj proceni, i Jedinstveni informacioni sistem prosvete. **Međutim, treba uraditi više kako bi se sistemi za prikupljanje administrativnih podataka osposobili za razvrstavanje podataka**, kako bi se prikupljanje podataka unapredilo inovacijama i kako bi se iskoristio potencijal izrade javnih politika na osnovu podataka.

Uočljivi su **nedostaci u podacima o adolescentima i deci u pokretu**, pa se narednih godina treba pozabaviti time.

U Zaključnim zapažanjima o kombinovanom drugom i trećem periodičnom izveštaju Republike Srbije o sprovođenju Konvencije o pravima deteta¹⁸⁶, Komitet za prava deteta preporučuje da Srbija:

- brzo ojača sisteme za upravljanje informacijama i prikupljanje podataka, i na nivou centralnih i na nivou lokalnih vlasti, kako bi se pokrile sve oblasti Konvencije. Podaci treba da budu razvrstani, između ostalog, prema starosti, polu, invaliditetu, geografskom položaju, etničkom i nacionalnom poreklu i socioekonomskom statusu, kako bi se

¹⁸⁴ Mreža organizacija za decu Srbije, MODS, „Procena kapaciteta“ (interni dokument), 2016.

¹⁸⁵ Komitet za prava deteta, Zaključna zapažanja o kombinovanom drugom i trećem periodičnom izveštaju Republike Srbije (CRC/C/SRB/CO/2-3), 7.3.2017.

¹⁸⁶ Komitet za prava deteta, Zaključna zapažanja o kombinovanom drugom i trećem periodičnom izveštaju Republike Srbije (CRC/C/SRB/CO/2-3), 7.3.2017.

olakšala analiza stanja sve dece, a posebno one ugrožene;

- obezbedi da se podaci i pokazatelji razmenjuju među relevantnim ministarstvima i koriste za izradu, praćenje i evaluaciju politika, programa i projekata za delotvorno sprovođenje Konvencije.

Veza sa indikatorom COR:

- 17.18.1 Udeo indikatora održivog razvoja koji se izrađuju na nacionalnom nivou sa razvrstavanjem koje je primereno određenoj ciljnoj vrednosti, u skladu sa Osnovnim principima zvanične statistike

Neki od ključnih razvojnih partnera:

Evropska unija obezbeđuje značajna finansijska sredstva za unapređenje sistema statistike u Srbiji. **Ekonomska komisija UN za Evropu (UNECE)** i **Eurostat** pružaju podršku u zadovoljavanju potreba za podacima kroz metodološke smernice i razvoj kapaciteta. **Švedska agencija za međunarodnu razvojnu saradnju** gradi kapacitete sistema statistike da proizvodi i distribuira statističke podatke, u skladu sa standardima EU, i da omogući vlastima da prate npr. kretanja u pogledu siromaštva.

**Situaciona
analiza
dece i
adolescenata
u Srbiji**

04

ŽIVOT DECE U SRBIJI – PRVA DECENIJA DETINJSTVA

Na sposobnost deteta da napreduje i uživa u svojim osnovnim pravima utiče niz složenih i često međusobno povezanih faktora. Pravo vreme da se podrži i zaštiti svako dete varira tokom detinjstva, a obuhvata različite sektore. Ovo poglavlje govori o pristupu osnovnim uslugama i korišćenju tih usluga za decu tokom prve decenije njihovog života, od rođenja i rane faze nege i učenja do osnovne škole, uključujući zaštitu od štete i podršku bezbednom životnom okruženju za decu. Druga decenija života i rano punoletstvo biće obrađeni u Poglavlju V – Adolescencija u Srbiji.

16. REGISTRACIJA ROĐENJA

Prema članu 7 Konvencije o pravima deteta, svako dete ima pravo da bude registrovano bez diskriminacije. Registrovanje rođenja dece važno je zbog službenog priznavanja njihovog postojanja prema zakonu i pruža osnovu za garantovanje mnogih njihovih osnovnih prava.

Projekat „Bebo, dobro došla na svet“, koji je uspešno započeo 2016. godine, pojednostavio je procedure registracije rođenja, registracije stalnog prebivališta i zdravstvenog osiguranja u porodilištu u slučajevima kada majka poseduje lične dokumente. Međutim, deca roditelja koji ne poseduju lične dokumente i dalje se suočavaju sa preprekama. Prema neslužbenim procenama UNHCR-a, tokom 2019. godine ostaje oko 300-400 osoba koje nisu registrovane u matičnoj knjizi rođenih (prema prethodnim istraživanjima, obavljenim uglavnom u romskim naseljima i u domaćinstvima interno raseljenih sa Kosova (u skladu sa rezolucijom SB UN 1244 (1999))¹⁸⁷), uključujući žene u reproduktivnom dobu.

Prepreka **registracije rođenja dece roditelja bez ličnih dokumenata** može se rešiti promenom dva podzakonska akta (za koja je nadležno Ministarstvo državne uprave i lokalne samouprave¹⁸⁸) ili, alternativno, putem uputstva za takve slučajeve gde

¹⁸⁷ Cvejić, Slobodan, „Osobe u riziku od apatridije u Srbiji: Izveštaj o napretku 2010-2015“, UNHCR, Beograd, 2016.

¹⁸⁸ Praxis i UNICEF, „Utvrdjivanje vremena i mesta rođenja, pravo na državljanstvo i prijava prebivališta — analiza preostalih problema“, Beograd, 2018. Dostupno na adresi: <<https://www.praxis.org.rs/index.php/sr/reports-documents/praxis-reports/item/1404-review-of-the-remaining-obstacles-in-exercise-of-the-right-to-birth-registration-acquisition-of-citizenship-and-permanent-residence-registration>>, stranica posećena 10. aprila 2019.

bi se kao prvi korak dokumentacija izdala majci po hitnom postupku, a zatim detetu.

Zaključak: Važno je da se obezbedi blagovremena registracija rođenja sve dece, uključujući i onu čiji roditelji nemaju lične dokumente, u skladu sa preporukama Komiteta za prava deteta u Srbiji (2017)¹⁸⁹, Odbora za ljudska prava (2017)¹⁹⁰ i CEDAW (2019)¹⁹¹.

Veza sa indikatorima COR:

- 16.9.1 Udeo dece uzrasta do 5 godina čije je rođenje upisano u matične knjige koje vodi nadležni organ, po uzrastu
- 17.19.2 Udeo zemalja koje su (a) sprovele najmanje jedan popis stanovništva i domaćinstava tokom proteklih 10 godina i koje su (b) postigle 100 posto upisa rođenih u matične knjige i 80 posto upisa umrlih u matične knjige

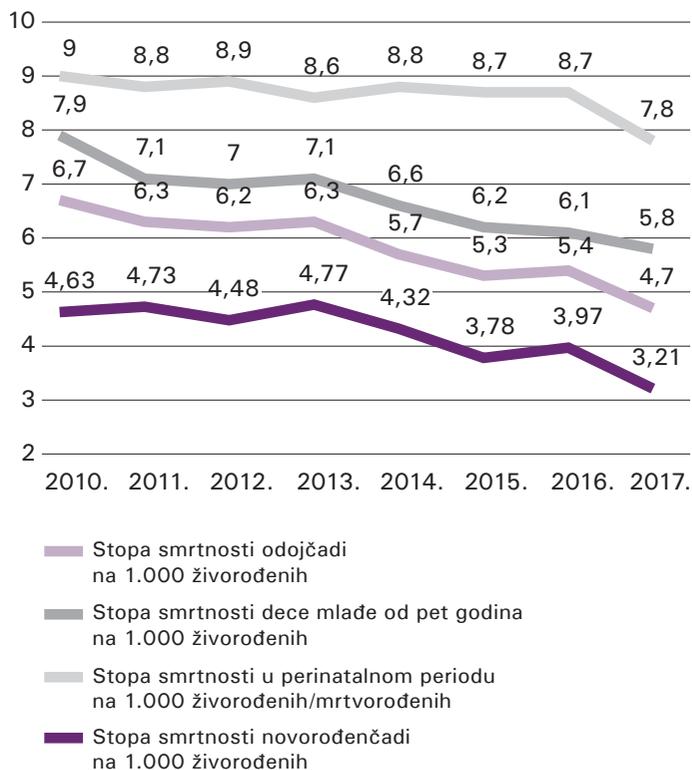
Neki od ključnih razvojnih partnera:

UNHCR prati situaciju apatridije i zajedno sa **UNICEF**-om prati i zagovara registraciju rođenja za svu decu.

17. ZDRAVLJE, ISHRANA I RAZVOJ U RANOM DETINJSTVU

Slika 12. Stope smrtnosti odojčadi, novorođenčadi, u perinatalnom periodu i dece mlađe od pet godina, 2010-2017.

(Izvor: RZS, 2017.)

Smrtnost odojčadi

U periodu od 2010. do 2017. godine stopa smrtnosti odojčadi (IMR) u Srbiji (smrtni slučajevi od 0 do prve godine na 1.000 živorođenih) **smanjena je sa 6,7 na 1.000 živorođenih 2010. godine na 4,7 na 1.000 živorođenih 2017. godine.** Uočljive su **regionalne razlike** – u Vojvodini je stopa smrtnosti odojčadi 2017. godine bila 4,4 na 1.000 živorođenih, u zapadnoj Srbiji 4,9, a u južnoj i istočnoj Srbiji 5,7¹⁹², čime se ističe potreba za detaljnijom analizom stanja zdravstvene zaštite dece.

¹⁸⁹ Komitet za prava deteta, Zaključna zapažanja o kombinovanom drugom i trećem periodičnom izveštaju Republike Srbije (CRC/C/SRB/CO/2-3), 7. mart 2017.

¹⁹⁰ Komitet za prava deteta, Zaključna zapažanja o trećem periodičnom izveštaju Republike Srbije (CRC/C/SRB/CO/3), 10. april 2017.

¹⁹¹ Komitet za prava deteta, Zaključna zapažanja o četvrtom periodičnom izveštaju Republike Srbije (CRC/C/SRB/CO/4), 14. mart 2019.

¹⁹² Zavod za statistiku Republike Srbije, „Baza podataka DevInfo 7, Srbija”, <<http://devinfo.stat.gov.rs>>, stranica posećena 3. septembra 2019.

Smrtnost odojčadi je 2014. godine bila dva puta veća među decom koja žive u romskim naseljima nego u opštoj populaciji, mada je u celini smanjena u odnosu na podatke iz 2010. godine¹⁹³.

Smrtnost novorođenčadi

Stopa smrtnosti novorođenčadi (smrtni slučajevi od rođenja do 28. dana života — NMR) pokazuje postojan pad sa 4,63 na 1.000 živorođenih 2010. godine na 3,21 u 2017. godini. Kao i kod stope smrtnosti odojčadi, postoje značajne **regionalne razlike**, sa NMR u Vojvodini od 2,62 u 2017. godini, u odnosu na 3,73 u južnoj i istočnoj Srbiji i 3,82 u zapadnoj Srbiji¹⁹⁴. Stopa smrtnosti mlađe i starije novorođenčadi na 1.000 živorođenih u zemljama EU28 2016. godine iznosila je 2,5 na 1.000 živorođenih¹⁹⁵.

Smrtnost u perinatalnom periodu

U svetlu ukupnog poboljšanja morbiditeta i smrtnosti odojčadi i dece, zabrinjava **spor napredak u smanjenju perinatalne stope smrtnosti** (broj mrtvorodne i umrle odojčadi stare 0-6 dana na 1.000 živorođenih i mrtvorodenih — PMR). Stopa mrtvorodenih i umrlih tokom prve nedelje nakon rođenja bila je 8,2 na 1.000 živorođenih 2018. godine (smanjila se sa 9 iz 2010. godine), a primećene su i regionalne razlike.¹⁹⁶ Perinatalna stopa smrtnosti je relativno visoka u odnosu na zemlje EU28 (6,7 u 2016. godini)¹⁹⁷.

Neophodna mera za smanjenje stope mrtvorodenih, a samim tim i smanjenje smrtnosti u perinatalnom periodu u Srbiji, jeste analiza smrti fetusa prema metodologiji primenjenoj u svim zemljama sa razvijenim perinatalnim i neonatalnim sistemom zdravstvene zaštite (npr. perinatalna revizija). Posebnu pažnju treba posvetiti socijalnim odrednicama zdravlja. U toku su naponi Ministarstva zdravlja da poboljša organizaciju perinatalne zdravstvene zaštite jačanjem

četiri perinatalna centra i poboljšanjem kadrovskih kapaciteta, opreme i transporta.

Smrtnost dece mlađe od pet godina

Da bi se dobilo više informacija o socijalnim, ekonomskim i ekološkim uslovima u kojima deca žive, uključujući njihovo zdravstveno stanje, stopa smrtnosti dece mlađe od pet godina (smrtni slučajevi na 1.000 živorođenih između 0 i 5 godina — U5MR) često se koristi za identifikovanje posebno ranjivih populacija. U5MR obuhvata više od 90 procenata globalne smrtnosti dece mlađe od 18 godina, a u Srbiji je ta stopa iznosila 5,8 na 1.000 živorođenih 2017. godine. Ova stopa među romskom decom u istraživanju MICS iz 2014. godine bila je skoro dva puta veća, mada je bila niža nego u prethodnim MICS istraživanjima.

Troje od petoro novorođenčadi nema majčino mleko kao prvi obrok.

Prevremeni porođaj je jedan od glavnih uzroka smrtnosti i morbiditeta kod novorođenčadi/oddojčadi i U5. Otprilike 5 procenata dece u Srbiji se rodi prevremeno svake godine (3.000), od čega polovina zahteva intenzivnu neonatalnu negu. Potrebno je dodatno istražiti sistemske kapacitete da bi se odgovorilo na povećani perinatalni rizik primene *in vitro* oplodnje (IVF) i povećalo preživljavanje bolesne novorođenčadi i one s malom težinom zbog napretka u medicini, kao i da bi se izvršila potrebna sistemska ulaganja.

Zaključak: Zbog nedoslednosti u primeni preporučenih mera za uspostavljanje delotvornog modela perinatalne nege na nacionalnom nivou i novih izazova prouzrokovanih povećanim zahtevima za intenzivnom neonatalnom negom bolesne i prevremeno rođene dece, potrebno je ojačati standardizovano izveštavanje, osnažiti regionalne perinatalne centre u pogledu opreme, ulagati u obrazovanje medicinskog osoblja i obezbediti efikasan i bezbedan medicinski prevoz za prerano rođenu decu.

¹⁹³ Ibid.

¹⁹⁴ Ibid.

¹⁹⁵ Eurostat, 'Eurostat, Your Key to European Statistics', <<https://ec.europa.eu/eurostat/data/database>>, stranica posećena 10. aprila 2019.

¹⁹⁶ Zavod za statistiku Republike Srbije, „Baza podataka DevInfo 7, Srbija”, <<http://devinfo.stat.gov.rs>>, stranica posećena 3. septembra 2019.

¹⁹⁷ Baza podataka Eurostat.

Dojenje

Na osnovu podataka MICS iz 2014. godine, **47% odojčadi (0-5 meseci) pretežno je dojeno**. Sa samo 13 procenata dece koja su isključivo dojena, očigledno je da se tečnosti bazirane na vodi u velikoj meri pogrešno smatraju neophodnim u ishrani. Do uzrasta 12-15 meseci dojeno je svako četvrto dete, a do uzrasta 20-23 meseca dojeno je samo 9 procenata dece. Prevalencija ekskluzivnog dojenja mnogo je veća kod dečaka nego kod devojčica (22 procenta u poređenju sa 4 procenta). Takođe, veći je procenat dečaka (30 procenata) od devojčica (20 procenata), uzrasta 12-15 meseci, koji su još uvek dojeni. Očigledno je da je procenat dece koja su isključivo dojena mnogo veći u domaćinstvima iz prva dva kvintila bogatstva (19 procenata) nego u domaćinstvima iz donja tri kvintila bogatstva (samo 5 procenata). Istovremeno, procenat dece dojene dve godine veći je među decom iz najsiromašnijih domaćinstava (12 procenata) nego među decom iz najbogatijih domaćinstava (6 procenata).

Razlozi za nisku stopu dojenja variraju, ali važan faktor predstavlja i intenzivno plasiranje zamena za majčino mleko na tržištu. Srpsko zakonodavstvo još uvek nije u potpunosti usklađeno sa Međunarodnim kodeksom o reklamiranju zamena za majčino mleko i postoji potreba za boljom primenom postojećih normativnih smernica. U toku su nacionalni napor da se osigura usklađivanje zakonodavstva i sprovođenje njegove primene.

Promocija dojenja u porodilištima oslabila je od 2000. godine, kada se završilo efektivno sprovođenje inicijative „Bolnica prijatelj beba“¹⁹⁸. Vlada je 2016. godine usvojila nove akreditacione standarde za porodilišta i neonatalne jedinice, koji u potpunosti promovisu i podržavaju dojenje i razvojnu negu orijentisanu na bebu/majku i porodicu. U julu 2018. godine usvojen je i **Nacionalni program podrške dojenju, porodičnoj i razvojnoj nezi novorođenčeta**¹⁹⁹, koji odražava snažnu posvećenost Vlade promociji dojenja, kao i rešavanju problema prekomerne telesne težine i gojaznosti kod dece. Kroz taj program je došlo do intenzivnog angažovanja na povećanju kapaciteta zdravstvenog sistema za podršku dojenju, posebno porodilišta i domova zdravlja. Novi propisi će takođe obezbediti poboljšanu dokumentaciju na licu mesta i dokaze o dojenju i spremnosti za podrškom.²⁰⁰

Zaključak: Nacionalni napor za podršku dojenju treba da se nastave pod vodstvom Nacionalne koordinatorke za dojenje, koja je imenovana 2018. godine. Treba pojačati pozitivne stavove, veštine i standarde za pedijatrijske i druge stručnjake u podršci započinjanju dojenja u prvom satu nakon rođenja kroz kontakt „koža na kožu“ i ekskluzivnom dojenju do šestog meseca, uz neprekidno dojenje do 24 meseca ili duže. Neophodno je podići svest javnosti da, uz adekvatnu podršku, 95 procenata majki može da doji.

Potrebno je obezbediti potpunu usaglašenost sa Međunarodnim kodeksom o reklamiranju zamena za majčino mleko.

¹⁹⁸ Becker, Genevieve and Zisovska, Elizabeta, 'Evaluation of the Baby-Friendly Hospital Initiative in Serbia for the Period 1995-2008: Final Report of Consultants' (external evaluation), Ministry of Health and UNICEF External, Belgrade, 2009.

¹⁹⁹ Službeni glasnik Republike Srbije, Zakon o ministarstvima, br. 53/2018.

²⁰⁰ Ibid.

Ishrana

Tabela 8. Ključni indikatori ishrane, 2014.

(Izvor: MICS, 2015.)

Indikator	Srbija	Srbija – romska naselja
Ishrana (%)		
Prevalencija pothranjenosti dece mlađe od 5 godina		
- Umerena ili ozbiljna	1,8	9,5
- Ozbiljna	0,2	1,9
Prevalencija zaostajanja u rastu dece mlađe od 5 godina		
- Umerena ili ozbiljna	6,0	18,5
- Ozbiljna	2,3	5,3
Prevalencija zaostajanja telesne težine u odnosu na visinu dece mlađe od 5 godina		
- Umerena ili ozbiljna	3,9	4,8
- Ozbiljna	1,1	1,9
Prekomerna težina dece mlađe od 5 godina	13,9	5,1
Mala telesna težina pri rođenju (%) ²⁰¹	5,1	14,7
Vakcinacija (puni obuhvat) ²⁰²	80,6	44,1
Obuhvat prenatalnom zaštitom (4 puta)	93,9	74,4

Prema istraživanju MICS za 2014. godinu, među decom mlađom od pet godina bilo je 1,8 procenata pothranjenih, uključujući 0,2 procenta ozbiljno pothranjenih. Šest procenata je zaostajalo u rastu, a 3,9 procenata je zaostajalo u telesnoj težini u odnosu na visinu. Ovi nivoi su se malo promenili od istraživanja MICS 2005/2006. (pothranjeno je bilo 1,6 procenata, u rastu je zaostajalo 5,9 procenata, a u telesnoj težini u odnosu na visinu je zaostajalo 3,3 procenta u 2005/2006).

Među decom od 7 do 14 godina u opštoj populaciji postoji stabilan trend neuhranjenosti u poređenju

²⁰¹ Procenat poslednje živorođene dece u periodu od prethodne 2 godine čija je telesna masa bila manja od 2500 grama odmah po rođenju.

²⁰² Procenat dece uzrasta 24-35 meseci koja su primila sve preporučene vakcine iz nacionalnog kalendara imunizacije do prvog rođendana (do drugog rođendana za male boginje).

sa 2006. godinom, iako je uočen veći procenat neuhranjenih (8,6 procenata) i umereno neuhranjenih (15,7 procenata) u grupi uzrasta od 7 do 10 godina.²⁰³

Gojaznost se pretvara u veliki zdravstveni rizik za decu: 13,9 procenata dece mlađe od pet godina je gojazno. Ministarstvo zdravlja pokrenulo je poseban program za rešavanje ovog, sve većeg izazova, ali je potrebno da saraduje sa Ministarstvom prosvete, nauke i tehnološkog razvoja na rešavanju pitanja poput koncentracije restorana brze hrane u blizini škola ili sa Ministarstvom trgovine kada je u pitanju reklamiranje nezdravih proizvoda itd.

Svi indikatori ishrane (osim gojaznosti) nepovoljniji su za decu koja žive u romskim naseljima²⁰⁴. U 2014. godini 9,5 procenata romske dece bilo je pothranjeno, 18,5 procenata je zaostajalo u rastu, a 4,8 procenata je zaostajalo u telesnoj težini u odnosu na visinu. Studija o ishrani romske dece utvrdila je da strategije prevladavanja najsiromašnijih porodica često nisu dovoljne da bi se obezbedila adekvatna ishrana. Na dobru ishranu takođe utiču prakse nege i težnja ka zdravom stilu života. Da bi se poboljšale prakse ishrane kod romske populacije, potrebno je ojačati zdravstveno obrazovanje i zdravstvene sisteme. U širem smislu, treba poboljšati sveukupni društveno-ekonomski status romskih porodica – edukacijom roditelja, širenjem njihovog školovanja, sprečavanjem ranog stupanja u brak i jačanjem planiranja porodice²⁰⁵.

Zaključak: Potrebno je redovno praćenje ishrane dece radi boljeg planiranja inicijativa namenjenih deci mlađoj od pet godina i deci školskog uzrasta. Uz razumevanje da se rizik od gojaznosti u kasnijim godinama detinjstva i adolescencije često uspostavlja u ranim fazama života, važno je posvetiti potrebnu pažnju gojaznosti koja se javlja

²⁰³ UNICEF i Republički zavod za statistiku, Istraživanje višestrukih pokazatelja u Srbiji, 2005/06 i 2014, UNICEF, Beograd, 2005/2006. i 2015.

²⁰⁴ Ibid.

²⁰⁵ UNICEF, 'Qualitative Research on Malnutrition in Children under Five Years of Age in Poor Roma Settlements in Serbia using Positive Deviance in Nutrition Approach', Belgrade 2018.

kod novorođenčadi. Za borbu protiv gojaznosti i pružanje boljih usluga za decu potreban je višesektorski pristup, a posebno saradnja između obrazovnog i zdravstvenog sistema.

Pothranjenost romske dece zahteva dodatnu pažnju izvan zdravstvenog sistema kako bi se rešilo pitanje dostupnosti hrane i mikronutrijenata, higijene, društvenih odrednica koje utiču na ishode ishrane, kao i zdrave prakse. Sa rastućom gojaznošću opšte populacije, romska deca će vremenom takođe biti pogođena dvostrukim teretom ishrane.

Imunizacija

U Srbiji je došlo do **značajnog pada stope vakcinacije u periodu od 2010. do 2016. godine**, pre svega protiv malih boginja, zaušaka i rubeole (sa 95,7 procenata 2010. godine na 81 procenat 2016. godine), što se može pripisati dvama glavnim faktorima: rastućoj negativnoj javnoj debati o vakcinama koju podstiču glasne antivakcinalne grupe i čestoj nestašici osnovnih vakcina u lancu snabdevanja sistema javnog zdravlja između 2010. i 2014. godine. Pad stope vakcinacije otkrio je potrebu da se ojača koordinisanje odgovora i unaprede znanja i stavova roditelja i zdravstvenih radnika prema imunizaciji. Ovo je dokumentovano studijom znanja, stavova i prakse u vezi sa imunizacijom dece. Studija je pokazala da 18 procenata roditelja okleva sa imunizacijom svoje dece²⁰⁶.

Shodno tome, prijavljena je velika epidemija malih boginja u oktobru 2017. godine, sa blizu 6.000 slučajeva i 15 smrtnih slučajeva prijavljenih do maja 2018. Ogromnu većinu slučajeva (91 procenat) činile su nevakcinisane osobe, nepotpuno vakcinisane osobe ili osobe sa nepoznatim statusom vakcinacije. Kao odgovor na epidemiju, Institut za javno zdravlje je preporučio ubranu

rutinsku MMR vakcinaciju za svu decu koja ispunjavaju uslove i koja nisu vakcinisana. Usledile su brojne komunikacione aktivnosti, uključujući izradu nacionalne komunikacione strategije za imunizaciju.

Posle početka epidemije primećen je **značajan porast unosa MMR vakcine**, sa prijavljenim obuhvatom za 2018. godinu od 93,4 procenta na nacionalnom nivou, 98,7 procenata u Beogradu i 95,4 procenta u Nišu – dva regionalna i urbana centra najviše pogođena epidemijom. Između januara i maja 2019. godine prijavljeno je samo sedam novih slučajeva malih boginja. Značajan porast unosa može se pripisati povećanom strahu od infekcije usled epidemije u kombinaciji sa poboljšanom dostupnošću vakcina i smanjenim oklevanjem u vezi vakcinacije. Međutim, 12 okruga ima pokrivenost MMR nižu od 95%, a dva nižu od 80%²⁰⁷.

Epidemija malih boginja rezultirala je smanjenjem negativne javne debate o imunizaciji vakcinama i manjom aktivnošću istaknutih lobista protiv imunizacije. Međutim, strože zakonske mere uvedene protiv antivakcinalnih lobista i odbijanja nekih roditelja oživele su raspravu o primerenosti obavezne imunizacije. Potreban je snažan komunikacioni odgovor na epidemiju malih boginja i na oklevanje u vezi sa vakcinacijom kako bi se dodatno smanjio rizik od prenošenja malih boginja, zajedno sa efikasnijim i upornijim traženjem i identifikacijom nevakcinisane dece. Postojanje elektronskog sistema podataka o imunizaciji u Srbiji olakšalo bi raspoloživost podataka u realnom vremenu i donošenje odgovarajućih mera.

Pozitivno je to što je Srbija uvela PCV vakcinu u redovni kalendar za 2018. godinu, a vakcinacija protiv HPV-a počela je da se nudi od 2019. Štaviše, nakon početnih odlaganja, kampanje za imunizaciju počele su da pokrivaju i decu u pokretu.

Zaključak: Da bi se izbegle ponovljene epidemije bolesti koje se mogu sprečiti, potrebno je kontinuirano praćenje kako bi se nivo vakcinacije održao iznad očekivanih ciljeva i obezbedila zadovoljavajuća

²⁰⁶ UNICEF, Znanja, stavovi i prakse u vezi sa imunizacijom u Srbiji, UNICEF, Beograd, 2018. Dostupno na adresi: < www.unicef.org/serbia/media/9146/file/Knowledge,%20attitudes%20and%20practices.pdf >, stranica posećena 25. marta 2019.

²⁰⁷ Institut za javno zdravlje „Dr Milan Jovanović Batut“, „Izveštaj o imunizaciji“, Beograd, 2019.

pokrivenost na nacionalnom, okružnom i opštinskom nivou. Prikupljanje, praćenje i analiza podataka o imunizaciji putem elektronskog sistema koji je usklađen sa zdravstvenim informacionim sistemom bilo bi od suštinskog značaja. Potrebno je da vakcine budu stalno dostupne, a pored toga treba održavati komunikaciju usmerenu na društvene promene i promene u ponašanju kako bi se suzbilo oklevanje u vezi sa vakcinom i roditeljski stavovi koji dovode do izostanka vakcinacije, s posebnim fokusom na romsku zajednicu.

Dostupnost vakcina

Pad stope imunizacije u Srbiji tokom poslednjih nekoliko godina delimično se pripisuje povremenom smanjenju zaliha vakcina. U protekle tri godine protok vakcina u Srbiji je redovan, bez znatnijeg smanjenja zaliha na nacionalnom nivou, ali kao i kod mnogih drugih država srednjih prihoda koje nisu deo Gavi²⁰⁸ zemalja centralne i istočne Evrope, na to utiče promenljivost postojećeg tržišta vakcina.

Srbija bi imala koristi od integracije procesa, vremenskih rokova i definisanih uloga u nabavci vakcina. Proces prognoziranja i planiranja je najslabija karika u procesu nabavki u Srbiji. Postoji velika politička posvećenost finansiranju i nabavci vakcina; međutim, ne postoji dobro utvrđen plan i postupak budžetiranja za vakcine. Izrada petogodišnjeg plana za vakcine sa svim troškovima omogućila bi bolju raspodelu sredstava i poslala snažnu poruku dobavljačima. Srbija bi takođe trebalo da diverzifikuje opcije za dobavljače kako bi se poboljšale sigurnost snabdevanja vakcinama i pristupačnost cena.

Zaključak: Revidirani mehanizmi i postupci za nabavku i upravljanje vakcinama poboljšali bi uspešnost i delotvornost imunizacije.

²⁰⁸ Gavi je Savez za vakcine, sa sedištem u Ženevi (Švajcarska), koji okuplja javni i privatni sektor sa zajedničkim ciljem da se deci omogući jednak pristup vakcinama, gde god da žive.

Rani dečiji razvoj, rizici i smetnje u razvoju

Zvanična evidencija o ukupnom broju dece izložene riziku od kašnjenja i smetnji u razvoju ne postoji zato što ne postoje zvanične procedure i kriterijumi za evidentiranje podataka o razvoju dece niti postoji registar dece sa smetnjama u razvoju. Pored toga, podaci o ranim intervencijama (RI) koje su omogućene deci i njihovim porodicama takođe se ne analiziraju redovno na nacionalnom i lokalnom nivou.

Na osnovu istraživanja o razvoju dece iz 2018. godine (koje je sprovedeno kao deo standardizacije instrumenta za skrining razvoja: Upitnik *Ages and Stages (Uzrast i razvoj deteta)*²⁰⁹), **8-12 procenata male dece u populaciji od 0 do 6 godina** ima razvojne rizike, dok dodatnih 5 procenata već pokazuje kašnjenje ili smetnje u razvoju. Slične procene daju zdravstveni radnici iz domova zdravlja, koji ukazuju na to da je 2017. godine čak 12,5 procenata dece bilo izloženo razvojnim rizicima i smetnjama u razvoju. Nažalost, procene domova zdravlja koji nemaju razvojno savetovalište su mnogo niže (7 procenata), što sugeriše da postojeće službe ne dopiru do dece sa razvojnim rizicima i smetnjama u razvoju iz područja bez takvih centara. Kod sledećih grupa postoji veća verovatnoća da će doći do kašnjenja ili smetnji u razvoju: porodice koje žive u siromaštvu, porodice koje žive izvan urbanih sredina, deca majki nižeg obrazovanja i dece koja nemaju pristup predškolskom obrazovanju. Najčešći poremećaji koji su tokom 2017. godine lečeni putem usluga RI bile su poteškoće u govoru i komunikaciji²¹⁰.

Uz novi registar dece sa smetnjama u razvoju i uz povećane kapacitete za skrining razvoja i procenu na primarnom nivou, podaci o razvoju u ranom detinjstvu biće dostupniji i koristiće se za planiranje usluga i politika u zdravstvenim i drugim sistemima.

U poređenju sa 95 procenata dece uzrasta 36-59 meseci u opštoj populaciji koja razvojno idu u korak

²⁰⁹ Udruženje pedijatara Srbije i Institut za psihologiju Univerziteta u Beogradu.

²¹⁰ Istraživanje o pružanju zdravstvenih usluga u domovima zdravlja (PZZ) i razvojnim savetovalištima (RS), Institut za javno zdravlje „Dr Milan Jovanović Batut“, 2017. (neobjavljeno).

sa svojim uzrastom, kod romske populacije taj procenat je značajno niži i iznosi 83 procenta²¹¹. Dodatne analize uz korišćenje razvojnog rezultata pokazuju da deca iz najsiromašnijeg kvintila zaostaju 8 meseci za decom iz najvišeg kvintila. Dva faktora su najjače povezana sa razvojem deteta: pohađanje ECE programa (pozitivan efekat) i primena nasilnog disciplinovanja u domaćinstvu (negativan efekat) i oba imaju snažan uticaj od ranog uzrasta. Slično tome, bogatstvo je snažna odrednica i razvojni rezultat raste sa svakim kvintilom bogatstva²¹².

Odgovor zdravstvenog sistema

Pristup zdravstvenoj zaštiti

U Srbiji je pristup zdravstvenoj zaštiti preko zdravstvenog osiguranja širok, a **zdravstvene usluge su dostupne celokupnom stanovništvu**, uključujući sve ugrožene grupe stanovništva definisane u članu 11. novog Zakona o zdravstvenoj zaštiti²¹³. Na osnovu zvaničnih podataka Republičkog fonda za zdravstveno osiguranje za 2017. godinu²¹⁴, 6.901.482 građana pokriveno je obaveznim zdravstvenim osiguranjem (98 procenata ukupnog stanovništva). Međutim, visoka stopa stanovništva (10,5 procenata) ima nezadovoljene zdravstvene potrebe (u poređenju sa prosekom EU od 4,5 procenta)²¹⁵, a nejednakosti u zdravstvenoj zaštiti ranjivih grupa u poređenju sa opštom populacijom i dalje postoje. Primećuju se razlike u korišćenju

zdravstvene zaštite što rezultira nejednakostima u zdravstvenom statusu i zadovoljstvu uslugama²¹⁶.

Udeo populacije dece uzrasta od 0 do 6 godina u ukupnom stanovništvu Srbije nije se promenio od 2013. do 2017. godine i iznosi 6,5 procenata. Odojčad (deca uzrasta 0-365 dana) čine otprilike 0,9% ukupne populacije.

(Institut za javno zdravlje Srbije, Beograd, 2019.)

Zdravstveni radnici

Usluge primarne zdravstvene zaštite za decu uzrasta 0-6 godina pružaju domovi zdravlja kao centri primarne zdravstvene zaštite (PZZ). Tokom 2017. godine primarnu zdravstvenu zaštitu za decu uzrasta 0-6 godina pružalo je 690 lekara, od čega su 87,5 procenata bili lekari specijalisti — **pedijatri**, zaposleni u 158 PZZ centara širom Srbije. Prosečan broj dece uzrasta 0-6 godina po lekaru u periodu 2012-2017. varira od 626 (2012) do 664 (2017), što premašuje nacionalni standard od 850 dece po pedijatru. Prosečan broj poseta lekaru za dete uzrasta 0-6 godina godišnje kretao se u rasponu od 9,1 (2016) do 9,8 (2017)²¹⁷.

Polivalentna patronažna služba (PPS) predstavlja važan deo sistema zdravstvene zaštite u Srbiji i omogućava direktnu vezu sa stanovništvom. Kroz ovu službu medicinske sestre direktno posećuju porodice, posebno one u ranjivim grupama stanovništva, uključujući trudnice, nove majke, novorođenčad, odojčad (naročito odojčad u riziku), malu decu, osobe sa invaliditetom i osobe koje pate od hroničnih bolesti. Analiza rada PPS koju je obavio Institut za javno zdravlje Srbije 2017. godine ukazuje da bi poboljšanja u radu PPS trebalo da budu orijentisana na popunjavanje osoblja PPS

²¹¹ UNICEF i Republički zavod za statistiku, Istraživanje višestrukih pokazatelja u Srbiji i Istraživanje višestrukih pokazatelja u romskim naseljima u Srbiji 2014, UNICEF, Beograd, 2015.

²¹² UNICEF, 'Early Childhood Development: The Analysis of Multiple Indicator Cluster Survey Data, Serbia', UNICEF Belgrade, 2015. Dostupno na adresi: <www.unicef.org/serbia/media/1201/file/MICS%20ECD.pdf>, stranica posećena 2. septembra 2019.

²¹³ Službeni glasnik Republike Srbije, Zakon o zdravstvenoj zaštiti, br. 25/2019.

²¹⁴ Republički fond za zdravstveno osiguranje, „Broj osiguranika u Srbiji na dan 31.12.2017.“, <www.rfzo.rs/index.php/broj-osiguranika-stat>, stranica posećena 2. septembra 2019.

²¹⁵ Eurostat, 'Share of Persons aged 16 and Over Reporting Unmet Needs for Medical Examination or Treatment', <https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=File:Share_of_persons_aged_16_and_over_reporting_unmet_needs_for_medical_examination_or_treatment_by_detailed_reason_2016.png>, stranica posećena 2. septembra 2019.

²¹⁶ Popović, N. Terzić-Šupić, Z. Simić, S., „Nezadovoljene potrebe za zdravstvenom zaštitom stanovnika Republike Srbije“, SIPRU, Beograd, 2017.

²¹⁷ Vasić, Milena i dr., Odabrani zdravstveni pokazatelji, 2017, ažurirano 2019, Institut za javno zdravlje Srbije, Beograd, 2019. Dostupno na adresi: <www.batut.org.rs/download/publikacije/2017OdabraniPokazatelji.pdf>, stranica posećena 27. marta 2019.

zbog fluktuacija, na doslednu primenu i unapređenje relevantnih podzakonskih akata i na dalje jačanje kapaciteta osoblja PPS (između ostalog, u pogledu ranog razvoja dece i roditeljstva) te na praćenje i procenu programa.

Uloga zdravstvenih medijatora obuhvata posete pojedincima i porodicama iz ranjivih grupa koje žive u nestandardnim romskim naseljima, sprovođenje osnovnog zdravstvenog obrazovanja u porodici, povezivanje zdravstvenog sistema i ranjivih grupa iz neformalnih naselja te pružanje podrške pojedincima iz ranjivih grupa u ostvarivanju prava na zdravstvenu zaštitu, zdravstveno osiguranje, socijalnu zaštitu i prava na pravnu ličnost. Od 2013. do novembra 2017. godine oni su obavili 22.296 prvih poseta i 61.908 drugih poseta. Prema istraživanju sprovedenom 2017. godine, 47 procenata zdravstvenih medijatora izjavilo je da uglavnom obavlja zdravstvene usluge na mesečnom nivou, 13 procenata se uglavnom bavi prikupljanjem ličnih dokumenata, dok 35 procenata podjednako sprovodi aktivnosti iz svih oblasti (zdravstvena zaštita, socijalna zaštita, obrazovanje i pribavljanje lične dokumentacije)²¹⁸. Zdravstveni medijatori su trenutno zaposleni preko zdravstvenog sistema, ali je njihov radni status nepovoljan i neizvestan.

Zaključak: Postoji stalna potreba za osnaživanjem majki i očeva svih nivoa obrazovanja kako bi se ostvarivala odgovarajuća zdravstvena zaštita majki i dece, kao i prevazišle rodno zasnovane prepreke za zaštitu. Treba poboljšati održivost službi za terenski rad, poput zdravstvenih medijatora.

Iako su obrazovanje i praksa pedijataru i medicinskih sestara u pogledu razvoja u ranom detinjstvu bili prilično ograničeni na nadgledanje psiho-motoričkog razvoja, 2016. godine to se proširilo i na uvođenje skrininga razvoja u preventivne preglede, povećanu orijentaciju na razvojne rizike u porodici i okruženju itd.

²¹⁸ Centar za socijalnu politiku, „Predlog modela održive institucionalizacije zdravstvenih medijatora“, Srbija, 2018.

Razvojna savetovališta (RS) postoje u nekim domovima zdravlja (PZZ) i na raspolaganju su deci sa kašnjenjem i smetnjama u razvoju i njihovim porodicama. Iako je formalni kriterijum da opština mora imati najmanje 8.500 dece predškolskog uzrasta kako bi otvorila RS, u praksi mnogi centri PZZ, zbog niskog nataliteta, nemaju dovoljno dece da ispune ove kriterijume. Nekoliko centara PZZ ipak pokušava da pruža podršku deci sa razvojnim rizicima²¹⁹. Prema podacima Instituta za javno zdravlje, 2017. godine 36 od 158 centara PZZ ima razvojna savetovališta (kriterijumi su da razvojno savetovalište mora imati bar pedijatra, psihologa i logopeda). Od toga, osam je strukturisano kao organizacione jedinice (sa namenskim prostorom), dok su 24 strukturisane kao funkcionalne jedinice (u kojima osoblje obavlja dužnosti, ali ne postoji namenski prostor za razvojno savetovalište)²²⁰. Iako trenutna razvojna savetovališta ne ispunjavaju nužno sve potrebe stanovništva u svojim okruzima ili opštinama, ona su svakako osnova za pružanje podrške. Pedijatri u ruralnim područjima uglavnom rade sa svom decom uzrasta 0-19 godina i oni često nisu u mogućnosti da sistematski procene i identifikuju rane znakove rizika i zastoja u razvoju kod dece u ranim godinama.

Razvojna savetovališta bi trebalo da pružaju čitav niz usluga, uključujući sveobuhvatnu procenu motoričkih, psihosocijalnih, senzornih, govornih i komunikacionih te kognitivnih potreba dece. Tim razvojnog savetovališta ocenjuje postojeće snage porodice u ispunjavanju potreba deteta i razvija i sprovodi individualizovani plan intervencije za svako dete. Razvojna savetovališta takođe saraduju sa drugim institucijama u zajednici, kao što su predškolske ustanove i centri za socijalni rad, kako bi se obezbedila podrška deci sa smetnjama u razvoju i njihovim porodicama. Razvojno savetovalište upućuje decu na više specijalizovane službe za savetovanje i intervenciju i saraduje sa lokalnom međusektorskom komisijom na proceni svakog deteta kako bi se utvrdila potreba za dodatnim uslugama obrazovanja,

²¹⁹ Prema procenama Instituta za javno zdravlje Srbije, svakom trećem detetu u Srbiji se pruža usluga rane intervencije (RI) putem Razvojnog savetovališta.

²²⁰ Institut za javno zdravlje Srbije, „Istraživanje kapaciteta centara primarne zdravstvene zaštite sa razvojnim savetovalištima“, 2017. (neobjavljeno), Srbija, 2017.

zdravstvene zaštite i socijalne zaštite. Nacionalni program za unapređenje razvoja u ranom detinjstvu, usvojen 2016. godine, predviđa da bi svaki okrug trebalo da ima razvojno savetovalište koje pruža usluge svoj deci i svim porodicama kojima su takve usluge potrebne. Ulažu se veliki napori u razvoj sistemskih kapaciteta kako bi se odgovorilo na ovu potrebu.

U okviru centara PZZ bez razvojnih savetovališta, uslugu rane intervencije (RI) deci sa kašnjenjem i smetnjama u razvoju pruža jedan zaposleni saradnik (psiholog, logoped ili specijalni vaspitač). To značajno smanjuje mogućnosti da se ovoj deci pruže kvalitetne usluge RI.

Anketa koja je sprovedena među 184 roditelja dece sa kašnjenjem u razvoju otkrila je da je u 74% slučajeva njihovo dete pristupalo RI uslugama, ali više od polovine nije svesno spektra usluga koje postoje niti znaju kako treba da pristupe tim uslugama. Roditelji naročito ne razumeju tačne putanje unutar sistema, a usluge na primarnom, kao i na sekundarnom i tercijarnom nivou ograničene su na velike gradove i/ili su koncentrisane u njima. Sa povećanim potrebama za RI, privatna praksa se širi i popunjava praznine, ali osiguranje kvaliteta u privatnom sektoru nije adekvatno, pa ni kvalitet usluge nije uvek na standardnom nivou. Ista analiza takođe pokazuje da, iako su politike u Srbiji veoma napredne i mreže usluga prilično razvijene, postoji potreba da se modernizuju prakse kako bi se obezbedilo da se zasnivaju na dokazima, da se bolje integrišu u socijalni model zaštite, da im je pristup usmeren na porodicu i da se fokusiraju na pružanje nege kroz prirodno okruženje deteta, gde je to prikladno (dom ili predškolska ustanova)²²¹.

Palijativna nega

Prema dostupnim podacima objavljenim u Srbiji, 10 do 16 od 10.000 dece uzrasta 0-19 godina ima potrebnu za palijativnom negom. Kako bi se poboljšao kvalitet života bolesnog deteta i njegove

porodice, naročito radi otklanjanja bola i drugih simptoma, omogućavanja „odmora“ članovima porodice (privremeno odvajanje osoba, obično roditelja koji su direktno uključeni u dečiju palijativnu negu) te obezbeđivanja posebne podrške članovima porodice tokom žalosti u slučaju dečije smrti, Vlada Srbije je usvojila Nacionalni program za palijativno zbrinjavanje dece.

(„Službeni glasnik RS”, br. 22/2016)

Zaključak: Potrebno je dodatno ojačati mrežu razvojnih savetovališta. Biće važno da se preispitaju norme za razvojna savetovališta kako bi bile usklađenije sa postojećim potrebama i kako bi se ispunio uslov od najmanje jednog razvojnog savetovališta po okrugu koje pruža usluge svoj deci i njihovim porodicama kojima je to potrebno u okrugu. Potrebno je usmeriti dodatnu pažnju na unapređivanje znanja i prakse stručnjaka, njihovo usklađivanje sa međunarodnim principima intervencija u ranom detinjstvu i obezbeđivanje međusektorske saradnje u cilju povećanja ljudskih i drugih resursa koji su dostupni deci sa kašnjenjem i smetnjama u razvoju.

U Zaključnim zapažanjima o kombinovanom drugom i trećem periodičnom izveštaju Srbije o primeni Konvencije o pravima deteta²²², Komitet za prava deteta preporučuje da Srbija:

- unapredi regionalnu organizaciju neonatalnih usluga da bi se obezbedio pristup adekvatnim institucionalnim i profesionalnim kapacitetima u skladu sa tehničkim smernicama OHCHR o eliminisanju mortaliteta i morbiditeta dece ispod 5 godina starosti koji se mogu sprečiti;

²²¹ UNICEF, Situaciona analiza usluga za bebe i malu decu sa smetnjama u razvoju u Republici Srbiji, 2018, UNICEF Srbija, Beograd, 2018.

²²² Komitet za prava deteta, Zaključna zapažanja o kombinovanom drugom i trećem periodičnom izveštaju Srbije (CRC/C/SRB/CO/2-3), 7. mart 2017.

- ojača napore kako bi se pristup adekvatnoj zdravstvenoj zaštiti i neonatalnim uslugama proširio na najugroženije porodice, uključujući romske porodice i one koji žive u marginalizovanim i udaljenim oblastima;
- ojača zdravstvenu zaštitu romskih žena i dece putem efikasnih terenskih usluga, kao i da osigura da Projekat „Zdravstveni medijatori” ima dovoljno ljudskih, tehničkih i finansijskih resursa za efikasno obavljanje redovnih kućnih poseta;
- obezbedi dostupnost i jednak pristup kvalitetnoj osnovnoj i specijalizovanoj zdravstvenoj zaštiti za svu decu u zemlji, kao i da ojača napore da se pristup adekvatnoj zdravstvenoj zaštiti, uključujući prenatalnu brigu o neosiguranim trudnicama, proširi na najugroženije porodice, naročito na one koje žive u marginalizovanim i udaljenim oblastima;
- rasporedi adekvatne ljudske i finansijske resurse kako bi se obezbedilo potpuno sprovođenje Uredbe o nacionalnom programu zdravstvene zaštite žena, dece i omladine;
- obezbedi ravnopravan pristup savetovanju i drugim zdravstvenim uslugama podrške za decu sa smetnjama u razvoju;
- podrži javno zastupanje i angažovanje medija da se bave znanjem, stavovima i praksom u cilju podsticanja imunizacije;
- u potpunosti implementira Međunarodni kodeks o reklamiranju zamena za majčino mleko, kao i da razvije nacionalni program za zaštitu, promociju i podršku dojenju kroz sveobuhvatne kampanje. Majke treba podržavati na odgovarajući način kroz strukture savetovanja u bolnicama, klinikama i zajednici, a inicijativu „Bolnica prijatelj beba” treba sprovoditi širom zemlje.

Veza sa indikatorima COR:

- 3.2.1 Stopa smrtnosti dece mlađe od 5 godina
- 3.2.2 Stopa smrtnosti novorođenčadi
- 3.8.1 Obuhvat osnovnim zdravstvenim uslugama (definisano kao prosečan obuhvat osnovnim uslugama na bazi praćenih intervencija koje obuhvataju reproduktivno zdravlje, zdravlje porodilja, novorođenčadi i dece, zarazne bolesti, nezarazne bolesti, kao i kapacitet i pristup uslugama, u opštoj i u najugroženijoj populaciji)
- 3.9.2 Stopa smrtnosti koja se pripisuje nebezbednoj vodi, nebezbednoj sanitaciji ili nedostatku higijene (izloženost nebezbednoj vodi, sanitaciji i higijeni (usluge WASH))
- 3.c.1 Gustina i distribucija zdravstvenih radnika
- 4.2.1 Udeo dece mlađe od 5 godina koja se pravilno razvijaju u smislu zdravstvenog, obrazovnog i psihosocijalnog blagostanja, po polu

Neki od ključnih razvojnih partnera:

SZO je angažovana na jačanju zdravstvenih sistema za prevenciju i kontrolu nezaraznih bolesti, punu primenu međunarodnih zdravstvenih propisa (IHR) i jačanje reakcije države u vanrednim situacijama. **Svetska banka** doprinosi poboljšanju efikasnosti i kvaliteta javnih zdravstvenih sistema kroz jačanje: (1) finansiranja zdravstva, sistema nabavki i održavanja i (2) sistema za poboljšanje kvaliteta i upravljanje odabranim prioritnim nezaraznim bolestima. **UNICEF** ima istaknutu ulogu u nadgledanju i zaštiti dečijih prava, sa jakim fokusom na najugroženiju decu — decu sa smetnjama i kašnjenjem u razvoju, decu koja žive u romskim naseljima i decu u ugroženim porodicama. Pomoć **Ambasade Japana** usmerena je ka poboljšanju sistema zdravstvene zaštite i pružanju kvalitetnijih medicinskih usluga. **Razvojna banka Saveta Evrope (CEB)** je multilateralna razvojna banka koja aktivno promoviše socijalnu koheziju i jača društvenu integraciju u Evropi, između ostalog i putem projektnog kredita za delimično finansiranje izgradnje nove zgrade Univerzitetske dečije klinike u Beogradu.

18. PREDŠKOLSKO VASPITANJE I OBRAZOVANJE

Podrška ranom učenju

Deca iz ugroženih domaćinstava dobijaju manju podršku za rano učenje kod kuće – 2014. godine samo 12 procenata romske dece mlađe od pet godina imalo je tri ili više knjiga za decu, u poređenju sa 72 procenta u opštoj populaciji. Samo jedno od troje dece u opštoj populaciji i jedno od petoro u romskoj populaciji imaju očevu podršku za učenje u ranim godinama.²²³

Tabela 9. Faktori povezani sa odgovornim pružanjem nege, 2014.

(Izvor: MICS, 2015.)

	Srbija (%)	Romska naselja (%)
3 ili više knjiga kod kuće	71,9	11,9
Dve ili više vrsta stvari za igru	75,0	53,2
Porodaj u uzrastu između 15-19 godina	2,8	32,8
Majčino obrazovanje niže od srednjeg	12,6	91,9
Očeva podrška učenju	36,5	17,3

Zaključak: Izgradnja veština roditelja i podrška nezi u ranom detinjstvu treba da se nastave u formalnom i neformalnom okruženju. Kulturno prilagodena i inovativna pomagala za učenje trebalo bi da budu sve dostupnija deci koja žive u ugroženim domaćinstvima.

Predškolsko obrazovanje

Sistem predškolskog obrazovanja u Srbiji obuhvatio je 2017. godine 212.719 dece uzrasta od 6 meseci do 6,5 godina (109.808 dečaka i 102.911 devojčica), što predstavlja 20.714 više dece nego 2014. godine. Predškolsko obrazovanje je 2017. godine bilo organizovano u ukupno 403 predškolske ustanove (162 javne i 241 privatna ustanova) i 2.784 objekta, što je povećanje za 292 u poređenju sa 2014. godinom (od čega 60 državnih objekata i 232 privatna objekta)²²⁴.

Nacionalnom Strategijom za razvoj obrazovanja do 2020. godine određena je ciljna vrednost od 30 procenata za predškolski obuhvat dece uzrasta od 6 meseci do 3 godine. Ovaj cilj je blizu ispunjenja, sa obuhvatom od 27,6 procenata tokom 2016/2017. godine, što je značajno povećanje u odnosu na 2012. godinu kada je Strategija usvojena (obuhvat je tada iznosio 15,8 procenata).

Obuhvat dece od tri do 5,5 godina predškolskim obrazovanjem u zemlji iznosi 61,8 procenata²²⁵, tj. ostavlja više od trećine dece bez ovog oblika obrazovanja (a ta deca su često među onima kojima je obrazovanje najpotrebnije). Pristup kvalitetnim programima predškolskog obrazovanja za decu zbog toga ostaje centralno pitanje i predstavlja ugroženost koja se mora hitno rešavati, jer utiče na druge ključne izazove u obrazovanju, kao što su spremnost za školu, pravovremeni upis u osnovno obrazovanje, zadržavanje u obrazovanju i buduće učenje.

Deca iz ranjivih grupa kojoj je najpotrebnija dodatna podrška za rani razvoj i učenje najmanje su uključena u predškolsko obrazovanje. Prema podacima istraživanja MICS iz 2014. godine, predškolsko obrazovanje pohađa samo 9 procenata **najsiromašnije dece**, 6 procenata **romske dece**, a iz ruralnih područja predškolsko obrazovanje pohađa 27 procenata

²²³ UNICEF i Republički zavod za statistiku, Istraživanje višestrukih pokazatelja u Srbiji i Istraživanje višestrukih pokazatelja u romskim naseljima u Srbiji 2014, UNICEF, Beograd, 2015.

²²⁴ Zavod za statistiku Republike Srbije, „Zavod za statistiku Republike Srbije”, < www.stat.gov.rs/en-us/oblasti/obrazovanje/predskolsko-vaspitanje-i-obrazovanje/ >, stranica posećena 31. maja 2019.

²²⁵ Zavod za statistiku Republike Srbije, „Republika Srbija”, < http://devinfo.stat.gov.rs/SerbiaProfileLauncher/files/profiles/sr/1/DI_Profil_Republika%20Srbija_EURSRB.pdf#page=6 >, stranica posećena 31. maja 2019.

dece. Ne postoje pouzdani podaci o učešću dece sa smetnjama u razvoju u predškolskom obrazovanju, iako studija iz 2012. godine²²⁶ procenjuje da se radi o samo jednom procentu te dece. Prema podacima o broju pedagoških profila (PP) ili individualnim obrazovnim planovima (IOP) za 2017/2018, 0,89 procenata dece je imalo PP ili IOP u predškolskoj ustanovi. Iako zvanično ne postoje predškolske ustanove/objekti za obrazovanje dece sa invaliditetom²²⁷, podaci govore da je u 30 predškolskih ustanova bilo 39,5 aktivnih razvojnih grupa, koje je pohađalo 364 dece (0,17 procenata) tokom školske 2017/2018²²⁸. Iako nisu dostupni sveobuhvatni podaci i podaci u realnom vremenu o deci u pokretu, pedagoška dokumentacija pokazuje da neka deca migranti i izbeglice imaju pristup predškolskim ustanovama.

Nepohađanje predškolske ustanove može dodatno pogoršati celoživotnu nejednakost za ove ranjive grupe dece. Od značajnog napretka ostvarenog kroz proširenje upisa u predškolske ustanove imale su koristi porodice iz bogatijih kvintila, što je u nekim slučajevima povećalo jaz u prihodima i razlike između ruralnog i gradskog stanovništva. U najrazvijenijim opštinama u neobaveznu starosnu grupu (0,5-5,5 godina) upisano je dvostruko više dece nego u najmanje razvijenim opštinama²²⁹.

Prema podacima istraživanja MICS, važan razlog za ovu razliku je taj što se u praksi predškolska ustanova, iako je propisi prepoznaju kao ključnu za dečiji razvoj, mesto za podršku vaspitnoj funkciji porodice i celovitim razvoju i dobrobiti deteta predškolskog uzrasta, i dalje doživljava kao služba koja roditeljima omogućava odlazak na posao. Dakle, ako je neko od roditelja ili članova porodice na raspolaganju kod kuće za brigu o detetu, predškolsko obrazovanje se često ne smatra neophodnim. Ovo delimično objašnjava veći upis u područjima sa višom stopom zaposlenosti.

Pored stavova porodica, postoje i velike **ekonomske prepreke**, kao što su lokalne samouprave kojima nedostaju sredstva potrebna za pružanje odgovarajuće podrške ustanovama predškolskog obrazovanja i vaspitanja, te **praktične prepreke**, kao što su neadekvatan prostor u kome se ostvaruje vaspitno-obrazovni rad sa decom predškolskog uzrasta, velika udaljenost do predškolske ustanove i nepostojanje prevoza. Predškolski sistem ne nudi mogućnosti za svu decu i porodice kojima je potreban ili ga žele. Dakle, postoji očigledan jaz između zakonodavstva (zakon i pravilnik o utvrđivanju prioriteta za upis dece u predškolsku ustanovu daju prednost ugroženoj deci) i prakse u pogledu kriterijuma za prijem u predškolske ustanove. Lokalne samouprave plaćaju i do 80% ukupnog troška po detetu, odnosno punu cenu za decu iz porodica sa ograničenim resursima, nakon što ih stave na listu prioriteta za upis. U praksi često nema slobodnih mesta jer zaposleni roditelji imaju prednost pri upisu dece.

Finansiranje predškolskog obrazovanja zavisi od njegove ekonomske cene koju lokalna samouprava izračunava za svaki program, uključujući jaslice, vrtić, pripremno predškolsko obrazovanje po metodi utvrđenoj zakonom. Ova ekonomska cena se pokriva na sledeći način²³⁰:

²²⁶ UNICEF, „Ulaganje u obrazovanje u ranom detinjstvu u Srbiji“, septembar 2012, UNICEF Srbija, Beograd, 2012.

²²⁷ Primer toga je predškolska ustanova Savski Venac, koja upisuje samo decu sa poteškoćama u razvoju, kao i škole za obrazovanje dece sa poteškoćama u razvoju i invaliditetom koje sprovode programe predškolskog obrazovanja.

²²⁸ Republički zavod za statistiku, 2017-2018.

²²⁹ Aggio, C. i sar., Analytical Review of Governance, Provision and Quality of Early Childhood Education Services at the Local Level in Countries of Central and Eastern Europe and the Commonwealth of Independent States (CEE/CIS), Yale University, 2018.

²³⁰ Ibid.

Tabela 10. Pregled finansiranja predškolskog obrazovanja, 2018.

(Izvor: Univerzitet Jejl, 2018.)

Program	Uzrast	Većina dece	Deca iz ugroženih porodica ²³¹	Deca bez roditeljskog staranja, deca sa invaliditetom, deca na bolničkom lečenju i deca iz domaćinstava koja primaju finansijsku socijalnu pomoć
Jasle	od 6 meseci do 3 godine	80% pokriva LSU, a preostalih 20% roditelji* * Od 2017. do 80%	100% LSU Od 1. jula 2018: LSU odlučuje o smanjenju troškova na osnovu materijalne ugroženosti domaćinstava	100% republička vlada
Vrtić	3 do 5,5 godina	80% pokriva LSU, a preostalih 20% roditelji* * Od 2017. do 80%	100% LSU Od 1. jula 2018: LSU odlučuje o smanjenju troškova na osnovu materijalne ugroženosti domaćinstava	100% republička vlada
Pripremno predškolsko obrazovanje (obavezno)	5,5-6,5 godina	Plate vaspitača i operativne troškove za realizaciju programa pokriva republička vlada tokom 4 sata dnevno i 9 meseci godišnje. Dodatni sati/meseci: 80% LSU i 20% roditelji	Plate vaspitača i operativne troškove za realizaciju programa pokriva republička vlada tokom 4 sata dnevno i 9 meseci godišnje. Dodatni sati/meseci: 100% LSU	100% republička vlada

Povećanje upisa u privatne predškolske ustanove, na primer u Beogradu, može se pripisati podsticaju koji proističe iz ugovornih aranžmana između roditelja i Grada Beograda; ti aranžmani obuhvata roditelje koji svoju decu šalju u privatne vrtiće po **subvencionisanom sistemu**. Međutim, regulatorna uloga vlade i praćenje privatnog predškolskog obrazovanja još nisu u potpunosti osigurani, a mera nije imala za cilj povećanje upisa, već smanjenje listi čekanja, pa je uglavnom bila od koristi bogatijim porodicama.

Na nacionalnom nivou, uprkos napretku u obuhvatu predškolskim obrazovanjem, Srbija je i dalje daleko od nacionalnog cilja **da se predškolskim obrazovanjem pokrije 75 procenata dece** od 3-7 godina (61,8 procenata 2017. godine), kako je predviđeno Strategijom razvoja obrazovanja u Republici Srbiji do

2020. godine. EU Strategijom 2020 postavljen je cilj od 95 procenata dece koja učestvuju u obrazovanju u ranom detinjstvu.

Projektom **Inkluzivno predškolsko vaspitanje i obrazovanje** MPNTR, koji je finansiran iz kredita Svetske banke,²³² planirano je unapređenje dostupnosti predškolskog vaspitanja i obrazovanja (obezbeđivanjem oko 17.000 novih mesta za decu uzrasta od 3 do 5,5 godina u novim, renoviranim ili prenamenjenim objektima u najmanje 30 gradova i opština u Republici Srbiji), unapređenje kvaliteta inkluzivnog predškolskog vaspitanja i obrazovanja (kroz podršku kvalitetnom uvođenju i primeni novih Osnova programa) i povećanje pravednosti predškolskog vaspitanja i obrazovanja (kroz podršku deci i porodici iz osetljivih društvenih sredina).

²³¹ Član 50. Zakona o predškolskom obrazovanju predviđa da su deca bez roditeljskog staranja, deca sa smetnjama u razvoju i invaliditetom i deca iz materijalno ugroženih porodica oslobođena obaveza plaćanja celodnevnog i poludnevnog boravka, u skladu sa propisima kojima se uređuje finansijska podrška porodici sa decom.

²³² Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja, „Stručni skup o planiranju i izgradnji objekata predškolskog vaspitanja i obrazovanja“, 16. april 2019. Inkluzivno predškolsko obrazovanje, <www.mpn.gov.rs/strucni-skup-o-planiranju-i-izgradnji-objekata-predskolskog-vaspitanja-i-obrazovanja/>, stranica posećena 16. aprila 2019.

Novousvojene Osnove programa predškolskog vaspitanja i obrazovanja („Godine uzleta”²³³) pružaju zajedničku osnovu za razvijanje realnog programa u jaslama (rad sa decom uzrasta od 6 meseci do 3 godine), vrtiću (rad sa decom uzrasta 3 godine do 5,5 godina) i pripremnom predškolskom programu (rad sa decom uzrasta 5,5 do 6,5 godina u godini pred polazak u školu). Osnove promovišu integrisan i holistički pristup učenju i razvoju male dece od njihovog upisa u predškolske ustanove do ulaska u osnovnu školu. Osnove programa predškolskog vaspitanja i obrazovanja neguju pristup usmeren na decu, zasnovan na integrisanom pristupu učenju, istraživanju i organizovanju aktivnosti prema igrovnom obrascu učenja, u kojem su deca aktivni akteri u procesu učenja. Planira se da obuka vaspitača u predškolskim ustanovama za njegovu primenu započne 2019. godine i trebalo bi da obuhvati 70 procenata zaposlenih u predškolskim ustanovama (medicinskih sestara, vaspitača, stručnih saradnika). Podršku za prioritetni upis dece iz ugroženih porodica obezbeđuje Ministarstvo za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja²³⁴. Evropska unija takođe pruža finansijsku podršku reformi predškolskog obrazovnog sistema i inkluzivne prakse, uključujući **opremanje predškolskih ustanova te stručnu podršku za 50 jedinica lokalne samouprave u planiranju i upravljanju predškolskim vaspitanjem i obrazovanjem**, u domenu razvijanja lokalnih strategija i akcionih planova, optimizacije mreže predškolskih ustanova i razvijanja promotivnih materijala u vezi sa značajem uključivanja dece u sistem predškolskog vaspitanja, kao i podršku razvoju profesionalnih kompetencija praktičara u predškolskim ustanovama za kvalitetno inkluzivno predškolsko vaspitanje i obrazovanje.

Vlada je najavila da će 2020. godine biti uveden **Jedinstveni informacioni sistem prosvete (JISP)**. Jedinstveni obrazovni broj omogućiće praćenje napretka dece kroz obrazovni sistem od predškolskog uzrasta pa nadalje.

Zaključak: Upis dece iz ugroženih porodica u predškolsku ustanovu ostaje visoki prioritet koji utiče na njihove šanse da uspeju na višem nivou obrazovanja. Pristup predškolskoj ustanovi mora biti jednak i ona mora biti dostupna svoj deci. Pored toga, u narednim godinama biće potrebno planiranje zasnovano na dokazima kako bi se nastavilo sa optimizacijom predškolske mreže i zapošljavanjem.

Pripremni predškolski program

Uprkos postepenom smanjenju apsolutnog broja dece u Srbiji, podaci iz 2018. godine pokazuju da je učešće u obaveznom pripremnom predškolskom programu (pripremna godina pre početka osnovne škole, za decu 5,5-6,5 godina) blizu univerzalnom za decu iz opšte populacije i iznosi 97 procenata (65.067 dece od kojih su 31.378 devojčice). Ipak, pravičnost ostaje problem. Postoje značajne regionalne razlike, pokrivenost je 94,1 procenat u beogradskom regionu, a 99,6 procenata u južnoj i istočnoj Srbiji²³⁵. Prema istraživanju MICS, došlo je do smanjenja broja romske dece predškolskog uzrasta koja su pohađala pripremni program, sa 70,6 procenata 2010. godine na 62,9 procenata 2014. godine²³⁶. Istraživanje je pokazalo da su ključne prepreke predstavljali troškovi, fizički pristup i **roditeljski stav**. Takođe su identifikovani izazovi u vezi sa predškolskom mrežom, imajući u vidu da skoro svako treće dete iz opšte populacije pohađa pripremni predškolski program u školskim ustanovama, a skoro svako četvrto dete iz romskih naselja živi **dalje od 2 kilometra** od predškolskog objekta. Štaviše, više od 77 procenata Roma hoda do objekta, dok samo 18 procenata koristi organizovani prevoz²³⁷.

²³³ Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja, „Osnove programa predškolskog vaspitanja i obrazovanja”, <<http://www.mpn.gov.rs/wp-content/uploads/2018/09/OSNOVE-PROGRAMA-.pdf>>, stranica posećena 16. aprila 2019.

²³⁴ Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja, „Komponenta 3: Podrška deci i porodicama iz osetljivih društvenih grupa”, <www.mpn.gov.rs/komponenta-3-podrška-deci-i-porodici-iz-osetljivih-drustvenih-grupa/>, stranica posećena 16. aprila 2019.

²³⁵ Republički zavod za statistiku, „Database DevInfo 7, Serbia”, <<http://devinfo.stat.gov.rs>>, stranica posećena 3. septembra 2019.

²³⁶ UNICEF, „Obrazovanje u Srbiji u svetlu MICS podataka”, UNICEF Srbija, Beograd, 2015.

²³⁷ Ibid.

Zaključak: Prepreke poput fizičkog ograničenja pristupa, roditeljskih stavova i normi moraju da se prevaziđu radi poboljšanja upisa u pripremini predškolski program, posebno kada se radi o romskoj deci.

U Zaključnim zapažanjima o kombinovanom drugom i trećem periodičnom izveštaju Srbije o primeni Konvencije o pravima deteta²³⁸, Komitet za prava deteta preporučuje da Srbija:

- obezbedi jednak pristup za svu decu, posebno onu iz osetljivih grupa, programima predškolskog vaspitanja i obrazovanja, bez obzira na status zaposlenosti roditelja;
- obezbedi neophodna sredstva kako bi se osiguralo da predškolske ustanove budu adekvatne i da vaspitači i saradnici dobijaju odgovarajuću obuku.

Veza sa indikatorima COR:

- 4.2.1 Udeo dece mlađe od 5 godina koja se pravilno razvijaju u smislu zdravstvenog, obrazovnog i psihosocijalnog blagostanja, po polu
- 4.2.2 Stopa učešća u organizovanom učenju (godinu dana pre službenog uzrasta za upis u osnovnu školu), po polu

Neki od ključnih razvojnih partnera:

Svetska banka daje kredit za predškolske ustanove kako bi se unapredili pristup, kvalitet i pravednost predškolskog vaspitanja i obrazovanja, posebno za decu iz socijalno ugroženih sredina. **Evropska komisija** — IPA o inkluzivnom predškolskom vaspitanju i obrazovanju — „Podrška reformi obrazovnog sistema u Srbiji“ (SUPER) predstavlja projekat koji finansira EU u periodu 2019-2021.

za podršku predškolskom obrazovanju u 50 opština. **Fondacija Novak Đoković** (NDJF) fokusira se na obrazovanje u ranom detinjstvu (ECE) i rani razvoj dece (ECD).

19. PRAVO NA ŽIVOT U PORODIČNOM I SIGURNOM OKRUŽENJU

Većina dece u Srbiji odrasta zajedno sa roditeljima kao osnovnim i najboljim pružaocima nege. U slučajevima kada roditelji ne mogu da ispune svoju inherentnu odgovornost da adekvatno brinu o deci, država je ovlašćena da interveniše na osnovu odredbi Porodičnog zakona, Zakona o socijalnoj zaštiti i Zakona o finansijskoj pomoći porodicama sa decom. Sistem zaštite dece obuhvata nekoliko mera i usluga za ugroženu decu i porodice, koje su namenjene **rešavanju ranjivosti i promovisanju socijalne uključenosti**. One podrazumevaju upravljanje predmetima (procena, planiranje nege, upućivanje na usluge, uključujući statutarne funkcije, kao što je starateljstvo), usluge u zajednici i finansijska podrška šeme²³⁹. Uprkos takvim merama, broj dece koja se uključuju u sistem formalne brige i dalje raste, a 2017. godine je dostigao ukupno 6.177 dece na formalnoj brizi.

Deca čine 27 procenata svih korisnika socijalne zaštite, dok udeo dece u ukupnoj populaciji iznosi 17 procenata.

(Republički zavod za socijalnu zaštitu, 2018.)

²³⁸ Komitet za prava deteta, Zaključna zapažanja o kombinovanom drugom i trećem periodičnom izveštaju Srbije (CRC/C/SRB/CO/2-3), 7. mart 2017.

²³⁹ Detaljniji pregled finansijskih šema dat je u poglavlju „Uzroci nejednakosti“ i „Život dece sa invaliditetom“.

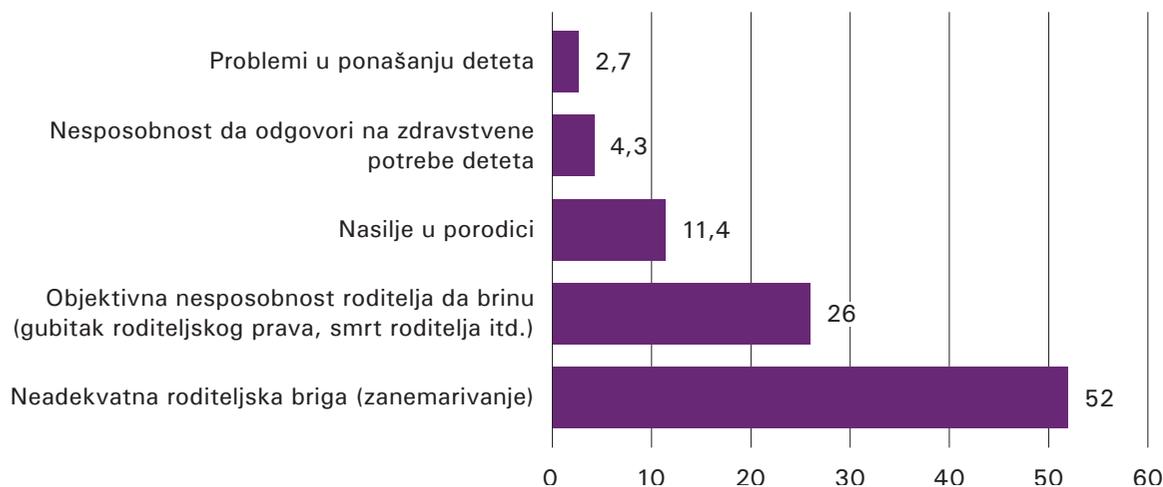
Zaključak: Svako šesto dete u Srbiji je u kontaktu sa sistemom socijalne zaštite, što govori o velikoj ranjivosti dece i potrebi adekvatnog i blagovremenog reagovanja kroz raznolike, integrisane, kvalitetne usluge i mere.

Deca u riziku od pristupa sistemu brige

Deca koja su u riziku od zanemarivanja, zlostavljanja, odvajanja od porodice i zajednice i socijalne isključenosti često su devojčice i dečaci iz porodica koje se suočavaju sa složenim i višestrukim problemima i oskudicom, uključujući siromaštvo. Oskudica povećava rizik od **zanemarivanja** jer roditeljima nemaju sredstva neophodna za zadovoljenje potreba i rani razvoj njihove dece. Niži nivo obrazovanja roditelja povećava rizik od nasilja nad decom, kao i faktori poput disfunkcionalnih porodičnih odnosa, zloupotrebe droga ili alkohola od strane roditelja, nasilja u porodici i učešća članova porodice u proteklim ratnim sukobima.

U 2017. godini 1.093 deteta su razdvojena od porodica i smeštena u sistem formalne brige iz sledećih razloga²⁴⁰.

Slika 13.
Razlozi razdvajanja deteta i porodice, 2017. (u procentima)
(Izvor: Republički zavod za socijalnu zaštitu, 2017.)

²⁴⁰ Republički zavod za socijalnu zaštitu, „Deca u sistemu socijalne zaštite 2017”, <<http://www.zavodsz.gov.rs/media/1416/deca-u-sistemu-socijalne-zastite-u-2017.pdf>>, stranica posećena 2. septembra 2019.

Posebno zabrinjava stopa odvajanja male dece. Od sve razdvojene dece, 24 procenta je imalo 0-2 godine, a 16 procenata 3-5 godina. Četrdeset pet procenata čine deca uzrasta 6-14 godina.

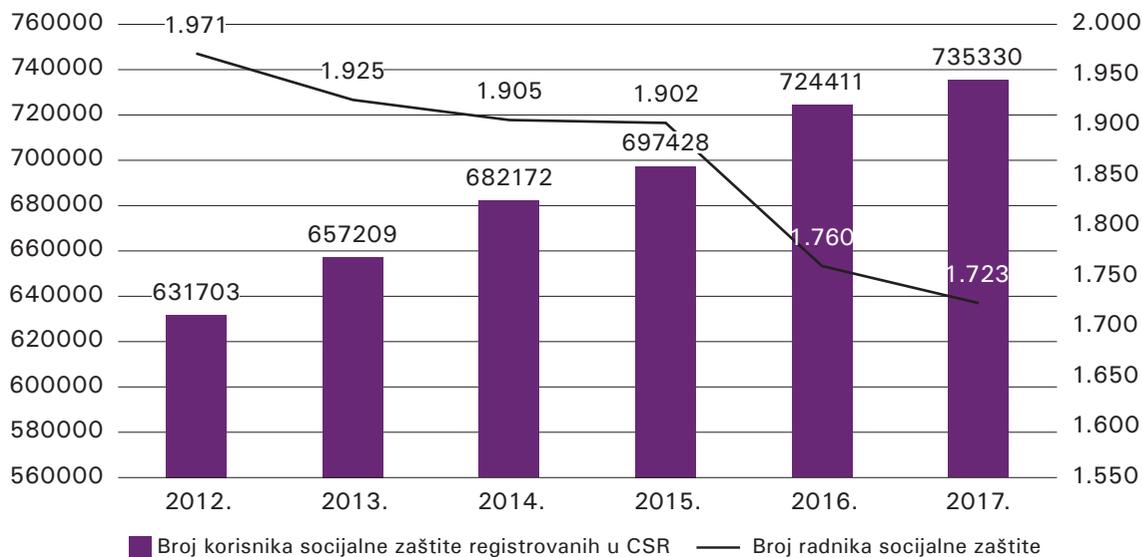
Odgovor sistema socijalne zaštite

Dolazi do kontinuiranog smanjenja broja zaposlenih u svih 140 centara za socijalnu zaštitu. Između 2013. i 2017. godine, ukupan broj **svih zaposlenih** smanjen je za 16,4 procenta, **stručnog osoblja** za 16%, a **rukovodilaca slučajeva** za 15 procenata²⁴¹. S druge strane, broj korisnika centara i dalje raste. Kadrovska struktura ni pre 2013. godine nije bila u skladu sa traženim standardima. Pored toga, ti standardi nisu revidirani kako bi odražavali promenljive potrebe i uloge centara za socijalni rad. Procenjuje se da najviše polovina centara za socijalni rad ima specijalizovane timove za decu i omladinu, dok rukovodioci slučajeva u drugim centrima rade sa svim korisničkim grupama i često se rotiraju. Ovo izaziva zabrinutost u pogledu njihove sposobnosti da obavljaju posao blagovremeno i kvalitetno.

²⁴¹ Republički zavod za socijalnu zaštitu, „Izveštaj o radu centara za socijalni rad u 2017”, <<http://www.zavodsz.gov.rs/media/1423/izvestaj-o-radu-csr-2017rzs.pdf>>, stranica posećena 2. septembra 2019.

Slika 14. Broj korisnika socijalne zaštite (stubići) u odnosu na broj radnika socijalne zaštite (linija), 2012-2017.

(Izvor: Republički zavod za socijalnu zaštitu)

Usluge u zajednici (UuZ), koje se fokusiraju na jačanje porodice, igraju važnu ulogu u podršci ranjivoj deci, promovisanju socijalne uključenosti i prevenciji razdvajanja deteta i porodice. One su deo šireg kontinuuma službi koje nastoje da odgovore na niz izazova koji često predstavljaju osnovu rizika od zanemarivanja ili nasilja. Postoji očigledan nedostatak finansiranja socijalnih usluga na lokalnom nivou²⁴².

U toku je usvajanje Nacionalne strategije za socijalnu zaštitu.

Zaključak: Važno je obezbediti standardizaciju usluga jačanja porodice i cele grupe savetovališta, terapijskih i socioobrazovnih usluga u sistemu socijalne zaštite, kao i održivo nacionalno finansiranje za intenzivne usluge jačanja porodice namenjene porodicama i deci koja su kompleksno i višestruko ugrožena i deci koja zahtevaju palijativnu negu. Važno je zadržati realnu ravnotežu izvora finansiranja ovih usluga kako bi se izbeglo preopterećivanje lokalne samouprave.

Pravo na učešće u parničnom postupku

U predmetima parničnog i upravnog postupka (npr. određivanje staratelja, razvod roditelja ili druge situacije u skladu sa Porodičnim zakonom) devojčice i dečaci se često suočavaju sa ograničenjima u ostvarivanju prava na učešće i **njihov glas se ne čuje** kako bi se obezbedilo da odluke odražavaju njihov najbolji interes. To se odnosi na decu svih starosnih

²⁴² Matković, Gordana, Stranjaković, Milica, Mapiranje usluga socijalne zaštite u nadležnosti jedinica lokalnih samouprava u Republici Srbiji, SIPRU, Beograd, decembar 2016.

grupa, a posebno je relevantno za adolescente. Rezultati jednog nedavno sprovedenog istraživanja²⁴³ ukazuju na to da se sudije i stručni socijalni radnici u centrima za socijalnu zaštitu suočavaju sa brojnim izazovima u sprovođenju postupaka iz oblasti porodičnog prava koji se tiču dece, a postoje i brojne praktične poteškoće u ostvarivanju prava dece na učešće. Iako se **princip najboljih interesa** deteta shvata kao vodeći princip u procesu donošenja odluka, sadržaj ovog principa nije dovoljno jasan i ne postoji jedinstven pristup u pogledu elemenata na osnovu kojih se najbolji interesi deteta utvrđuju u pojedinačnim predmetima niti u pogledu kriterijuma za njihovu ocenu koji bi obezbedili adekvatnu individualizaciju odluka.

Ministarstvo pravde ažurira svoj sistem za prikupljanje podataka kako bi se poboljšali prikupljanje informacija o poštovanju prava deteta u parničnim i upravnim postupcima u skladu sa Porodičnim zakonom i njihova pouzdanost.

Zaključak: Potrebno je povećati razumevanje i veštine kako bi se obezbedilo poštovanje najboljih interesa deteta i omogućilo učešće deteta u skladu sa uzrastom u sistemu socijalne zaštite i pravosuđa. To podrazumeva uspostavljanje adekvatnih smernica i standarda, pružanje neophodne obuke i podizanje svesti među donosiocima odluka i drugim nosiocima dužnosti.

Deca kao žrtve i svedoci krivičnog dela

Devojke i dečaci koji su **žrtve i svedoci krivičnog dela** takođe nemaju adekvatnu podršku tokom krivičnog postupka i često su izloženi sekundarnoj viktimizaciji. Udeo dece kao žrtava krivičnih dela bio je relativno stabilan između 2013. i 2017. godine. U slučajevima kada su počinioци takvih krivičnih dela punoletni (11-12 procenata), većina tih predmeta povezana je

sa neplaćanjem alimentacije, dok su u 3 do 5 procenata predmeta deca žrtve ili svedoci težih ili nasilnih krivičnih dela. U ovoj grupi broj prijavljene dece žrtava porodičnog nasilja raste – 2013. godine iznosio je 15 procenata, a 2017. godine 22 procenta.

U Srbiji je Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica definisao niz mera koje imaju za cilj da zaštite dete žrtvu/ svedoka od sekundarne viktimizacije. Iako se neke od ovih mera sprovode, poput specijalizacije relevantnih stručnjaka, neke mere (npr. obezbeđivanje efikasnih sudskih postupaka, ograničavanje broja pretresa, obezbeđivanje izjava u odgovarajućem okruženju) i dalje se ne primenjuju redovno. Zabrinjava podatak da je 2017. godine u 58,7 procenata predmeta gde su deca bila žrtve **postupak trajao duže godinu dana**. Kada je u pitanju ograničavanje broja ispitivanja i omogućavanje da se izjave od dece uzimaju u odgovarajućem okruženju uz pomoć obučenog stručnjaka, nepotvrđeni dokazi ukazuju da to još uvek nije deo redovne prakse sudova i tužilaštava. Jedinice za zaštitu dece žrtava/svedoka formirane su poslednjih godina, ali nisu integrisane u sistem.

Zaključak: Mora da se obezbedi održiv mehanizam za kvalitetnu i blagovremenu podršku svoj deci žrtvama i svedocima u krivičnom postupku, u skladu sa novom Strategijom zaštite žrtava i svedoka krivičnih dela.

Alternativno zbrinuta deca

Od 2013. ukupan broj alternativno zbrinute dece se povećao, ali je taj broj sporije rastao nego u godinama pre toga. Tokom 2017. godine 88 procenata dece bez roditeljskog staranja smešteno je u hraniteljske porodice, a 12 procenata u rezidencijalne ustanove. Mnoge devojčice i dečaci su lišeni bezbednih, pouzdanih, stabilnih i stimulativnih odnosa, a posledica toga su njihove **nejednake šanse** da dostignu maksimalni potencijal za nezavisan život.

²⁴³ Petrušić N. i M. Petrović, „Pravosuđe prilagođeno deci: Istraživanje efikasnosti, učešća i utvrđivanja najboljeg interesa deteta u parničnom postupku“ (neobjavljeno), 2018.

Iako ohrabruje podatak da se broj dece smeštene u ustanove smanjio, sa 961 na 761, tj. za 17 procenata, broj dece smeštene u hraniteljske porodice povećao se u istom periodu (2013-2017) sa 5.125 na 5.416, tj. za 5,7 procenata²⁴⁴. Uprkos teškim okolnostima, napravljen je jasan napredak ka deinstitutionalizaciji. Međutim, nisu sva deca podjednako osetila ovaj proces.

Kontinuirano postoji neznatno **veći broj dečaka** nego devojčica i u rezidencijalnom smeštaju i u hraniteljskim porodicama, a posebno dečaka sa smetnjama u razvoju.

Brine činjenica da se, uprkos zabrani iz 2011. godine da se **deca mlađa od tri godine** smeštaju u ustanove, sa tom praksom nastavlja. Nakon postepenog opadanja koje je počelo 2012, taj broj je ponovo počeo da raste 2016, a 2017. godine je dostigao broj od 44 dece u rezidencijalnim ustanovama.

Ne postoje noviji podaci o broju formalno zbrinute **romske dece**. Međutim, s razlogom se može pretpostaviti da ta deca još uvek čine približno četvrtinu formalno zbrinute dece (A Romi su prema poslednjem popisu iz 2011. godine činili svega 2 procenta ukupne populacije), s obzirom na to da nije bilo novijih značajnih promena u pogledu kapaciteta sistema da se bavi potrebama najranjivije dece, pre svega da spreči razdvajanje dece od porodice²⁴⁵.

Većina dece bez pratnje ili dece razdvojene od porodica smeštena je u azilu i u prijemnom centru.²⁴⁶ Rezidencijalni smeštaj ima kapacitet da smesti oko 50 dece bez pratnje i dece razdvojene od porodica, iako nema namenskih kvalitetnih prostorija za devojčice. Mogućnosti alternativnog zbrinjavanja za ovu decu trenutno se ne iskorišćavaju u potpunosti.

²⁴⁴ Republički zavod za socijalnu zaštitu, „Deca u sistemu socijalne zaštite“, Beograd, 2018.

²⁴⁵ Centar za istraživanja u socijalnoj politici i socijalnom radu, „Praćenje uzroka, procesa donošenja odluka i ishoda za decu u sistemu socijalne zaštite“, Univerzitet u Beogradu, Fakultet političkih nauka, Beograd, 2013.

²⁴⁶ U junu 2019. taj broj je iznosio 460 (prema zvaničnoj statistici Komesarijata za izbeglice i migracije Republike Srbije).

Zaključak: Potrebno je pažljivo praćenje zbrinjavanja dece. Neophodno je obezbediti da se poštuje zabrana smeštanja dece mlađe od 3 godine u institucije i da se pronalazi odgovarajuća alternativa za decu ovog uzrasta koja su već smeštena. Takođe je potrebno identifikovati kulturno prikladno alternativno staranje za decu bez pratnje i decu razdvojenu od porodica, na osnovu njihovih najboljih interesa i u saradnji sa njihovim starateljima.

Iako se u sistemu socijalne zaštite prepoznaje promena ka rešenjima koja su orijentisana na porodicu ili su nalik porodici, do istinske transformacije profesionalne prakse tek treba da dođe. To će zahtevati regulatorne i finansijske preduslove, kao i preduslove koji se odnose na zaposlene i upravljanje njihovim učinkom, ali i raspoloživost usluga za podršku rešenjima koja su orijentisana na porodicu.

Postoji potreba za povećanjem kvaliteta i kapaciteta optimizacije hraniteljske nege kao alternativne nege u odnosu na rezidencijalnu negu.

Postoji potreba da se revidiraju opterećenost socijalnih radnika predmetima i broj zaposlenih u oblasti socijalne zaštite kako bi se unapredili i efikasnost i kvalitet.

Kvalitet rezidencijalnog smeštaja

Reforma **rezidencijalnog smeštaja** i dalje predstavlja ključni izazov. Iako Zakon o socijalnog zaštiti (2011) navodi da rezidencijalna ustanova za decu ne može imati više od 50 korisnika, podaci iz 2016. godine otkrivaju da 6 (od 20 ustanova) ozbiljno premašuje taj broj, tj. i dalje se smatraju velikim institucijama specijalizovanim za decu i mlade sa smetnjama u razvoju. U praksi, četiri od njih *de facto* funkcionišu kao ustanove za odrasle, sa malim brojem dece, dok se dve prevashodno staraju o deci i mladima. Ukupno gledano, većina ovih institucija nudi loše uslove za život, uključujući i neadekvatan pristup programima zdravstvene zaštite i obrazovanja, kao i retke programe rehabilitacije. Ostale rezidencijalne ustanove (dečiji domovi) pružaju bolji kvalitet nege (uključujući i pristup obrazovanju).

Kao i u slučaju centara za socijalni rad (čija je uloga ključna i u sprečavanju i u upućivanju dece u formalne oblike zbrinjavanja, uključujući i praćenje/analizu individualnih planova zbrinjavanja), postoji stalni pad broja zaposlenih u rezidencijalnim ustanovama. Osim toga, samo 50 procenata rezidencijalnih ustanova ima planove profesionalnog usavršavanja.

Kada se deca i mladi jednom smeste u ustanovu, 36 procenata njih tu ostaje duže od 5 godina, dok jedno od petoro dece ostane između 6 i 10 godina. **U velikim ustanovama preko 73 procenta korisnika ostaje duže od 11 godina.** Većina dece u ustanovama ne potiče iz opštine u kojoj se ustanova nalazi, što otežava održavanje kontakta sa članovima biološke porodice. Iako samo 2 procenta dece u ustanovama praktično nema roditelje ili rođake, trećina institucionalizovane dece i mladih nema kontakt sa roditeljima i rodbinom (približno jedna četvrtina održava sa njima redovan kontakt)²⁴⁷.

Podaci o izloženosti dece i mladih nasilju u rezidencijalnim ustanovama nisu konzistentni niti dovoljno pouzdani, s tim da neke ustanove (uglavnom one veće) ne izveštavaju o tome, dok ostale o nasilju

izveštavaju samo ako se ono desi među decom i omladinom (najčešće fizičko nasilje).

Zaključak: Postoji hitna potreba da se ubrza rad na transformaciji rezidencijalnih ustanova, posebno velikih, kako bi ispunile potrebne međunarodne standarde kvaliteta.

Kvalitet hraniteljske nege

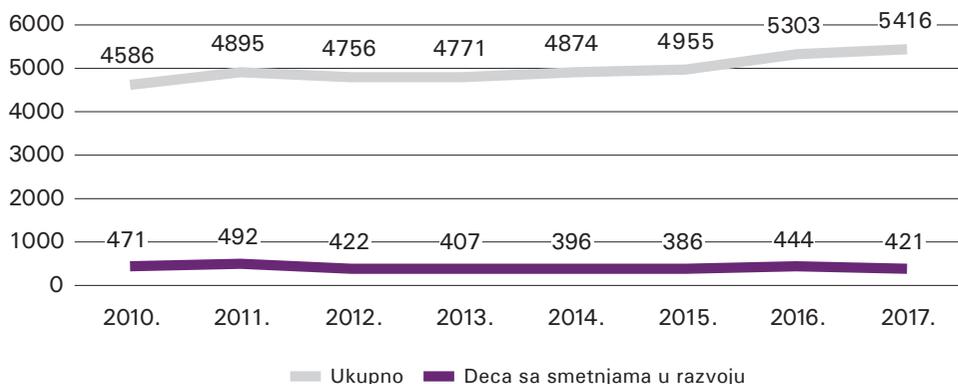
Detaljni podaci o karakteristikama i profilima dece i mladih u sistemu **hraniteljske nege** i hraniteljskim porodicama dostupni su samo kroz izveštaje centara za porodični smeštaj i usvojenje. Međutim, postojeća mreža ovih centara dopire do samo 45 procenata hraniteljskih porodica i ne više od 50 procenata dece i mladih u sistemu hraniteljske nege; ostala deca i hraniteljske porodice dobijaju podršku i nadzor preko centara za socijalni rad. Postojeći centri za porodični smeštaj i usvojenje imaju 36 procenata manje zaposlenih nego što je propisano nacionalnim standardima.

Iako je hraniteljska nega (kao i institucionalna nega) definisana samo kao privremena alternativna nega, 41 procenat dece ostaje u hraniteljskim porodicama od 6 do 9 godina, a 17 procenata ostaje 10 ili više godina.

²⁴⁷ Republički zavod za socijalnu zaštitu, „Izveštaj o radu ustanova za smeštaj dece i mladih“, 2014, 2015, 2016, Beograd.

Slika 15. Broj dece u sistemu hraniteljske nege, 2010-2017.

(Izvor: Republički zavod za socijalnu zaštitu)

Hraniteljske porodice su podjednako dostupne u urbanim i ostalim područjima, a velika većina dece potiče iz opštine gde živi hraniteljska porodica.

Postoji opšti konsenzus da je deci bolje u hraniteljskoj nezi nego u institucijama, ali jedno nedavno istraživanje²⁴⁸ otkriva da, kada se porede sa svojim vršnjacima koji žive sa biološkim porodicama, adolescenti iz hraniteljskih porodica imaju lošiji uspeh u školi i uglavnom pohađaju srednje stručne škole. Adolescenti iz hraniteljskih porodica kažu da doživljavaju stigmatizaciju i diskriminaciju, posebno u školskom okruženju, da nemaju poverenja u sistem dečije zaštite i da osećaju nedostatak podsticaja da ostvare svoj puni potencijal. Iako u Srbiji postoji stogodišnja tradicija hraniteljstva, hraniteljske porodice kažu da se osećaju stigmatizovano i obeleženo zbog optužbi da im je jedina motivacija novac.

Nema sveobuhvatnih podataka o deci bez pratnje ili deci razdvojenoj od porodice, ali se u tim slučajevima hraniteljska nega vrlo retko koristila.

Zaključak: Moraju postojati sveobuhvatne mere koje bi obezbedile dugoročnu dobrobit za decu i u institucijama i u sistemu hraniteljske nege.

Život dece sa invaliditetom

Srbija je potpisala Konvenciju o pravima osoba sa invaliditetom i opcioni Protokol 2007. godine, a ratifikovala ih je 2009. godine. Izveštaj o njihovom sprovođenju poslednji put je razmatrao Komitet UN za prava osoba sa invaliditetom 2016. godine, dok je Univerzalna periodična analiza urađena 2018. godine.

Kao i mnoge zemlje, Srbija nema jedinstvenu definiciju i klasifikaciju invaliditeta u normativi ili okvirima politika, što otežava prikupljanje preciznih podataka o deci sa invaliditetom. Na primer, sektor obrazovanja koristi kategorizaciju OECD-a, a zdravstveni sektor koristi ICD-10. Sve se više zastupa klasifikacija ICF prema funkcionalnosti. Osim toga, podaci nisu uvek razvrstani prema polu, starosti, vrsti smetnji i ostalim odlikama, što praćenje statusa dece sa invaliditetom, posebno one najranjivije, čini veoma zahtevnim zadatkom (npr. deca u rezidencijalnim ustanovama, posebno deca sa intelektualnim, mentalnim i višestrukim smetnjama, deca koja žive u siromaštvu,

²⁴⁸ Žegarac, N. i sar., Dobrobit adolescenata u hraniteljskoj nezi (u štampi), Univerzitet u Beogradu, Fakultet političkih nauka, Beograd, 2019.

maloletnici bez pratnje, deca koja rade na ulici ili deca koja su u pokretu). Izrada **Registra dece sa smetnjama u razvoju i invaliditetom** na osnovu funkcionalnog modela smetnji Instituta za javno zdravlje trebalo bi da pomogne u prevazilaženju nekih od navedenih prepreka. Očekuje se da ovaj registar u potpunosti bude u funkciji 2020. godine.

Popis iz 2011. godine uveo je pitanja u vezi sa smetnjama u razvoju na osnovu preporuka Vašingtonske grupe za merenje smetnji u razvoju i postoje brojni sektorski izveštaji i baze podataka. Prema podacima iz popisa, **0,7 procenata sve dece mlade od 15 godina ima neki oblik invaliditeta**. Ovaj procenat je verovatno potcenjen (SZO procenjuje da na globalnom nivou 5 procenata dece ima smetnje u razvoju, a 0,7 procenata invaliditet).

Nema zvaničnih podataka o siromaštvu među decom sa invaliditetom, a metodološki pristup izračunavanju njihovog siromaštva predstavlja izazov. Deca sa invaliditetom čine oko 5 procenata dece korisnika sistema socijalne zaštite (10.298 u 2017. godini, od čega je 60 procenata dečaka), a većina njih su primaoci dodatka za tuđu negu i pomoć.

Među decom koja dobijaju dečiji dodatak, oko 4.000 dece sa invaliditetom dobijalo je 2012. godine **uvećani dečiji dodatak**²⁴⁹. Prepoznajući posebnu ranjivost dece sa invaliditetom i smetnjama u razvoju, novi Zakon o finansijskoj podršci porodici sa decom (2018) uveo je uvećani dečiji dodatak za decu sa invaliditetom i smetnjama u razvoju (50 procenata veći od redovnog dečijeg dodatka) i pojednostavio neke administrativne zahteve u vezi sa dobijanjem tog dodatka. Osim dečijeg dodatka, deca imaju pravo na dodatak za školovanje. Tokom 2017. godine 4.842 dece dobijalo je **dečiji dodatak za školovanje**, a 4.011 je dobijalo uvećani dečiji dodatak.

Stalno postoji visok udeo dece i mladih sa invaliditetom i smetnjama u razvoju u formalnoj socijalnoj zaštiti. Iz perspektive socijalne isključenosti i kvaliteta nege, razlog za zabrinutost predstavlja

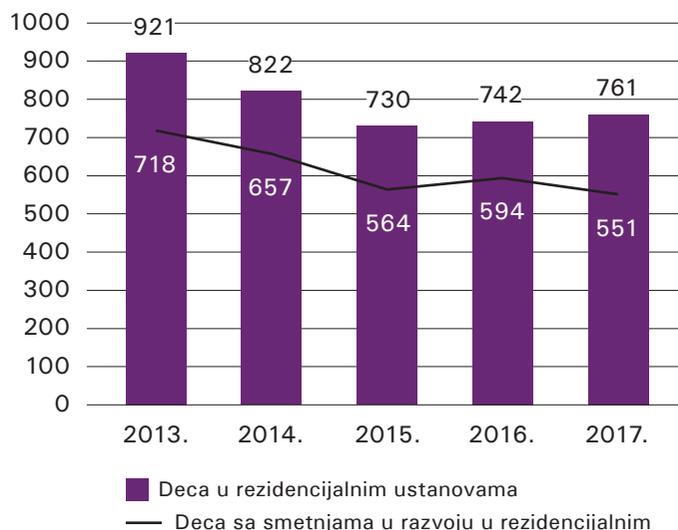
činjenica da **deca sa invaliditetom i smetnjama u razvoju čine 72 procenta sve dece u rezidencijalnim ustanovama**. Većina ove dece su deca sa intelektualnim smetnjama. Podaci iz CPSU ukazuju na to da se udeo dece i mladih sa smetnjama u razvoju u hraniteljskoj nezi povećava i dostiže 25 procenata 2017. godine (takav trend je verovatno sličan za sve hraniteljske porodice).

Nema previše podataka o nezaposlenosti među mladima sa invaliditetom.

Zaključak: Postoji potreba da se i dalje zastupa primena međunarodnih standarda i definicija za prikupljanje podataka o deci sa invaliditetom i smetnjama u razvoju u Srbiji. Bolji obuhvat podacima takođe je potreban za decu u institucijama te njihovu izloženost nasilju i eksploataciji, posebno kada je reč o deci sa invaliditetom i smetnjama u razvoju.

Slika 16. Deca sa smetnjama u razvoju u rezidencijalnim ustanovama, 2013-2017.

(Izvor: MRZBSP, 2018.)

²⁴⁹ Matković, G., Mijatović, B., Stanić, K. „Novčana davanja za decu i porodice sa decom u Srbiji“, Beograd, 2014.

Tokom 2015. godine **centri za dnevnu negu** dece sa smetnjama u razvoju bili su raspoloživi u samo 68 od 145 ispitanih opština. Usluge predah smeštaj, lični pratilac i savetovanje bile su dostupne samo u velikim gradovima. Kako se finansiraju iz lokalnog budžeta, njihova održivost zavisi u mnogome od posvećenosti na lokalnom nivou i od resursa budžeta.

Zbog nedostataka u mreži zdravstvene zaštite, postoje duge liste čekanja za terapijske tretmane u domovima zdravlja, pa se roditelji često odlučuju da iz svog džepa plate tretman privatnim pružaocima tih usluga. U nedavnom istraživanju koje je obuhvatilo roditelje dece sa smetnjama u razvoju, više od polovine misli da je njihovom detetu otežan **pristup zdravstvenoj zaštiti**²⁵⁰.

Ne postoje sistematizovani podaci o **pristupačnosti obrazovnih institucija**. Većina obrazovnih institucija i dalje nema prilazne rampe ili toaleta, što znači da deca sa invaliditetom koja se obrazuju u ovakvim institucijama nailaze na dodatne poteškoće²⁵¹. Prema popisu stanovništva iz 2011. godine, **obrazovni profil** osoba sa smetnjama u razvoju je nepovoljan: 52,7 procenata osoba sa smetnjama u razvoju starosti preko 15 godina završilo je osnovno obrazovanje ili manje, dok je samo 6,5 procenata steklo više obrazovanje. Ove razlike se dodatno povećavaju kada se posmatraju podaci na regionalnom nivou²⁵².

Zaključak: Osnajivanje dece sa smetnjama u razvoju i njihovih porodica treba da ostane prioritet u svim oblastima, uzimajući u obzir najbolje interese deteta i učešće u procesima koji na to utiču. Potrebno je snažnije zastupanje prava dece sa smetnjama u razvoju.

Asistivna tehnologija

Deca sa invaliditetom u Srbiji koja mogu imati koristi od asistivnih tehnologija (AT) nemaju dovoljan pristup tim tehnologijama. Brojne asistivne tehnologije finansiraju se kroz fond za zdravstveno osiguranje, ali one ne pokrivaju ceo spektar potreba. Iako normativni okvir postoji, a Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja izradilo je Katalog asistivnih tehnologija 2017. godine, shvatilo se da obrazovnim institucijama nedostaju adekvatne asistivne tehnologije i da se postojeće informaciono-komunikacione tehnologije retko koriste kao asistivne.²⁵³ Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja²⁵⁴ predviđa mogućnost osnivanja Resurs centra za asistivnu tehnologiju u obrazovanju kako bi se pružila podrška deci, učenicima i odraslima kojima je asistivna tehnologija potrebna. Iako to još nije regulisano, finansiranje treba da dođe iz spoljnih izvora, izvan lokalne zajednice, zbog ograničenja sa kojima se lokalne vlasti suočavaju; to je potvrđeno i drugim studijama.

Asistivna tehnologija treba da osnaži sve osobe sa invaliditetom (sa fokusom na jedinstvene potrebe svake osobe bez obzira na dijagnozu i vrstu smetnji) da funkcionišu i učestvuju u svim sferama života. Obezbeđenje asistivnih tehnologija će zahtevati nova partnerstva sa privatnim sektorom koji proizvodi i prodaje takve proizvode i usluge. Njihovo partnerstvo biće vredno ne samo zbog finansiranja već i zbog stručnosti i mogućnosti zagovaranja. Inovacije na lokalnom i nacionalnom nivou mogu da smanje troškove i obezbede prilagodljivost i prihvatljivost proizvoda, dok podrška adolescentima kao inovatorima za asistivne tehnologije može da promoviše njihovo osnaživanje.

²⁵⁰ Nacionalna organizacija za osobe sa invaliditetom (NOOIS), Situaciona analiza: Položaj dece sa teškoćama i smetnjama u razvoju u Republici Srbiji, NOOIS, Beograd, 2017.

²⁵¹ Jedinica za socijalnu inkluziju i smanjenje siromaštva, Treći nacionalni izveštaj o socijalnoj inkluziji i smanjenju siromaštva u Republici Srbiji, 2014-2017, Vlada Republike Srbije, Beograd, decembar 2018.

²⁵² Republički zavod za statistiku, Popis stanovništva, domaćinstava i naselja u Republici Srbiji, Republički zavod za statistiku, Beograd, 2012.

²⁵³ Nacionalna organizacija za osobe sa invaliditetom (NOOIS), Situaciona analiza: Položaj dece sa smetnjama u razvoju i invaliditetom u Republici Srbiji, NOOIS, Beograd, 2017.

²⁵⁴ Službeni glasnik Republike Srbije, Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja Br. 88/2017

Zaključak: Pristup deci sa smetnjama u razvoju asistivnim tehnologijama koje su prilagođene njihovim potrebama može se značajno ubrzati jačanjem nacionalnog sistema za obezbeđivanje asistivnih tehnologija i stvaranjem partnerstava sa privatnim sektorom i inovacionim centrima.

U Zaključnim zapažanjima o kombinovanom drugom i trećem periodičnom izveštaju Republike

Srbije o primeni Konvencije o pravima deteta²⁵⁵,

Komitet za prava deteta preporučuje da Srbija:

- u saradnji sa kancelarijom Ombudsmana, u njegovom svojstvu Nacionalnog preventivnog mehanizma, uspostavi mehanizam praćenja kako bi se osiguralo da sva deca u institucijama i alternativnom zbrinjavanju budu zaštićena od svih oblika mučenja, nečovečnog ili ponižavajućeg postupanja te kako bi se osiguralo da ta deca imaju pristup poverljivim, bezbednim mehanizmima i mehanizmima prilagođenim deci za žalbe u vezi sa lišavanjem slobode, uslovima pritvora i postupanjem;
- dalje ojača podizanje svesti i obrazovne programe (uključujući kampanje) uz učešće dece kako bi se formulisala sveobuhvatna strategija za prevenciju i borbu protiv zlostavljanja dece;
- podstakne programe u zajednici s ciljem sprečavanja i borbe protiv nasilja u porodici, zlostavljanja i zanemarivanja dece, uz uključivanje bivših žrtava, volontera i članova zajednice i obezbeđivanje podrške za njihovu obuku;
- hitno smanji smeštanje dece mlađe od 3 godine u rezidencijalne ustanove, uključujući decu sa smetnjama u razvoju, i da ubrza smeštanje u porodice te da obezbedi odgovarajuće mere zaštite i jasne kriterijume, posebno za romsku

decu i decu sa smetnjama u razvoju, na osnovu potreba i najboljih interesa deteta, koji će pomoći u utvrđivanju da li dete treba smestiti u sistem alternativnog zbrinjavanja;

- sprovede odredbe navedene u Zakonu o socijalnoj zaštiti iz 2011. godine kojima se ograničava broj dece po rezidencijalnoj ustanovi na 50;
- sprovede mere za smanjenje broja dece u velikim ustanovama za decu sa smetnjama u razvoju; da obezbedi da se institucionalizacija koristi samo kao poslednje sredstvo, između ostalog i tako što pružati informacije budućim roditeljima i zdravstvenim radnicima koji savetuju nove roditelje o pravima i dostojanstvu dece sa smetnjama u razvoju; da preduzme hitne korake kako bi se obezbedilo da se Pravilnik o zabranjenim postupanjima zaposlenih u socijalnoj zaštiti primenjuje tako da deca u ustanovama budu oslobođena svakog fizičkog ili psihičkog zlostavljanja i zanemarivanja i da postoji odgovornost za takvo zlostavljanje ili zanemarivanje; da zabrani primenu odvajanja, fizičkog sputavanja i izolacije kao sredstava discipline; da obezbedi da se najbolji interesi deteta poštuju prilikom odlučivanja o potrebnom i odgovarajućem medicinskom tretmanu i da se stavovi dece čuju i uzimaju u obzir; da obezbedi odgovarajuće zakonske mere zaštite i jasne kriterijume za utvrđivanje da li dete treba smestiti u sistem alternativnog zbrinjavanja, uzimajući u obzir stavove i najbolji interes deteta te da sprovodi takve kriterijume kroz podizanje svesti sudija porodičnog suda;
- ojača podršku deci i mladima koji napuštaju ustanove, uključujući one sa invaliditetom, te da im omogući da se ponovo integrišu u društvo tako što će im obezbeđivati pristup adekvatnom stanovanju, pravnim, zdravstvenim i socijalnim uslugama, kao i mogućnostima za obrazovanje i stručnu obuku;

²⁵⁵ Komitet za prava deteta, Zaključna zapažanja o kombinovanom drugom i trećem periodičnom izveštaju Republike Srbije (CRC/C/SRB/CO/2-3), 7. mart 2017.

- podigne svest u društvu u cilju suprotstavljanja stigmatizaciji i diskriminaciji dece u sistemu alternativnog zbrinjavanja;
- poboljša prikupljanje podataka o deci sa smetnjama u razvoju i sprovede studije i analize o efikasnosti sprovođenja Konvencije i postojećih zakona i politika;
- reformiše sistem socijalne pomoći za decu sa smetnjama u razvoju i njihove porodice u cilju poboljšanja njegove koherentnosti i koordinacije, da izbegava nepotrebnu institucionalizaciju i da sprovede kampanje za podizanje svesti s ciljem borbe protiv stigmatizacije i protiv predrasuda prema deci sa smetnjama u razvoju;
- uspostavi zakonske i druge mere kako bi se obezbedilo da deca sa smetnjama u razvoju i deca kojoj je potrebna stalna briga i pomoć ostanu sa svojim biološkim porodicama, kroz usluge za decu i roditelje, odnosno kroz finansijsku podršku i pomoć za roditelje koji nisu sposobni da rade i stvaraju prihod jer pružaju stalnu brigu i pomoć detetu sa smetnjama u razvoju;
- dâ prioritet merama kojima se olakšava potpuna inkluzija dece sa smetnjama u razvoju, uključujući i decu sa intelektualnim i psihosocijalnim invaliditetom, u sve oblasti javnog života, kao što su slobodne aktivnosti, briga u zajednici i obezbeđivanje socijalnog stanovanja.

Veza sa indikatorima COR:

- 1.3.1 Udeo stanovnika obuhvaćenih sistemima socijalne zaštite, po polu, uz razlikovanje dece, nezaposlenih lica, starijih lica, osoba sa invaliditetom, trudnica, novorođenčadi, žrtava povreda na radu, kao i siromašnih i ugroženih
- 1.a.2 Udeo ukupnih državnih rashoda za osnovne usluge (obrazovanje, zdravstvo i socijalna zaštita)
- 10.3.1 Udeo stanovništva koji navodi da je tokom prethodnih 12 meseci imao osećaj da je diskriminisan ili zlostavljan po osnovu diskriminacije koja je zabranjena međunarodnim humanitarnim pravom
- 16.2.1 Udeo dece starosti 1-17 godina koja su tokom proteklog meseca iskusila bilo kakvo fizičko kažnjavanje i/ili psihološku agresiju od strane onih koji brinu o deci
- 16.7.2 Udeo stanovništva koje smatra da je proces donošenja odluka inkluzivan i da odgovara potrebama, po polu, starosti, invaliditetu ili populacionim grupama
- 17.17.1 Iznos u USD opredeljen za partnerstva privatnog i javnog sektora i partnerstva sa civilnim društvom

Neki od ključnih razvojnih partnera:

Vlada Švajcarske doprinosi izradi, koordinaciji i sprovođenju politika socijalne inkluzije Vlade Srbije u okviru mandata Tima za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva (SIPRU), koji je deo kabineta predsednika vlade. **Švajcarski program PRO** finansira se preko Švajcarske agencije za razvoj i saradnju (SDC) i proširuje kapacitete lokalnih vlasti u oblasti socijalne inkluzije i unapređenja socijalnih usluga. **UNICEF** podržava reformu sistema socijalne zaštite i pravosuđa, posebno u oblastima mogućnosti alternativne nege, porodične podrške i pravde za decu. **MOR** podržava angažovanje na nacionalnom nivou u oblasti sprečavanja dečijeg rada. **Vlada Nemačke (GIZ)** pruža podršku u oblasti socijalnih prava za ranjive grupe kroz socijalne usluge. **Norveška ambasada** u Srbiji radi na unapređenju pristupa zaposlenosti, socijalne inkluzije, životnih uslova i lokalne infrastrukture, kao i na jačanju informativne bezbednosti Vlade

Srbije. **Vlada Japana** obezbeđuje pomoć za unapređenje životnih uslova socijalno ugroženih grupa.

20. OSNOVNO OBRAZOVANJE

Generalna stopa učešća u obrazovanju u Srbiji je visoka. Upis u osnovne škole za opštu populaciju smanjio se sa 97,5 procenata 2014. godine na 95,5 procenata 2017. godine. Stopa završetka osnovnog obrazovanja iznosila je 2017. godine 94,3 procenta. Na početku školske 2018/2019. godine prvi ciklus osnovnog obrazovanja (od 1. do 4. razreda) pohađalo je ukupno 260.507 učenika, od čega neznatno više dečaka (51,6 procenata) nego devojčica (48,4 procenta), dok je drugi ciklus — više razrede osnovne škole (od 5. do 8. razreda) — pohađalo 267.327 učenika, i to 51,3 procenta dečaka i 48,7 procenata devojčica²⁵⁶; ukupno 527.834 učenika su pohađala 3.319 redovnih osnovnih škola (1.132 matične škole i 2.187 regionalnih školskih odeljenja).

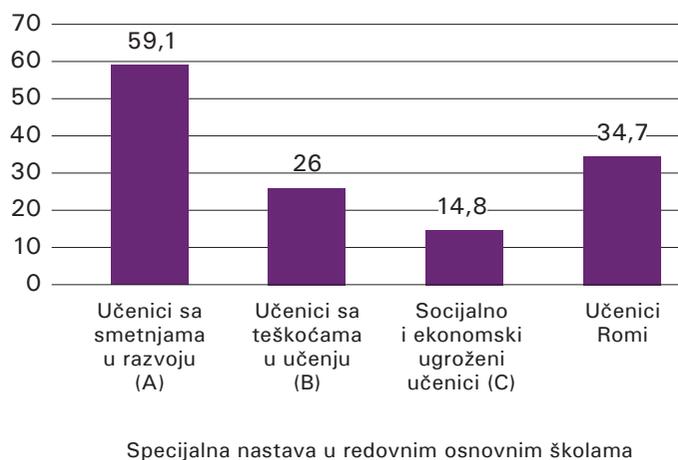
Međutim, za decu sa smetnjama u razvoju, romsku decu i decu iz veoma siromašnih domaćinstava i ruralnih područja, u različitim stepenu, postoje manje šanse da imaju koristi od obrazovanja nego druga deca u Srbiji. Cena isključenosti iz obrazovanja koju plaćaju deca, porodice, zajednice i cela nacija je velika i računa se u neostvarenom potencijalu dece, lošijem zdravstvenom stanju i opštoj dobrobiti, smanjenom životnom prihodu, višoj stopi dečijih brakova i maloletničkih trudnoća te u izgubljenoj produktivnosti i izgubljenim inovacijama.

Najnoviji dostupni podaci potiču iz izveštaja MICS 2014, kada je stopa upisa dece koja žive u romskim naseljima u osnovne škole iznosila 69,1 procenat (dečaci 63 procenta, devojčice 76 procenata), a za decu koja žive u najsiromašnijim domaćinstvima 91

procenat. Stopa pohađanja nastave za romsku decu značajno je niža nego kod ostale dece (85 procenata, u poređenju sa 95,4 procenta za decu iz najsiromašnijih domaćinstava i 98,5 procenata za opštu populaciju), dok manje od dve trećine romske dece završi osnovnu školu (64 procenta)²⁵⁷.

Takođe, zabrinjava to što su romska deca previše zastupljena u specijalnim školama (18 procenata) i na specijalnoj nastavi (32,7 procenata)²⁵⁸. Broj dece koja pohađaju specijalne škole smanjio se za 25,3 procenta od 2010. godine. Međutim, ima novih oblika segregacije i postoje dokazi da značajan broj učenika pohađa specijalnu nastavu u redovnim osnovnim školama, kao što je prikazano na slici ispod.

Slika 17. Udeo učenika iz različitih ranjivih grupa u učionicama za decu sa smetnjama u razvoju, 2016.
(Izvor: IPSOS, UNICEF, MPNTR, 2016.)

²⁵⁶ Republički zavod za statistiku, „Osnovno obrazovanje”, <www.stat.gov.rs/en-us/oblasti/obrazovanje/osnovno-obrazovanje/>, stranica posećena 30. maja 2019.

²⁵⁷ UNICEF i Republički zavod za statistiku, Istraživanje višestrukih pokazatelja za Srbiju, 2005, 2010, 2014, UNICEF Srbija, Beograd.

²⁵⁸ IPSOS, UNICEF, MPNTR, „Analiza kvaliteta obrazovanja u školama za učenike sa smetnjama u razvoju”, Beograd, 2016.

Deca iz siromašnih porodica i romska deca suočavaju se sa **značajnim preprekama** kada su u pitanju pristup obrazovanju, pohađanje nastave, kvalitet obrazovanja koji im se nudi i njihovo napredovanje kroz obrazovni sistem. Sa sličnim preprekama mogu se suočiti i druge

grupe socijalno isključene dece, npr. deca u pokretu. Otuda mnogi učenici ne uspeavaju da ispune početna očekivanja i zato se često usmeravaju ka programima i obrazovnim planovima namenjenim učenicima sa teškoćama u učenju ili prekidaju školovanje.

	Prepreke
Pristup obrazovanju	<ul style="list-style-type: none"> • Zastarela mreža predškolskih ustanova i škola • Nedovoljna dostupnost informacija koje se tiču upisa i mera podrške za najranjiviju decu • Percipirani rizik od segregacije u obrazovanju • Jezičke barijere • Ekonomski, socijalni i porodični faktori
Pohađanje škole	<ul style="list-style-type: none"> • Nedostatak umrežavanja među telima koja koordiniraju socijalnu pomoć na lokalnom nivou i neispunjene obaveze lokalnih vlasti, npr. u oblasti prevoza do škole • Opšti nedostatak osnovnih uslova za pohađanje škole, npr. školski obroci, odeća i pribor ne omogućavaju se sistematski siromašnim učenicima • Vršnjačko nasilje i socijalna izolacija • Nedostatak vrednovanja obrazovanja u porodici i zajednici • Slaba implementacija školskih mehanizama za identifikaciju dece koja su u riziku od napuštanja škole • Slaba saradnja između centara za socijalni rad i škola i nedostatak definisanih aranžmana za implementaciju preporuka ISC • Nedostatak integrisane baze podataka o obrazovnim ograničenjima, pouzdanog praćenja upisa škola, pohađanja časova, ponašanja učenika i napretka u kategorijama socio-ekonomskog statusa
Kvalitet obrazovanja	<ul style="list-style-type: none"> • Viši standardi obrazovanja za decu pod rizikom (npr. zanimljive aktivnosti učenja, obučeni nastavnici, dopunska nastava, vannastavne aktivnosti itd.) moraju se obezbediti kroz efikasno korišćenje resursa na lokalnom nivou • Postoji prostor za uvođenje novih načina kompenzacije za loše životne uslove dece (npr. obrazovanje roditelja, biblioteke, informacione i komunikacione tehnologije itd.), ali su finansijska ograničenja ipak očigledna • Nastavni planovi i metode predavanja ne promovišu inkluzivno učenje i socijalnu toleranciju
Napredak	<ul style="list-style-type: none"> • Ponavljanje razreda i loše vladanje, što ograničava izbor ugrožene dece kada je pitanju srednja škola ili fakultet (to posebno važi za decu koja dolaze iz porodica koje ne mogu da priušte dodatno obrazovanje kroz privatne ili dodatne časove)²⁵⁹ • Neki nastavnici još uvek imaju negativan stav prema inkluzivnom obrazovanju i niža očekivanja od učenika romske manjine²⁶⁰ • Podučavanje i učenje i dalje nisu usaglašeni sa savremenim obrazovnim konceptima i potrebama različitih učenika, što zajedno sa nedovoljnom sistemskom podrškom za učenike i škole dovodi do lošijeg uspeha učenika, napuštanja škole i nezadovoljavajućeg nivoa dobrobiti

²⁵⁹ Kovač-Cerović, Tinde i sar., Analiza politike uticaja: Dodatna podrška učenicima iz ranjivih grupa u preduniverzitetskom obrazovanju, Tim za socijalnu inkluziju i smanjenje siromaštva, UNICEF, Beograd, 2013.

²⁶⁰ MPNTR, „Unapređenje kvaliteta inkluzivnog obrazovanja na osnovu otvorenih podataka“, Beograd, 2017.

Evaluacija sprovođenja inkluzivnih praksi u obrazovnom sistemu u Srbiji (2016) pokazuje da politika inkluzije nije napravila značajniji korak ka eliminaciji odstupanja između učešća romske i neromske dece. Evaluacija takođe pokazuje da je politika inkluzije izgradila dodatni „ekosistem“ za podršku deci iz ranjivih grupa, ali taj sistem u praksi ne funkcioniše dobro za decu²⁶¹.

Zaključak: Kako bi se prevazišle brojne prepreke sa kojima se deca suočavaju, posebno prilikom upisa i tokom pohađanja škole, treba se pozabaviti materijalnom nemaštinom sa kojom se deca suočavaju, kao i socijalnim normama i stavovima koji se nalaze u osnovi lošeg uspeha u raznim fazama. To može da podrazumeva potrebu rada i sa nastavnicima i sa roditeljima na nov način, uključujući i promenu načina komunikacije u socijalnom i bihevioralnom smislu, kako bi se sistemski rešio svaki od problema.

Od uvođenja inkluzivnog obrazovanja 2009. godine, broj učenika u **specijalnim školama** smanjio se za 25,3 procenta (1.595 učenika)²⁶², što znači da je školske 2010/2011. godine 1,09 procenata učeničke populacije obrazovano u specijalnim školama, u poređenju sa 0,89 procenata tokom 2018/2019. godine. Struktura učenika u specijalnim školama takođe se promenila od 2009. godine, tako što se sa pristupa da se deca kategorišu prema vrsti smetnje u razvoju i da se isključuju deca sa višestrukim smetnjama u razvoju prešlo na pristup koji podrazumeva veću inkluziju dece sa višestrukim smetnjama. Tokom 2018. godine oko 35 procenata dece i učenika u specijalnim školama imalo je višestruke smetnje u razvoju²⁶³.

Istraživanje sprovedeno 2018. godine među učenicima specijalnih škola otkrilo je da je od učenika sa razvojnim smetnjama mnogo više njih prešlo iz redovnih škola u specijalne (357 učenika), nego što ih je prešlo iz specijalnih u redovne škole (21 učenik). Istraživanje je otkrilo da nema značajne razlike u odnosu na 2014. godinu. Najveći broj učenika prelazi u škole za decu sa smetnjama u razvoju u trenutku kada prelaze na predmetnu nastavu — evidentno je da nivo saradnje između predmetnih nastavnika u oblasti individualnih obrazovnih planova nije dovoljan te da su mnogi predmetni nastavnici više orijentisani ka akademskoj izuzetnosti učenika, a da im nedostaju kompetencije za podučavanje u odeljenjima raznolikog sastava²⁶⁴.

U redovnim školama sve je veći broj učenika koji se obrazuju prema **individualnim obrazovnim planovima (IOP)**, tj. individualizovanim planovima podrške učenju prilagođenim sposobnostima deteta. Zvanični statistički podaci pokazuju da se broj dece obrazovane prema IOP povećao sa 4.826 (2014) na 8.332 za IOP1 (2017/2018) i sa 3.018 (2014) na 5.025 (2017/2018) za IOP2. Ukupno, samo 2,12 procenata učenika obrazovano je na osnovu IOP, a se procenjuje da oko 12 procenata dece zahteva dodatnu podršku²⁶⁵. Takođe, postoje regionalni dispariteti u broju dece obrazovane na osnovu IOP (na primer 4,05 procenata u Zrenjaninu i 0,58 procenata u Kraljevu)²⁶⁶, što ukazuje na razlike u kompetencijama nastavnika da rade u odeljenjima raznolikog sastava.

Iako novi Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja iz 2017. godine uvodi brojna unapređenja kada je u pitanju regulacija inkluzivnog obrazovanja, on takođe ponovo uvodi specijalne časove u redovne škole, što predstavlja korak unazad u poređenju sa ranijim normativnim okvirom.

²⁶¹ Rado, P. i sar., „Formativna evaluacija sprovođenja inkluzivne prakse u obrazovnom sistemu Srbije, 2009-2014“, Budimpešta, 2016. Dostupno na adresi: < www.unicef.org/evaldatabase/index_95026.html >, stranica posećena 2. septembra 2019.

²⁶² Republički zavod za statistiku, 2018.

²⁶³ Zavod za unapređivanje obrazovanja i vaspitanja, 2018.

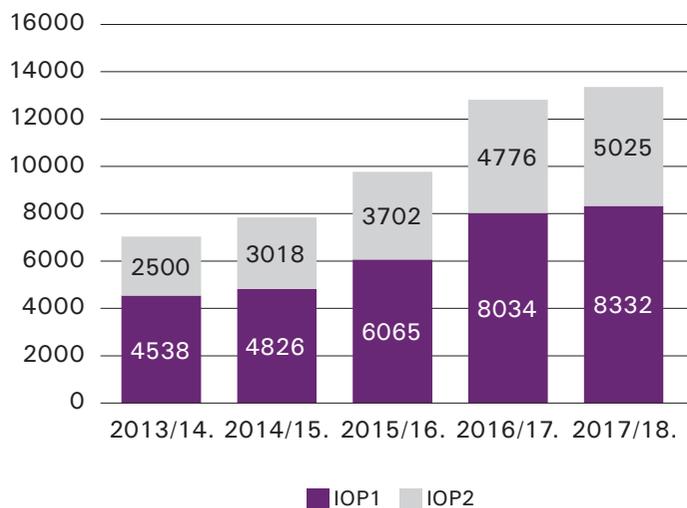
²⁶⁴ Zavod za unapređivanje obrazovanja i vaspitanja, Učenici u specijalnim školama i odeljenjima za učenike sa razvojnim smetnjama i invaliditetom, 2018 (neobjavljeni izveštaj o istraživanju, citiran u: „Nacionalni izveštaj o inkluzivnom obrazovanju u Republici Srbiji od 2015. do 2018.“, MPNTR i UNICEF, 2019).

²⁶⁵ MPNTR, „Unapređenje kvaliteta inkluzivnog obrazovanja na osnovu otvorenih podataka. Izveštaj o rezultatima istraživanja“, Beograd, 2017.

²⁶⁶ MPNTR i UNICEF, „Nacionalni izveštaj o inkluzivnom obrazovanju u Republici Srbiji od 2015. do 2018.“, Beograd, 2019.

Slika 18. Broj učenika koji uče prema IOP1 i IOP2, po godini, 2013/14-2017/18.

(Izvor: Republički zavod za statistiku, 2019.)

Nedavni nacionalni izveštaj iz 2019. godine sumira **glavna dostignuća i izazove inkluzivnog obrazovanja** do sada, fokusirajući se na period od 2015. do 2018:

1. Najveći napredak postignut je u unapređenju normativnog okvira za inkluzivno obrazovanje i u razvoju mehanizama i mera za podršku inkluzije ugrožene dece u školama (Grupa za socijalnu inkluziju u okviru Ministarstva prosvete, međuresorske komisije, pedagoški asistenti itd.). Međutim, izmene zakona nisu u potpunosti sprovedene u praksi. Postoje ograničenja u mehanizmima implementacije na nacionalnom, lokalnom i školskom nivou. Na lokalnom nivou je naročito upečatljiv nedostatak sredstava i kapaciteta za mere podrške, dok su potrebe sve veće, posebno u nerazvijenim opštinama.
2. Održivost uspostavljenih institucionalnih i ljudskih resursa na nacionalnom, regionalnom, lokalnom i školskom nivou za podršku inkluzivnog obrazovanja je slaba zbog nedovoljnog broja osoblja i projektnog finansiranja. Implementacija mera inkluzivnog obrazovanja zahteva spremnost sistema da obezbedi finansiranje koje će omogućiti podjednaku dostupnost ovih usluga za sve.

3. Vidljiv je napredak u shvatanju važnosti dokaza pri donošenju odluka, mada i dalje postoji potreba da se definišu indikatori za praćenje kvaliteta inkluzivnog obrazovanja i za prikupljanje podataka o deci iz ranjivih grupa, kako bi pravičnost obrazovanja mogla da se prati.
4. Obrazovni sistem je otvoren za inovacije, ali se muči da ih prihvati kao sistemske promene i da obezbedi njihovo finansiranje kako bi one bile na raspolaganju svoj deci.²⁶⁷

Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja je prethodnih godina preduzelo značajne korake da uključi **deca izbeglice i migrante** u obrazovni sistem. Deca osnovnoškolskog uzrasta čine značajnu većinu onih koji su uključeni u sistem obrazovanja, a njihov broj je varirao između 464 u oktobru 2017. i 373 u februaru 2018. godine (u skladu sa trendom smanjivanja broja dece koja ostaju u Srbiji). Najveća **pokrivenost dece osnovnoškolskog uzrasta** zabeležena je u decembru 2017. godine — 90 procenata sve registrovane dece izbeglica i migranata bilo je u sistemu obrazovanja, dok je najniža stopa zabeležena u februaru 2018. godine — 80 procenata.

Školske 2017/18. godine 378 učenika (184 dečaka i 194 devojčice) i njihovih porodica vraćeno je iz zemalja Zapadne Evrope u okviru **Sporazuma o readmisiji**. Većina dece je upisana u odgovarajući razred, dok su ostala deca upisana u niže razrede na osnovu rezultata ocene njihovih znanja i sposobnosti²⁶⁸.

²⁶⁷ MPNTR i UNICEF, „Nacionalni izveštaj o inkluzivnom obrazovanju u Republici Srbiji od 2015.do 2018.“, Beograd, 2019.

²⁶⁸ MPNTR, „Godišnji izveštaj o napretku sprovođenja Strategije za razvoj obrazovanja 2020: Izveštaj za 2018“, Beograd, 2019.

Zaključak: Politika inkluzivnog obrazovanja uspešno je primenjena u osnovnoškolskom obrazovanju dece migranata i izbeglica. Obrazovni sistem će morati da nastavi da obezbeđuje inkluzivnost obrazovanja za sve grupe ugrožene dece. Takođe, biće potreban snažniji finansijski i kadrovski okvir.

Osnovne škole obezbeđuju okruženje koje je pogodno za blisko praćenje zdravlja dece. Mogu se uspostaviti bliže veze između obrazovnog i zdravstvenog sistema u cilju redovnih i sistematskih posmatranja statusa brojnih zdravstvenih indikatora koji su specifični za decu školskog uzrasta.

Kvalitet obrazovanja

Rezultati TIMSS-a iz 2015. godine pokazuju da učenici četvrtog razreda u Srbiji postižu uspeh veći od proseka. S druge strane, rezultati pokazuju da među uspešnim zemljama Srbija ima najveći procenat učenika koji ne dostižu ni najnižu lestvicu postignuća u matematici (9%) i nauci (7%). Najveći dokaz kvaliteta obrazovnog procesa dolazi iz sistema spoljne evaluacije obrazovnih institucija. Rezultati pokazuju da četvrtina osnovnih i srednjih škola ne dostiže očekivane standarde kvaliteta, a najveći izazovi su u oblasti nastave i učenja. Škole pokazuju najmanje uspeha kada su u pitanju prilagođavanje nastavnika obrazovnim potrebama učenika, diferencirana nastava koja kombinuje tehnike učenja i praćenje procedura procene učenika koje su u funkciji daljeg učenja.

TIMSS 2015 takođe pokazuje da u matematici i nauci i dalje preovlađuje tradicionalna, frontalna nastava, u kojoj se prečesto dešava da „nastavnik eksplicitno objašnjava novi sadržaj dok učenici uče iz udžbenika i memorišu činjenice i principe”²⁶⁹. Kada su u pitanju nastava i učenje od 5. do 8. razreda osnovne škole, istraživanja pokazuju da se usvajanje funkcionalnog i primenjivog znanja, stimulisanje viših procesa

promišljanja i upotreba modernih pristupa procene učenika i dalje retko sreću²⁷⁰.

U Zaključnim zapažanjima o kombinovanom drugom i trećem periodičnom izveštaju Republike Srbije o sprovođenju Konvencije o pravima deteta²⁷¹,

Komiteta za prava deteta je preporučio da Srbija:

- obrati posebnu pažnju na sistematsko uključivanje nastave o principima i odredbama Konvencije, na svim nivoima nastavnog plana i programa;
- ojača napore na promovisanju inkluzivnog obrazovanja za svu decu, naročito za najugroženiju decu, kao i da obezbedi da adekvatna ljudska, finansijska i tehnička podrška bude dostupna u sprovođenju odredaba navedenih u Zakonu o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja;
- obezbedi svoj deci sa smetnjama u razvoju pravo na inkluzivno obrazovanje u redovnim školama, nezavisno od saglasnosti roditelja, kao i da obuči i imenuje specijalizovane nastavnike i stručnjake u integrisanim odeljenjima koji pružaju individualnu podršku i dužnu pažnju deci sa smetnjama u razvoju te da reši problem manjka logopeda i kvalifikovanih stručnjaka za decu sa mentalnim i psihosocijalnim smetnjama;
- dalje ojača napore da se poboljša pristup kvalitetnom obrazovanju u ruralnim sredinama i u malim gradovima, uključujući pristup predškolskom, srednjem i visokom obrazovanju, naročito za ugrožene grupe;
- olakša učešće i uključivanje romske dece u obrazovanje na svim nivoima i podigne svest među nastavnicima i članovima osoblja o psihološkim i pedagoškim savetovalištim u vezi sa kulturom Roma;
- razvije programe za smanjenje stope napuštanja škole, kao i praćenje i evaluaciju takvih programa.

²⁶⁹ Jablanović M., Gutvajn, N., Jakšić, I. TIMSS 2015 in Serbia, Institute of Pedagogical Research, Belgrade, 2017.

²⁷⁰ Unapređivanje obrazovne efektivnosti u osnovnim školama, <https://ieeps.edu.rs/sr/wp-content/uploads/2015/07/EF_IZVESTAJ_I_PRIRUCNIK_FINAL.pdf>

²⁷¹ Komitet za prava deteta, Zaključna zapažanja o kombinovanom drugom i trećem periodičnom izveštaju Republike Srbije (CRC/C/SRB/CO/2-3), 7. mart 2017. godine.

Veza sa indikatorima COR:

- 4.1.1 Udeo dece i mladih (a) u razredima 2/3, (b) na kraju nižih razreda osnovne škole i (c) na kraju viših razreda osnovne škole koji postižu bar minimalni nivo dostignuća u (1) čitanju i (2) matematici, po polu
- 4.3.1 Stopa učešća mladih i odraslih u formalnom i neformalnom obrazovanju i obuci tokom prethodnih 12 meseci, po polu
- 4.4.1 Stopa učešća mladih i odraslih koji poseduju veštine u informacionim i komunikacionim tehnologijama, po vrstama veština
- 4.5.1 Indeksi pariteta (žene/muškarci, ruralno/urbano, najniži/najviši kvintil bogatstva i ostali, kao što su invaliditet, starosedelački status ili status pod uticajem konflikta, kako podaci budu postajali dostupni) za sve indikatore obrazovanja sa ove liste koje je moguće razvrstati
- 4.6.1 Udeo stanovništva u datoj starosnoj grupi koji postiže bar neki fiksni nivo uspešnosti u (a) funkcionalnoj pismenosti i (b) numeričkim veštinama, po polu
- 4.7.1 Mera u kojoj su na svim nivoima integrisani obrazovanje za (1) pripadnost globalnoj zajednici i (2) održivi razvoj, uključujući i rodnu ravnopravnost i ljudska prava na svim nivoima: (a) nacionalnih obrazovnih politika, (b) nastavnog plana i programa, (c) obrazovanja nastavnika i (d) procene učenika i studenata
- 4.a.1 Udeo škola koje imaju pristup: (a) električnoj energiji, (b) internetu za pedagoške svrhe, (c) kompjuterima za pedagoške svrhe, (d) adaptiranoj infrastrukturi i materijalima za učenike i studente sa invaliditetom, (e) osnovnoj vodi za piće, (f) osnovnim sanitarnim prostorijama podeljenim po polovima i (g) osnovnim mogućnostima za pranje ruku (prema definiciji indikatora za WASH)
- 4.c.1 Udeo nastavnika u (a) predškolskom obrazovanju, (b) nižim razredima osnovne škole, (c) višim razredima osnovne škole i (d) srednjem obrazovanju koji su prošli barem kroz minimalno organizovan oblik obrazovanja nastavnika (npr. pedagoško obrazovanje) pre zaposlenja ili tokom rada, a koji je neophodan za rad u toj zemlji

Neki od ključnih razvojnih partnera:

Delegacija EU je obezbedila značajno finansiranje za praksu inkluzivnog obrazovanja. **UNICEF** pruža tehničku pomoć u sprovođenju obrazovne reforme.

05

ADOLESCENCIJA U SRBIJI

21. UVOD

Adolescencija i mladost su složeni periodi; oni nose brojne razvojne promene, koje su ponekad lakše, ponekad nagle, a dešavaju se u raznim aspektima života. Osim unapređenja kognitivnog funkcionisanja, emotivne zrelosti i promena u društvenim relacijama sa vršnjacima i odraslima, tu su i druge važne promene u životu mladih ljudi: od osnovne škole ka srednjoj, od srednje škole ka fakultetu ili zaposlenju, od primarne porodice ka nezavisnom životu i zasnivanju nove porodice. Sve ove nove sposobnosti, mogućnosti i izazovi, zajedno sa novim pravima i obavezama, čine da su mladi posebno osetljivi i podložni raznim uticajima i nepovoljnim iskustvima. Za dečake i devojčice koji ulaze u pubertet to takođe znači suočavanje sa raznim izazovima i društvenim normama. Zbog toga je važno obratiti posebnu pažnju na analizu situacije, statusa i potreba mlade generacije. U ovom odeljku istražuju se različiti aspekti razvoja mladih u Srbiji, uključujući njihovo zdravlje, obrazovanje i razvoj veština, društveno-ekonomsku situaciju i zaposlenost, njihovo učešće i angažovanost.

Definicije

Prema Zakonu o mladima (2011)²⁷², mladi se definišu kao osobe između 15 i 30 godina starosti. Krajem 2017. godine procenjeno je da je bilo oko 1.268.702

mladih uzrasta od 15 do 30 godina u Srbiji, odnosno 18 procenata ukupne populacije²⁷³.

Za potrebe ovog izveštaja predlažemo sledeće definicije:

- Adolescenti: 10 do 19 godina
- Mladi: 15 do 24 godine
- Omladina: 10 do 24 godine

Procenjeni broj adolescenata uzrasta od 10 do 19 godina u Srbiji iznosio je 2017. godine 697.761 (9,9 procenata ukupne populacije), a broj mladih uzrasta 15-24 godine iznosio je 749.666 (10,6 procenata). Procenjuje se da je bilo 1.091.826 mladih ljudi uzrasta 10-24 godine (15,5 procenata)²⁷⁴.

Strateški i institucionalni okvir

Osim strateškog i institucionalnog okvira za decu, ovo su ključne institucije zadužene za izradu politika za mlade: **Ministarstvo omladine i sporta** (od 2007. godine) i njegov Sektor za omladinu (posebno Odsek za strateške, normativne, pravne i operativno-analitičke poslove)²⁷⁵, Savet za mlade,

²⁷² Pravna i ekonomska izdanja, „Zakon o mladima“. Dostupno na adresi: <www.paragraf.rs/propisi_download/zakon_o_mladima.pdf>, stranica posećena 2. septembra 2019.

²⁷³ Republički zavod za statistiku.

²⁷⁴ Republički zavod za statistiku.

²⁷⁵ Ministarstvo omladine i sporta, „Sektor za omladinu“, <www.mos.gov.rs/o-ministarstvu/sektor-za-omladinu>, stranica posećena 3. septembra 2019.

osnovan 2014. godine i zadužen za unapređenje i koordinaciju politika i aktivnosti koje se tiču mladih²⁷⁶, Pokrajinski sekretarijat za sport i omladinu (Vojvodina) te lokalne kancelarije za mlade. Prema podacima Ministarstva omladine i sporta, 2018. godine je oko 90 lokalnih samouprava bilo osnovalo savete za mlade, od kojih je polovina bila aktivna, a 137 jedinica lokalne samouprave je osnovalo kancelarije za mlade. Tokom 2016. godine osnovana je Mreža za mlade u okviru Stalne konferencije gradova i opština (SKGO), zamišljena kao platforma za razmenu usluga namenjenih mladima između lokalnih samouprava, odnosno kao mehanizam za kreiranje i ocenu politika za mlade.

Nacionalna strategija za mlade za period 2015-2025 (NSM) doneta je 2015. godine²⁷⁷, a nju trenutno prati Akcioni plan za sprovođenje Nacionalne strategije za mlade za period od 2018. do 2020. godine. Prethodno je postojao trogodišnji plan za sprovođenje NSM za period od 2015. do 2017. godine, o čijoj implementaciji je urađena evaluacija²⁷⁸.

Na regionalnom nivou, **RYCO** (Regionalna kancelarija za saradnju mladih)²⁷⁹ osnovana je 2016. godine i funkcioniše kao institucionalni mehanizam koji je osnovalo šest učesnica sa Zapadnog Balkana (WB6): Albanija, Bosna i Hercegovina, Kosovo* (* ovo određenje ne dovodi u pitanje stavove o statusu i u skladu je sa Rezolucijom Saveta bezbednosti UN 1244 i mišljenjem Međunarodnog suda pravde o proglašenju nezavisnosti Kosova), Crna Gora, Severna Makedonija i Srbija. Regionalna kancelarija je institucionalna platforma za saradnju i razmenu znanja i iskustva mladih, udruženja i institucija za mlade iz regiona Zapadnog Balkana, koja bi trebalo da odgovori na realne potrebe mladih na ovim prostorima, a da im istovremeno pruži priliku da se usavršavaju i napreduju

te da tako daju svoj doprinos sveobuhvatnom razvoju regiona.

Pored državnih institucija, postoji nekoliko organizacija civilnog društva za mlade koje deluju kao partneri u planiranju i realizaciji politika za mlade, npr. KOMS (Krovna organizacija mladih Srbije)²⁸⁰, NAPOR (Nacionalna asocijacija praktičara/ki omladinskog rada)²⁸¹, Nacionalna asocijacija kancelarija za mlade²⁸² itd. Grad Novi Sad imenovan je 2019. godine za glavni evropski grad mladih, a OPENS je asocijacija organizacija civilnog društva koje sprovode trogodišnji program u tu svrhu u Novom Sadu, od 2018. do 2020. godine; predviđeno je da se tim programom obuhvati preko pola miliona mladih širom Evrope.

Prema Zakonu o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja, **učenički parlamenti** osnivaju se u poslednja dva razreda osnovne škole te u srednjoj školi, a predstavljaju platformu za učenike koja im omogućava da učestvuju u procesu donošenja odluka u okviru škole i u obrazovnom kontekstu. Oni nisu u potpunosti funkcionalni u svim školama, ali predstavljaju koristan medijum za dvosmernu komunikaciju sa školskom upravom, kojim se učenicima daje glas i preko koga se oni konsultuju u vezi sa politikom škole.

Javno finansiranje

Tokom 2018. godine približno 220.000.000 dinara (oko 2,1 milion dolara) državnog budžeta (Ministarstva omladine i sporta) potrošeno je na podršku lokalnim samoupravama, civilnom društvu i drugim organizacijama u oblasti projekata i politika usmerenih na mlade²⁸³. Sličan nivo potrošnje prijavljen je i 2017. godine²⁸⁴.

²⁷⁶ Ministarstvo omladine i sporta, „Savet za mlade“, <www.mos.gov.rs/savet-za-mlade-3>, stranica posećena 3. septembra 2019.

²⁷⁷ Ministarstvo omladine i sporta, Nacionalna strategija za mlade 2015-2025, Beograd, 2015.

²⁷⁸ Ministarstvo omladine i sporta, Evaluacija sprovođenja Akcionog plana Nacionalne strategije za mlade 2015-2017. <https://www.mos.gov.rs/public/ck/uploads/files/Izvestaj%20o%20Evaluaciji%20AP%20NSM%202015-2017%20final(1).pdf>, stranica posećena 5. novembra 2019.

²⁷⁹ Regionalna kancelarija za saradnju mladih, „Dobrodošli u RYCO“, <https://www.rycowb.org/>, stranica posećena 2. septembra 2019.

²⁸⁰ KOMS, <http://koms.rs/>, stranica posećena 25. marta 2019.

²⁸¹ NAPOR, <http://www.napor.net/sajt/index.php/sr-yu/>, stranica posećena 2. septembra 2019.

²⁸² Asocijacija KZM, „Nacionalna asocijacija Kancelarija za mlade“, <www.asocijacijakzm.org/>, stranica posećena 3. septembra 2019.

²⁸³ MOS, Informativni bilten, Beograd, 2019. Dostupno na adresi: <www.mos.gov.rs/public/documents/upload/sport/inspekcija/%20%20BE%20%D1%80%D0%B0%D0%B4%D1%83-31.05.2019.%20%D0%BB%D0%B0%D1%82%D0%B8%D0%BD%D0%B8%D1%86%D0%B0.pdf>, stranica posećena 25. marta 2019.

²⁸⁴ MOS, Informativni bilten, Beograd, 2018. Dostupno na adresi: <www.mos.gov.rs/public/ck/uploads/images/2018_03_31_-_Informator%20o%20radu%20pdf-31_03_2018-za%20objavlivanje(4).pdf>, stranica posećena 2019.

Nedavna studija javne potrošnje u vezi sa politikama za mlade na lokalnom nivou pokazuje da jedna od pet lokalnih samouprava ne troši nikakva sredstva na politike za mlade, a da samo četvrtina na mlade troši više od 5 procenata svog budžeta. Tokom 2017. godine lokalne samouprave su na mlade potrošile 0,17 procenata svojih budžeta. Dalja analiza pokazala je da je došlo do smanjenja planiranih izdataka za mlade sa 3,26 procenta (2017) na 1,8 procenata (2018). Jedan od razloga može biti opšte smanjenje budžeta lokalnih samouprava u 2018. godini (1,7 procenata smanjenja u odnosu na 2017. godinu)²⁸⁵.

Zaključak: Rashodi budžeta za omladinske programe su izuzetno niski, posebno na lokalnom nivou, što ometa učešće mladih, motivaciju i donošenje odluka.

Podaci o adolescentima i mladima

Iako je evaluacija prethodne Nacionalne strategije za mlade²⁸⁶ pokazala potrebu da se podaci o mladima stalno prikupljaju kroz istraživanje položaja i potreba mladih, to još uvek nije dostignuto. Informacije o mladim ljudima u Srbiji su sporadične, parcijalne i uglavnom nastaju kao rezultat pojedinačnih i *ad hoc* studija.

Zaključak: Narednih godina moraće sistematski da se rešavaju praznine u raspoloživosti i korišćenju podataka o mladim ljudima, sa potencijalno važnom ulogom zvaničnog sistema za statistiku.

22. DOBROBIT ADOLESCENATA

Uhranjenost

Većina (83 odsto) dece školskog uzrasta (12-16 godina), i dečaka i devojčica, pripada grupi normalno uhranjene dece. Kao i u većini zemalja u tranziciji, u Srbiji je **gojaznost** kod dece i adolescenata u porastu. Tokom 2018. godine oko 15 odsto dece školskog uzrasta bilo je gojazno ili prekomerno uhranjeno, a kod mlađih dečaka (peti razred) pokazao se najveći procenat gojaznosti i prekomerne uhranjenosti.

Viši nivoi gojaznosti mogu se pripisati lošim navikama u ishrani — pregled **navika omladine u ishrani** pokazuje da manje od 20 odsto adolescenata uzrasta 13-15 godina jede voće barem jednom dnevno, dok samo oko 25 odsto jede povrće jednom dnevno. Uz to, preko 40 odsto adolescenata unosi slatkiše najmanje jednom dnevno, dok jedna četvrtina njih jede slatko nekoliko puta tokom dana. Skoro jedna petina adolescenata pije slatka pića više puta tokom dana. Incidenca unosa ovih napitaka se povećava sa godinama.²⁸⁷

Primetna je potrošnja na **reklamiranje** bezalkoholnih pića, slatkiša i grickalica.

Postoji razlika kod devojčica i dečaka u odnosu na **sopstveni doživljaj telesnog izgleda**: devojčice češće misle da imaju prekomernu telesnu masu i navode da su na dijeti ili da treba da oslabe. U poređenju sa devojčicama, dečaci pre smatraju da treba da steknu telesnu masu. Oko 15 odsto adolescenata je na dijeti ili radi nešto na tome da oslabi, češće devojčice nego dečaci.²⁸⁸

²⁸⁵ Fondacija Divac, „Koliko lokalne samouprave ulažu u sprovođenje omladinskih politika“. Dostupno na adresi: <www.divac.com/upload/document/ybh4wbt_-_koliko_ls_ulazu_u_sprovođenje_omladinsk.pdf>.

²⁸⁶ Ministarstvo omladine i sporta Republike Srbije, UNFPA, Evaluacija Nacionalne strategije za mlade (2008-2014) u Republici Srbiji kao i Akcionog plana (2009-2014), Beograd, 2015.

²⁸⁷ Institut za javno zdravlje Srbije, Osnovni rezultati istraživanja ponašanja u vezi sa zdravljem kod dece školskog uzrasta u Republici Srbiji 2017. godine. Institut za javno zdravlje Srbije „Dr Milan Jovanović Batut“, Beograd, Srbija 2018. Dostupno na adresi: <http://www.batut.org.rs/download/publikacije/2018osnovniRezultatilstrazivanjaHBSC.pdf>.

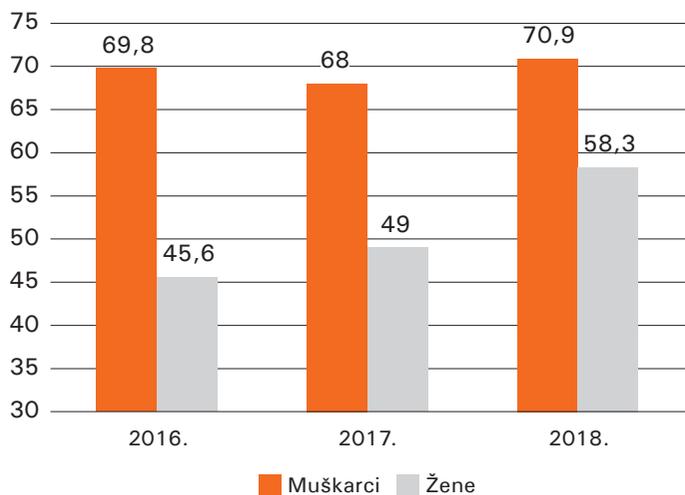
²⁸⁸ Ibid.

Zaključak: Gojaznost i navike u ishrani kod omladine predstavljaju poseban zdravstveni problem, koji između ostalog potpiruju jaka reklamna industrija i fizička neaktivnost. On se mora rešavati kroz prenošenje poruke o sveobuhvatnoj promeni ponašanja, većoj dostupnosti zdravih alternativa u ishrani i pomoću uzora aktivnih životnih stilova mladih. Još jednu priliku predstavljalo bi uvođenje zdravstvenog obrazovanja u osnovnu i srednju školu, u okviru plana i programa fizičkog vaspitanja i zdravih životnih stilova.

Sport

Prema najnovijim istraživanjima, oko polovine mladih redovno se bavi sportskim aktivnostima. Dečaci se više bave sportom od devojčica (57 prema 28 odsto).^{289,290}

Slika 19. Procenat mladih (15-24 godine) koji se redovno bave sportom, 2016-2018.
(Izvor: MOS, NinaMedia Research, 2018.)

²⁸⁹ MOS, Mentalno zdravlje mladih, Beograd 2013, Dostupno na adresi: < www.mos.gov.rs/public/documents/upload/test/Mentalno%20zdravlje%20mladih.pdf > .

²⁹⁰ Friedrich Ebert Stiftung, Mladi u Srbiji 2018/2019, Friedrich Ebert Stiftung, Berlin, 2019.

Uz to, adolescenti nižeg društveno-ekonomskog položaja bave se sportom ređe od svojih vršnjaka iz porodica višeg društveno-ekonomskog položaja.²⁹¹ Takođe su vidljive regionalne razlike između mladih koji se bave sportom rekreativno, pri čemu se manji broj mladih rekreativno bavi sportom u južnoj i istočnoj Srbiji, kao i u Šumadiji i zapadnoj Srbiji.²⁹²

Stopa mladih koji se bave sportom opada sa godinama. Indeks fizičke aktivnosti mladih uzrasta 15-30 godina je 12,2 odsto (broj mladih koji se bave različitim oblicima sportskih aktivnosti u odnosu na ukupan broj mladih). Poređenja radi, indeks fizičke aktivnosti za decu do 14 godina starosti iznosi 30 odsto.²⁹³

Od 31 odsto mladih (14-29 godina) koji kažu da imaju uzor u životu, oko jedan od pet pominje uzor iz oblasti sporta.²⁹⁴

Zaključak: Sport i fizička aktivnost su preduslovi ne samo za dobro fizičko zdravlje i stas nego su i sredstvo za pozitivnu socijalizaciju i izvor razvoja vrlina. Sportske aktivnosti takođe treba koristiti kao značajan medijum za socijalno uključivanje dece iz ranjivih grupa.

Mentalno zdravlje

Anketa o zdravstvenom stanju stanovnika Srbije ukazuje na to da 4,1 odsto od ukupnog stanovništva pokazuje simptome depresije.²⁹⁵ Ipak, mentalno zdravlje je tema o kojoj se ne govori lako, a prisutna je značajna društvena stigma u vezi sa traženjem stručne pomoći za mentalno zdravlje.

²⁹¹ MOS, Mentalno zdravlje mladih, Beograd 2013.

²⁹² Ministarstvo omladine i sporta, na osnovu ankete agencije Ninamedia.

²⁹³ MOS, Analiza: Indeks fizičke aktivnosti građana Republike Srbije, Beograd, 2015.

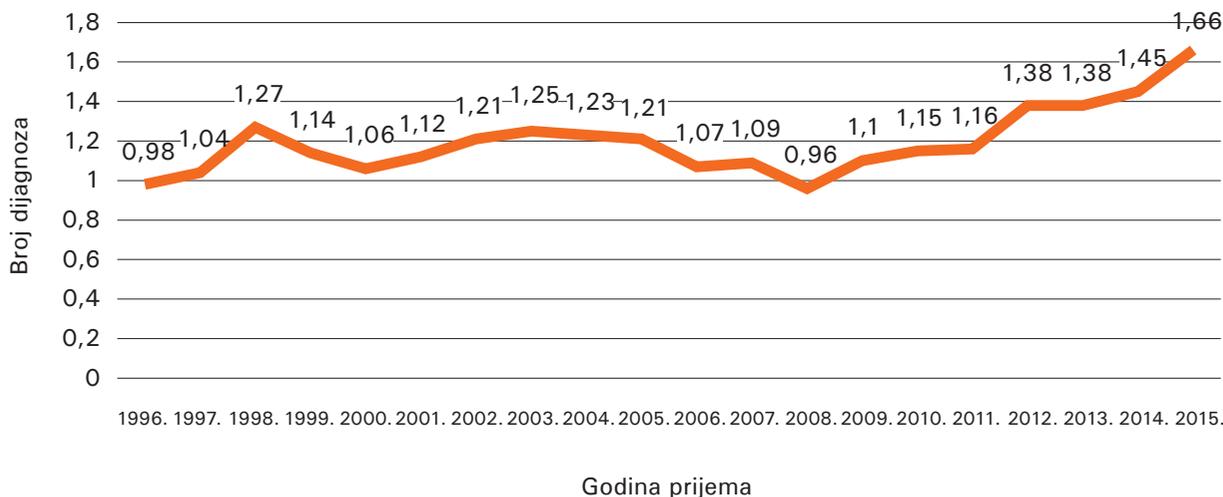
²⁹⁴ Friedrich Ebert Stiftung, Mladi u Srbiji 2018/2019, Friedrich Ebert Stiftung, Berlin, 2019.

²⁹⁵ Svetski prosek je 4,4 odsto (vidi < <https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/254610/WHO-MSD-MER-2017.2-eng.pdf> >).

Nedavno sprovedena analiza o bolničkoj psihijatrijskoj nezi dece i adolescenata u Srbiji pokazuje da je broj dece hospitalizovane iz razloga vezanih za mentalno zdravlje u ravnomernom porastu, a da pored povećanja tog broja raste i broj dijagnoza po detetu.²⁹⁶

Slika 20. Broj dijagnoza po pacijentu, 1996-2015.

(Izvor: Pejović-Milovančević, M. i sar., 2018.)

Tokom 2019. godine Srbija je imala ukupno 32 stručnjaka za dečju i adolescentsku psihijatriju (otprilike jedan na 40.000 dece), što očigledno nije dovoljno da se pokriju postojeće potrebe. Ukupan broj lekara koji rade na mentalnom zdravlju mladih je 47.

Ne postoje epidemiološke studije o mentalnom zdravlju dece i adolescenata u Srbiji.

U samoproceni zdravlja dece školskog uzrasta iz 2018. godine, loše raspoloženje najmanje jednom nedeljno pominje 10,8 odsto učenika, a nervozu 21,9 odsto; ove poteškoće pominje znatno viši procenat

devojčica nego dečaka.²⁹⁷ Jedna anketa o mentalnom zdravlju adolescenata uzrasta 16-17 godina iz 2013. godine ukazala je na to da se za oko 16 odsto ovih adolescenata može reći da su osetljivi u smislu mentalnog zdravlja, što znači da im je potrebna psihosocijalna pomoć i podrška.²⁹⁸

U nekoliko izveštaja ističe se da su problemi sa mentalnim zdravljem treći po redu najčešći uzrok zdravstvenih intervencija (nakon respiratornih bolesti i fizičkih povreda) u populaciji izbeglica i migranata. Među najčešće probleme sa mentalnim zdravljem

²⁹⁶ Pejović-Milovančević, M. i sar., „Inpatient care in Serbia: trends in hospitalization and diagnostics over time”, European Child and Adolescent Psychiatry, 2018. Dostupno na adresi: <<https://doi.org/10.1007/s00787-018-1191-3>>.

²⁹⁷ Institut za javno zdravlje Srbije, Osnovni rezultati istraživanja ponašanja u vezi sa zdravljem kod dece školskog uzrasta u Republici Srbiji 2017. godine, Institut za javno zdravlje Srbije, Beograd, Srbija 2018. Dostupno na adresi: <<http://www.batut.org.rs/download/publikacije/2018osnovniRezultatIstrazivanjaHBSC.pdf>>.

²⁹⁸ MOS, projekat „Podrška mentalnom zdravlju mladih u Srbiji”, Beograd, 2013.

spadaju simptomi posttraumatskog stresnog poremećaja, depresije i anksioznosti. U pogledu psihološke ranjivosti postoje i rodno zasnovane razlike. Nedavno sprovedena anketa pokazuje da je 82,3 odsto izbeglica i migranata ženskog pola psihološki ranjivo, dok je ovaj procenat nešto niži kod muške populacije i iznosi 63,9 odsto.²⁹⁹ Nisu dostupni posebni podaci razvrstani po polu, ali veliku većinu ljudi u pokretu čine deca i mladi.

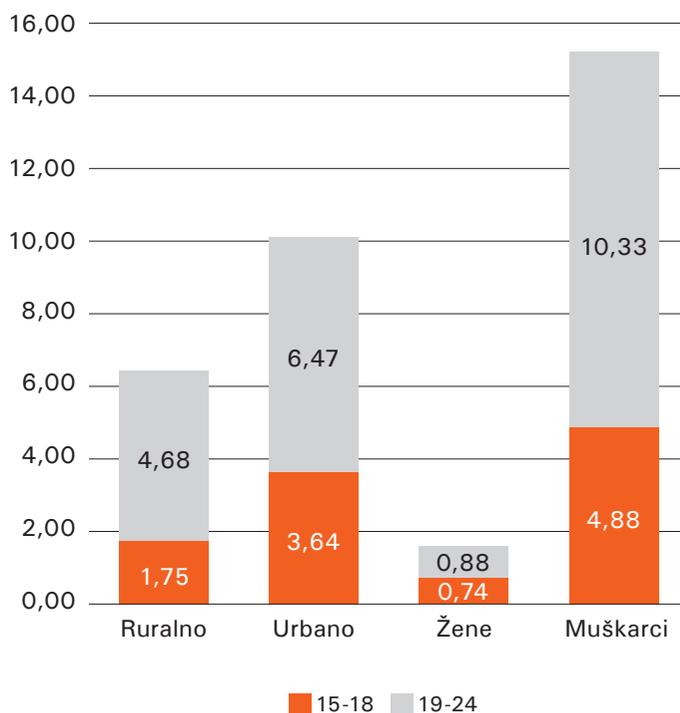
U procesu usvajanja nalazi se nova strategija o mentalnom zdravlju, u kojoj se dodatna pažnja poklanja mentalnom zdravlju dece i adolescenata.

Zaključak: Mentalno zdravlje mladih postaje zabrinjavajuća oblast. Potrebna je promocija mentalnog zdravlja i psihološka prevencija na širem, društvenom nivou. Imajući u vidu da većina osnovnih i srednjih škola ima psihološku i pedagošku službu, osnaživanjem ovih službi u školama može se pružiti jača podrška i pomoć nastavnicima da prepoznaju psihološke probleme mladih i ponude rane, blagovremene i adekvatne intervencije. Ove službe bi takođe mogle da pružaju podršku učenicima, posebno onima iz ranjivih grupa, kako bi se uspešnije nosili sa izazovima svakodnevnog boravka u školi. Uz to, podrška i rana pomoć za učenike koji su u nevolji može se pronaći kroz osnaživanje vršnjaka kao pomagača i izvora podrške ovim učenicima u traženju psihološke pomoći. Uspostavljanje mreže savetodavnih jedinica za mentalno zdravlje adolescenata dodatno bi ojačalo odgovor zdravstvenog sistema. Takođe, mladima treba pružiti više mogućnosti za bavljenje sportom i fizičkim aktivnostima.

Samoubistvo

SZO ukazuje da je samoubistvo jedan od tri najčešća uzroka smrti mladih uzrasta 15-29 godina u mnogim zemljama.³⁰⁰ Srbija ima 15,6 samoubistava na 100.000 građana, što je stavlja na 26. mesto od 176 zemalja.³⁰¹ Stopa smrtnosti zbog samoubistva 2017. godine iznosila je 2,87 osobe za adolescente uzrasta 15-18 godina i 5,74 osoba za mlade uzrasta 19-24 godine. Trendovi koji se odnose na stope mortaliteta mladih zbog samoubistva tokom prethodnih pet godina nisu jasni, ali podaci ukazuju na veću incidencu samoubistava kod muškog nego ženskog pola i kod urbanog nego kod ruralnog mladog stanovništva. Incidenca samoubistava viša je u regionima Vojvodine i Beograda nego u ostalim delovima zemlje.³⁰²

Slika 21. Stope smrtnosti zbog samoubistva (broj samoubistava na 100.000) 2017. godine
(Izvor: RZS, 2017.)

²⁹⁹ Jovana Bjekić, „Mentalno zdravlje izbeglica i migranata“, Crveni krst Srbije, Beograd, 2018. Dostupno na adresi: <<https://www.redcross.org.rs/media/5372/mentalno-zdravlje-izbeglica-i-migranata-web.pdf>>.

³⁰⁰ SZO, Preventing suicide: A global imperative, SZO, Ženeva, 2014.

³⁰¹ World Population Review, „Suicide Rate By Country 2019“, <<http://worldpopulationreview.com/countries/suicide-rate-by-country/>>, stranica posećena 1. aprila 2019.

³⁰² Republički zavod za statistiku Srbije.

Nacionalna SOS linija za prevenciju suicida uspostavljena je 2019. godine, a još nekoliko organizacija civilnog društva u zemlji takođe nudi savetovanje i podršku u takvim slučajevima.

Zaključak: Vršnjačka podrška, društvene mreže i jednostavni putevi upućivanja na savetovanje mogu biti značajne alternative za mlade pod rizikom. Mogli bi da se učine pristupačnijim i alati za jačanje mentalne otpornosti, bilo formalnim bilo neformalnim kanalima.

Pušenje, upotreba alkohola i drugi oblici zavisničkog ponašanja

Pušenje

Nekoliko istraživanja (od 2014. do 2017. godine) ukazalo je na to da preko **10 odsto dece školskog uzrasta puši** (2017. godine 11 odsto — najmanje jednom tokom prethodnih 30 dana)³⁰³, a srednjoškolci puše znatno više (23,6 odsto).³⁰⁴ Više od polovine dece školskog uzrasta koja puše, puši svaki dan³⁰⁵, dok 30 odsto mladih uzrasta 16-17 godina puši najmanje jednu cigaretu mesečno.³⁰⁶

Uzrast kada deca u Srbiji počinju da puše se smanjuje. Značajan udeo (14,9 odsto) dece školskog uzrasta koja su nekad probala cigaretu učinio je u uzrastu od

sedam ili manje godina.³⁰⁷ Većina je prvu cigaretu popušila sa 14 i 15 godina (38 odsto), više devojčica nego dečaka. Preko 6 odsto učenika koristi elektronske cigarete, a 9 odsto puši nargile. Procenat pušača među učenicima (11 odsto) u blagom je padu od 2003. godine (12,8 odsto).³⁰⁸

Iako je Zakonom o duvanu zabranjena prodaja duvanskih proizvoda licima mlađim od 18 godina, to ne sprečava veliki broj mladih među onima koji puše (82,6 odsto) da ih kupe. Adolescenti koji puše najčešće to čine tokom društvenih okupljanja (34,4 odsto) i na javnim mestima (23,1 odsto). Na osnovu izjave da je prvo što žele da urade ujutru da popuše cigaretu, više od polovine učenika koji puše pokazuju znake zavisnosti od pušenja.³⁰⁹

Iako je to zabranjeno Zakonom o oglašavanju, 4,6 odsto učenika navodi da su im predstavnici **duvanske industrije** nudili besplatne duvanske proizvode. Značajan procenat učenika (40,4 odsto) primetio je reklame i promociju duvanskih proizvoda na prodajnom mestu.³¹⁰

Upotreba alkohola

Upotreba alkohola daleko je zastupljenija od pušenja u Srbiji. Skoro svaki drugi učenik uzrasta 13-16 godina (44,6 odsto) probao je **alkoholno piće**, dok je 31 odsto njih probalo alkohol tokom prethodnog meseca. Muškarci i stariji učenici puše češće od žena i mladih učenika. Jedno od petoro školske dece imalo je iskustvo napijanja barem jednom u životu (značajno više dečaka nego devojčica). Jedan od petoro učenika u prvom razrednu srednje škole imao je iskustvo opijanja tokom prethodnog meseca.³¹¹ U jednoj anketi navodi se da se 23,3 odsto šesnaestogodišnjaka i sedamnaestogodišnjaka

³⁰³ Jovanović, V., Globalno istraživanje upotrebe duvana kod mladih 13-15 godina u Srbiji 2017. godine, Institut za javno zdravlje Srbije, Beograd 2018. i Institut za javno zdravlje Srbije, Osnovni rezultati istraživanja ponašanja u vezi sa zdravljem kod dece školskog uzrasta u Republici Srbiji 2017. godine, Institut za javno zdravlje Srbije, Beograd, 2018. Dostupno na adresi: <<http://www.batut.org.rs/download/publikacije/2018osnovniRezultatIstrazivanjaHBSC.pdf>>.

³⁰⁴ Institut za javno zdravlje Srbije, Osnovni rezultati istraživanja ponašanja u vezi sa zdravljem kod dece školskog uzrasta u Republici Srbiji 2017. godine, Institut za javno zdravlje Srbije, Beograd, 2018. Dostupno na adresi: <<http://www.batut.org.rs/download/publikacije/2018osnovniRezultatIstrazivanjaHBSC.pdf>>.

³⁰⁵ Ibid.

³⁰⁶ MOS, Mentalno zdravlje mladih, Beograd, 2013. Dostupno na adresi: <www.mos.gov.rs/public/documents/upload/test/Mentalno%20zdravlje%20mladih.pdf>.

³⁰⁷ Dr Verica Jovanović, Globalno istraživanje upotrebe duvana kod mladih 13-15 godina u Srbiji 2017. godine, Institut za javno zdravlje Srbije, Beograd, 2018. Dostupno na adresi: <www.batut.org.rs/download/izdvajamo/Gyts%202017.pdf>

³⁰⁸ Ibid.

³⁰⁹ Ibid.

³¹⁰ Ibid.

³¹¹ Institut za javno zdravlje Srbije, Osnovni rezultati istraživanja „Ponašanje u vezi sa zdravljem kod dece školskog uzrasta” u Republici Srbiji 2017. godine, Institut za javno zdravlje Srbije, Beograd, 2018. Dostupno na adresi: <<http://www.batut.org.rs/download/publikacije/2018osnovniRezultatIstrazivanjaHBSC.pdf>>.

opija jednom ili više puta mesečno.³¹² Upotreba alkohola sa energetskim pićima je prilično uobičajena — svaka četvrta osoba uzrasta 16-17 godina popila je najmanje jedno alkoholno piće pomešano sa nekim energetskim napitkom tokom prethodnih 12 meseci, bez rodni razlika.³¹³

Ostali oblici zavisničkog ponašanja

Kada je reč o **kanabisu**, njega je 10,6 odsto srednjoškolaca prvog razreda koristilo bar jednom.³¹⁴ Sličan procenat je i u starosnim grupama 16-17 i 14-29 godina.³¹⁵ Približno između jedan i dva odsto mladih uzrasta 16-17 godina navodi da je konzumiralo druge vrste droge (ekstazi, heroin, kokain itd.) tokom prethodnih 12 meseci³¹⁶, dok istraživanje iz 2016. godine u starosnoj grupi 15-30 godina ukazuje na 4 do 5 odsto.³¹⁷ Više od polovine mladih u istoj starosnoj grupi smatra da se psihoaktivne supstance mogu jednostavno nabaviti na žurkama, u klubovima ili u njihovoj blizini.

Upotreba **lekova za smirenje bez lekarskog recepta** takođe je uobičajena. U anketi mladih uzrasta 16-17 godina iz 2013. godine, 9,6 odsto navelo je da koristi lekove bez lekarskog recepta³¹⁸, dok je u drugoj anketi iz 2016. godine u starosnoj grupi 15-30 godina 5,2 odsto navelo da koristi lekove za smirenje, a 1,4 odsto da ih koristi često ili svakodnevno.³¹⁹

Dvanaest odsto mladih uzrasta 16-17 godina navodi da se barem jednom kladilo u velikom iznosu. Dečaci češće navode da se klade od devojčica. Jedan od

10 dečaka se našao u situaciji da mora da krije iznos na koji se **kladio** od drugih. Oni koji se klade češće navode druge oblasti rizičnog i problematičnog ponašanja, poput nasilnog ponašanja, sukoba sa društvenim okruženjem itd. i verovatnije pripadaju grupi adolescenata sa ranjivostima u oblasti mentalnog zdravlja.³²⁰ Iako je zabranjeno otvaranje kladionica u blizini škola na udaljenosti manjoj od propisane (200 m), u praksi se pominju slučajevi da se one nalaze i bliže.

U cilju boljeg i delotvornijeg međusektorskog pristupa prevenciji narkomanije kod dece i mladih, u junu 2018. godine formirana je **Komisija za borbu protiv narkomanije u školama** (koju čine predstavnici Ministarstva zdravlja, Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja, Ministarstva za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja, Ministarstva omladine i sporta, Ministarstva unutrašnjih poslova i Ministarstva pravde). Komisija je donela operativni plan u skladu sa kojim je formirala timove i tokom avgusta 2018. godine sprovedla obuku njenih članova za edukaciju učenika, njihovih roditelja i nastavnika u svim školama u Srbiji.

Zaključak: Potrebna je stroža primena zakona o zabrani prodaje alkohola i cigareta maloletnim licima i kontrola apoteka zbog prodaje lekova bez recepta mladima. Takođe, neophodno je primenjivati strožu kontrolu kladionica i mesta na koje mladi izlaze kako bi droga bila manje dostupna.

Deca u sukobu sa zakonom

Prema zvaničnim statističkim podacima, u Srbiji je 2017. godine protiv maloletnih lica podignuto 3.465 krivičnih prijavi, a izrečeno je oko 1.633 presuda. Većina prijavi i presuda odnosila se na dečake.³²¹

³¹² MOS, Mentalno zdravlje mladih, Beograd, 2013.

³¹³ Ibid.

³¹⁴ Institut za javno zdravlje Srbije, Osnovni rezultati istraživanja „Ponašanje u vezi sa zdravljem kod dece školskog uzrasta“ u Republici Srbiji 2017. godine, Institut za javno zdravlje Srbije, Beograd, 2018.

³¹⁵ MOS, Mentalno zdravlje mladih, Beograd, 2013. i Friedrich Ebert Stiftung, Mladi u Srbiji 2018/2019, Friedrich Ebert Stiftung, Berlin, 2019.

³¹⁶ MOS, Mentalno zdravlje mladih, Beograd, 2013.

³¹⁷ MOS, Istraživanje o položaju i potrebama mladih u Srbiji, NinaMedia Research, Beograd, 2016.

³¹⁸ MOS, Mentalno zdravlje mladih, Beograd, 2013. Dostupno na adresi: < www.mos.gov.rs/public/documents/upload/test/Mentalno%20zdravlje%20mladih.pdf > .

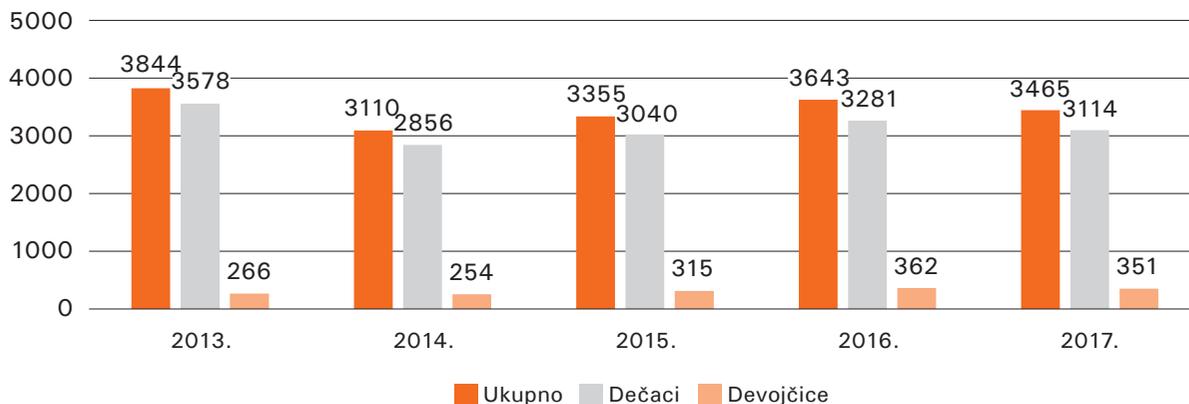
³¹⁹ MOS, Istraživanje o položaju i potrebama mladih u Srbiji, NinaMedia Research, Beograd, 2016.

³²⁰ MOS, Mentalno zdravlje mladih, Beograd, 2013. Dostupno na adresi: < www.mos.gov.rs/public/documents/upload/test/Mentalno%20zdravlje%20mladih.pdf > .

³²¹ Republički zavod za statistiku Srbije.

Slika 22. Broj maloletnih krivičnih prijava po polu, 2013-2017.

(Izvor: RZS, 2018.)

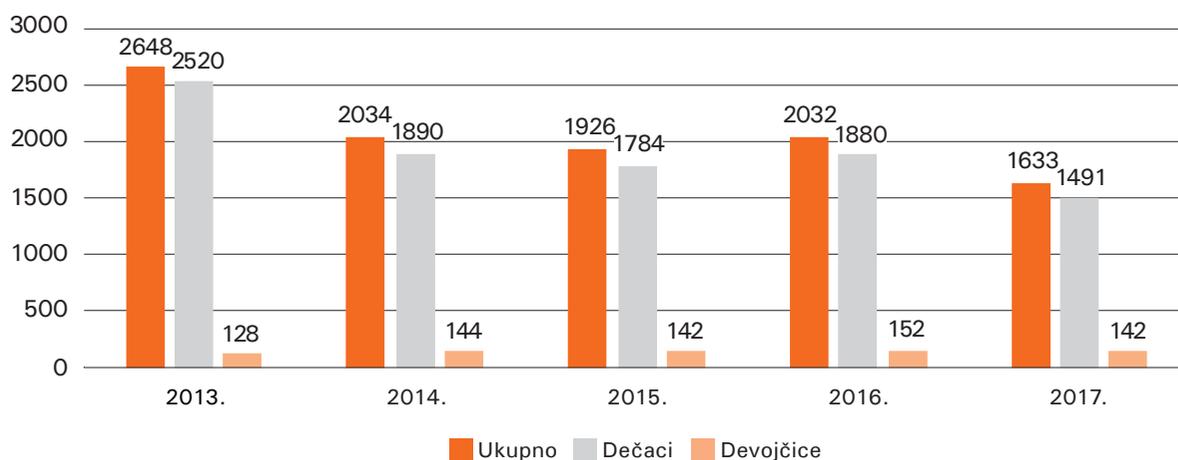

Trendovi u odnosu na broj prijava i osuda od 2013. godine nisu linearni, ali su uopšteno gledano u padu (smanjenje od 9,9 odsto u izveštajima od 2013. godine). Što se tiče krivičnih prijava prema maloletnicima, došlo je do malog, ali kontinuiranog

rasta broja devojčica (sa 6,8 odsto 2013. godine na 10,1 odsto 2017. godine). U slučajevima u kojima su maloletni učinioi krivičnog dela, 30 odsto svih žrtava su deca mlađa od 18 godina.

Slika 23. Broj osuđenih maloletnika koji učestvuju u izvršenju krivičnih dela po polu, 2013-2017.

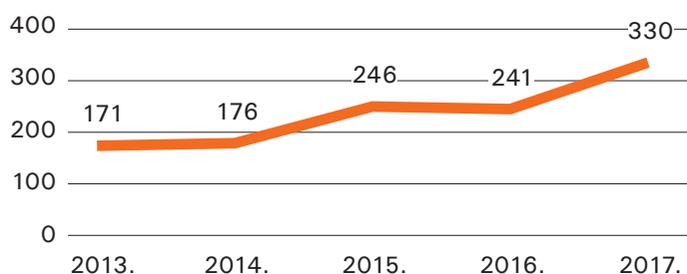
(Izvor: RZS, 2018.)

Primena diverzionih mera je u porastu (sa 4 odsto 2013. na 9,5 odsto 2017. godine), iako postoji prostor za dodatni rast. Ove mere bi takođe mogle da se primenjuju u ranijoj fazi, pre pokretanja krivičnog ili sudskog postupka.

Slika 24. Broj diverzionih mera primenjenih na maloletne učinioce krivičnih dela, 2013-2017.

(Izvor: Republički zavod za socijalnu zaštitu, 2018.)

Prema podacima iz sistema socijalne zaštite, udeo maloletnika u sukobu sa zakonom koji učestvuju u izvršenju krivičnih dela (uzrasta 14-15 godina) raste proteklih godina: 2013. godine 44 odsto svih maloletnika činila su deca mlađa od 16 godina, a 2017. godine 48 odsto. Takođe je došlo do porasta broja dece sa problemima u ponašanju (mlađe od 14 godina) koju su registrovali centri za socijalni rad: taj broj se više nego udvostručio od 2012. do 2107. godine, kada je iznosio 1.195 slučajeva.³²²

S druge strane, prema podacima Ministarstva unutrašnjih poslova u Republici Srbiji, u poslednjih pet godina se smanjio broj krivičnih dela i maloletnih učinilaca. Učešće maloletničkog kriminala u ukupnom kriminalu iznosilo je od 6,2% do 6,6%. Prosečno se godišnje evidentira oko 6.500 krivičnih dela u čijem izvršenju učestvuje nešto više od 3.500 maloletnih lica. U teritorijalnom pogledu, nešto manje od trećine dela maloletnici izvrše na području Policijske uprave za grad Beograd, oko 35% na području AP Vojvodine

i isto toliko na prostoru koji je u nadležnosti 19 policijskih uprava (najviše na jugoistoku zemlje). Kao izvršioци krivičnih dela najzastupljeniji su stariji maloletnici — 57%, pa mlađi maloletnici — 33% i krivičnoneodgovorna lica (deca) — 11%. Učešće maloletnih lica ženskog pola kreće se od 6% do 9%.

Deca u Srbiji koja dolaze u sukob sa zakonom i dalje se nalaze u zastrašujućim okolnostima i podvrgavaju se postupcima koji su obično predugi i u kojima se ne uzima u obzir pre svega *najbolji interes deteta*. Osim toga, često se zanemaruje potreba da maloletnici koji učestvuju u izvršenju krivičnih dela unesu pozitivne promene u svoj život putem podržavajućih intervencija. Povećana primena diverzionih mera posebno je značajna za socijalno isključenu i ranjivu decu, kod koje je veća verovatnoća da će ući u sukob sa zakonom nego kod ostale dece.

Ustanove socijalne zaštite ističu da izostajanje adekvatne obuke i sredstava onemogućava pravilnu primenu diverzionih šema. Republički zavod za socijalnu zaštitu je u svom izveštaju za 2016. godinu istakao da veća upotreba diverzionih mera stvara dodatni posao centrima za socijalni rad (organu starateljstva), što podrazumeva i potrebu da postoje resursi u zajednici za primenu vaspitnih naloga i da se razvijaju kapaciteti za slanje, praćenje i izveštavanje o realizaciji naloga te za saradnju sa pružaocima usluga, kao i sa decom i roditeljima. Nadalje, zabeleženo je da programi rada u zajednici (ta vrsta diverzione mere se najčešće primenjuje) često nemaju adekvatnu individualnu podršku obučениh stručnjaka. Tužiocі i sudije iz cele Srbije takođe ističu potrebu da se unapredi kvalitet i uvremenjenost izveštaja o starateljstvu koje donose lokalni centri za socijalni rad.

Zaključak: Od ključnog je značaja da se razviju i pilotiraju intervencije u zajednici za decu mlađu od 14 godina kako bi se izbegao dodatni porast broja maloletnih učinilaca krivičnih dela. Izuzetno je značajno da se nastavi sa primenom diverzionih mera u svim fazama postupka i sa smanjivanjem trajanja maloletničkih pravosudnih

³²² Republički zavod za socijalnu zaštitu, „Izveštaj o radu centara za socijalni rad u 2017.“, 2018.

postupaka, kao i da se podeli odgovornost i popune praznine u finansijskom smislu između pravosudnog sistema i sistema socijalne zaštite.

Stanovanje

Tokom 2017. godine Srbija je imala najvišu stopu prenaseljenosti i drugu po visini stopu preopterećenosti troškovima domaćinstva (sa ukupnim troškovima stanovanja koji čine preko 40 odsto raspoloživih prihoda) kod mladih uzrasta 15-29 godina u Evropi.

Većina mladih (15-30 godina) nije se osamostalila od roditelja (59,1 odsto). Većina onih koji se oslanjaju na roditelje navode finansijske razloge za to (61,3 odsto).³²³ Tokom 2017. godine mladi uzrasta 15-30 godina su u proseku navodili da počinju da žive u odvojenom smeštaju kada napune 22 godine, dok su 2018. godine navodili da počinju da žive u odvojenom smeštaju sa 24 godine i da ostvaruju finansijsku samostalnost sa 23 godine.³²⁴

Još jedno istraživanje pokazuje da samo 24 odsto mladih odraslih osoba (18-29 godina) živi samostalno. Brak je uobičajeni razlog za samostalan život. Od onih koji još uvek žive sa roditeljima, 31 odsto bi živelo samostalno kada bi imalo finansijska sredstva, iako 45 odsto njih navodi da potpuno nezavisno donose svoje odluke. Iako kohabitacija sa roditeljima ublažava efekte „zamrznute tranzicije“ na mlade, porodica zapravo snosi odgovornost koju inače ima državni socijalni program. Moguće je da su na taj način smanjena očekivanja mladih od države, a smanjuje se i njihova aktivnost na postizanju socijalnih promena, pored toga što nosi određene demografske rizike.³²⁵

Iako su subvencije za stanovanje mladih predviđene Nacionalnom strategijom za mlade, one još uvek nisu ostvarene. Krediti banaka ostaju daleka mogućnost za mnoge mlade koji se bore za opstanak sa niskim zaradama u ranoj fazi karijere.

Zaključak: Stanovanje je jedan od nekoliko ključnih uslova za samostalan život mladih. Podršku treba pružiti i kroz nove modele i prostore za zajednički život da bi se mladima obezbedio širi spektar mogućnosti.

Napuštanje alternativnog smeštaja

Adolescenti (15-17 godina) činili su 2017. godine 15 odsto dece odvojene od porodice. Ukupan broj mladih (18-25 godina) u alternativnoj nezi porastao je sa 1.496 (2013. godine) na 1.574 (2016. godine).³²⁶ Slično kao kod dece uzrasta 0-18 godina, smanjuje se broj mladih na rezidencijalnom smeštaju, mada znatno sporije (sa 699 na 641, tj. za 8,3 odsto). Istovremeno, broj mladih u hraniteljskom smeštaju se povećao (sa 797 na 933, tj. za 17 odsto), što je doprinelo da se smanji udeo mladih na rezidencijalnom smeštaju sa 47 odsto (2013) na 41 odsto (2016) u odnosu na ukupan broj mladih u formalnoj zaštiti.

Samo četvoro mladih iz rezidencijalnih ustanova specijalizovanih za invaliditet napustilo je smeštaj 2017. godine i počelo da živi samostalno, u poređenju sa 27 iz „običnih“ domova za decu i (prema procenama) 200-250 mladih iz hraniteljskih porodica.³²⁷ Primećen je pozitivan trend u spajanju dece sa porodicom kod dece na hraniteljskom smeštaju — broj dece koja se iz hraniteljskih porodica vraćaju u svoje matične porodice povećao se za 46 odsto od 2013. do 2016. godine.³²⁸ Moguće je da hraniteljski aranžman ima bolji okvir za rad sa matičnim

³²³ MOS, Istraživanje o položaju i potrebama mladih u Srbiji, NinaMedia Research, Beograd 2016. Dostupno na adresi: <[www.mos.gov.rs/public/ck/uploads/files/Istraživanje%20polozaja%20i%20potreba%20mladih%20teren%20decembar%202016_ENG%20\(2\).pdf](http://www.mos.gov.rs/public/ck/uploads/files/Istraživanje%20polozaja%20i%20potreba%20mladih%20teren%20decembar%202016_ENG%20(2).pdf)>.

³²⁴ Podaci Ministarstva omladine i sporta na osnovu Istraživanja o položaju i potrebama mladih u Srbiji, NinaMedia Research, Beograd, 2016.

³²⁵ Friedrich Ebert Stiftung, Mladi u Srbiji 2018/2019, Friedrich Ebert Stiftung, Berlin, 2019.

³²⁶ Transmonee, „Monitoring the situation of children and women in Europe and Central Asia“, <<http://transmonee.org/database/>>, stranica posećena 2. septembra 2019.

³²⁷ Procena zasnovana na podacima iz centara za porodični smeštaj i usvojenje: tokom 2017. godine ukupno 124 mladih je prešlo u samostalan život (treba uzeti u obzir da ovi centri pokrivaju 50% sve dece u hraniteljstvu).

³²⁸ Transmonee, „Monitoring the situation of children and women in Europe and Central Asia“, <<http://transmonee.org/database/>>, stranica posećena 2. septembra 2019.

porodicama, ali je moguće da se to dešava i zato što se najranjivija deca sa najsloženijim problemima obično upućuju u rezidencijalni smeštaj.

Velika većina dece bez pratnje i dece razdvojene od roditelja u Srbiji nalazi se ili na rezidencijalnom smeštaju ili u centru za azil odnosno prihvatnom centru, a skoro 100 odsto njih je starije od 15 godina. Nema podataka o kontinuumu njihove zaštite i podršci nakon napuštanja ovih vidova smeštaja.

Potrebni su kvalitetniji podaci da bi se razumeli trendovi napuštanja alternativnog smeštaja. Kvalitet i uvremenjenost programa za napuštanje smeštaja takođe zahtevaju dodatnu analizu, posebno da bi se razumele poteškoće i nesigurnost sa kojima se deca suočavaju, kao i strategije prevladavanja koje se koriste tokom tog perioda.

Zaključak: Važan preduslov predstavlja ozbiljna i blagovremena podrška aranžmanima za život dece u alternativnom smeštaju i u vreme napuštanja smeštaja. Slične šeme se mogu razmotriti za stanovanje uz podršku kada je reč o deci u pokretu.

U Zaključnim zapažanjima o kombinovanom drugom i trećem periodičnom izveštaju Republike Srbije o sprovođenju Konvencije o pravima deteta³²⁹,

Komiteta za prava deteta je preporučio da Srbija:

- učini usluge mentalnog zdravlja u zajednici lako dostupnim i da se preduzmu koraci potrebni za jačanje preventivnog rada, posebno u kućnom okruženju i u centrima za brigu. Takođe preporučuje da se poveća broj dečijih psihijatarata i psihologa;
- razvije sveobuhvatnu edukaciju prilagođenu uzrastu o seksualnom i reproduktivnom zdravlju,

uključujući informacije o planiranju porodice i kontraceptivnim sredstvima, o opasnostima rane trudnoće i o prevenciji i lečenju seksualno prenosivih bolesti;

- obezbedi nesmetani pristup seksualnim i reproduktivnim zdravstvenim uslugama, uključujući poverljivo savetovanje, i moderna kontraceptivna sredstva za adolescentkinje i adolescente;
- reši problem učestalog uzimanja droge od strane dece i adolescenata kroz, između ostalog, tačno i objektivno informisanje dece i adolescenata, učenje o životnim veštinama i učenje o sprečavanju zloupotrebe supstanci (uključujući duvan i alkohol) te da razvije pristupačno lečenje zavisnosti od droge prilagođeno mladima i usluge koje će dovesti do smanjenja štete;
- hitno uspostavi specijalizovane objekte i postupke suda za maloletnike sa odgovarajućim ljudskim, tehničkim i finansijskim resursima, kao i da obezbedi da specijalizovane sudije stalno dobijaju odgovarajuću obuku;
- obezbedi pružanje kvalifikovane i besplatne pravne pomoći deci u sukobu sa zakonom u ranoj fazi postupka i tokom pravnog postupka;
- obezbedi da se alternativne mere za pritvor, kao što su diverzione mere, uslovna kazna, posredovanje, savetovanje ili usluge u zajednici, u potpunosti sprovede gde god je to moguće, kao i da obezbedi da se pritvor koristi kao poslednje sredstvo i u najkraćem mogućem vremenskom periodu te da se redovno ponovo razmatra u cilju ukidanja;
- preduzme mere da uskladi Zakonik o krivičnom postupku i Zakon o maloletnim učinocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica i da isključi mogućnost ispitivanja posebno osetljivih svedoka;
- ubrza uspostavljanje postupaka prilagođenih deci i obezbedi da se razgovori obavljaju na odgovarajući

³²⁹ Komitet za prava deteta, Zaključna zapažanja o kombinovanom drugom i trećem periodičnom izveštaju Republike Srbije (CRC/C/SRB/CO/2-3), 7. mart 2017. godine.

način, u odsustvu optuženog i da ih obavlja adekvatno obučeno sudsko osoblje kako bi se sprečili ponovna viktimizacija i traumiranje dece.

Veza sa indikatorima COR:

- 1.3.1 Udeo stanovnika obuhvaćenih sistemima socijalne zaštite, po polu, uz razlikovanje dece, nezaposlenih lica, starijih lica, osoba sa invaliditetom, trudnica, novorođenčadi, žrtava povreda na radu, kao i siromašnih i ugroženih
- 3.3.1 Broj novih HIV infekcija na 1.000 neinficiranih stanovnika, po polu i po glavnim populacionim grupama
- 3.4.2 Stopa smrtnosti usled samoubistva
- 3.5.1 Obuhvat intervencijama tretmana (farmakološkog, psihosocijalnog ili tretmana rehabilitacijom i uslugama nakon zbrinjavanja) za poremećaje zloupotrebe supstanci
- 3.5.2 Štetna upotreba alkohola, definisana u skladu sa nacionalnim kontekstom kao konzumacija alkohola po glavi stanovnika (uzrasta 15 godina i više) tokom kalendarske godine u litrima čistog alkohola
- 3.7.1 Udeo žena u reproduktivnom periodu (15-49 godina) koje svoje potrebe za planiranjem porodice zadovoljavaju savremenim metodama
- 3.7.2 Stopa rađanja kod adolescentkinja (starosti 10-14 godina; starosti 15-19 godina) na 1.000 žena iz te starosne grupe
- 3.a.1 Starosno standardizovana prevalencija sadašnje upotrebe duvana kod osoba uzrasta 15 godina i više
- 3.c.1 Gustina i distribucija zdravstvenih radnika
- 5.1.1 Da li postoji ili ne postoji pravni okvir koji promovise, sprovodi i prati ravnopravnost i zabranu diskriminacije po osnovu pola
- 5.6.2 Broj država koje imaju zakone i propise koji garantuju pun i jednak pristup ženama i muškarcima uzrasta 15 godina i više brizi za seksualno i reproduktivno zdravlje, informacijama i edukaciji
- 16.1 Udeo stanovništva koji je tokom prethodnih 12 meseci bio izložen fizičkom, psihološkom ili seksualnom nasilju
- 16.1 Udeo stanovništva koje se oseća bezbedno da se samostalno kreće u blizini mesta gde živi

Neki od ključnih razvojnih partnera:

UNFPA je agencija Ujedinjenih nacija koja se bavi seksualnim i reproduktivnim zdravljem i podržava jačanje rodne ravnopravnosti i borbu protiv rodno zasnovanog nasilja, jačanje dostupnosti i kvaliteta planiranja porodice i usluga reproduktivnog zdravlja za sve te analizu podataka i projekcija o stanovništvu i starenju. **UNODC** podržava programe smanjenja potražnje za drogom. **UNOPS**, kroz program IPA 2018, podržava socijalno stanovanje i aktivnu inkluziju. **SZO** učestvuje u jačanju zdravstvenih sistema za prevenciju i kontrolu neprenosivih bolesti i za punu primenu međunarodnih propisa u oblasti zdravlja, kao i u jačanju nacionalnog odgovora na vanredne situacije. **UNICEF** pruža tehničku podršku sistemu socijalne zaštite i reformi pravosuđa u korist dece. **OEBS** pomaže u reformi sistema pravosuđa i zatvorskih ustanova. Novi ciklus **Globalnog fonda za borbu protiv side, tuberkuloze i malarije (GFATM)** očekuje se u Srbiji u periodu 2019-2021.

23. OBRAZOVANJE, VEŠTINE I ZAPOŠLJAVANJE

Među evropskim zemljama koje mere indikator opšteg zadovoljstva životom, starosna grupa 16-24 godine u Srbiji trenutno se nalazi na najnižem nivou u Evropi, iza Bugarske.³³⁰

Srednje obrazovanje

Tokom školske 2018/19. godine učenici su bili upisani u 506 redovnih srednjih škola (454 državne i 52 privatne škole). Redovne srednje škole pohađalo je 252.108 učenika, odnosno 124.574 devojčica (49,4 odsto) i 127.534 dečaka (50,6 odsto). Većina učenika pohađala je javne škole (98 odsto), a oko 2 odsto učenika pohađalo je privatne škole. Oko 66 odsto učenika koji su izabrali privatnu školu bili su iz regiona Beograda, oko 27 odsto iz regiona Vojvodine, a tek 7 odsto iz južnih regiona Srbije. Tokom 2017. godine **stopa prelaska** iz osnovne u srednju školu iznosila je 99,3 odsto (bez razlike u odnosu na pol).³³¹

Tokom 2016/17. godine **stopa pohađanja** srednjeg obrazovanja iznosila je 89,8 odsto. Ovaj podatak odnosi se na učenike koji redovno pohađaju srednju školu. Učešće u srednjem obrazovanju daleko je niže kod dece iz **ranjivih grupa**, odnosno kod najsiromašnijih porodica (68,2 odsto) i Roma (22 odsto, samo 15 odsto devojčica).³³² Samo između 8 i 16 odsto dece izbeglica i migranata srednjoškolskog uzrasta bilo je uključeno u obrazovanje tokom školske 2017/18. i 2018/19. godine.³³³ Tokom 2018. godine škole odnosno nastavu za učenike sa invaliditetom pohađalo je 1.993 učenika, 768 ženskog (38,5 odsto) i 1.225

muškog pola (61,5 odsto).³³⁴ Prepreke za ranjive grupe koje se tiču upisa u srednje škole i završavanja školovanja slične su onima sa kojima se te grupe suočavaju u osnovnoj školi, a neki izazovi vezani za društvene norme se povećavaju, posebno za devojčice iz romske populacije (dečki brakovi, adolescentske trudnoće, shvatanje rodni uloga itd.).

Oko 25 odsto učenika pohađalo je **gimnazije i umetničke škole** (gimnazije su usmerene na društvene i prirodne nauke, dok su umetničke škole usmerene na muziku, vizuelne umetnosti i balet; i u jednim i u drugim školovanjem traje četiri godine). Stručne škole, u kojima programi traju 2 do 4 godine, a koje su usmerene na veštine za rad i/ili dodatno obrazovanje³³⁵, pohađalo je 75 odsto učenika (od čega je preko 80 odsto pohađalo četvorogodišnje programe).³³⁶

Tokom školske 2017/18. godine 56,3 odsto³³⁷ devojčica bilo je upisano u **četvorogodišnje srednje stručne programe** (65 odsto od ukupnog broja učenika), a stopa završavanja školovanja iznosila je 90,2 odsto. Podaci takođe ukazuju na to da je bilo 8,2 odsto devojčica upisanih u **trogodišnje srednje stručne programe** (13,8 odsto od ukupnog broja učenika), a stopa završavanja školovanja bila je 81,2 odsto.

Zbog odlaganja reformi srednjeg obrazovanja i reformi srednjih stručnih škola nasleđena **školska mreža** takođe se nije promenila, a mreža srednjih stručnih škola u mnogim mestima ne odražava potrebe tržišta. Stoga mladi iz ovih područja moraju da izaberu ili da se upišu u školu u svojoj blizini koja ne vodi do zaposlenja ili da se odsele od kuće, u zavisnosti od sredstava, tamo gde mogu naći privlačnije škole. Ovaj izbor je posebno težak za mlade iz siromašnih porodica.

³³⁰ EUROSTAT, „Quality of Life Data: Background Information“, <<https://ec.europa.eu/eurostat/web/gdp-and-beyond/quality-of-life/data>>, stranica posećena 11. avgusta 2019.

³³¹ UNICEF, „Studija izvodljivosti uvođenja obaveznog srednjeg obrazovanja u Republici Srbiji“, Beograd, 2019.

³³² UNICEF i Republički zavod za statistiku Srbije, Srbija Istraživanje višestrukih pokazatelja stanja i Srbija – romska naselja istraživanje višestrukih pokazatelja 2014, UNICEF, Beograd, 2015.

³³³ Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja, UNICEF, Thematic Report: School Support Systems, 2018.

³³⁴ Republički zavod za statistiku Srbije.

³³⁵ MPNTR, „Obrazovanje u Srbiji: Kratak opis strukture sistema predškolskog (pripremnog programa), osnovnog i srednjeg obrazovanja u Srbiji“. Dostupno na adresi: <www.mpn.gov.rs/wp-content/uploads/2017/06/Lieflet-Sistem-obrazovanja-u-Rep.-Srbiji-1.pdf>.

³³⁶ Centar za obrazovnu politiku, podaci RZS pripremljeni za dokument „Studija izvodljivosti uvođenja obaveznog srednjeg obrazovanja u Republici Srbiji“, Beograd, 2019.

³³⁷ Centar za obrazovnu politiku, 2019, proračun zasnovan na podacima Republičkog zavoda za statistiku Srbije.

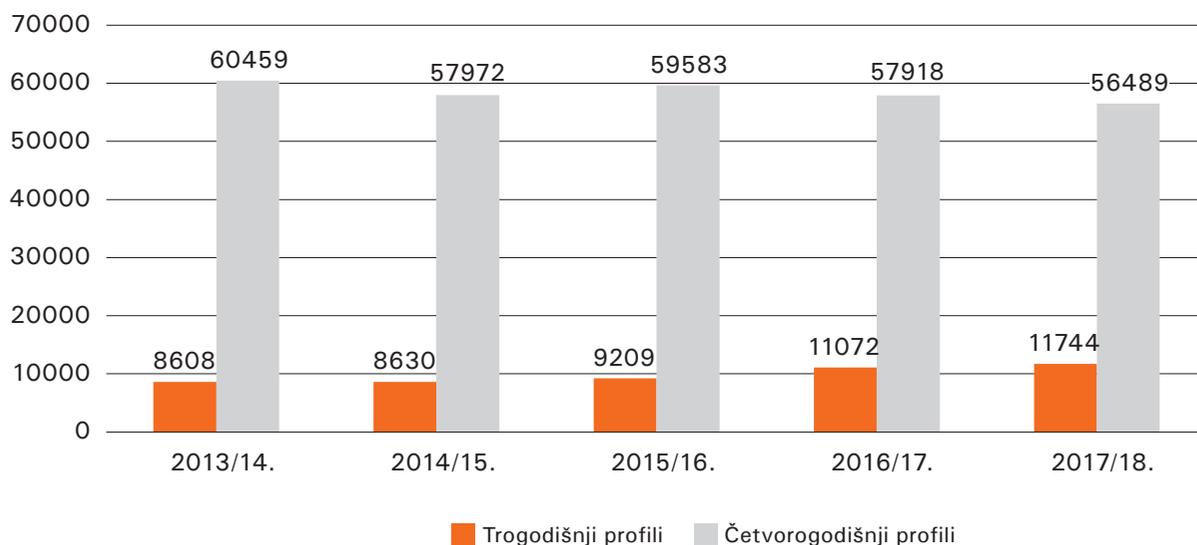
Upis u srednje škole i više obrazovne nivoe zasniva se skoro isključivo na prethodnom akademskom uspehu i uspehu na školskom završnom/prijemnom ispitu, što je, istovremeno, glavni kriterijum za dodelu finansijske podrške učenicima i studentima (kredit i stipendije).³³⁸ Od ukupnog broja stipendija i kredita, MPNTR i dalje izdvaja do 10 odsto za učenike iz ranjivih društvenih grupa.³³⁹ Učenici iz siromašnih porodica koji imaju potencijal da završe tercijarno obrazovanje i dalje imaju tri puta manje šanse da pohađaju opšte srednje škole od njihovih vršnjaka sa jednakim uspehom, ali iz bogatijih porodica.³⁴⁰ Čini se da to ukazuje na nejednak pristup različitim pravcima

srednjeg obrazovanja. Veoma je verovatno da se ključni razlozi odnose na činjenicu da učenici iz siromašnih porodica često moraju da uđu na tržište rada što je pre moguće kako bi mogli da izdržavaju svoje porodice. To znači da ih prilike često primoravaju da biraju kraće obrazovne programe, uprkos tome što imaju potencijal za visoko obrazovanje.

I dalje postoje značajne **regionalne razlike** u odnosu na stopu upisa dece srednjoškolskog uzrasta u srednje škole.

Slika 25. Upis u srednje stručne škole po dužini programa/profila, 2013/14-2017/18.

(Izvor: Centar za obrazovnu politiku, 2019.)

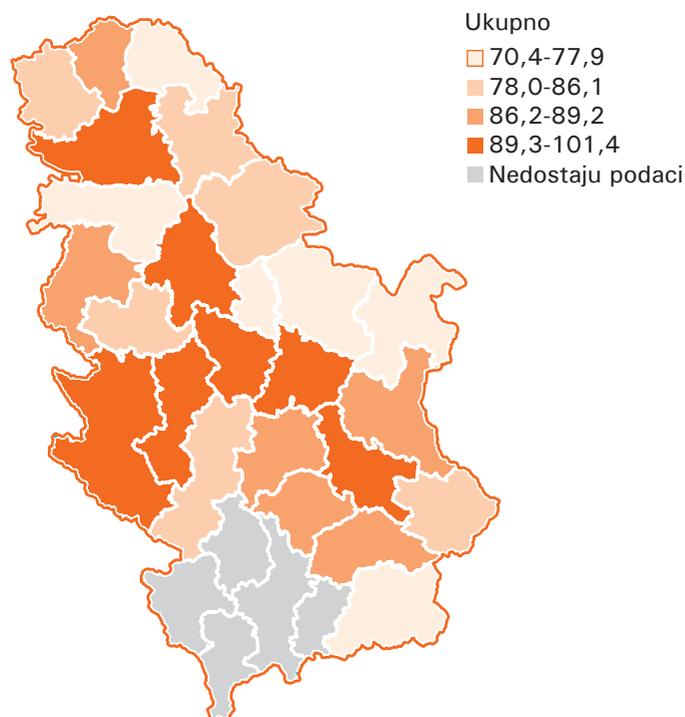
³³⁸ Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva, Program reformi politike zapošljavanja i socijalne politike, usvojen 2016. godine. <<http://socijalnoukljucivanje.gov.rs/rs/usvojen-program-reformi-politike-zaposljavanja-i-socijalne-politike-esrp/>>, stranica posećena 31. maja 2019.

³³⁹ Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva, Treći nacionalni izveštaj o socijalnom uključivanju i smanjenju siromaštva u Republici Srbiji, 2014-2017, Vlada Republike Srbije, Beograd, decembar 2018.

³⁴⁰ Baucal, Aleksandar, „Ključne kompetencije mladih u Srbiji u PISA ogledalu“, Institut za psihologiju, Filozofski fakultet u Beogradu i SIPRU, 2012. Dostupno na adresi: <www.researchgate.net/publication/233823373_Kljucne_kompetencije_mladih_u_Srbiji_u_PISA_2009_ogledalu>.

Slika 26. Pokrivenost dece srednjim obrazovanjem 2018. godine

(Izvor: RZS, 2019.)

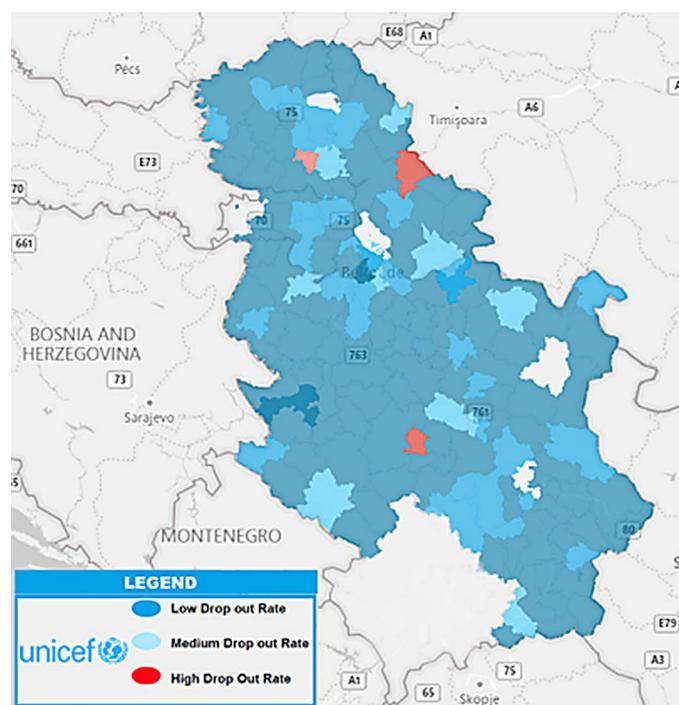
Regionalne razlike primećuju se i kada je reč o stopi završavanja srednjeg obrazovanja. Dok je prosečna stopa završavanja srednje škole u Srbiji 85,5%, u Topličkom okrugu ona iznosi samo 67,3 odsto, a u Beogradu skoro 95 odsto.³⁴¹ Moguće je da na neke od ovih razlika utiču migracije i obrazovanje. Regionalne razlike se moraju uzeti u obzir kada se bude planirali dodatna podrška, finansiranje, budući mehanizmi praćenja i evaluacije, mreže škola itd.

Škole sa višim stopama osipanja u Srbiji uobičajeno su one iz manje razvijenih opština sa višom stopom siromaštva. Analiza je pokazala da čak i u istoj školi neka odeljenja određenih obrazovnih profila imaju veći broj učenika sa visokim rizikom od osipanja iz školovanja. Model prevencije osipanja iz školovanja pokazuje da određene obrazovne profile u stručnim

školama često upisuju učenici nižeg društveno-ekonomskog statusa, a to je povezano sa dubljim društvenim faktorima (nedostatak svesti, informacija itd.) koji uvode učenike u ciklus siromaštva. Ključni faktori rizika za napuštanje školovanja su siromaštvo, izostajanje sa nastave, loše ocene, neprihvatanje od strane vršnjaka i problemi u ponašanju, uz druge faktore rizika poput zanemarivanja i zlostavljanja, traumatskih iskustava, ranih brakova i trudnoća itd.³⁴² Deca koja napuste školu mogu opet da je upišu ili mogu da pohađaju škole za obrazovanje odraslih. U nekim slučajevima to su verifikovane srednje škole, a u nekim škole specijalizovane za obrazovanje odraslih.³⁴³

Slika 27. Stopa osipanja iz srednjeg nivoa obrazovanja u opštinama u Srbiji 2017. godine

(Izvor: RZS, Pregled stanja i razvoja opština, 2018.)

³⁴¹ Republički zavod za statistiku Srbije, Baza podataka DevInfo7, Srbija, <<http://devinfo.stat.gov.rs>>, stranica posećena 3. septembra 2019.

³⁴² Jovanović, V., Čekić Marković, J. (urednici i autori), Veselinović, Ž, Vušurović, A. & Jokić, T., Kako do škole društvene brige — studija o efektima mera prevencije i intervencije za sprečavanje osipanja učenika iz obrazovnog sistema Republike Srbije, Centar za obrazovnu politiku, Beograd, 2016.

³⁴³ MPNTR, „Obrazovanje odraslih”, <www.mpn.gov.rs/obrazovanje-odraslih/>, stranica posećena 31. maja 2019.

U toku je (2019. godine) izrada studije izvodljivosti uvođenja obaveznog srednjeg obrazovanja.

Podaci ukazuju da postoje nejednakosti u odnosu na obrazovne prilike za mlade različitog društveno-ekonomskog porekla. Mlada osoba čiji je otac završio fakultet ima deset puta više šansi da završi visoko obrazovanje od osobe čiji otac ima svedočanstvo osnovne škole. Uz to, 37 odsto mladih najnižeg društveno-ekonomskog statusa teži da završi samo srednju školu, dok slične težnje ima tek 8 odsto mladih najvišeg društveno-ekonomskog statusa.³⁴⁴

Zaključak: Zadržavanje srednjoškolaca u školi, posebno onih koji žive u nepovoljnim uslovima, mora ostati ključan prioritet. Odgovori na osnovne uzroke osipanja, kao što su siromaštvo, nepovoljan društveni položaj, društvene norme (npr. dečji brakovi), ograničene mogućnosti za popravnu nastavu itd., moraju ići ruku pod ruku sa jačanjem pružanja kvalitetnog inkluzivnog srednjeg obrazovanja.

Kompetencije

Među mladima uzrasta 15 do 29 godina manje od 1 odsto je nepismeno (0,6 odsto u starosnoj grupi od 15 do 18 godina, odnosno 0,73 odsto u starosnoj grupi 19 do 24 godine). Ovaj procenat je viši među ženama koje imaju samo osnovnu školu (13 odsto) i među ženama iz romskih naselja u obe starosne grupe (11 odnosno 25 odsto).³⁴⁵

Srbija nije učestvovala u *PISA* anketi³⁴⁶ za 2015. godinu, tako da ne postoje noviji podaci u vezi

s tim. Prema rezultatima iz 2012. godine³⁴⁷ petnaestogodišnjaci u Srbiji imaju znatno niži nivo jezičke, matematičke i naučne pismenosti od njihovih vršnjaka iz zemalja OECD odnosno EU (razlika odgovora školovanju u trajanju od jedne i po godine). Takođe, rezultati *PISA* testova ukazuju na to da školovanje manje utiče na razvoj ovih kompetencija u Srbiji nego u zemljama OECD.³⁴⁸ Skoro 40 odsto učenika u Srbiji spada u kategoriju „funkcionalne nepismenosti”³⁴⁹, što je dva puta više od EU proseka.³⁵⁰ Ovaj broj bio bi i veći da su uzeti u obzir oni koji su napustili školu pre nego što su dostigli nivo ISCED3.³⁵¹ Rezultati takođe ukazuju na postojanje neravnopravnosti u našem obrazovnom sistemu, jer je udeo funkcionalno nepismenih učenika znatno viši u najsiromašnijoj grupi učenika (od 60 do 75 odsto³⁵²). Na osnovu nalaza brojnih postojećih studija može se pretpostaviti da se „funkcionalno nepismena” omladina suočava sa znatnim poteškoćama u odnosu na buduće obrazovanje i zapošljivost.

Nastavni plan i program

Planovi i programi u srednjim školama su, uopšteno gledano, nedovoljno fleksibilni i uglavnom se sastoje od činjeničnog i rasparčanog znanja. Ima prostora za unapređivanje nastavnih metoda, što bi pomoglo da se uvežbavaju inovativni, kompleksniji i raznovrsniji pristupi i da se više pažnje pokloni ključnim kompetencijama, veštinama i znanju koje zahtevaju

³⁴⁷ Vlada Republike Srbije, „Program reformi politike zapošljavanja i socijalne politike”, 2016. Dostupno na adresi: <http://www.zavodsz.gov.rs/media/1183/esrp-final_sr-jun_2016.doc>.

³⁴⁸ Pavlović, D. i Baucal, B., *PISA 2012 u Srbiji: prvi rezultati „Inspiriši me, podrži me”*. Institut za psihologiju, Beograd, 2013.

³⁴⁹ U kontekstu *PISA* testa, „funkcionalna” pismenost pokriva dva aspekta: prikladnost za sadašnje i kasnije učešće u kulturi nakon školovanja i povezanost u kontekstu kontinuiranog celoživotnog učenja.

³⁵⁰ Ibid. U domenu jezičke pismenosti, funkcionalno je nepismeno oko 33 odsto petnaestogodišnjaka, u domenu matematičke pismenosti — 39 odsto, a u domenu naučne pismenosti — oko 35 odsto.

³⁵¹ Pošto *PISA* anketa ispituje samo učenike uzrasta 15 godina koji su uključeni u obrazovni sistem u vreme procene, *PISA* ne sadrži informacije o kompetencijama učenika koji su napustili školovanje pre 15. godine. Ako pretpostavimo da bi ovi učenici (do 15 odsto po nekim procenama) najverovatnije potpali pod kategoriju „funkcionalno nepismenih”, procenat funkcionalne nepismenosti bio bi viši nego što iznose *PISA* procene i mogao bi se kretati u rasponu od 40 do 50 odsto.

³⁵² Baucal, A. i Pavlović Babić, D., *Kvalitet i pravednost obrazovanja u Srbiji: obrazovne šanse siromašnih*, Vlada Republike Srbije i Institut za psihologiju. Beograd, 2009.

³⁴⁴ Friedrich Ebert Stiftung, *Mladi u Srbiji 2018/2019*, Friedrich Ebert Stiftung, Berlin, 2019.

³⁴⁵ Republički zavod za statistiku Srbije, *Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u Republici Srbiji 2011*, Republički zavod za statistiku Srbije, Beograd, 2012. i UNICEF i Republički zavod za statistiku Srbije, *Srbija Istraživanje višestrukih pokazatelja stanja i Srbija — romska naselja istraživanje višestrukih pokazatelja 2014*, UNICEF, Beograd, 2015.

³⁴⁶ *PISA* je svetsko istraživanje koje meri školski uspeh učenika uzrasta 15 godina iz matematike, nauke i čitanja.

poslodavci, s obzirom na to da eksterna evaluacija pokazuje određene nedostatke u ovim oblastima.

U Srbiji preovlađuje tradicionalni model frontalne nastave, u kojoj je nastavnik *prenosilac* znanja i funkcioniše u okviru ograničenog modaliteta predavanja-ispitivanja-evaluacije. Smatra se da je uloga nastavnika da realizuju plan i ocene, dok su suptilnije oblasti profesionalnog angažovanja nastavnika (npr. podsticanje na učenje o tome kako se uči, razvoj veštine razmišljanja, socijalizacija, vrednosti, prevencija nasilja itd.) potcenjene i ne podržavaju se dovoljno. Ključni problem predstavlja nedostatak odgovarajućih veština koje se uče u mnogim stručnim školama; zbog zastarelih nastavnih planova i programa, veštine koje se stiču u stručnim školama su zastarele i/ili nisu u toku sa promenama potreba na tržištu rada. Praktična obuka, bilo u školi ili u lokalnom preduzeću, u vidu pripravničkog staža ili šegrtovanja nedovoljna je da bi se obezbedila solidna osnova stručnog znanja i iskustva.

Školski sistem je trenutno u procesu reformi nakon usvajanja novog programa za osnovno i srednje obrazovanje koji se zasniva na kompetencijama i ishodom učenja. Primena reforme nastavnog programa za opšte srednje obrazovanja (gimnazije) započela je školske 2018/2019. godine.

Tokom konsultacija koje je UNICEF održao sa mladima u junu 2019. godine učesnici su istakli potrebu da nastavnici s više senzibiliteta i razumevanja pristupaju učenicima, da se nastavni kadar bolje prilagođava novim situacijama, da postoji bolja informisanost i da sistem srednjeg obrazovanja više pomogne mladima i ohrabri ih da kritički razmišljaju. Obrazovanje se takođe mora koristiti kao alat za inkluziju i promociju socijalne inkluzije.

Dualno obrazovanje

Zakonom o dualnom obrazovanju iz 2017. godine uveden je obrazovni model prema kojem učenici stiču kompetencije u skladu sa standardom kvalifikacija, kao i program nastave i učenja kroz nastavu u školama i učenje na radu u preduzećima. Pre početka njegove primene 600 preduzeća je ušlo u proces učenja na radu u saradnji sa 84 škole (23 odsto svih srednjih škola).³⁵³ Inicijalni podaci o praćenju i evaluaciji pokazuju visok nivo zainteresovanosti među roditeljima i učenicima, iako ostaje da se vidi koliko je model dualnog obrazovanja prikladan u manje uspešnim privredama.

Nacionalni okvir kvalifikacija

Novi Zakon o nacionalnom okviru kvalifikacija (2018) i obnovljeni Registar zanimanja prilagođeni su potrebama privrede i tržišta rada u Srbiji. Da bi registar ostao ažuran, on mora redovno da se obnavlja u skladu sa razvojem oblika radne snage i tehnološkim napretkom. Takođe, potrebna je dobra koordinacija između obrazovnih institucija i preduzeća. Pored kvalifikacija stečenih putem formalnog obrazovanja, novi nacionalni okvir takođe uzima u obzir kvalifikacije stečene kroz neformalno obrazovanje i neformalno učenje.

Karijerno informisanje, vođenje i savetovanje

U skladu sa važećim zakonodavstvom (Zakon o srednjem obrazovanju i vaspitanju, 2013), pojedinačni školski timovi odgovorni su za planiranje i sprovođenje aktivnosti karijernog vođenja u godišnjim ciklusima. Na praktičnom nivou, vrste aktivnosti koje škole nude se razlikuju, ali uglavnom obuhvataju tri opšte grupe usluga — karijerno informisanje, karijerno savetovanje (koje uglavnom sprovode stručni saradnici) i karijerno vođenje.

U januaru 2019. godine usvojen je Pravilnik o bližim uslovima, načinu rada, aktivnostima i sastavu Tima za karijerno vođenje i savetovanje u srednjoj školi koja

³⁵³ MPNTR, Zakon o dualnom obrazovanju. Dostupno na adresi: < www.mpn.gov.rs/wp-content/uploads/2017/12/dualno-zakon.pdf > .

realizuje obrazovne profile u dualnom obrazovanju. Novitet u ovom pravilniku predstavlja predloženi novi sastav timova za vođenje i savetovanje, koji sada obuhvataju ne samo nastavnike i školskog psihologa već i predstavnike strukovnih udruženja, jedinica lokalne samouprave i poslodavaca.

Nekoliko inicijativa civilnog društva i inicijativa koje je omogućila bilateralna pomoć posvećeno je unapređenju zapošljivosti i veština mladih (Beogradska otvorena škola, „Od obrazovanja do zapošljavanja“ (E2E) koju sprovode NIRAS i SDC, Projekat zapošljavanja mladih koji sprovodi GIZ itd.). Fondacija „Tempus“, kroz aktivnosti centara *Europass* i *Euroguidance*, takođe podržava unapređivanje zapošljivosti i veština srednjoškolaca (npr. individualne konsultacije za učenike osnovnih i srednjih škola o temama kao što su izbor karijere, prikupljanje informacija o prilikama za karijeru, samoprocena znanja, interesovanja i veština itd.). Nacionalna služba za zapošljavanje takođe razvija različite programe za mlade, npr. seminare i obuke za aktivno traženje posla, preduzetništvo, seminare koji se odnose na unapređivanje IKT veština i stranih jezika.

Zaključak: Nakon modernizacije programa pažnju treba usmeriti na pedagogiju i nastavu i unaprediti usmerenost obrazovnog sistema na ključne kompetencije i ishode učenja kod učenika u srednjim školama kako bi oni imali znanje potrebno za zaposlenje u budućnosti. Treba da postoji institucionalni i normativni okvir za obrazovanje, uključujući neformalno obrazovanje koje pomaže učenicima da naprave nesmetanu tranziciju izbora. Učenici treba da imaju pristup kvalitetnim informacijama i savetima o obrazovnim i karijernim pravcima i treba im pružiti podršku pri donošenju odluka. Treba promovisati neformalno obrazovanje i ono treba da bude dostupnije. Potrebno je održavati i unapređivati jake veze između obrazovnog sistema i tržišta rada.

Uz to, neophodno je uspostaviti dijalog sa relevantnim akterima, a posebno sa funkcionalnim

odborima za ljudske resurse odabranih poslovnih udruženja. Time bi se postepeno smanjila neusklađenost ponude i potražnje radne snage na tržištu rada u određenim profesijama, što bi dovelo do uskladjivanja univerzitetskih planova i programa.

Tercijarno obrazovanje

Prema najnovijim statističkim podacima iz 2018. godine, 477.700 (oko 65 odsto) mladih uzrasta od 15 do 24 godine pohađa formalno ili neformalno obrazovanje, pritom više žena nego muškaraca (70,4 odsto u odnosu na 61,4 odsto) i više mladih iz urbanih nego iz ruralnih područja (72,3 odsto u odnosu na 55,9 odsto).³⁵⁴ Ovaj obrazac se nije promenio u prethodnih 5 godina. Tokom 2017. godine 256.172 mladih uzrasta 19-24 godine bilo je upisano u različite nivoe obrazovnog sistema prema ISCED 6-8: većina na nivou osnovnih studija (ISCED 6) — 77 odsto, zatim na nivou master studija (ISCED 7) — 18 odsto i na nivou doktorskih studija — 4,5 odsto.³⁵⁵

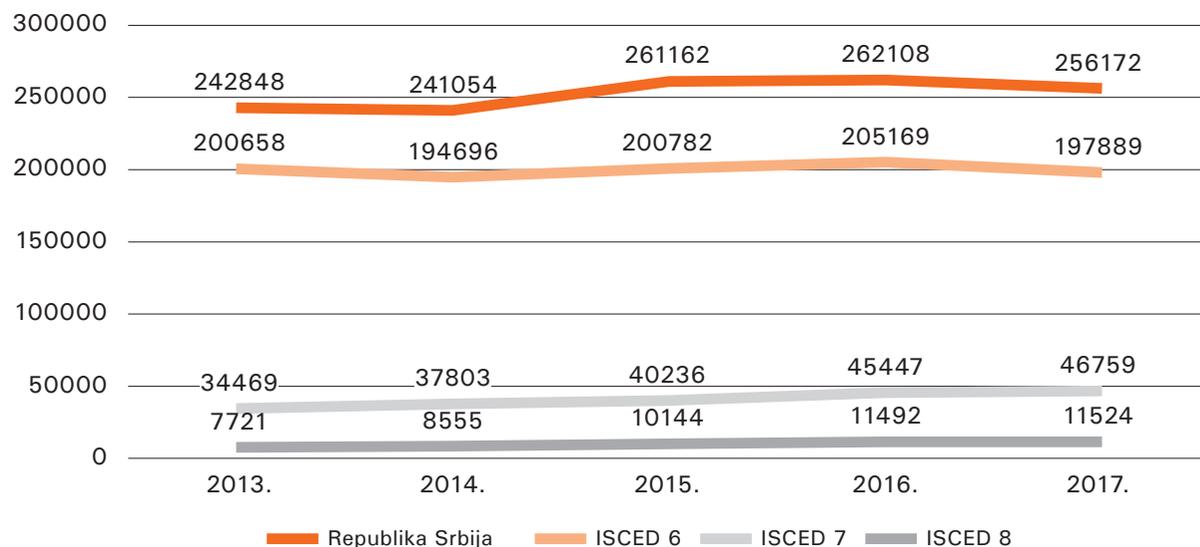
U većini zemalja u svetu visoko obrazovanje se prepoznaje kao značajan faktor koji podržava društveni, kulturni i ekonomski razvoj i pojedinaca i društava. Visoko obrazovanje ima ključnu ulogu u podržavanju celoživotnog učenja, koje se smatra neophodnim za povećanje nivoa znanja, kompetencija i veština na individualnom i društvenom nivou za život u 21. veku. Mladi koji završe više obrazovne nivoe imaju veću šansu da se adekvatnije pripreme za brojne profesionalne izazove u budućnosti. Brojni međunarodni strateški dokumenti ističu socijalnu dimenziju visokog obrazovanja, koje ima značajnu ulogu u jačanju društvene kohezije, ali i u smanjivanju društvenih nejednakosti.

³⁵⁴ Republički zavod za statistiku Srbije, Anketa o radnoj snazi u Republici Srbiji, 2016, Republički zavod za statistiku Srbije, Beograd, 2016.

³⁵⁵ Republički zavod za statistiku Srbije.

Slika 28. Broj studenata na ISCED nivoima 6-8, 2013-2017.

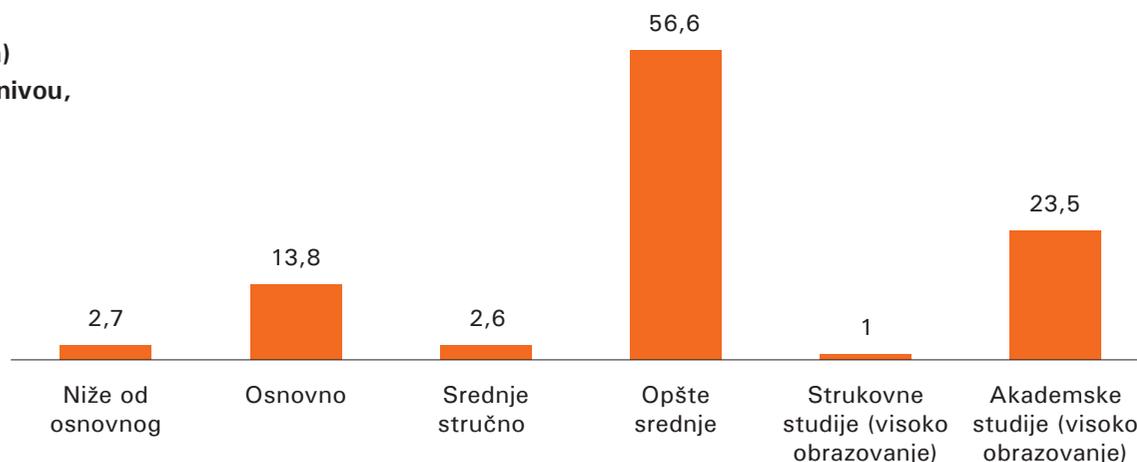
(Izvor: RZS, 2018.)

Na sledećoj slici prikazan je obrazovni nivo mladih uzrasta 15-29 godina u Srbiji 2015. godine.³⁵⁶

Slika 29. Mladi (15-29 godina) prema obrazovnom nivou, 2015.

(Izvor: ILO, 2016.)

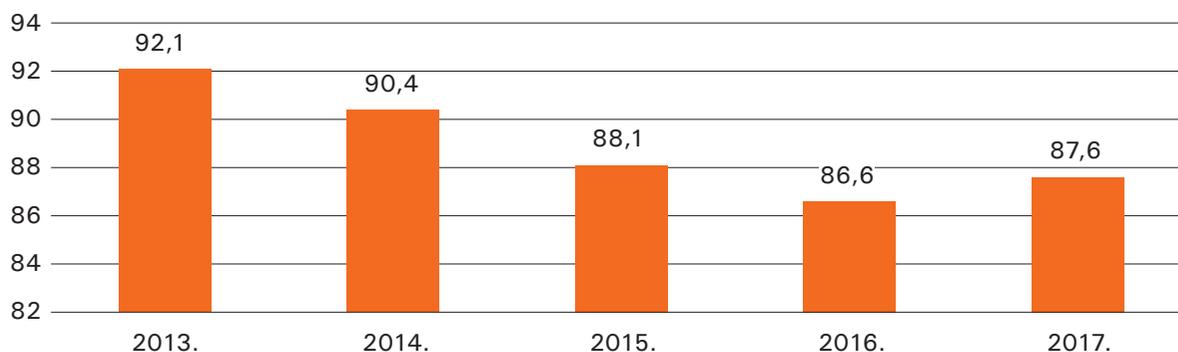

³⁵⁶ Marjanović, Dragana, „Tranzicija mladih žena i muškaraca na tržištu rada Republike Srbije“, Međunarodna organizacija rada, Ženeva, 2016.

Stopa prelaska iz srednjeg u visoko obrazovanje u Srbiji je visoka i iznosi oko 87,6 odsto.³⁵⁷ Broj mladih upisanih u ustanove visokog obrazovanja 2017. godine iznosio je 256.172, što je 6,3 odsto više nego 2014. godine.³⁵⁸

Slika 30. Nastavak obrazovanja nakon završetka srednje škole (procenat) od 2013. do 2017. godine

(Izvor: RZS, 2019.)

Strategija za razvoj obrazovanja u Srbiji do 2020. godine³⁵⁹ kao jedan od ciljeva sadrži povećanje pokrivenosti visokim obrazovanjem. Iako se pokrivenost povećala tokom prethodnih pet godina, procenat postignuća u tercijarnom obrazovanju za uzrast 30-35 godina (32,8 odsto) i dalje je niži nego u Evropskoj Uniji (40 odsto) i niži nego projektovani cilj Strategije (35 odsto).³⁶⁰

³⁵⁷ Republički zavod za statistiku Srbije, „Baza podataka DevInfo 7, Srbija”, <<http://devinfo.stat.gov.rs>>, stranica posećena 3. septembra 2019.

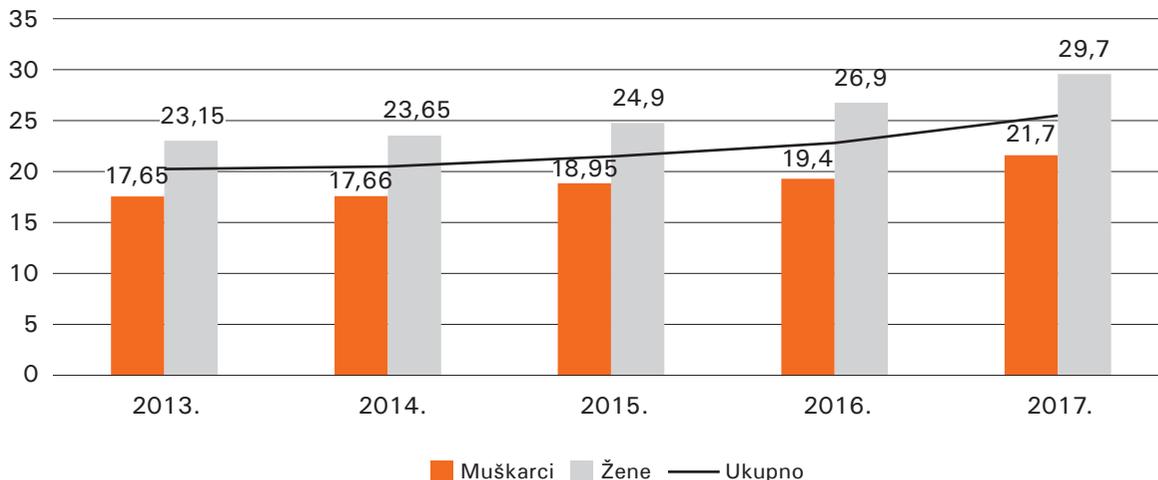
³⁵⁸ Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva, Treći nacionalni izveštaj o socijalnom uključivanju i smanjenju siromaštva u Republici Srbiji, 2014-2017, Vlada Republike Srbije, Beograd, decembar 2018.

³⁵⁹ MPNTR, Strategija razvoja obrazovanja u Srbiji do 2020. godine, „Službeni glasnik RS”, br. 107/2012, Beograd, 9. novembar 2012. Dostupno na adresi: <www.mpn.gov.rs/wp-content/uploads/2015/08/STRATEGIJA-OBRAZOVANJA.pdf>.

³⁶⁰ Eurostat, ‘Eurostat, Your Key to European Statistics’, <<https://ec.europa.eu/eurostat/data/database>>, stranica posećena 10. aprila 2019.

Slika 31. Učešće u visokom obrazovanju (19-30 godina) po polu, 2013-2017.

(Izvor: RZS, 2019.)

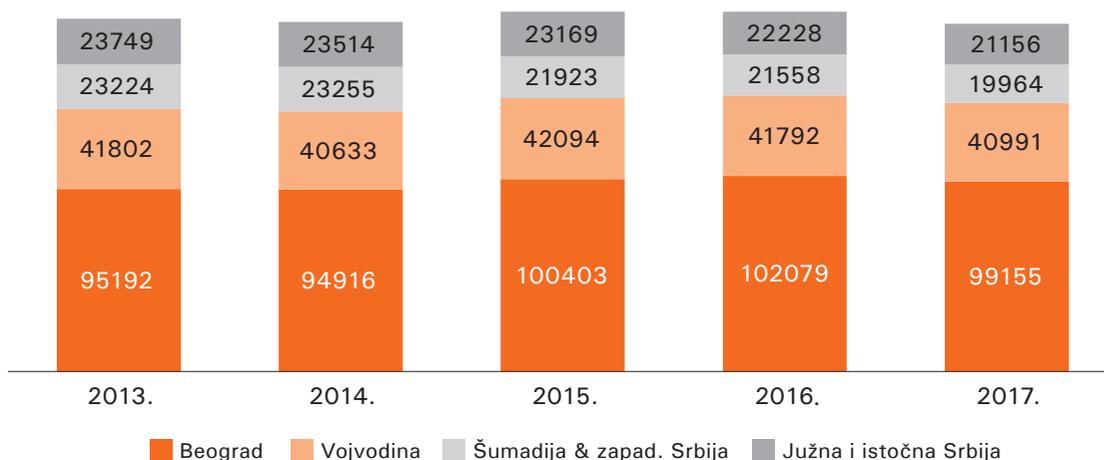

Podaci ukazuju na razlike između žena i muškaraca upisanih u visoko obrazovanje. Neto odnos žena i muškaraca uzrasta 19-24 godine upisanih u visoko obrazovanje stabilan je tokom prethodnih pet godina i iznosi oko 1,3 – 2017. godine pokrivenost visokim

obrazovanjem bila je veća kod žena (29,7 odsto) nego kod muškaraca (21,7 odsto). Takođe, istraživanja ukazuju da je u visoko obrazovanje uključeno oko dva puta više mladih iz urbanih nego iz ruralnih područja, što ukazuje na značajne regionalne razlike.³⁶¹

Slika 32. Broj studenata (19-24 godina) upisanih u visoko obrazovanje, po regionima

(Izvor: RZS, 2019.)

³⁶¹ Republički zavod za statistiku Srbije.

Iako je učešće u visokom obrazovanju značajno, stopa završavanja visokog obrazovanja je veoma niska. U starosnoj grupi 19-24 godine stopa završavanja iznosila je tek 3,7 odsto 2016. godine, dok je za mlade u grupi 22-30 godina bila nešto viša — 4,5 odsto.³⁶² Studenti romske nacionalnosti nisu dovoljno zastupljeni u visokom obrazovanju. U ukupnoj populaciji studenata ima manje od jednog studenta romske nacionalnosti na hiljadu studenata.

Približno jedna trećina studenata napusti obrazovni sistem pre završetka studija prvog stepena.³⁶³ Smanjivanje stope osipanja studenata iz visokog obrazovanja jedan je od glavnih ciljeva strategije EU za poslove i rast (Evropa 2020³⁶⁴), kao i Strategije za razvoj obrazovanja u Srbiji do 2020. godine. Međutim, državni univerziteti u Srbiji nemaju precizne podatke o stopi osipanja iz visokog obrazovanja.

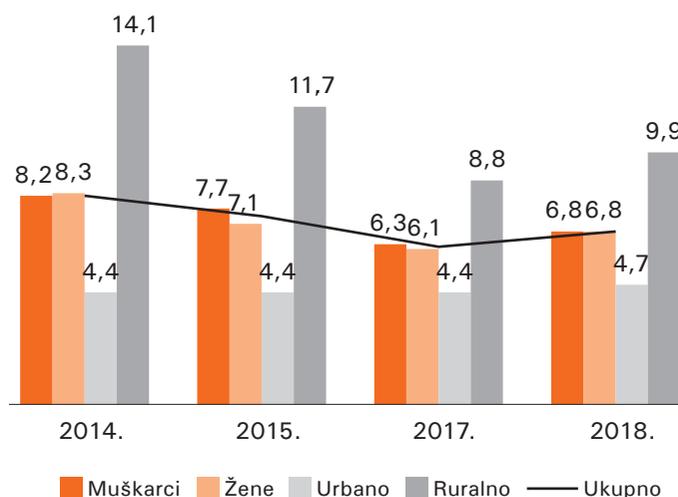
Zadovoljstvo mladih obrazovanjem

Percepcija zadovoljstva mladim obrazovnim sistemom u Srbiji razlikuje se od istraživanja od istraživanja. Dok nalazi jedne studije³⁶⁵ pokazuju da je 42 odsto ispitanika zadovoljno ili veoma zadovoljno, u drugoj³⁶⁶ je prosečna ocena na skali od 1 do 5 bila 2,8, pri čemu je 41 odsto ispitanika nezadovoljno, a 30 odsto zadovoljno. Samo 20 odsto mladih veruje da je obrazovanje dobro prilagođeno tržištu rada, dok većina (53%) smatra da obrazovni sistem ne može adekvatno da odgovori na potrebe tržišta rada.³⁶⁷

Rano napuštanje školovanja

Smatra se da su mladi uzrasta 18-24 godine koji su rano prekinuli obrazovanje i nisu uključeni u edukaciju rano napustili školovanje. Stopa ranog napuštanja školovanja u Srbiji smanjivala se sa 9,3 odsto 2009. godine, preko 8,3 odsto 2014. godine, na 6,8 odsto 2018. godine.³⁶⁸ Prema zvaničnim podacima za 2018. godinu, oko 35.000 mladih uzrasta 18-24 godine rano napušta školovanje, a skoro 21.000 njih dolazi iz ruralnih područja.³⁶⁹

Slika 33. Procenat mladih (18-24 godine) koji napuštaju rano školovanje, 2014-2018.
(Izvor: RZS, 2019.)

Zaključak: Stope završavanja kod studenata tercijarnog obrazovanja niže su od željenih ciljeva. Trebalo bi uvesti dodatne mere podrške za mlade iz ruralnih područja i druge mlade u nepovoljnom položaju koji žele da završe visoko obrazovanje. Postojeće stipendije treba bolje usmeravati jer

³⁶² Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva, Treći nacionalni izveštaj o socijalnom uključivanju i smanjenju siromaštva u Republici Srbiji, 2014-2017, Vlada Republike Srbije, Beograd, decembar 2018.

³⁶³ OECD, Education at a Glance: OECD Indicators 2010, OECD, Pariz, <<http://www.oecd.org/education/skills-beyond-school/45926093.pdf>>.

³⁶⁴ European Commission, EU2020, A European Strategy for Smart, Inclusive and Sustainable Growth, Evropska komisija, Brisel, 2010. Dostupno na adresi: <ec.europa.eu/eu2020/pdf/COMPLET%20EN%20BARROSO%20%20%20007%20-%20Europe%202020%20-%20EN%20version.pdf>.

³⁶⁵ Friedrich Ebert Stiftung, Mladi u Srbiji 2018/2019, Friedrich Ebert Stiftung, Berlin, 2019.

³⁶⁶ Stojanović, B., „Alternativni izveštaj o položaju i potrebama mladih u Republici Srbiji“, KOMS, 2018.

³⁶⁷ Friedrich Ebert Stiftung, Mladi u Srbiji 2018/2019, Friedrich Ebert Stiftung, Berlin, 2019.

³⁶⁸ Republički zavod za statistiku Srbije, „Baza podataka DevInfo 7, Srbija“, <<http://devinfo.stat.gov.rs>>, stranica posećena 3. septembra 2019.

³⁶⁹ Republički zavod za statistiku Srbije, Anкета o radnoj snazi, 2016, Republički zavod za statistiku Srbije, Beograd, 2016.

se specifične okolnosti ranjivih grupa mladih ne uzimaju u obzir na adekvatan način.

Univerziteti imaju priliku da uključe eksperte iz privrede u predavanja kako bi studentima ponudili praktičnija iskustva i kontakte sa privrednicima.

Zapošljavanje mladih

Mladi u Srbiji prepoznaju nezaposlenost, nedostatak posla i nestabilnost zaposlenja kao najveće probleme u zemlji. Tokom prethodnih pet godina uneto je više izmena u zakonodavni okvir za zapošljavanje i one bi mogle doprineti pozitivnim promenama u ovom pogledu. Zakon o zapošljavanju unapređen je izmenama i dopunama koje omogućavaju efikasniju primenu propisa u praksi, završena je evaluacija Nacionalne strategije zapošljavanja za period 2011-2020, izmenjeni su propisi o porezu i doprinosima kako bi se napravili povoljniji uslovi za poslovanje itd. Od 2015. godine postoje Pravilnik o kriterijumima, načinu i drugim pitanjima od značaja za sprovođenje mera aktivne politike zapošljavanja te niz mera za promociju aktivnog traženja posla (poput sajмова zapošljavanja, treninga samoefikasnosti i obuka za aktivno traženje posla). Tokom 2017. godine preduzete su mere za podsticanje zapošljavanja i uključivanje teško zapošljivih pojedinaca na tržištu rada, koje su obuhvatile 53.100 mladih, a među njima 27.440 žena. Takođe se sprovode projekti kao što su „Podsticanje zapošljavanja mladih“ (GIZ), „Od obrazovanja do zapošljavanja: razvoj veština za mlade i javno-privatno partnerstvo u Srbiji“ (SDC) itd.

Jedan od najvažnijih prioriteta Vlade i Ministarstva omladine i sporta (MOS) jeste da se unaprede uslovi za zapošljivost i samozapošljavanje mladih. Tokom prethodnih 5 godina, preko 2.500 mladih zaposleno je kroz projekte i programe koje podržava MOS, a obučeno je preko 30.000 mladih uzrasta 15-30 godina kako bi se povećali zapošljivost, upravljanje karijerom i stručna praksa.

„Na nacionalnom nivou, integrisane usluge, uključujući i one za ranjive grupe, teško se realizuju, ljudi se šalju od vrata do vrata. Tako se dešava da se delimično primeni jedna mera, ali to nije dovoljno i tako gubimo mlade osobe. Ne postoji mreža usluga za mlade, to je jedan od najvećih problema. Svaka institucija pruža neku vrstu usluge, ali rezultati nisu održivi, ne postoji kontinuitet.“

Predstavnik međunarodne organizacije

Prema zvaničnim statističkim podacima, svi osnovni indikatori zapošljavanja mladih pokazuju pozitivne trendove tokom proteklih godina. Stopa aktivnosti i zaposlenosti mladih uzrasta 15 do 24 godine raste, dok se stopa nezaposlenosti smanjuje. Ipak, položaj mladih na tržištu rada i dalje je manje povoljan nego u zemljama EU.

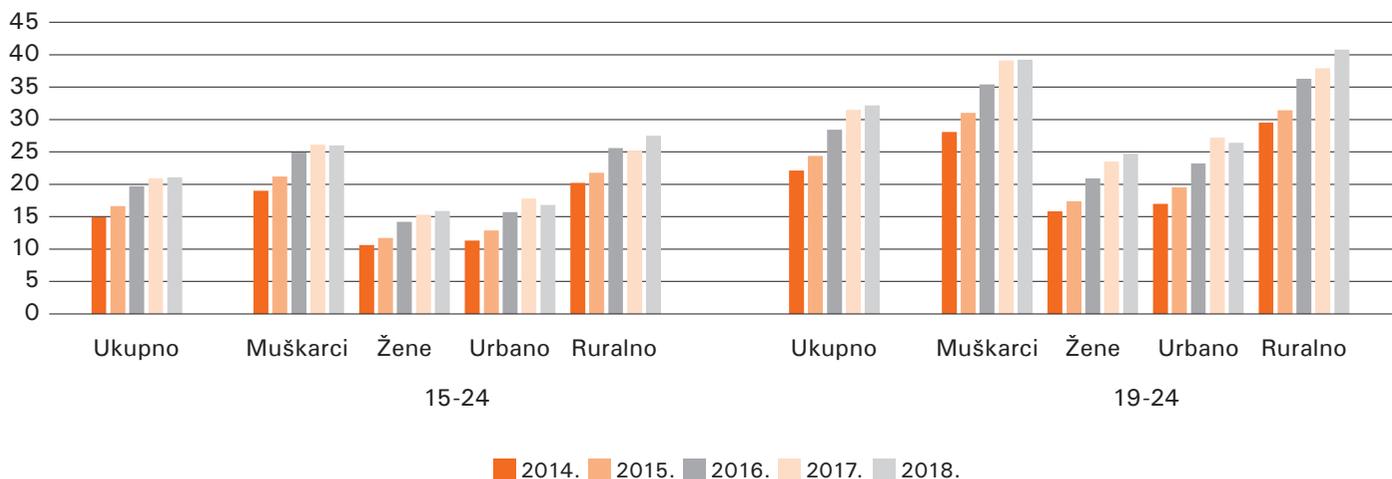
Stopa zaposlenosti mladih (15-24 godine) u Srbiji veoma je niska i iznosi 20,9 odsto³⁷⁰, što je skoro 14 odsto manje nego u EU (34,7 odsto).³⁷¹ Brojke su nešto bolje u starosnoj grupi 19-24 godine, za koju je stopa zaposlenosti 2018. godine iznosila 32,2 odsto. Međutim, i dalje postoji značajan rodni jaz; stopa zaposlenosti je skoro 15 odsto viša kod muškaraca nego kod žena. Takođe, postoje značajne razlike između urbanih i ruralnih područja; mladi u ruralnim područjima imaju veću stopu zaposlenosti za skoro 15 odsto. Prisutne su i regionalne razlike – Vojvodina ima najvišu stopu zaposlenosti mladih (39,7 odsto), dok je najniža stopa u južnoj i istočnoj Srbiji (28,2 odsto).

³⁷⁰ Republički zavod za statistiku Srbije, 2019.

³⁷¹ Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva, Treći nacionalni izveštaj o socijalnom uključivanju i smanjenju siromaštva u Republici Srbiji, 2014-2017, Vlada Republike Srbije, Beograd, decembar 2018.

Slika 34. Stopa zaposlenosti mladih po polu i području (urbano/ruralno), 2014-2018.

(Izvor: RZS, 2019.)

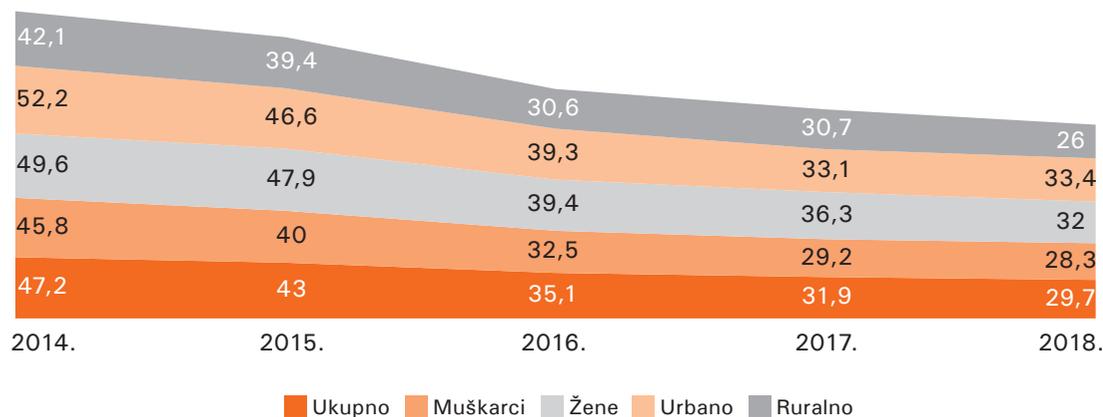
Stopa nezaposlenosti mladih (15-24 godine) smanjila se za preko 15 odsto od 2014. godine, na 32 odsto 2017. godine. Ipak, ona je preko dva puta viša nego kod radno sposobnog stanovništva u Srbiji (14 odsto) i skoro dva puta viša od proseka za zemlje EU (16,8 odsto). Podaci opet pokazuju značajne razlike između nezaposlenosti mladih muškaraca (29,2 odsto) i žena (36,3 odsto). Uz to, trećina nezaposlenih Roma na

evidenciji Nacionalne službe za zapošljavanje mlada je od 30 godina. Kao i kod stope zaposlenosti, obrasci stope nezaposlenosti pokazuju razlike u regionalnom pogledu i na nivou urbanih/ruralnih područja.³⁷²

Periodi tranzicije do posla naročito su dugi kada su u pitanju niži obrazovni nivoi (do 80 meseci), u proseku iznose oko dve godine, a u slučaju žena traju i duže.³⁷³

Slika 35. Stopa nezaposlenosti mladih (15-24 godine) po polu i području (urbano/ruralno), 2014-2018.

(Izvor: RZS)

³⁷² Republički zavod za statistiku Srbije, 2019

³⁷³ Marjanović, Dragana, „Tranzicija mladih žena i muškaraca na tržištu rada Republike Srbije“, Međunarodna organizacija rada, Ženeva, 2016.

„Najveći problem u vezi sa zapošljavanjem mladih predstavlja to što poslodavci zahtevaju radno iskustvo i praktične veštine. Prvo, mladi sami ne mogu da steknu radno iskustvo; drugo, obrazovanje ne predviđa praksu na radu. Stoga svi mladi spadaju u grupu koja se teško zapošljava. Onda imamo naročito žene, one su, zbog mogućnosti da će im uzeti porodiljsko odsustvo, diskriminirane od početka. Zatim Romi, mladi sa invaliditetom i mladi koji su geografski diskriminirani jer nemaju pristup tržištu rada.”

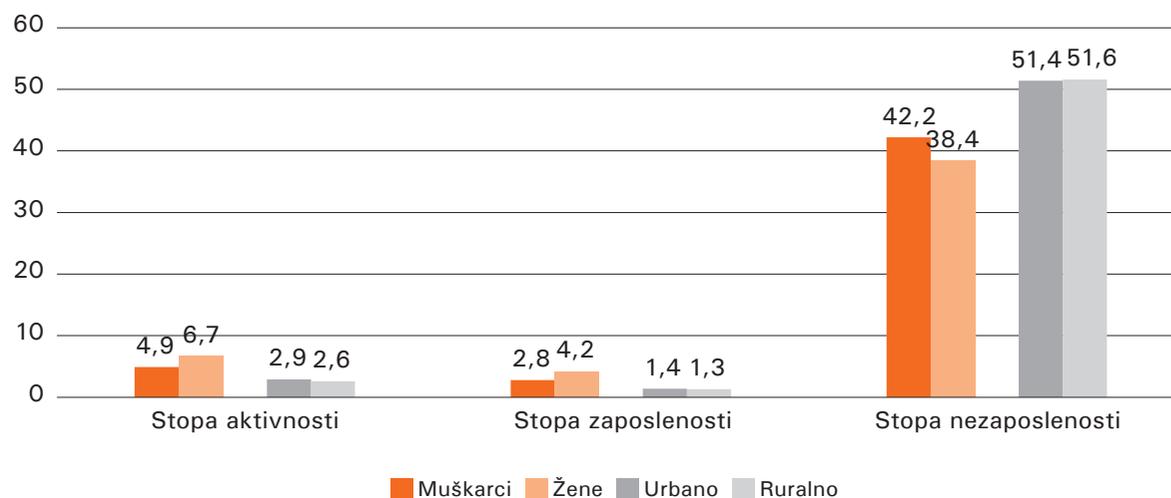
Predstavnik međunarodne organizacije

Još jedan pokazatelj zaposlenosti i tržišta rada jeste **stopa dugoročne nezaposlenosti**; ona pokazuje procenat ljudi koji traže posao preko dve godine u odnosu na ukupan broj aktivnih stanovnika. Iako je došlo do smanjenja stope dugoročne nezaposlenosti mladih za preko 10 odsto od 2014. godine, ovaj broj je 2018. godine iznosio 6,4 odsto i još uvek je viši nego u opštoj populaciji.

Na donjoj slici sažeti su osnovni pokazatelji statusa zaposlenosti za različite starosne grupe mladih za 2018. godinu.³⁷⁴

Slika 36. Pokazatelji statusa zaposlenosti, uzrast 15-18 godina, 2018.

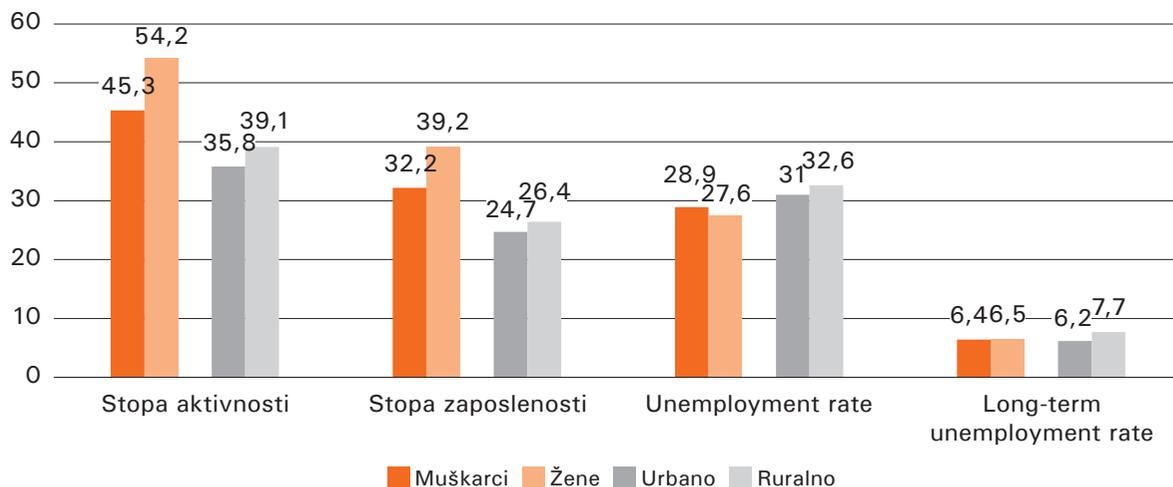
(Izvor: RZS)

³⁷⁴ Stopa aktivnosti predstavlja procentualni udeo aktivnog stanovništva u ukupnom broju stanovnika uzrasta 15 i više godina. Aktivno stanovništvo (radna snaga) obuhvata sve zaposlene i nezaposlene osobe.

Slika 37. Pokazatelji statusa zaposlenosti, uzrast 19-24 godine, 2018.

(Izvor: RZS)

Dalje, ako uzmemo u razmatranje obrazovni nivo nezaposlenih, možemo zaključiti da mladi sa stručnom školom i obukom lakše nalaze posao od onih sa višom stručnom školom ili fakultetom, dok su naknade i sigurnost posla manji.³⁷⁵

Neusklađenost ponude i potražnje na tržištu rada

Statistička analiza ukazuje na duplo neslaganje između posla koji mladi obavljaju i njihovog obrazovnog nivoa, s jedne strane, i zanimanja za koje su se obrazovali, s druge. Zbog neusklađenosti ponude i potražnje na tržištu rada, 54 odsto mladih ne bavi se zanimanjem za koje su se obučavali, što je najveći procenat u odnosu na prosek zemalja jugoistočne Evrope (42 odsto).

Skoro 40 odsto radi na položajima za koje je potreban niži obrazovni nivo od onog koji imaju, što je opet među najvišim stopama u regionu.³⁷⁶ Skoro trećina ispitanika u jednom istraživanju³⁷⁷ smatrala je da nema potrebe za njihovom strukom na tržištu rada. Ovakva neslaganja dovode do znatnih ekonomskih i socijalnih gubitaka na nivou društva.

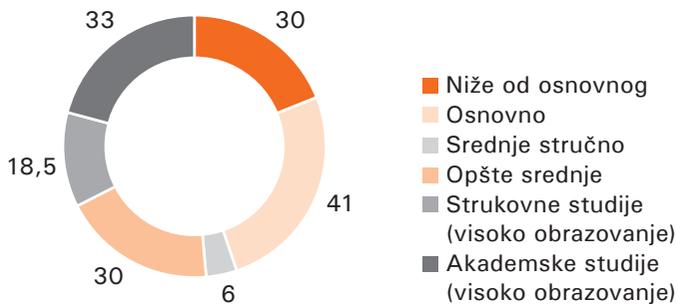
³⁷⁵ Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva, Tranzicija mladih žena i muškaraca na tržištu rada Republike Srbije, Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva, Beograd, 2016. Dostupno na adresi: <http://socijalnoukljucivanje.gov.rs/wp-content/uploads/2017/07/Tranzicija_mladih_zena_i_muskaraca_na_trzistu_rada_Republike_Srbije.pdf>.

³⁷⁶ Friedrich Ebert Stiftung, Mladi u Srbiji 2018/2019, Friedrich Ebert Stiftung, Berlin, 2019.

³⁷⁷ Ibid.

Slika 38. Stopa nezaposlenosti mladih u odnosu na obrazovni nivo, 2015.

(Izvor, MOR 2015.)

Zaključak: Nezaposlenost i dugoročna nezaposlenost mogu imati niz negativnih posledica po mlade, uticati na njihovo samopouzdanje i otežavati im da naprave korak koji ih vodi ka zapošljavanju; to mlade sve više isključuje iz društva. Bolja integracija podrške i upućivanja te bolji sistem za usklađivanje ponude i potražnje na tržištu rada obezbediće da mladi osete da su vrednovani i motivisani dok koriste usluge koje imaju za cilj da im pomognu u potrazi za poslom.

Dodatno bi mogli da pomognu veći budžeti za programe zapošljavanja mladih, kao i unapređivanje vrednosti i normi kojima se smanjuju neravnopravnosti i barijere za žene i mlade, a posebno za osobe sa invaliditetom, članove siromašnih ili romskih domaćinstava i druge ranjive grupe.

Mora se bolje osigurati održivost finansiranja projekata usmerenih na veću zaposlenost mladih, naročito mladih iz ranjivih grupa. Treba obezbediti dodatnu kontinuiranu podršku, koja će biti vidljivija i dostupnija svim mladim ljudima.

Međunarodne i nacionalne finansijske institucije mogu se podstaći da ponude posebne kreditne pogodnosti i mehanizme za finansiranje mladih preduzetnika preko komercijalnih banaka.

NEET (mladi koji nisu obuhvaćeni obrazovanjem, zaposlenošću ili obukom)

Znatan broj mladih nije obuhvaćen obrazovanjem, zaposlenošću ili obukom (NEET). Tokom 2018. godine oko 12.000 mladih uzrasta 15-24 godine pripadalo je NEET grupaciji. Udeo NEET mladih smanjivao se tokom prethodnih 5 godina, ali je i dalje visok i iznosi oko 16,5 odsto, a naročito je visok među adolescentima u pokretu. Nema značajnih razlika između mladih muškog i ženskog pola, ali podaci pokazuju znatno više stope NEET omladine u ruralnim nego u urbanim područjima. Stope NEET mladih više su u Vojvodini i južnoj i istočnoj Srbiji nego u drugim delovima zemlje.³⁷⁸

Činjenica da veliki broj mladih nije obuhvaćen obrazovanjem i zaposlenjem ima ozbiljne implikacije za društvo. To nosi ogromne ekonomske troškove zbog gubitka njihovog potencijalnog doprinosa radnoj snazi. To takođe može dovesti do smanjene koherentnosti i inkluzivnosti društva, jer kod mladih koji su u ovoj situaciji postoji veći rizik da postanu društveno i politički neangažovani i isključeni, da imaju manje prilika i interesovanja za građansko angažovanje i da izgube poverenje u državne institucije.³⁷⁹

Tabela 11. Stope NEET mladih uzrasta 15-24 godine, od 2014. do 2017. godine, po polu i području (urbano/ruralno)

(Izvor: RZS)

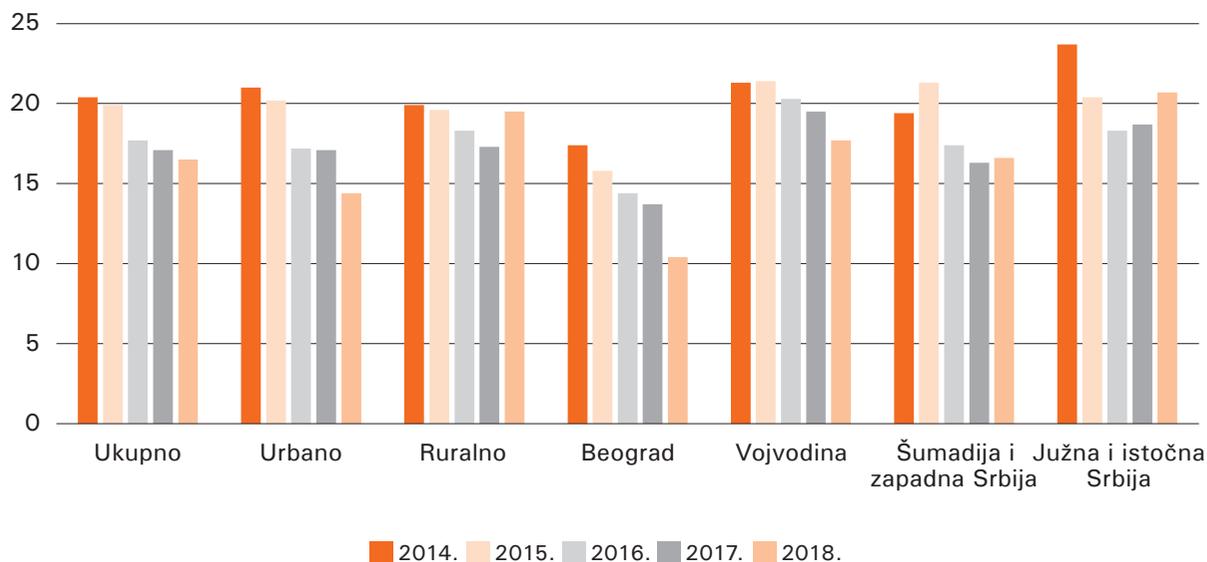
	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.
Ukupno	20,4	19,9	17,7	17,2	16,5
Muško	21,0	20,2	17,2	17,1	16
Žensko	19,9	19,6	18,3	17,3	17
Urbano	17,4	17,3	15,8	14,8	14,4
Ruralno	24,8	23,5	20,5	20,5	19,5

³⁷⁸ Republički zavod za statistiku, Anketa o radnoj snazi.

³⁷⁹ Friedrich Ebert Stiftung, Mladi u Srbiji 2018/2019 i Mladi u Jugoistočnoj Evropi 2018/2019, Friedrich Ebert Stiftung, Berlin, 2019.

Slika 39. Procenat NEET mladih u urbanim/ruralnim područjima i različitim regionima Srbije, 2014-2018.

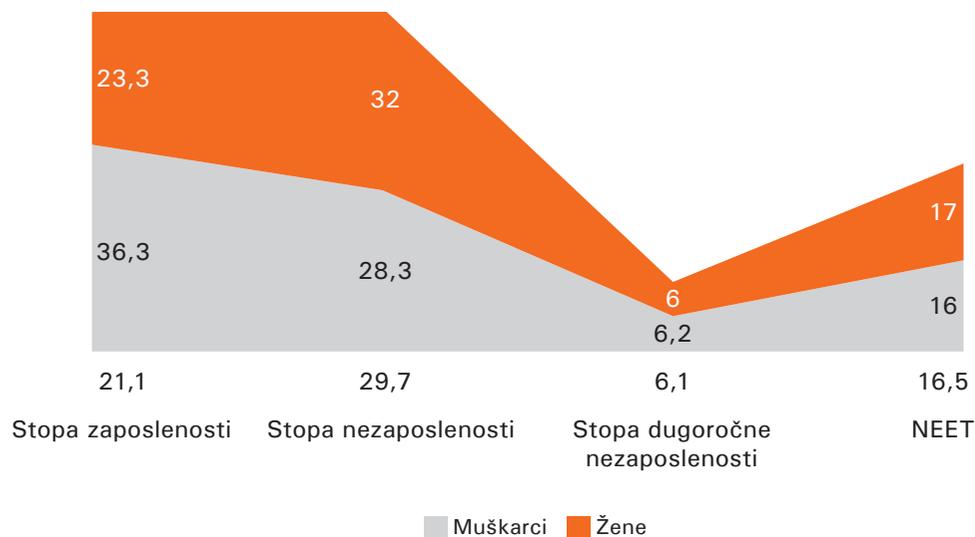
(Izvor: RZS)

Među nezaposlenim mladima, njih oko 14 odsto ne traži zaposlenje aktivno, iako izražava spremnost da radi. Prema jednom istraživanju, u razloge za netražnje posla spadaju neznanje o tome kako i gde

treba da traže posao, nemogućnost da pronađu posao koji odgovara njihovim kvalifikacijama, pokušali su i nisu uspjeli da pronađu posao, kao i to što ne mogu da pronađu zaposlenje u njihovom području.³⁸⁰

Slika 40. Zaposlenost, nezaposlenost, dugoročna nezaposlenost i NEET mladih (uzrasta 15-24 godine) 2018. godine, po polu
(Izvor: RZS)

³⁸⁰ Dragana Marjanović, „Tranzicija mladih žena i muškaraca na tržištu rada Republike Srbije“, Međunarodna organizacija rada, Ženeva, 2016.

Još jedan pokazatelj ukazuje na nepovoljan položaj mladih u kontekstu tržišta rada. Kada se analizira status zaposlenosti mladih, vidi se da je većina **zaposlena privremeno ili neformalno**, a da je stopa privremene zaposlenosti porasla tokom prethodne tri godine (sa 29 odsto 2015. godine na 52 odsto 2018. godine). Skoro 80 odsto zaposlenih starosti 25-64 godine ima ugovore na neodređeno vreme, ali samo 42 odsto mladih radnika ima takve ugovorne aranžmane.³⁸¹

Privremeni, neformalni ili nesigurni poslovi tipični su za mlade u Srbiji; neformalno je zaposleno 67 odsto zaposlenih mladih (47,4 odsto od ukupnog broja zaposlenih).³⁸² To znači da su loše plaćeni za svoj rad, na osnovu nestandardnih ili privremenih radnih odnosa (ugovori na određeno, povremeni poslovi), nesigurni, nezaštićeni (nemaju pristup socijalnoj zaštiti). U poređenju sa drugim zemljama jugoistočne Evrope, Srbija je pri vrhu liste udela neformalnog rada u ukupnoj zaposlenosti mladih.³⁸³ Uz to, nesigurni poslovi prevladavaju kod osoba muškog pola u odnosu na ženski pol, kod mladih nižeg obrazovnog nivoa, kod onih čiji roditelji imaju niži obrazovni nivo i kod onih koji dolaze iz najsiromašnijih porodica.

S obzirom na ovakav kontekst, porast zaposlenosti od 2012. godine, koji nije u vezi sa porastom BDP-a ili životnog standarda, moguć je samo kroz porast neproaktivnih poslova ili poslova niskog kvaliteta koji imaju mali uticaj na proizvodnju.³⁸⁴

³⁸¹ European Training Foundation, „Skills mismatch measurement in the ETF partner countries (Serbia)“, Beograd, 2018.

³⁸² Dragana Marjanović, „Tranzicija mladih žena i muškaraca na tržištu rada Republike Srbije“, Međunarodna organizacija rada, Ženeva, 2016.

³⁸³ Friedrich Ebert Stiftung, Mladi u Srbiji 2018/2019 i Mladi u Jugoistočnoj Evropi 2018/2019, Friedrich Ebert Stiftung, Berlin, 2019.

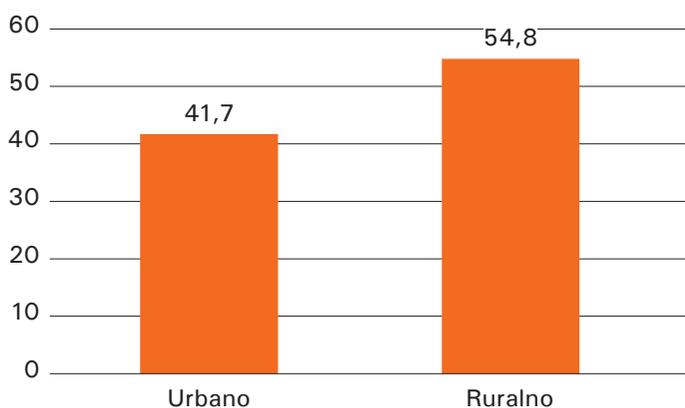
³⁸⁴ Milićević, D, „Šta se krije iza navodno povećane zaposlenosti u Srbiji“, < www.makroekonomija.org/0-dragovan-milicevic/sta-se-krije-iza-navodno-povecane-zaposlenosti-u-srbiji/ >, stranica posećena 1. juna 2019.

„Činjenica je da kada neko iz romske zajednice završi fakultet i odluči da nađe posao, on mora na samom početku da pokaže da je bolji od svih da bi dobio posao. Kada nema posla, a taj neko je obrazovan, on mora da se odluči za posao pedagoškog asistenta ili zdravstvenog medijatora. Ova dva posla će uskoro postati „skladište obrazovanih Roma“, jer se oni zapošljavaju samo na ovim zanimanjima, ali ne i u državnim ustanovama, bez obzira na to što imamo obučeni kadar.“

Adolescent iz romske zajednice

Slika 41. Stopa neformalne zaposlenosti prema vrsti zajednice, 2015.

(Izvor: „Tranzicija mladih žena i muškaraca na tržištu rada Republike Srbije“, Međunarodna organizacija rada 2016.)

Jedno nedavno sprovedeno istraživanje ističe potrebu za uvođenjem novog koncepta „obrazovno-radnog statusa“, jer ima sve više mladih koji i **studiraju i rade**. U poređenju sa rezultatima iz 2015. godine, najnoviji podaci ukazuju na to da se broj mladih u ovoj kategoriji udvostručio u svim starosnim grupama.³⁸⁵

³⁸⁵ Friedrich Ebert Stiftung, Mladi u Srbiji 2018/2019, Friedrich Ebert Stiftung, Berlin, 2019.

Tabela 12. Obrazovno-radni status mladih prema istraživanju iz 2015. i 2018. godine

(Izvor: Friedrich Ebert Stiftung, *Mladi u Srbiji*, 2019.).

	Starost	Uzorak 2015. (%)	Uzorak 2018. (%)
Samo obrazovanje	15-19	88	80
	20-24	51	42
	25-29	12	14
Obrazovanje i rad	15-19	1	12
	20-24	9	23
	25-29	12	28
Samo rad	15-19	4	4
	20-24	21	8
	25-29	51	11

Zaključak: Poslodavci treba da izbegavaju privremeno i neformalno zapošljavanje jer to dovodi do nepravednih i eksploatorskih uslova rada i loše zarade za mlade koji su u osetljivom trenutku u svom životu. Takođe, treba uvesti pravične mere za ublažavanje situacije kako bi se umanjili rizici sa kojima se suočavaju mladi koji se uključuju u ovu vrstu zapošljavanja.

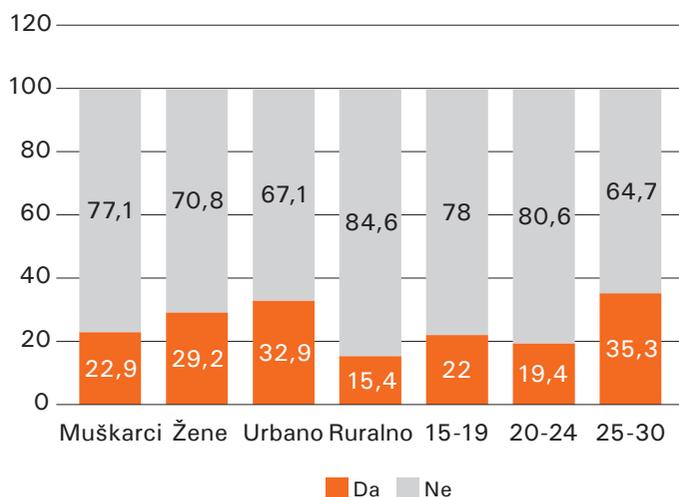
Neformalno obrazovanje

Zakonom o mladima Republike Srbije neformalno obrazovanje se definiše kao „skup organizovanih i mladima prilagođenih obrazovnih aktivnosti koje nisu predviđene sistemom formalnog obrazovanja, zasnovanih na potrebama i interesovanjima mladih, principima dobrovoljnog i aktivnog učešća mladih u procesu učenja i promociji demokratskih vrednosti, kroz koje mladi stiču kompetencije neophodne za razvoj ličnih potencijala, aktivno učešće u društvu i bolju zapošljivost“.

Istraživanja pokazuju da je samo 26 odsto mladih ljudi uzrasta 15-30 godina završilo neki vid neformalnog obrazovanja (kursevi ili obuke izvan formalnih obrazovnih ustanova). Većina njih misli da program neformalnog obrazovanja doprinosi stručnom i profesionalnom razvoju mladih. Više od trećine mladih iz najviše starosne grupe (25-30 godina) završilo je neki vid neformalnog obrazovanja (35 odsto), što je veći procenat nego kod mlađih adolescenata. Podaci takođe otkrivaju razlike u odnosu na rod i veličinu zajednice: veća je verovatnoća da su žene i mladi iz urbanih područja završili neki oblik neformalnog obrazovanja.³⁸⁶

Slika 42. Dodatni kursevi i obuke završeni mimo formalnog obrazovanja, 2015.

(Izvor: NinaMedia Research, 2015.)

Skoro polovina mladih iz regiona Šumadije i zapadne Srbije smatra da nema dovoljno dostupnih prilika za neformalno obrazovanje (43 odsto); mladi iz regiona Vojvodine (37 odsto) i južne i istočne Srbije (35 odsto), kao i iz regiona Beograda (28 odsto) misle slično, ali to navode ređe.

³⁸⁶ NinaMedia Research, Istraživanje o položaju i potrebama mladih u Srbiji, NinaMedia Research, Beograd 2016. Dostupno na adresi: <http://koms.rs/wp-content/uploads/2016/09/Istraz%CC%8Civanje-o-polo%CC%8Caju-i-potrebama-mladih-u-Srbiji-I-Novembar-2015.pdf>.

„Neformalno obrazovanje podrazumeva timski rad, metode učenja, pisanje projekata. To je mnogo manje zastupljeno u našem formalnom obrazovnom sistemu. Naši učenici ne uče da kritički razmišljaju.”

Adolescent

Dalje, i mladi i poslodavci primećuju značajnu vezu između kompetencija stečenih u neformalnim obrazovnim programima i kompetencija koje traže poslodavci na tržištu rada.³⁸⁷ Poslodavci u procesu zapošljavanja pozitivno ocenjuju kompetencije stečene tokom neformalnog obrazovanja.

IT sektor je nedavno pokazao spremnost da saraduje sa školama koje pružaju prilike za neformalno obrazovanje, posebno IT za devojčice u neformalnom obrazovanju, što bi trebalo da promovise i podrži devojčice kao ranjivu grupu i poveća njihove šanse za zaposlenje.

Konsultacije koje je UNICEF obavio s mladima u junu 2019. godine potvrdile su da i mladi vide potrebu da im budu dostupne prilike za formalno i neformalno obrazovanje.

Zaključak: Neformalno obrazovanje treba sve više da odgovara na potrebe poslodavaca u smislu veština. Treba razvijati alate za priznavanje veština stečenih kroz neformalno obrazovanje i promovisati ih među poslodavcima. Iako postoje brojni projekti i programi usmereni na pružanje različitih vrsta neformalnog obrazovanja mladima, i dalje je prisutan problem nedovoljnog pristupa neformalnom obrazovanju manjinskih grupa te mladih iz ruralnih područja i iz najsiromašnijih porodica.

Preduzetništvo mladih i socijalno preduzetništvo

U Lisabonskoj agendi iz 2000. godine preduzetništvo se prepoznaje kao „nova osnovna kompetencija” neophodna za život i rad u društvu koje se oslanja na znanje. S obzirom na to da je 31 odsto mladih nezaposleno, a 16,5 odsto pripada NEET populaciji, s jedne strane, i da prilika za zaposlenje nema dovoljno da bi se odgovorilo na potražnju, s druge, preduzetništvo predstavlja jedno od mogućih rešenja za zapošljavanje mladih. Skoro polovina mladih želi da postane preduzetnik, ali većina smatra da je preduzetništvo u Srbiji veoma rizično; samo 20 odsto razmišlja da pokrene svoj biznis. Eurobarometar (2011) pokazuje da skoro duplo više mladih u EU razmatra pokretanje sopstvenog biznisa.

Mladi se okreću samozapošljavanju sa finansijskim podrškom države ili bez takve podrške. Broj osoba uzrasta 15-29 godina koje su 2015. godine bile samozaposlene iznosio je 39.664, što predstavlja 3,2 odsto od ukupnog broja mladih te godine, odnosno 10,8 odsto od ukupnog broja zaposlenih mladih osoba te godine. Od ukupnog broja samozaposlenih tokom 2015. godine 25,6 odsto činile su mlade žene.³⁸⁸

³⁸⁷ NAPOR, Uticaj neformalnog obrazovanja u omladinskom radu na sticanje kompetencija za bolju zapošljivost mladih, NAPOR, Beograd, mart 2014. Dostupno na adresi: < www.napor.net/sajt/images/Dokumenta/istraivanje-uticaj-nfo-u-or-na-zapoljivost-mladih.pdf >

³⁸⁸ Mreža omladinskih fondova Zapadnog Balkana i Turske, „Youth Participation Indicators, 2016”. (Nacrt). Dostupno na adresi: < <https://ybhwt.eu/wp-content/uploads/2016/11/Youth-Participation-Indicators-%E2%80%93-Serbia.pdf> > .

Prema Agenciji za privredne registre Republike Srbije, u novembru 2016. godine bilo je registrovano 7.726 pravnih lica u kojima su 100 odsto osnivačkog kapitala imale osobe mlađe od 30 godina. To predstavlja 5,8 odsto svih pravnih lica. Dvadeset tri odsto preduzetnika (53.555) bilo je mlađe od 30 godina. Drugim rečima, mladi čine oko 17 odsto vlasnika svih pravnih lica i preduzetnika u Srbiji.³⁸⁹

Mladi nisu dovoljno informisani o preduzetništvu (45 odsto) između ostalog i zato što ne postoji poseban izvor objedinjenih informacija o preduzetništvu. Postoji samo nekoliko internet stranica i foruma koji su usmereni na preduzetništvo i pomoć mladim preduzetnicima da pokrenu sopstveni biznis, ograničeno se promoviše preduzetništvo u medijima, a za pokretanje biznisa potreban je čitav niz administrativnih dokumenata i postupaka. Mladi preduzetnici (72 odsto) ukazuju na to da im je potrebno više onlajn usluga na internet stranicama državnih institucija koje su namenjene informisanju. Samo 6 odsto mladih je saznalo nešto o preduzetništvu tokom svog formalnog obrazovanja.³⁹⁰

Pozitivno je to što se preduzetništvo mladih već prepoznaje u radu Ministarstva ekonomije kroz Strategiju za podršku razvoja MSP i konkurentnosti za period od 2015. do 2020. godine. Da bi se omogućio dalji razvoj preduzetništva, neophodno je uvesti nekoliko promena: razvoj preduzetničkog razmišljanja i veština treba prepoznati kao osnovnu veštinu u obrazovnom procesu, čitavo poslovno okruženje treba učiniti podsticajnim, treba smanjiti mogućnost pojave brojnih rizika i treba obezbediti jednako postupanje države prema mladim preduzetnicima.

Tokom 2016. i 2017. godine sprovedene su neke ekonomske reforme, uključujući pojednostavljivanje procedure pokretanja biznisa, kao i skraćivanje vremena potrebnog za registraciju sa 12 na 7 dana. Međutim, samo 21 odsto mladih smatra da je procedura za pokretanje biznisa brza i efikasna. Mala i srednja preduzeća se još uvek suočavaju sa brojnim izazovima, uključujući nepredvidivo poslovno okruženje, visok nivo parafiskalnih troškova te težak i skup pristup finansijskim sredstvima. U narednom periodu Srbija mora da obrati posebnu pažnju na unapređenje kvaliteta obrazovnog sistema, odnosno da bolje reguliše i smanji parafiskalne troškove, posebno za mala i srednja preduzeća.³⁹¹

Socijalno preduzetništvo se odnosi na ekonomski aktivnu organizaciju čiji glavni prioritet nije profit, već odgovor na neke društvene probleme. U Srbiji ne postoji zakon o socijalnom preduzetništvu, pa se ono još uvek ne prepoznaje zvanično. Velika većina ljudi i ne zna šta je socijalno preduzetništvo. Različita udruženja građana, fondacije i društva sa ograničenom odgovornošću uključeni su u socijalno preduzetništvo kroz različite modele zapošljavanja osoba sa invaliditetom odnosno pružanja usluga ili proizvoda ranjivim grupama ili kroz tzv. 3P pristup (zaštita ljudi, održivi razvoj i zaštita planete).

Mladi imaju ograničene prilike da nešto nauče o preduzetništvu kroz formalni obrazovni sistem, naročito o socijalnom preduzetništvu. To je glavni razlog za nedostatak znanja i veština o socijalnom preduzetništvu među mladima u Srbiji. Takođe nema dovoljno sredstava za socijalno preduzetništvo i njegovu promociju, a zakonski okvir je neadekvatan.³⁹²

³⁸⁹ Mreža omladinskih fondova Zapadnog Balkana i Turske, „Youth Participation Indicators, 2016“. (Nacrt). Dostupno na adresi: <<https://ybhwt.eu/wp-content/uploads/2016/11/Youth-Participation-Indicators-%E2%80%93-Serbia.pdf>> .

³⁹⁰ Privredna komora Srbije, Privredni forum mladih, „Analiza rezultata istraživanja o potrebama potencijalnih i postojećih mladih preduzetnika u Republici Srbiji“, Služba za mala i srednja privredna društva Privredne komore Srbije i Privredni forum mladih, Beograd, 2016.

³⁹¹ Ibid.

³⁹² Stojanović, B., „Alternativni izveštaj o položaju i potrebama mladih u Republici Srbiji“, KOMS, 2018.

Zaključak: Dobrodošlo je jačanje prilika za učenje i razvoj veština u vezi sa preduzetništvom i socijalnim preduzetništvom kroz formalno i neformalno obrazovanje. Inicijative mladih u ovoj oblasti treba podržavati finansijski i institucionalno i treba ih ojačavati kroz adekvatan normativni okvir.

Uz to, davanje olakšica, pristup informacijama i pojednostavljivanje procedura za pokretanje biznisa, s jedne, i podsticanje preduzetnika da angažuju mlade, s druge strane, predstavljaju moguće prilike za povećanje zapošljivosti mladih.

U Zaključnim zapažanjima o kombinovanom drugom i trećem periodičnom izveštaju Republike Srbije o sprovođenju Konvencije o pravima deteta³⁹³,

Komiteta za prava deteta je preporučio da Srbija:

- razvije programe te praćenje i evaluaciju tih programa za smanjenje stope osipanja.

Veza sa indikatorima COR:

- 4.1.1 Udeo dece i mladih (a) u razredima 2/3, (b) na kraju nižih razreda osnovne škole i (c) na kraju viših razreda osnovne škole koji postižu bar minimalni nivo dostignuća u (1) čitanju i (2) matematici, po polu
- 4.3.1 Stopa učešća mladih i odraslih u formalnom i neformalnom obrazovanju i obuci tokom prethodnih 12 meseci, po polu
- 4.4.1 Stopa učešća mladih i odraslih koji poseduju veštine u informacionim i komunikacionim tehnologijama, po vrstama veština
- 4.5.1 Indeksi pariteta (žene/muškarci, ruralno/urbano, najniži/najviši kvintil bogatstva i ostalih, kao što su invaliditet, starosedelački status ili status pod uticajem konflikta, kako podaci postaju dostupni) za sve indikatore obrazovanja sa ove liste koje je moguće razvrstati

- 4.6.1 Udeo stanovništva u datoj starosnoj grupi koji postiže najmanje neki fiksni nivo uspešnosti u (a) funkcionalnoj pismenosti i (b) numeričkim veštinama, po polu
- 4.7.1 Mera u kojoj su na svim nivoima integrisani obrazovanje za (1) pripadnost globalnoj zajednici i (2) održivi razvoj, uključujući i rodnu ravnopravnost i ljudska prava na svim nivoima: (a) nacionalnih obrazovnih politika, (b) kurikuluma, (c) obrazovanja nastavnika i (d) procene učenika i studenata
- 4.a.1 Udeo škola koje imaju pristup: (a) električnoj energiji, (b) internetu za pedagoške svrhe, (c) kompjuterima za pedagoške svrhe, (d) adaptiranoj infrastrukturi i materijalima za učenike i studente sa invaliditetom, (e) osnovnoj vodi za piće. (f) osnovnim sanitarnim prostorijama podeljenim po polovima i (g) osnovnim mogućnostima za pranje ruku (prema definiciji indikatora za WASH)
- 4.c.1 Udeo nastavnika u (a) predškolskom, (b) osnovnom, (c) nižem srednjem i (d) višem srednjem obrazovanju koji su prošli barem kroz minimalno organizovan oblik obrazovanja nastavnika (npr. pedagoško obrazovanje) pre zaposlenja ili tokom rada, a koje je neophodno za rad u toj zemlji
- 5.1.1 Da li postoji ili ne postoji pravni okvir koji promovise, sprovodi i prati ravnopravnost i zabranu diskriminacije po osnovu pola
- 5.4.1 Udeo vremena koje se provodi u obavljanju neplaćenih poslova u domaćinstvu i brizi za druge, po polu, starosti i lokaciji
- 5.c.1 Udeo država koje poseduju sisteme za praćenje i raspoređivanje javnih rashoda za rodnu ravnopravnost i osnaživanje žena
- 8.1.1 Godišnja stopa rasta realnog BDP-a po glavi stanovnika
- 8.2.1 Godišnja stopa rasta realnog BDP-a po zaposlenom
- 8.5.1 Prosečna satnica za žene i muškarce zaposlena lica, prema zanimanju, starosti i invaliditetu
- 8.5.2 Stopa nezaposlenosti, po polu, starosti i invaliditetu
- 8.6.1 Udeo mladih (uzrasta 15-24 godine) koji nisu obuhvaćeni obrazovanjem, zaposlenošću ili obukom
- 8.7.1 Udeo i ukupan broj dece uzrasta 5-17 godina koja su predmet dečjeg rada, po polu i uzrastu

³⁹³ Komitet za prava deteta, Zaključna zapažanja o kombinovanom drugom i trećem periodičnom izveštaju Republike Srbije (CRC/C/SRB/CO/2-3), 7. mart 2017. godine.

Neki od ključnih razvojnih partnera:

Vlada Nemačke (GIZ) podržava zapošljavanje mladih kroz razvoj stručnih veština i prilika za zaposlenje. **Vlada Švajcarske (SDC)** podržava program od obrazovanja do zapošljavanja osmišljen tako da stvori preduslove za brže angažovanje i prelazak mladih na tržište rada u Srbiji i daje savete na nivou politika za efikasnu reformu srednjeg stručnog obrazovanja u Srbiji. **Evropska fondacija za obuku** podržava Srbiju u razvoju edukacija i obuka radi porasta zapošljivosti, jačanja pristupa prilikama za zapošljavanje i promovisanja društvene kohezije, uz posebnu pažnju koja se poklanja stručnom obrazovanju. **USAID** podržava organizacije koje povezuju mlade i lokalne samouprave kako bi se promovisao razvoj rešenja u zajednici koja pokreću mladi, sa uticajem na preko 130.000 članova u 97 lokalnih zajednica.

24. UČEŠĆE ADOLESCENATA

Akcioni plan za sprovođenje Nacionalne strategije za mlade za period od 2015. do 2017. godine predviđa aktivno učešće mladih muškaraca i žena u društvu kao jedan od strateških ciljeva. Zahvaljujući kontinuiranoj podršci programima za uključivanje mladih u društvo, vidljiv je porast njihovog aktivnog učešća, uključujući i mlade iz ranjivih grupa.³⁹⁴ Od 2010. godine finansirano je preko 1.500 volonterskih projekata kroz Nacionalni program volontiranja mladih „Mladi su zakon“, koji su obuhvatili 92.000 mladih.³⁹⁵ Dobrovoljni nacionalni izveštaj Srbije Političkom forumu Ujedinjenih nacija na visokom nivou ima jak fokus na mlade i COR.

³⁹⁴ Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva, Treći nacionalni izveštaj o socijalnom uključivanju i smanjenju siromaštva u Republici Srbiji, 2014-2017, Vlada Republike Srbije, Beograd, decembar 2018.

³⁹⁵ Ministarstvo omladine i sporta.

Nizak nivo učešća mladih

Uprkos tome, **učešće mladih u Srbiji je na niskom nivou** — zainteresovanost za politiku i političko angažovanje među mladima je veoma niska (mada se ovi rezultati razlikuju u različitim studijama).³⁹⁶ Manje od 4 odsto mladih angažovano je u političkim partijama, a samo 14 odsto volontira ili učestvuje u radu organizacija civilnog društva, podržava onlajn peticije itd.³⁹⁷ U aktuelnom skupštinskom sazivu samo je četvoro poslanika (1,6 odsto) mlađe od 30 godina (silazni trend od 2008. godine).³⁹⁸

Povrh toga, od mladih koji su članovi **organizacija civilnog društva**, većina ih je u omladinskoj organizaciji ili organizaciji za mlade (61,4 odsto). Samo 21 odsto mladih u Srbiji bilo je uključeno u **neplaćenu volontersku aktivnost** tokom prethodnih 12 meseci. Ovaj broj sličan je proseku za zemlje Zapadnog Balkana i od 2015. godine, kada je anketa sprovedena u Srbiji, pao je sa 40 na 21 odsto.³⁹⁹

Zaključak: Primećuje se značajno smanjenje uključenosti mladih u volonterske aktivnosti tokom prethodne tri godine. Uzroke ove promene treba razumeti kao osnov za dobru politiku i programiranje da bi se povećalo učešće mladih i promovisale vrednosti i prednosti volonterstva. Volonterstvo bi se moglo više promovisati u školama, na e-plattformama itd.

Razumevanje **razloga za nizak nivo učešća mladih** u Srbiji može biti naznaka na koji način bi njihovo učešće u budućnosti moglo da se promovira kako bi se mladi podržali da postave i sprovedu svoju agendu.

³⁹⁶ Stojanović, B., „Alternativni izveštaj o položaju i potrebama mladih u Republici Srbiji“, KOMS, 2018.

³⁹⁷ Friedrich Ebert Stiftung, Mladi u Srbiji 2018/2019, Friedrich Ebert Stiftung, Berlin, 2019.

³⁹⁸ Friedrich Ebert Stiftung, Mladi u Srbiji 2018/2019, Friedrich Ebert Stiftung, Berlin, 2019 i Stojanović, B., „Alternativni izveštaj o položaju i potrebama mladih u Republici Srbiji“, KOMS, 2018.

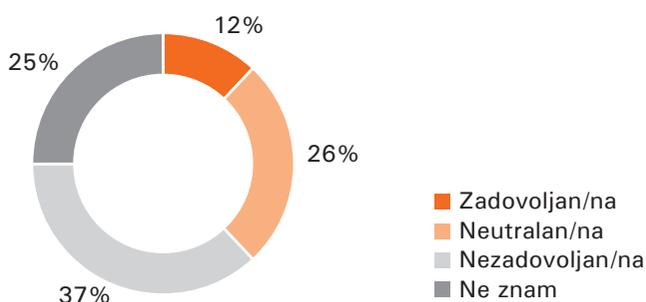
³⁹⁹ Friedrich Ebert Stiftung, Mladi u Srbiji 2018/2019, Friedrich Ebert Stiftung, Berlin, 2019.

Faktori koji utiču na učešće mladih

Mladi nemaju jasno profilisanu i koherentnu ideološku orijentisanost ka levoj ili desnoj strani političkog spektra. Oni takođe ne teže da preuzmu kontrolu i deluju, a umesto toga mladi iz svih okruženja podjednako se oslanjaju na **intervenciju države** i to navode kao izbor (79 odsto smatra da bi država trebalo da preuzme veću odgovornost da zaštiti svoje građane)⁴⁰⁰. Više od trećine mladih u Srbiji nezadovoljno je **stanjem demokratije**.

Slika 43. Zadovoljstvo stanjem demokratije (mladi 14-29 godina), 2018.

(Izvor: Friedrich Ebert Stiftung, *Mladi u Srbiji*, 2019.)

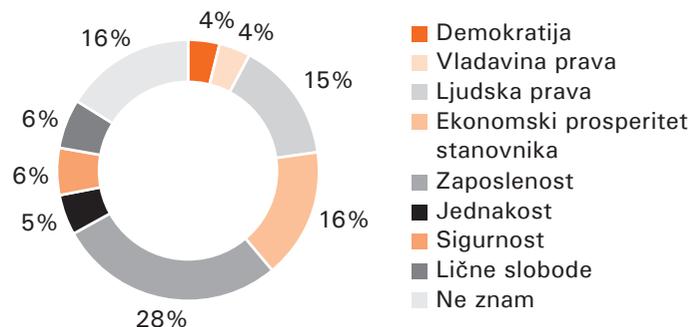

Među mladima se primećuje i sklonost ka jakom vođstvu i jakoj stranci koja bi predstavljala volju običnih ljudi, što vodi do mešovitih opredeljenja. Ukratko, demokratija nema jaku podršku mladih u Srbiji, iako to ne mora imati veze sa njihovim izborom nedemokratske uprave.

Nezadovoljstvo mladih demokratijom povezano je sa lošom primenom osnovnih **demokratskih vrednosti** u Srbiji (u poređenju sa EU, na primer), naročito u oblastima zapošljavanja i ekonomskog prosperiteta. Nažalost, mladi ni upravljanje ni demokratiju ni lične slobode ne smatraju najvećim ličnim vrednostima, što dovodi do zaključka da ih mladi ne prepoznaju kao vrednosti koje bi na kraju mogle dovesti do veće zaposlenosti i ekonomskog prosperiteta.⁴⁰¹

Slika 44. Najvažnije lične vrednosti, mladi 14-29 godina, 2018.

(Izvor: Friedrich Ebert Stiftung, *Mladi u Srbiji*, 2019.)

Tokom 2018. godine mladi su videli nezaposlenost i sistem vrednosti kao svoj najveći strah i kao najveće probleme u društvu. **Korupcija i socijalna nepravda** takođe se visoko kotiraju, uz nizak nivo moći odlučivanja.⁴⁰² Osim ovih široko rasprostranjenih društvenih problema, prisutne su i tradicionalne vrednosti i **društvene i rodne norme**, koje ograničavaju razvoj i ostvarivanje prava i zadovoljavanje potreba nekih mladih u smislu daljeg obrazovanja, zaposlenja i učešća.

⁴⁰¹ Friedrich Ebert Stiftung, *Mladi u Srbiji 2018/2019*, Friedrich Ebert Stiftung, Berlin, 2019.

⁴⁰² Stojanović, B., „Alternativni izveštaj o položaju i potrebama mladih u Republici Srbiji”, KOMS, 2018. i Friedrich Ebert Stiftung, *Mladi u Srbiji 2018/2019*, Friedrich Ebert Stiftung, Berlin, 2019.

⁴⁰⁰ Ibid.

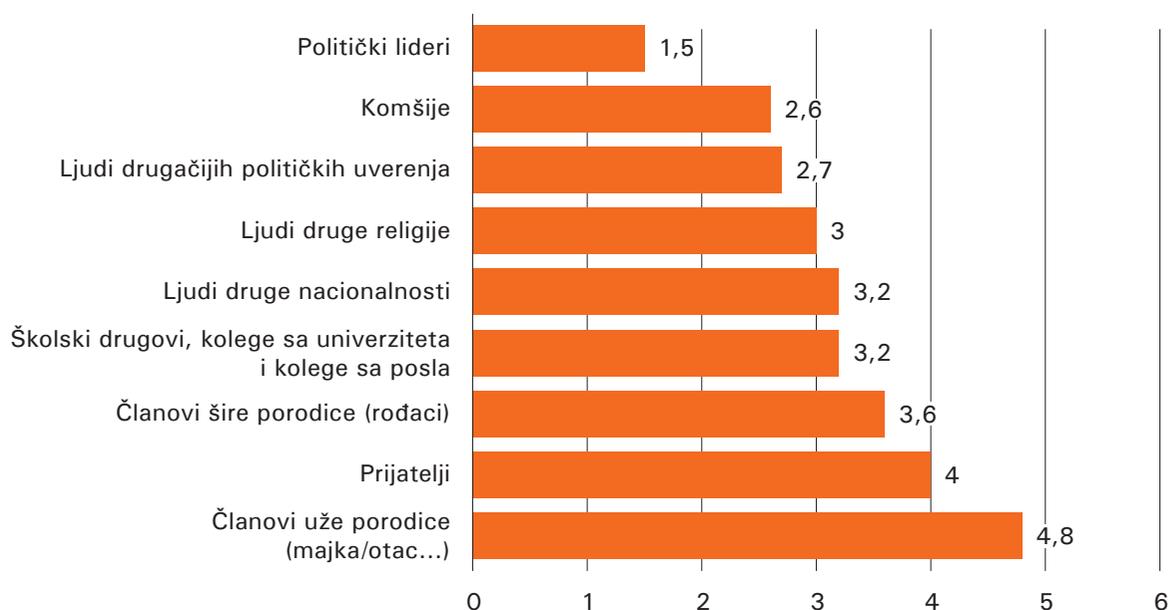
Zaključak: Uz razumevanje da nisu svi adolescenti *a priori* zainteresovani za učešće, sistematsko pružanje tačnih informacija koje mogu da razumeju i iskoriste osobe različitih uzrasta i sposobnosti povećalo bi verovatnoću podsticanja i održavanja njihove zainteresovanosti.

U nastojanjima da se ostvari učešće mladih moraju se jasno podržavati i promovisati vrednosti koje mogu da osnaže mlade da preuzmu vodeću ulogu, da učestvuju u odlučivanju i odgovore na neželjene pojave u društvu. Takođe, treba jasno promovisati pristup koji se zasniva na snagama, u kojem se adolescenti posmatraju kao snaga, kreatori i inovatori, odnosno kao nosioci demokratskih vrednosti i promena.

Treba jačati programe za razvoj veština za učenje, lično osnaživanje (pregovaranje, komunikaciju, liderstvo), aktivno građansko učešće i socijalne inovacije.

Slika 45. Anketa o nivou poverenja, na skali od 1 do 5, među mladima uzrasta 14-29 godina, 2018.

(Izvor: Friedrich Ebert Stiftung, *Mladi u Srbiji*, 2019.)

Studije se takođe slažu da postoji ogroman **nedostatak poverenja mladih**, naročito u institucije, političke stranke i vođe. S druge strane, mladi pokazuju visok nivo **ličnog poverenja**, posebno prema članovima porodice, prijateljima i rođacima. Porodične vrednosti i solidarnost visoko se kotiraju kod mladih. Širenje ličnog poverenja na društvene mreže i pokrete mladih

moglo bi stoga da bude značajan element njihovog potencijalnog uspeha, iako bi trebalo prikupiti još podataka kako bi se to omogućilo.⁴⁰³

⁴⁰³ Stojanović, B., „Alternativni izveštaj o položaju i potrebama mladih u Republici Srbiji“, KOMS, 2018. i Friedrich Ebert Stiftung, *Mladi u Srbiji 2018/2019*, Friedrich Ebert Stiftung, Berlin, 2019.

„Mislim da je jedan od najvećih problema za mlade sama percepcija društva. Primećujem da se sve više ljudi okreće defetizmu jer smatra da je nemoguće da se nešto uradi i promeni situacija. Ljudi misle da je sistem toliko rigidan i da ne mogu ništa da urade i da dovedu do pravih promena. Ja mislim da to nije istina, jer je svako od nas sposoban da dovede do promene.”

Adolescent

Zaključak: Građansko angažovanje je veoma značajno za razvoj građanskih vrednosti, socijalnog poverenja i jačanje demokratskih vrednosti, a naročito je značajno da se neguje građansko angažovanje mladih. Podržavanje mladih da postave sopstvenu jasnu agendu uzimajući u obzir ono što su za njih prioriteta, stavljanje tih prioriteta u kontekst društvenih vrednosti, a zatim povezivanje te agende sa suštinskim rešenjima imalo bi ključni značaj za uspeh budućih inicijativa za učešće mladih. Izgradnja poverenja u sopstvenu sposobnost da utiču na društveno okruženje i izgradnja većeg poverenja mladih u institucije bili bi važni ishodi takvog pristupa.

Institucije treba da rade na sticanju poverenja mladih tako što će ispunjavati svoje obaveze prema mladima, stvarati sistemske prilike za uključivanje mladih u procese odlučivanja, čuti njihove stavove te jasno prikazati promene do kojih dolazi kroz učešće mladih. Dvosmernu odgovornost treba ugraditi u sve procese učešća mladih.

Načini za podsticanje učešća mladih

Većini mladih potrebni su podsticaj i ohrabrenje kako bi se povećalo njihovo učešće. Većini mladih su, takođe, potrebni **vršnjačka podrška i pozitivna iskustva** da bi se uključili u takve aktivnosti. To ukazuje na potrebu da se, kroz promovisanje primera dobre prakse, više radi na promociji ideje učešća mladih, uz korišćenje vršnjačkih mentora i influensera.

„Nedavno smo imali anketu koja se odnosila na to šta mislimo da je problem u našoj opštini i šta bismo promenili. Jedno pitanje je bilo da li bismo želeli da budemo deo neke organizacije da bismo nešto promenili i većina studenata je rekla 'da'. A bilo je i pitanje da li bi pokrenuli neku akciju da nešto promene, a 95 odsto je reklo 'ne', tako da mislim da nam je potreban podsticaj, ohrabrenje. Mnogi studenti bi pratili nekog starijeg ili neku grupu, ali kada treba nešto da urade sami, malo su inertni!”

Adolescent

Zaključak: Postoje prilike da se podrže mladi influenseri i vršnjaci koji predstavljaju pozitivan primer, motivišu mlade da povećaju učešće i stvaraju poverenje u šire mreže mladih. Posebno bi bilo dobro koristiti uzore kako bi se marginalizovana deca uvela u forume za učešće dece uz pomoć vršnjaka kojima veruju i sa kojima se osećaju bezbedno. Određeni forumi za učešće mogli bi se posebno prilagoditi ranjivoj deci, uključujući adolescentkinje ili decu sa invaliditetom.

Đački parlamenti bi takođe mogli da se ojačaju kao platforma za učešće mladih i socijalizaciju, jer imaju jak potencijal da uključe mladih iz različitih društvenih grupa i različitog porekla, kao i da promovišu jedinstvo i timski duh. Uspostavljanje redovnih mehanizama za učešće mladih u strukturama lokalne samouprave predstavljalo bi

značajan faktor koji pomaže da se formira osećaj zajedništva u zajednici.

Skoro polovina svih mladih svakodnevno provodi između tri i pet sati na internetu. Većinu onlajn vremena oni provode u socijalizaciji, zabavi, edukaciji i traženju informacija. Međutim, njihove velike onlajn društvene mreže često ne odražavaju broj bliskih prijateljstava koja imaju u svakodnevnom životu.⁴⁰⁴ Takođe, ima sve više dokaza o intenzivnom pritisku da se dostignu idealizovane predstave koje se prikazuju putem ovih medija.

„Onlajn angažovanje ne mora da znači i realno angažovanje mladih. Mislim da mladima treba ponuditi način da se angažuju u stvarnom životu i da to dopune onlajn alatima i mrežama, preko kojih mogu da ostanu u kontaktu. Inače, oni mogu da klikću onlajn, ali nisam siguran da to tumače kao stvarno učešće u nečemu.”

Adolescent

Zaključak: Iako su onlajn alati pristupačno sredstvo koje mladi dosta koriste, oni ne mogu da zamene iskustvo iz stvarnog života. Učešće mladih stoga treba da kombinuje onlajn i oflajn sredstva. Takođe bi bilo značajno obezbediti da adolescenti i mladi sa ograničenim pristupom digitalnim tehnologijama ne budu izostavljeni i omogućiti im da koriste prilike za učešće, aktivaciju i angažovanje.

Prepreke učešću mladih

Jedno nedavno sprovedeno regionalno istraživanje među roditeljima adolescenata i mladih pokazalo je da roditeljima često nedostaju veštine i znanje za komunikaciju sa adolescentima i mladima i pružanje podrške adolescentima i mladima. Porodice takođe nemaju dovoljno svesti o pravima koja im pripadaju.⁴⁰⁵

Istraživanje koje je nedavno sprovedeno u Srbiji otkrilo je da više od polovine mladih ne zna za postojanje Zakona o mladima, a 87 odsto veruje da mladi nisu dovoljno zastupljeni u medijima.⁴⁰⁶ Organizacije mladih nemaju uvek sredstva da objave svoj rad vršnjacima.

Dostupnost i obuhvat usluga za adolescente i mlade nisu na zadovoljavajućem nivou, naročito u udaljenim područjima, a nedostaju i kvalifikovani stručnjaci koji imaju znanje i veštine da odgovore na potrebe adolescenata i mladih. Usluge i informacije su naročito oskudne za adolescente i mlade sa invaliditetom, one koji žive u siromašnim porodicama, one koji dolaze iz romskih naselja i ruralnih područja itd.

Zaključak: Postoji potreba za sistemskim, kontinuiranim i dugoročnim radom da bi se obezbedili neophodni uslovi za razvoj i ostvarivanje svih ljudskih prava i dobrobiti mladih, između ostalog i kroz podršku koju mogu da pruže roditelji. Dobrodošli su programi podrške za roditelje adolescenata koji se odnose na komunikaciju, odlučivanje, angažovanje.

Treba dodatno unaprediti obim i kvalitet usluga prilagođenih adolescentima i adolescentkinjama. Prostori za veću društvenu koheziju među adolescentima omogućili bi da oni uče jedni od drugih i zajedno se razvijaju. Takođe, treba obratiti pažnju na postojeću distribuciju moći, koja je uglavnom na strani pružalaca usluga.

⁴⁰⁴ Friedrich Ebert Stiftung, Mladi u Srbiji 2018/2019, Friedrich Ebert Stiftung, Berlin, 2019.

⁴⁰⁵ UNICEF, Parenting Adolescents, A regional study on parenting adolescents and parenting support programmes in Belarus, Bulgaria, Georgia, Moldova, Montenegro and Romania, UNICEF, Ženeva, 2018.

⁴⁰⁶ Stojanović, B., „Alternativni izveštaj o položaju i potrebama mladih u Republici Srbiji“, KOMS, 2018.

Važno je dati veći publicitet radu organizacija i mreža mladih u medijima i podržati poruku o aktivnostima mladih kroz formalne i neformalne kanale.

Donosioci odluka i društvo uopšte neadekvatno prepoznaju i razumeju potrebe i ranjivosti mladih u Srbiji.⁴⁰⁷ Zato bi trebalo uvažiti činjenicu da su mladi možda zainteresovani da se angažuju oko drugačijeg spektra pitanja nego što je bio slučaj sa starijim generacijama.

Zaključak: Značajno bi bilo planirati učešće mladih u svim relevantnim procesima donošenja politika i praćenja strategija, programa, zakona, podzakonskih akata itd., što bi dalo priliku mladima da utiču na pravac u kojem se država angažuje oko pitanja koja se tiču mladih. Takođe, trebalo bi razviti institucionalne mehanizme koji podržavaju učešće mladih u različitim oblastima i pratiti njihov rad.

Mladi koji su zainteresovani **nemaju dovoljno prilika** za učešće u donošenju odluka koje utiču na mlade. Prema učesnicima fokus grupe, mladi retko mogu da čuju i nauče nešto o prilikama i mogućnostima za učešće u različitim volonterskim ili sličnim aktivnostima, posebno ako ne žive u velikim gradovima.

„Hteo sam da se uključim u volontiranje jer dolazim iz malog mesta gde ne postoji ništa slično. Svaki letnji raspust provodim kod kuće dosađujući se, jer nemam priliku da vreme provedem kvalitetno, da radim puno stvari. Mislim da su neke od ovih interesantnijih organizacija usmerene na veće gradove. To je možda problem, jer nisu dostupne u ruralnim mestima.”

Adolescent

Prema izveštajima organizacija civilnog društva koje rade na migrantskoj krizi, deca u pokretu takođe, uopšteno gledano, ne učestvuju ni u kakvim značajnim procesima odlučivanja koji se tiču njihovog života, od izbora smeštaja da izbora studija; oni se retko uključuju u aktivnosti socijalne integracije koje sporadično promovišu akteri iz civilnog društva.

Zaključak: Za ostvarivanje pravičnosti veoma je važno da se mladi nađu u prvim redovima prilikom donošenja politika i programa koji se tiču učešća mladih. Da bi se bolje razumeli simptomi i uzroci isključenosti, potrebni su bolji podaci i analize, a tokom osmišljavanja i primene politika i programa stalno treba gledati kroz prizmu pravičnosti.

Takođe, postoji potreba da se promovišu međusektorski pristupi koji će omogućiti da se do ranjivih mladih i mladih u nepovoljnom položaju dopre kroz različite ulazne tačke i da im se pruži priliku da se uključe i učestvuju. Uz to, treba ojačati mrežu organizacija mladih u udaljenim i ruralnim područjima.

⁴⁰⁷ Konsultacije sa mladima koje je sproveo UNICEF, Srbija, april 2019.

U Zaključnim zapažanjima o kombinovanom drugom i trećem periodičnom izveštaju Republike Srbije o sprovođenju Konvencije o pravima deteta⁴⁰⁸, Komitet za prava deteta je preporučio da Srbija:

- obezbedi da se stavovima dece posveti dužna pažnja, u porodici, u školama, u sudovima i u svim relevantnim administrativnim i drugim postupcima u vezi sa njima, između ostalog i tako što će se usvajati odgovarajući zakoni, obučavati stručnjaci, uspostavljati specifične aktivnosti u školama i generalno podizati svest o potrebi uvažavanja stavova dece. Komitet takođe podstiče državu potpisnicu da saraduje sa relevantnim akterima na širenju informacija o Konvenciji i da ojača stvaranje smislenog prostora kroz koji deca mogu da utiču na javnu politiku.

Veza sa indikatorima COR:

- 11.1.1 Udeo gradskog stanovništva koje živi u kartonskim naseljima, neformalnim naseljima ili neadekvatnim stambenim uslovima
- 11.2.1 Udeo stanovništva koje ima odgovarajući pristup javnom saobraćaju, po polu, starosti i invaliditetu
- 11.3.2 Udeo gradova koji imaju neposrednu strukturu za učešće civilnog društva u urbanizmu i upravljanju, koja funkcioniše redovno i na demokratski način
- 11.4.1 Ukupni rashodi (javni i privatni) po glavi stanovnika za očuvanje, zaštitu i konzervaciju celokupne kulturne i prirodne baštine, po vrstama baštine (kulturna, prirodna i mešovita baština, kao i ona koja je označena kao centar svetske baštine), po nivou upravljanja (nacionalni, regionalni i lokalni/opštinski), po vrsti rashoda (operativni/investicioni troškovi) i po vrsti privatnog finansiranja (donacije u naturi, privatni neprofitni sektor ili sponzorstvo)
- 11.a.1 Udeo stanovništva koje živi u gradovima koji sprovode urbanističke i razvojne planove u koje su integrisane projekcije broja stanovnika i potrebnih resursa, po veličini gradova
- 12.8.1 Mera u kojoj su na svim nivoima integrisani obrazovanje za (1) pripadnost globalnoj zajednici i (2) održivi razvoj, uključujući i rodnu ravnopravnost i ljudska prava na svim nivoima: (a) nacionalnih obrazovnih politika, (b) kurikuluma, (c) obrazovanja nastavnika i (d) procene učenika i studenata
- 12.a.1 Iznosi podrške zemljama u razvoju za istraživanje i u razvoju za održivu potrošnju i proizvodnju i tehnologije usklađene sa zaštitom životne sredine
- 16.7.1 Udeo različitih pozicija (po polu, starosti, invaliditetu i populacionim grupama) u javnim institucijama (zakonodavstvo, javne usluge i pravosuđe na nacionalnom i lokalnom nivou) u odnosu na nacionalnu distribuciju
- 16.7.2 Udeo stanovništva koje smatra da je proces donošenja odluka inkluzivan i da odgovara potrebama, po polu, starosti, invaliditetu ili populacionim grupama

Neki od ključnih razvojnih partnera:

OEBS podržava inkluzivne politike za mlade i njihovu temeljnu realizaciju širom Srbije. **UNICEF, UNDP i UNESCO** zajednički sprovode regionalni program pomirenja mladih – „Dijalog za budućnost“. **Fond za otvoreno društvo** podržava učešće učenika u školama.

⁴⁰⁸ Komitet za prava deteta, Zaključna zapažanja o kombinovanom drugom i trećem periodičnom izveštaju Republike Srbije (CRC/C/SRB/CO/2-3), 7. mart 2017. godine.

Aneks 1

Spisak vrednosti indikatora održivog razvoja za Srbiju koji se odnose na decu

Indikator uz COR	Klasifikacija reda	Indikatori usmereni na decu, a povezani sa COR	Najnovija vrednost indikatora	Vrednost za decu	Godina	Izvor
1.2.1	I	Udeo stanovništva koje živi ispod nacionalne linije siromaštva, po polu i starosti	25,7	30,5	2017.	RZS, SILC
1.2.2	II	Udeo muškaraca, žena i dece svih uzrasta koji žive u siromaštvu u svim dimenzijama siromaštva prema nacionalnim definicijama	36,7	38,5	2017.	RZS, SILC
1.3.1	I	Udeo stanovnika obuhvaćenih sistemima socijalne zaštite, po polu, uz razlikovanje dece, nezaposlenih lica, starijih lica, osoba sa invaliditetom, trudnica, novorođenčadi, žrtava povreda na radu, kao i siromašnih i ugroženih	10,1		2017.	RZS, SILC
2.2.1	I	Prevalencija zaostajanja u fizičkom razvoju među decom do 5 godina (%)		6	2014.	Srbija — Istraživanje višestrukih pokazatelja stanja i Srbija — romska naselja istraživanje višestrukih pokazatelja 2014. (MICS)
2.2.2	I	2.2.2a Prevalencija gubitka u masi među decom do 5 godina (%)		3,9	2014.	Srbija — Istraživanje višestrukih pokazatelja stanja i Srbija — romska naselja istraživanje višestrukih pokazatelja 2014. (MICS)
		2.2.2b Prevalencija gojaznosti među decom do 5 godina (%)		13,9	2014.	Srbija — Istraživanje višestrukih pokazatelja stanja i Srbija — romska naselja istraživanje višestrukih pokazatelja 2014. (MICS)
3.1.1	II	Stopa smrtnosti majki	12,04		2016.	SZO, Eurostat
3.1.2	I	Udeo porođaja uz prisustvo kvalifikovanih zdravstvenih radnika (%)	98,4		2014.	Srbija — Istraživanje višestrukih pokazatelja stanja i Srbija — romska naselja istraživanje višestrukih pokazatelja 2014. (MICS)
3.2.1	I	Stopa smrtnosti dece mlađe od 5 godina (smrti na 1.000 živorođene dece)		5,8	2017.	RZS, Vitalni događaji

3.2.2	I	Stopa smrtnosti novorođenčadi (smrti na 1.000 živorođene dece)		3,21	2017.	RZS, Vitalni događaji
3.7.2	I	Stopa rađanja kod adolescentkinja (starosti 10-14 godina; starosti 15-19 godina) na 1.000 žena iz te starosne grupe		15,1	2017.	RZS, Vitalni događaji
3.b.1	I	Udeo ciljne populacije obuhvaćene svim vakcinama iz nacionalnog programa — MCV2 (%)		90	2016.	SZO/UNICEF procena pokrivenosti iz 2016, revizija iz jula 2017.
		Udeo ciljne populacije obuhvaćene svim vakcinama iz nacionalnog programa — DTP3 (%)		92	2016.	SZO/UNICEF procena pokrivenosti iz 2016, revizija iz jula 2017.
4.1.1	III	Udeo dece i mladih (a) u razredima 2/3, (b) na kraju nižih razreda osnovne škole i (c) na kraju viših razreda osnovne škole koji postižu bar minimalni nivo dostignuća u (1) čitanju i (2) matematici, po polu		61,09 (matematika) 66,87 (čitanje), na kraju niže srednje	2012.	UNESCO Institut za statistiku
4.2.1	I	Udeo dece mlađe od 5 godina koja se pravilno razvijaju u smislu zdravstvenog, obrazovnog i psihosocijalnog blagostanja (%)		95,1	2014.	Srbija — Istraživanje višestrukih pokazatelja stanja i Srbija — romska naselja istraživanje višestrukih pokazatelja 2014. (MICS)
4.2.2	I	Stopa učešća u organizovanom učenju (godinu dana pre službenog uzrasta za upis u osnovnu školu), po polu		96,84	2017.	UNESCO Institut za statistiku
5.2.1	II	Udeo žena i devojčica starosti 15 godina i više koje su u partnerskim odnosima ikada bile izložene fizičkom, seksualnom ili psihološkom nasilju od strane sadašnjeg ili bivšeg partnera (%)		9,2	2019.	OEBS — anketa o nasilju prema ženama
5.2.2	II	Udeo žena i devojčica starosti 15 godina i više koje su bile izložene seksualnom nasilju od strane osoba koje nisu njihov partner (%)		0,5	2019.	OEBS — anketa o nasilju prema ženama
5.3.1	I	Udeo žena starosti 20-24 godine koje su udate ili su živele u zajednici pre starosti od 18 godina (%)	3,2		2014.	Srbija — Istraživanje višestrukih pokazatelja stanja i Srbija — romska naselja istraživanje višestrukih pokazatelja 2014. (MICS)

6.1.1	I	Udeo stanovništva koje koristi pijaću vodu iz sistema kojima se bezbedno upravlja (%)	88,14379		2015.	SZO /UNICEF Zajednički program za praćenje snabdevenosti vodom, sanitacije i higijene (2017)
6.2.1	I	6.2.1.a Udeo stanovništva koje koristi usluge sanitacije kojima se bezbedno upravlja (%)	24,0219		2015.	SZO /UNICEF Zajednički program za praćenje snabdevenosti vodom, sanitacije i higijene (2017)
		6.2.1.b Udeo stanovništva koje u stanu ima osnovne prostorije za pranje ruku sapunom i vodom (%)	97,71855		2014.	SZO /UNICEF Zajednički program za praćenje snabdevenosti vodom, sanitacije i higijene (2017)
		6.2.1.c Udeo stanovništva koje praktikuje defekaciju na otvorenom (%)	0,07223		2015.	WHO/UNICEF Zajednički program za praćenje snabdevenosti vodom, sanitacije i higijene (2017)
7.1.2	I	Udeo stanovništva koje se prvenstveno oslanja na čista goriva i tehnologije	76		2016.	Global Health Observatory (GHO), Svetska zdravstvena organizacija (SZO)
8.7.1	I	Udeo i ukupan broj dece starosti 5-17 godina koja su predmet dečijeg rada (%)		6,7	2014.	Proračune obavili UNICEF i ILO
16.2.1	I	Udeo dece starosti 1-17 godina koja su tokom proteklog meseca iskusila bilo kakvo fizičko kažnjavanje i/ili psihološku agresiju od strane onih koji brinu o deci (%)		43,1	2014.	Srbija — Istraživanje višestrukih pokazatelja stanja i Srbija — romska naselja istraživanje višestrukih pokazatelja 2014. (MICS)
16.2.3	II	Udeo mladih žena starosti 18-29 koje su do uzrasta od 18 godina bile izložene seksualnom nasilju (%)	1,11		2018.	UNICEF, Studija negativnih iskustava u detinjstvu (ACE)
		Udeo mladih muškaraca starosti 18-29 koji su do uzrasta od 18 godina bili izloženi seksualnom nasilju (%)	1,33		2018.	UNICEF, Studija negativnih iskustava u detinjstvu (ACE)
16.9.1	I	Udeo dece starosti do 5 godina čije je rođenje upisano u matične knjige koje vodi nadležni organ (%)		99,4	2014.	Srbija — Istraživanje višestrukih pokazatelja stanja i Srbija — romska naselja istraživanje višestrukih pokazatelja 2014. (MICS)

Aneks 2

Mapiranje državnog okvira u oblasti prava deteta

SEKTORSKI
>>

Ministarstvo za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja	Ministarstvo prosvete, nauke i tehnologskog razvoja	Ministarstvo zdravlja	Ministarstvo pravde	Ministarstvo trgovine, turizma i telekomunikacija	Ministarstvo kulture i informisanja	Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede	Ministarstvo finansija	Ministarstvo inovacija i tehnologskog razvoja
Nacionalna strategija za prevenciju i zaštitu dece od nasilja (nacrt)	Strategija razvoja obrazovanja u Srbiji (2011.-2020)	Strategija javnog zdravlja u Republici Srbiji 2018-2026. godine („Zdravi ljudi, zdravlje u svim politikama“)	Strategija razvoja sistema izvršenja krivičnih sankcija do 2020. godine	Strategija razvoja informacionog društva u Republici Srbiji do 2020. godine	Strategija razvoja sistema javnog informisanja u Republici Srbiji do 2016. godine	Strategija poljoprivrede i ruralnog razvoja	Program ekonomskih reformi	Fond za inovacionu delatnost
Nacionalna strategija socijalne zaštite za period 2019-2025.		Strategija za prevenciju i kontrolu HIV infekcije i AIDS-a u Republici Srbiji.	EU pregovaračko poglavlje 23				Program reformi politike zapošljavanja i socijalne politike	
Nacionalna strategija zapošljavanja (2011-2020)		Strategija o sprečavanju zloupotrebe droga za period 2014-2021. godine						
		Strategija razvoja zaštite mentalnog zdravlja (nacrt)						
		Nacionalni program za unapređenje razvoja u ranom detinjstvu						
EU pregovaračko poglavlje 24		Nacionalni program podrške dojenju, porodičnoj i razvojnjoj nezi novorođenčeta						
Strategija bezbednosti saobraćaja na putevima Republike Srbije (2015-2020)		Nacionalni program za imunizaciju						
Nacionalna strategija zaštite i spasavanja u vanrednim situacijama		Nacionalni program za prevenciju gojaznosti kod dece i odraslih						
Strategija za upravljanje migracijama (2017-2022)		Nacionalni program očuvanja i unapređenja seksualnog i reproduktivnog zdravlja građana Republike Srbije						
Strategija prevencije i suzbijanja trgovine ljudima, posebno ženama i decom i zaštite žrtava 2017-2022.		Nacionalna strategija za mlade					Nacionalni program zaštite životne sredine	
Strategija za borbu protiv visokotehnološkog kriminala za period 2019-2023. godine	Strategija stručnog usavršavanja zaposlenih u jedinicama lokalne samouprave u Republici Srbiji	Strategija razvoja sporta	Strategija podsticanja radanja	Nacionalna strategija za rodnu ravnopravnost za period od 2016. do 2020. godine	Strategija za socijalno uključivanje Roma i Romkinja u Republici Srbiji za period od 2016. do 2025. godine	Strategija prevencije i zaštite od diskriminacije (2013-2018)	Strategija klimatskih promena (nacrt)	Nacionalni prioriteti za međunarodnu pomoć (NAD)
Ministarstvo unutrašnjih poslova	Ministarstvo državne uprave i lokalne samouprave	Ministarstvo omladine i sporta	Kabinet ministra bez portfelja zaduženog za demografiju i populacionu politiku	Koordinaciono telo za rodnu ravnopravnost (Kabinet potpredsednice Vlade)	Koordinaciono telo za praćenje realizacije Strategije za socijalno uključivanje Roma i Romkinja	Poverenik za zaštitu ravnopravnosti	Ministarstvo zaštite životne sredine	Ministarstvo za evropske integracije

HORIZONTALNO
>>

Aneks 3

Uzročna analiza

Uzročna analiza: obrazovanje

Osnovni problem: Obrazovanje ne doprinosi dovoljno razvoju kompetencija koje su potrebne za 21. vek.

Neposredni uzroci

- Nastava i učenje ne odgovaraju modernim obrazovnim konceptima i raznovrsnim potrebama učenika.
- Dobrobit i postignuća učenika nisu na zadovoljavajućem nivou (naročito postignuća dece iz ugroženih grupa).
- Finansiranje i upravljanje ne podržavaju na odgovarajući način kvalitet i pravičnost.

Skriveni uzroci

- Niske kompetencije nastavnika zbog zastarelog inicijalnog obrazovanja i stručnog usavršavanja.
- Politike koje se odnose na nastavnike nisu u potpunosti funkcionalne i zastarele su (dozvole za rad, napredovanje itd.).
- Program predškolskog obrazovanja i vaspitanja bi trebalo modernizovati, a za sprovođenje toga je potrebna sveobuhvatna podrška.
- Školski nastavni program zasnovan na kompetencijama je zakonski uveden, ali se i dalje u velikoj meri oslanja na sadržaj.
- Nastavni programi i nastavne metode ne promovišu na adekvatan način inkluzivno učenje i socijalnu toleranciju.
- Nedovoljna sistemaska podrška školama.
- Sistem se u velikoj meri oslanja na spoljašnje vrednovanje, a nema kapaciteta za podršku koji bi školama pomogli da unaprede rad; samovrednovanje ne služi svrsi.
- Nepostojanje dodatne podrške i/ili neodgovarajuća dodatna podrška učenicima (naročito za decu iz socijalno ugroženih grupa, decu pod rizikom od osipanja i decu sa smetnjama u razvoju).
- Nedosledno sprovođenje drugih modela praćenja i prikupljanje podataka kako bi se pokrenulo usvajanje politika na osnovu dokaza.
- Mala iskorišćenost potencijala privatnog sektora i neadekvatno uređivanje rada pružalaca usluga privatnog predškolskog obrazovanja.
- Neadekvatni mehanizmi za promovisanje učešća roditelja u školskom životu dece i u obrazovanju generalno.

Osnovni uzroci

- Načini finansiranja obrazovanja ne doprinose pravičnosti, kvalitetnom razvoju i autonomiji škola. Sistem finansiranja se zasniva na opterećenju radne snage (održavanje postojeće radne snage, bez obzira na demografske trendove).
- Diskriminatorni stavovi u društvu, uključujući i obrazovni sistem, prema Romima i drugim manjinama.
- Nedovoljna svest i nedovoljno razumevanja o važnoj ulozi porodica u obrazovanju, nedovoljno pridavanje značaja obrazovanju u nekim porodicama i zajednicama.

Uzročna analiza: razvoj i zdravlje u ranom detinjstvu

Osnovni problem: Nejednakost u pogledu dostupnosti, obuhvata i kvaliteta zdravstvenih usluga za malu decu i majke.

Neposredni uzroci

- Geografska ograničenja u dostupnosti kvalitetnih neonatoloških usluga; ne dopire se podjednako do ljudi u svim delovima zemlje.
- Nedoslednost u dostupnosti vakcina.
- Oklevanje stručnjaka i roditelja u vezi sa vakcinacijom.
- Percepcija neprijateljskog pristupa u pružanja usluga određenim manjinskim grupama, poput romskih zajednica.

Skriveni uzroci

- Neadekvatni ljudski resursi i stručni kapaciteti za neonatalne službe, zastareli pristupi i prakse zdravstvenih radnika.
- Neadekvatna oprema za kvalitetnu neonatalnu negu.
- Neadekvatni sistemi praćenja, uključujući analizu podataka, za potrebe pravovremenog informisanja u vezi sa sprovođenjem aktivnosti koje proističu iz javnih politika za neonatologiju i imunizaciju (nema redovnog prikupljanja podataka o Romima).
- Slabosti u upravljanju, organizaciji i snabdevanju u oblastima neonatologije i imunizacije.
- Roditelji nisu svesni postojanja modernizovanih usluga u neonatalnim jedinicama i ne zahtevaju ih.
- Neadekvatna međusektorska saradnja, naročito u pružanju usluga manjinskim i ugroženim grupama.
- Manjak poverenja u zdravstvene vlasti i sistem, kao i u farmaceutsku industriju (npr. u pogledu imunizacije).
- Sistemi podrške za neodlučne roditelje nisu adekvatni (nema verodostojnih informacija, slabi kapaciteti i rigidnost stručnjaka u rešavanju ovih problema, ne postoji telefonska linija za pomoć roditeljima, nepostojanje kampanja).
- Sistemu inicijalnog obrazovanja je potrebna modernizacija (medicinski pristup je sada orijentisan na preživljavanje, sa nedovoljnim fokusom na društvena pitanja, uključujući i rodna pitanja).
- Nedostatak inicijativa za stručno usavršavanje kako bi se modernizovala praksa i ograničena podrška za promovisanje promena.
- Potreba za snažnijim, kontinuiranim praćenjem kvaliteta usluga.

Osnovni uzroci

- Politizacija procesa donošenja odluka, nepostojanje participativnih pristupa i neučestvovanje javnosti (interesnih grupa) u izradi politika.
- Nedovoljno znanja i svesti o pitanjima vezanim za zdravlje i ishranu kod nekih porodica i zajednica, uključujući neke manjinske populacije; kulturološke i rodne barijere.
- Diskriminatorški stavovi u širem društvu.

Uzročna analiza: dečija zaštita

Osnovni problem: Ugrožena deca nisu adekvatno zaštićena kako bi živela u bezbednom, brižnom i podsticajnom porodičnom okruženju.

Neposredni uzroci

- Deca i porodice kojima je potrebna pomoć ne dobijaju relevantnu i blagovremenu podršku kako bi se sprečilo razdvajanje.
- Stručnjacima nedostaju svest, veštine, smernice i podsticaji da bi jačanje porodica postavili kao prioritet.
- Ugrožene porodice nisu svesne postojećih usluga, oklevaju da zatraže pomoć, nemaju poverenja u pružaoce usluga i ne dobijaju podsticaje da traže savete/podršku.
- Porodice i deca ne poznaju mehanizme za pritužbe.
- Romska deca i deca sa smetnjama u razvoju su prezastupljena u sistemu formalne zaštite.
- Mere podrške porodici i njihovo prilagođavanje za svaku porodicu stručnjaci vide kao dodatno opterećenje.
- Deca nisu svesna svog prava da se njihov glas čuje i da učestvuju u uslugama dečije zaštite. Vaspitni nalozi i alternativne sankcije ne koriste se dosledno.
- Učešće i zaštita dece u parničnim postupcima ne vide se kao prioritet; stručna praksa varira; mišljenje deteta se ne uzima u obzir.

Skriveni uzroci

- Usluge podrške porodici nisu dovoljno razvijene i nisu dostupne svojoj deci i porodicama kojima je potrebna pomoć — ne postoji kontinuum usluga (od osnovnih programa o roditeljstvu do intenzivnih usluga podrške porodici).
- Neadekvatnost programa novčanih davanja; programi ne dopiru do svih kojima je potrebna pomoć (obuhvat, usmeravanje, iznosi).
- Nedovoljna svest o štetnim praksama i diskriminatorskim stavovima prema određenim grupama.
- Nedostatak zagovaranja i prilagođene podrške za decu sa smetnjama u razvoju i invaliditetom, uključujući podršku njihovim porodicama.
- Usluge dečije zaštite nisu dovoljno rodno osetljive.
- Praćenje odgovornosti ustanova/stručnjaka nije podržano adekvatnim prikupljanjem podataka, praćenjem, nadzorom i proverom.
- Nije rešeno finansiranje vaspitnih mera i alternativnih sankcija; nije jasna podela uloga i odgovornosti između sektora socijalne zaštite i sektora prava.
- Reforma se u prethodnom periodu više fokusirala na maloletne prestupnike.
- Specijalizovane usluge za zaštitu dece žrtava i svedoka nisu dostupne; nije uspostavljen sistem (nije uređeno, ne finansira se, nema stručnih kapaciteta).

Osnovni uzroci

- Neadekvatno finansiranje / javno finansiranje / nedostatak strukturnih podsticaja kako bi se obezbedila dostupnost lokalnih usluga dečije zaštite.
- Nedostatak osećaja vlasništva i neodređivanje prioriteta od strane donosilaca odluka.
- Nepostojanje kontinuiteta u reformi dečije zaštite.
- Društvene norme: uverenja da se pojedine (roditeljske) prakse i ponašanja ne mogu promeniti te da je bolje za dete da bude izmešteno i da se o njemu staraju stručnjaci.
- Dete se vidi kao objekat, a ne kao subjekat u donošenju odluka.
- Dečiji brakovi se vide kao deo kulture/tradicije koji se ne može dirati, odnosno koji ne bi trebalo dirati.
- Siromaštvo i uskraćenost povećavaju pritisak na nivou porodice, uključujući rizik od zlostavljanja i zanemarivanja.

Uzročna analiza: pravosuđe za decu

Osnovni problem: Nejednak pristup pravnim uslugama po meri deteta.

Neposredni uzroci

- Parnični i upravni postupak su zastareli — ne fokusiraju se na potrebe dece.
- Neadekvatno prijavljivanje i procesuiranje nasilja nad decom, uključujući seksualno nasilje.
- U parničnim i upravnim postupcima mišljenje deteta se često ne uzima u obzir prilikom donošenja odluka, naročito ako je dete mlađe od 10 godina.
- Deca nisu dovoljno svesna svog prava na učešće i izražavanje mišljenja u parničnim postupcima.

Skriveni uzroci

- Sudovi i centri za socijalni rad loše razumeju prava deteta i ne sprovode (često slabe) propise.
- Kao ključni nosioci dužnosti, sudski i drugi službenici nisu adekvatno obučeni za razgovor sa decom, dok su prostorije koje se koriste za tu svrhu retko odgovarajuće i prilagođene deci.
- Nedostatak vaspitnih mera (iako se situacija popravlja).
- Nedostatak rodno osetljivih pristupa razvijenih iz analiza zasnovanih na dokazima (više dečaka nego devojčica dolazi u sukob sa zakonom).
- Podaci o parničnim i upravnim postupcima nisu javno dostupni.
- Slabosti u sudskom sistemu u celini, naročito u pogledu „predukih sudskih slučajeva i neizvršenja domaćih presuda“.
- Spor proces donošenja odluka, naročito kada se donose odluke o starateljstvu i nezi.
- Neadekvatno izvršavanje sudskih odluka.
- Postojeći propisi o učešću dece se često ignorišu ili se loše primenjuju.
- Nedovoljna svest o pravima dece među socijalnim radnicima, zaposlenima u pravosuđu, nastavnicima i naročito roditeljima.

Osnovni uzroci

- Regulatorni okvir je slab, nema standardizovanih procedura za učešće deteta, a uloge dodeljene centru za socijalni rad kao organu starateljstva su nejasne ili kontradiktorne.
- Reforme pravosuđa za decu su se fokusirale na krivičnopravni sistem, dok reforme građanskih i upravnih postupaka zaostaju (npr. rad u porodičnom pravu zahteva da sudije u svim sudovima imaju sertifikat, dok takva specijalizacija nije definisana za građanske i upravne postupke).
- Društvene norme/ponašanja — prevladavajući stavovi o detetu kao nosiocu prava.
- U prošlosti je fokus pravosudnog sistema bio na kažnjavanju, mada je došlo do postepenog pomaka ka pristupima koji se više fokusiraju na rehabilitaciju i reintegraciju.

Uzročna analiza: adolescenti i mladi

Osnovni problem: Potrebe i uloge mladih i adolescenata, uključujući one iz ranjivih grupa, nisu dovoljno predstavljene i obrađene.

Neposredni uzroci

- Nepostojanje mogućnosti za rad mladih. Veliki razmaci u prelasku iz škole na posao i niska zapošljivost, delimično i zbog:
 - nedostatka prilika za sticanje kvalifikacija, kompetencija i veština potrebnih da mladi postanu deo radne snage,
 - nedostatka usmeravanja i savetovanja za izbor zanimanja,
 - nedostatka prilika za sticanje iskustva,
 - neusklađenosti između obrazovnog profila i potreba tržišta rada,
 - nedostatka stipendija.
- Odsustvo aktivizma, poverenja i interakcija mladih sa institucijama.
- Nedostatak prilika kod različitih grupa za putovanje, mobilnost, učestvovanje u međunarodnoj omladinskoj saradnji i podršku mladim migrantima.

Skriveni uzroci

- Konkretno, rodno osetljive potrebe u pogledu zdravlja i dobrobiti mladih i adolescenata, uključujući mentalno zdravlje, vlada ne tretira kao prioritet.
- Neadekvatno rano prepoznavanje rizika od napuštanja školovanja.
- Zastareli nastavni programi, nejednakost profila koji se nude u ruralnim područjima, usavršavanje nastavnika ne prati prioritete u industriji; nastavni programi ne stvaraju adekvatne veštine kod dece, uključujući lične veštine, preduzetništvo, liderstvo, građansko vaspitanje, kritičko razmišljanje.
- Obrazovne ustanove, lokalne samouprave i građanske organizacije ne uvode opcije po meri mladih u procese donošenja odluka i planiranja aktivnosti.
- Ograničene mogućnosti za neformalno obrazovanje i visoki nivoi NEET populacije, naročito kod ugroženih grupa, ograničen pristup u ruralnim područjima; neprepoznavanje veština koje se stiču kroz neformalno obrazovanje.
- Skeptičan stav prema preduzetništvu, ograničen pristup finansijama i podršci za preduzetnike.
- NVO i mladi lideri nisu adekvatno povezani sa neaktivnim mladima, mladima van mreža i novim generacijama mladih.
- Sistem za predviđanje veština nije dovoljno razvijen.
- Nedovoljna međusektorska saradnja između socijalnih službi, prosvete i pravosuđa kako bi se zaštitili oni koji su u riziku.
- Ograničene veštine za inkluzivnu nastavu, ograničeno korišćenje asistivnih tehnologija i opšti nedostatak inkluzivnih usluga za decu sa razvojnim smetnjama i poteškoćama.
- Nejednakost u pristupu i korišćenju digitalnih medija.

Osnovni uzroci

- Stereotipi i rodne norme vode ka ograničenim mogućnostima za devojčice i marginalizovane grupe; mladi se obično ne prepoznaju kao nosioci promena.
- Dominantni socijalni narativi ne promovišu vrednosti građanskog učešća i tolerancije.
- Nezdravi načini života, niska svest o zdravlju (loša ishrana, konzumiranje alkohola i droga itd.).
- Visoki nivoi migracije doprinose odlivu mozgova.
- Siromaštvo, nezaposlenost i nedostatak prilika za zapošljavanje.
- Seksualna eksploatacija i trgovina ljudima kod devojčica migrantkinja.
- Društvo je veoma polarizovano i podeljeno, nedostaju prilike za interakciju i dijalog.

BIBLIOGRAFIJA

Članci i radovi

Aggio, C. i sar., Analytical Review of Governance, Provision and Quality of Early Childhood Education Services at the Local Level in Countries of Central and Eastern Europe and the Commonwealth of Independent States (CEE/CIS), Yale University, 2018.

Andelković, Branka; Šapić, Jelena and Skočajić, Milica, Gig ekonomija u Srbiji: ko su digitalni radnici i radnice iz Srbije i zašto rade na globalnim platformama? Centar za istraživanje javnih politika, Beograd, februar 2019.

Bobić, Milica, Vlasta Bobić, Mirjana, Vesković Andelković, and Kokotović Vlasta Kanazir, Study on External and Internal Migration of Serbia's Citizens with a Particular Focus on Youth, 2016, Međunarodna organizacija za migracije, Beograd, 2016.

Boerma, T., Eozenou, P., Evans, D., Evans, T., Kieny, M. P., & Wagstaff, A. (2014). Monitoring progress towards universal health coverage at country and global levels. PLoS medicine, 11(9), e1001731.

Bradić-Martinović, Aleksandra and Banović, Jelena. „Digital Skills in Serbia”, Journal of Women's Entrepreneurship and Education, No. 1-2, 2018, pp. 54-67.

Dutta, Soumitra, Lanvin, Bruno, and Wunsch-Vincent, Sacha, eds., Global Innovation Index 2018: Energizing the World with Innovation, 11th edition, Cornell University, INSEAD and World Intellectual Property Organization, Ženeva, 2018.

European Bank for Reconstruction and Development, „Life in Transition, Corruption and Trust”, ch. 4 u Life in transition Survey II, European Bank for Reconstruction and Development, jun 2011.

Janković B i sar. Palliative care, Abstract Book, Paediatrics Association Congress, 2014.

Dokumenta, izveštaji i ostali izvori

ATINA, Nasilje nad ženama i devojčicama u izbegličkoj i migrantskoj populaciji u Srbiji, Beograd, 2017.

Baller Silja, Dutta, Soumitra, and Lanvin, Bruno, eds., The Global Information Technology Report 2016: Innovating in the Digital Economy, World Economic Forum, Ženeva, 2016.

Baucal, A. & Pavlović Babić, D., Kvalitet i pravednost obrazovanja u Srbiji: obrazovne šanse siromašnih, Vlada Republike Srbije i Institut za psihologiju. Beograd, 2009.

Baucal, Aleksandar, „Ključne kompetencije mladih u Srbiji u PISA ogledalu, 2009”, Filozofski fakultet u Beogradu, Institut za psihologiju. Beograd, 2009.

Becker, Genevieve i Zisovska, Elizabeta, „Evaluation of the Baby-Friendly Hospital Initiative in Serbia for the Period 1995-2008: Final Report of Consultants” (eksterna evaluacija), Ministarstvo zdravlja i UNICEF, Beograd, 2009.

Björnberg, Arne and Phang, A., „Euro Health Consumer Index 2018 Report”, Health Consumer Powerhouse, 2019.

Bobić, Mirjana, Vesković Andelković i Kokotović Kanazir Vlasta, Studija o spoljnim i unutrašnjim migracijama građana Srbije sa posebnim osvrtom na mlade, 2016. Međunarodna organizacija za migracije, 2016.

Centar za profesionalizaciju medija i medijsku pismenost, „Medijska slika dece u Srbiji”, Beograd 2018. Dostupno na adresi: <<https://docdro.id/nSIYP6O>> .

Centar za integraciju mladih, Pravno socijalni položaj i ranjivost porodica i dece koja žive u neformalnim naseljima u Beogradu. Dostupno na adresi: <<http://cim.org.rs/wp-content/uploads/2019/04/research.pdf>> , stranica posećena 5. marta 2019.

Centar za istraživanja u socijalnoj politici i socijalnom radu, Istraživanje uzroka smeštaja, procesa donošenja odluka i ishoda za decu na porodičnom i rezidencijalnom smeštaju, Univerzitet u Beogradu, Fakultet političkih nauka, Beograd, 2013.

Centar za socijalnu politiku, „Predlog modela održive institucionalizacije romskih zdravstvenih medijatorki”, Centar za socijalnu politiku, Srbija, 2018.

Ćeriman, J., Duhaček, N., Perišić, K., Bogdanović, M., & Duhaček, D., Istraživanje rodno zasnovanog nasilja u školama u Srbiji, Beograd, UNICEF, Beograd, 2015.

Privredna komora Srbije, Privredni forum mladih, „Analiza rezultata istraživanja o potrebama potencijalnih i postojećih mladih preduzetnika u Republici Srbiji” Služba za mala i srednja privredna društva Privredne komore Srbije i Privredni forum mladih, Beograd, 2016.

Charities Aid Foundation (CAF), „CAF World Giving Index 2018, A global view of giving trends”, oktobar 2018. Dostupno na adresi: <cafonline.org/about-us/publications/2018-publications/caf-world-giving-index-2018>, stranica posećena 30. marta 2019.

Komesarijat za izbeglice i migracije „Migracioni profil Republike Srbije za 2017. godinu”, <<http://www.kirs.gov.rs/media/uploads/Migracije/Publikacije/migracioni%20profil%202017.pdf>>, stranica posećena 1. marta 2019.

Komesarijat za izbeglice i migracije, Republika Srbija, Migration Open House, Obrenovac, mart 2019.

Komesarijat za izbeglice i migracije, Republika Srbija, mesečna statistika, mart 2019.

Poverenik za zaštitu ravnopravnosti Republike Srbije, Izveštaj o istraživanju javnog mnjenja „Odnos građana i građanki prema diskriminaciji u Srbiji”, Ludwig Boltzmann, Institute for Human Rights, decembar 2016.

Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, Media Attitudes towards Discrimination in Serbia, Beograd, novembar 2018. Dostupno na adresi: <http://ravnopravnost-5bcf.kxcdn.com/wp-content/uploads/2018/12/Media-research-brief_ENG.pdf>, stranica posećena 2. septembra 2019.

Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, Ipsos, UNDP, Odnos predstavnika javne vlasti prema diskriminaciji u Srbiji, Ipsos Strategic Marketing, Beograd, 2015.

Cvejić, Slobodan, „Lica u opasnosti od apatridije u Srbiji: ocena napretka 2010-2015”, UNHCR, Beograd, 2016.

Deloitte, „Guide for investing in Serbia, April 2018”, Privredna komora Srbije, Beograd 2018.

Divac fondacija, „Koliko lokalne samouprave ulažu u sprovođenje omladinske politike”. Dostupno na adresi: www.divac.com/upload/document/ybh4wbt_-_koliko_ls_ulazu_u_sprovođenje_omladinsk.pdf

Institut za javno zdravlje Srbije „Dr Milan Jovanović Batut”, Izveštaj o imunizaciji, Institut za javno zdravlje Srbije, Beograd, 2019.

Jovanović, Verica, Globalno istraživanje upotrebe duvana kod mladih 13-15 godina u Srbiji 2017. godine, Institut za javno zdravlje Srbije, Beograd 2018. i Institut za javno zdravlje Srbije, Ponašanje u vezi sa zdravljem kod dece školskog uzrasta. Institut za javno zdravlje Srbije, Beograd 2018.

Dragana Marjanović, „Tranzicija mladih žena i muškaraca na tržištu rada Republike Srbije”, Međunarodna organizacija rada, Ženeva, 2016.

European Bank for Reconstruction and Development, „Serbia Diagnostics: Assessing Progress and Challenges in Developing a Sustainable Market Economy”, decembar 2017, <<http://ebrd.com/documents/strategy-and-policy-coordination/serbia-diagnostic-paper.pdf>>, stranica posećena 27. marta 2019.

European Commission, „Serbia 2018 Report”, <<https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/20180417-serbia-report.pdf>>, stranica posećena 3. septembra 2019.

European Commission, EU2020, A European Strategy for Smart, Inclusive and Sustainable Growth, European Commission, Brussels, 2010.

European Council, Council of the European Union, „Serbia, Status of Negotiations”, <consilium.europa.eu/en/policies/enlargement/Serbia>, stranica posećena 13. maja 2019.

European Training Foundation, „Skills mismatch measurement in the ETF partner countries (Serbia)”, Beograd, 2018.

European Youth Forum, ‘Youth Progress Index by Country’, <<https://www.youthforum.org/sites/default/files/page-pdfs/Youth%20Progress%20Index%20Results.pdf>>, stranica posećena 10. juna 2019.

Fiskalni savet, Republika Srbija, Mišljenje na fiskalnu strategiju za 2019. godinu sa projekcijama za 2020. i 2021.godinu, Rezime, <http://www.fiskalnisavet.rs/doc/ocene-i-misljenja/2018/FS-Misljenje-na-Fiskalnu-strategiju-2019-2021.pdf>, stranica posećena 3. septembra 2019.

- Friedrich Ebert Stiftung, Youth Study Southeast Europe 2018/2019, Friedrich Ebert Stiftung, Berlin, 2019.
- Friedrich Ebert Stiftung, Youth Study Serbia 2018/2019, Friedrich Ebert Stiftung, Berlin, 2019.
- Vlada Republike Srbije, Program reformi politike zapošljavanja i socijalne politike, Beograd, 2016. Dostupno na adresi: <<http://www.crnonabelo.com/dokumenta/esrp.pdf>> .
- Vlada Republike Srbije. „Program ekonomskih reformi za period od 2018. do 2020. godine“, <<https://www.mfin.gov.rs/UserFiles/File/strategije/2018/ERP%202018-2020%20SRB%20FINAL.pdf>>, stranica posećena 3. septembra 2019.
- Hughson, M, Muškarci u Srbiji: promene, otpori, izazovi, IMAGES Srbija, 2018.
- IBM Institute of Business Value, Global Location Trends 2018 Annual Report: Getting ready for Globalization 4.0, IBM Corporation, USA, July 2018.
- Ignjatović, T, Posledice koje ima nasilje prema ženama u partnerskom odnosu na decu i odgovor javnih službi na ovaj problem, Autonomni ženski centar, Beograd, 2015.
- Zavod za unapređivanje obrazovanja i vaspitanja, Učenici u specijalnim školama i odeljenjima za učenike sa razvojnim smetnjama i invaliditetom, 2018 (neobjavljeno istraživanje), Beograd, 2018.
- Institut za javno zdravlje Srbije, „Istraživanje kapaciteta centara primarne zdravstvene zaštite sa razvojnim savetovalištim“, 2017 (neobjavljeno), Srbija, 2017.
- Institut za javno zdravlje Srbije, Ponašanje u vezi sa zdravljem kod dece školskog uzrasta. Institut za javno zdravlje Srbije, Beograd 2018. Dostupno na adresi: <<http://www.batut.org.rs/download/publikacije/2018osnovniRezultatiIstrazivanjaHBSC.pdf>> .
- IPSOS, UNICEF, MPNTR, „Analiza kvaliteta obrazovanja u školama za učenike sa smetnjama u razvoju“, Beograd, 2016.
- Jablanović M., Gutvajn, N., Jakšić, I. TIMSS 2015 u Srbiji, Institut za pedagoška istraživanja, Beograd, 2017.
- Jovana Bjekić, „Mentalno zdravlje izbeglica i migranata“, Crveni krst Srbije, Beograd, 2018. Dostupno na adresi: <<https://www.redcross.org.rs/media/5372/mentalno-zdravlje-izbeglica-i-migranata-web.pdf>> .
- Jovanović, M. ‘Batut Research on provision of health services within Primary Health Centers (PHCs) and Developmental Counselling Units (DCUs)’, Institut za javno zdravlje Srbije, Beograd 2017. (neobjavljeno)
- Jovanović, V., Čekić Marković, J. (urednici i autori), Veselinović, Ž, Vušurović, A. & Jokić, T., Kako do škole društvene brige – studija o efektima mera prevencije i intervencije za sprečavanje osipanja učenika iz obrazovnog sistema Republike Srbije, Centar za obrazovnu politiku, Beograd, 2016.
- Kisić, M. i Petrović, A., Prostor za žene i devojčice: Glasovi žena izbeglica i migrantkinja u Srbiji, ADRA Srbija
- Koalicija 27, „Poglavlje 27: Izveštaj o (ne)napretku, novembar 2016 – februar 2018“, Beograd 2018.
- KOMS, <<http://koms.rs/>>, stranica posećena 25. marta 2019.
- Kovač-Cerović, Tinde i sar., Pružanje dodatne podrške učenicima iz osetljivih grupa u preduniverzitetskom obrazovanju, UNICEF, Beograd, 2013.
- Kovačević, Miladin, Pavlović, Kristina and Šutić, Vladimir, Upotreba informaciono-komunikacionih tehnologija u republici srbiji, 2018, Republički zavod za statistiku Srbije, Beograd, 2018.
- Kuzmanović, Dobrinka, „Empirijska provera konstrukta digitalne pismenosti i analiza prediktora postignuća, 2017“, Beograd 2017. Dostupno na adresi: <<http://nardus.mpn.gov.rs/bitstream/handle/123456789/9324/Disertacija.pdf?sequence=1&isAllowed=y>> .
- Marjanović, Dragana, „Tranzicija mladih žena i muškaraca na tržištu rada Republike Srbije“, Međunarodna organizacija rada, Ženeva, 2016.
- Matković, G., Mijatović, B., Stanić, K. „Novčana davanja za decu i porodice sa decom u Srbiji“, Beograd, 2014.
- Matković, Gordana, Stranjaković, Milica, Mapiranje usluga socijalne zaštite u nadležnosti jedinica lokalnih samouprava u Republici Srbiji, SIPRU, Beograd, Decembar 2016.

Milićević, D, „Šta se krije iza navodno povećane zaposlenosti u Srbiji“, <www.makroekonomija.org/0-dragovan-milicevic/ta-se-krije-iza-navodno-povecane-zaposlenosti-u-srbiji/>, stranica posećena 1. juna 2019.

Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja, „Komponenta 3: Podrška deci i porodici iz osetljivih društvenih grupa“, <www.mpn.gov.rs/komponenta-3-podrska-deci-i-porodici-iz-osetljivih-drustvenih-grupa/>, stranica posećena 16. aprila 2019.

Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja, „Stručni skup o planiranju i izgradnji objekata predškolskog vaspitanja i obrazovanja“, 16. april 2019. | Inkluzivno predškolsko vaspitanje i obrazovanje, <vaspitanja-i-obrazovanja/>, stranica posećena 16. aprila 2019.

Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja, „Osnove programa predškolskog vaspitanja i obrazovanja“, <<http://www.mpn.gov.rs/wp-content/uploads/2018/09/OSNOVE-PROGRAMA-.pdf>>, stranica posećena 16. aprila 2019.

Ministarstvo trgovine, turizma i telekomunikacija, Kupovna moć stanovništva, potrošačka korpa, decembar 2018, <mtt.gov.rs/download/kupovna.pdf>, stranica posećena 27. marta 2019.

Ministarstvo omladine i sporta Republike Srbije, UNFPA, Evaluacija Nacionalne strategije za mlade (2008-2014) u Republici Srbiji i Akcionog plana (2009-2014), Beograd, 2015.

Ministarstvo omladine i sporta, Nacionalna strategija za mlade 2015-2025, Beograd, 2015.

MPNTR i UNICEF, Nacionalni izveštaj o inkluzivnom obrazovanju u Republici Srbiji od 2015. do 2018. godine, 2019, Beograd.

MPNTR, Zakon o dualnom obrazovanju. Dostupno na adresi: <www.mpn.gov.rs/wp-content/uploads/2017/12/dualno-zakon.pdf>.

MPNTR, „Godišnji izveštaj o realizaciji Akcionog plana za sprovođenje Strategije razvoja obrazovanja u Srbiji do 2020. godine: Izveštaj za 2018, 2019“, Beograd.

MPNTR, „Education in Serbia: A brief description of structure of preschool (preparatory programme), primary and Secondary education system in Serbia“. Dostupno na adresi: <www.mpn.gov.rs/wp-content/uploads/2017/06/Lieflet-Sistem-obrazovanja-u-Rep.Srbiji-1.pdf>.

MPNTR, „Unapređenje kvaliteta inkluzivnog obrazovanja zasnovano na otvorenim podacima“, Beograd, 2017.

MPNTR, Strategija razvoja obrazovanja u Srbiji do 2020. godine, objavljena u „Službenom glasniku RS“, br. 107/2012, Beograd, 9. novembar 2012. Dostupno na adresi: <www.mpn.gov.rs/wp-content/uploads/2015/08/Strategija-Obrazovanja.pdf>.

MPNTR, UNICEF, Thematic Report: School Support Systems, 2018.

MOS, Analiza: Indeks fizičke aktivnosti građana Republike Srbije 2015, Beograd, 2015.

MOS, Informator o radu, Beograd, 2018. Dostupno na adresi: <[www.mos.gov.rs/public/ck/uploads/images/2018_03_31_-_Informator%20o%20radu%20pdf-31_03_2018-za%20objavljivanje\(4\).pdf](http://www.mos.gov.rs/public/ck/uploads/images/2018_03_31_-_Informator%20o%20radu%20pdf-31_03_2018-za%20objavljivanje(4).pdf)>, stranica posećena 2019.

MOS, Mentalno zdravlje mladih u Srbiji, Beograd 2013, Dostupno na adresi: <www.mos.gov.rs/public/documents/upload/test/Mentalno%20zdravlje%20mladih.pdf>.

NinaMedia Research, Istraživanje o položaju i potrebama mladih u Srbiji, NinaMedia Research, Beograd 2016.

NinaMedia Research, Istraživanje o položaju i potrebama mladih u Srbiji, NinaMedia Research, 2015, Belgrade 2015.

Available at <<http://koms.rs/wp-content/uploads/2016/09/Istraz%CC%8Civanje-o-polo%CC%8Caju-i-potrebama-mladih-u-Srbiji-I-Novembar-2015.pdf>>.

NAPOR, Uticaj neformalnog obrazovanja u omladinskom radu na sticanje kompetencija za bolju zapošljivost mladih, NAPOR, Beograd, mart 2014. Dostupno na adresi: <www.napor.net/sajt/images/Dokumenta/istraivanje-uticaj-nfo-u-or-na-zapoljivost-mladih.pdf>

Nacionalna organizacija osoba sa invaliditetom Srbije (NOOIS), Situaciona analiza: Položaj dece sa smetnjama u razvoju i invaliditetom u Republici Srbiji, NOOIS, Beograd, 2017.

Mreža organizacija za decu Srbije, MODS, Procena kapaciteta (interni dokument), 2016.

Mreža Žene protiv nasilja, „Femicid – ubistva žena u Srbiji, Kvantitativno-narativni izveštaj 1. januar –31. decembar 2018. godine, <www.zeneprotivnasilja.net/images/pdf/FEMICID_Kvantitativno-narativni_izvestaj_za_2018_godinu.pdf>, stranica posećena 25. marta 2019.

OECD, Education at a Glance: OECD Indicators 2010, OECD, Paris, <<http://www.oecd.org/education/skills-beyond-school/45926093.pdf>>.

Kancelarija za saradnju sa civilnim društvom, „Godišnji zbirni izveštaj o utrošku sredstava koja su obezbeđena i isplaćena udruženjima i drugim organizacijama civilnog društva iz sredstava budžeta republike Srbije u 2016. godini kao podrška programskim i projektnim aktivnostima“, Beograd, 2018. Dostupno na adresi: <nji%20zbirni%20izveštaj%20za%202016.%20god.pdf>

Kabinet ministra bez portfelja zaduženog za demografiju i populacionu politiku, Ministarstvo nauke, prosvete i tehnološkog razvoja i Republički zavod za statistiku Srbije. „Migracije studenata“, Beograd, 2018.

„Službeni glasnik Republike Srbije“, Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja, br. 88/2017.

„Službeni glasnik Republike Srbije“, Zakon o zdravstvenoj zaštiti, br. 25/2019.

„Službeni glasnik Republike Srbije“, Zakon o ministarstvima, br. 53/2018.

Organisation for Economic Co-operation and Development, ‘International Migration Outlook 2018’, <https://read.oecd-ilibrary.org/social-issues-migration-health/international-migration-outlook-2018_migr_outlook-2018-en#page1>, stranica posećena 3. septembra 2019.

OSCE, Dobrobit i bezbednost žena. Srbija osnovni izveštaj, 2018, <<https://www.osce.org/sr/secretariat/419756?download=true>>, stanica posećena 20. marta 2019.

Pavlović, D. i Baucal, B., PISA 2012 u Srbiji: prvi rezultati „Inspiriši me, podrži me“. Institut za psihologiju, Beograd, 2013.

Pejović-Milovančević, M. i sar., Inpatient care in Serbia: trends in hospitalization and diagnostics over time, European Child and Adolescent Psychiatry, 2018. Dostupno na adresi: <<https://doi.org/10.1007/s00787-018-1191-3>>.

Petrušić N. i M. Petrović, „Pravosuđe prilagođeno deci: Istraživanje efikasnosti, učešća i utvrđivanja najboljeg interesa deteta u parničnom postupku“, (neobjavljeno), 2018.

Popadić, D., Pavlović, Z., Petrović, D. i Kuzmanović, D. Global Kids Online Serbia: Balancing between Opportunities and Risks. Rezultati pilot studije, Univerzitet u Beogradu, Beograd, 2016.

Popović, N. Terzić-Šupić, Z. Simić, S., „Nezadovoljene potrebe za zdravstvenom zaštitom stanovnika Republike Srbije“, SIPRU, Beograd, 2017.

Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, Inicijativa za izmenu člana 12. stav 7. Zakona o finansijskoj podršci porodici sa decom, <<http://ravnopravnost.gov.rs/rs/inicijativa-za-izmenu-zakona-o-finansijskoj-podrsci-porodici-sa-decom>>, stranica posećena 2. septembra 2019.

Pravna i ekonomska izdanja, Zakon o mladima. Dostupno na adresi: <www.paragraf.rs/propisi_download/zakon_o_mladima.pdf>, stranica posećena 2. septembra 2019.

Praxis i UNICEF, „Pregled preostalih prepreka u ostvarivanju prava na upis u matičnu knjigu rođenih sticanje državljanstva i prijavu prebivališta“, Beograd, 2018. Dostupno na adresi: <<https://www.praxis.org.rs/index.php/sr/reports-documents/praxis-reports/item/1404-review-of-the-remaining-obstacles-in-exercise-of-the-right-to-birth-registration-acquisition-of-citizenship-and-permanent-residence-registration>>, stranica posećena 10. aprila 2019.

Institut za psihologiju Beograd i SIPRU, 2012. „Ključne kompetencije mladih u Srbiji u PISA 2009 ogledalu“. Dostupno na adresi: <www.researchgate.net/publication/233823373_Kljucne_kompetencije_mladih_u_Srbiji_u_PISA_2009_ogledalu>.

Rado, P. i sar., „Formative evaluation of implementation of inclusive practices in the education system in Serbia, 2009-2014“, Budimpešta, 2016. Dostupno na adresi: <www.unicef.org/evaldatabase/index_95026.html>, stranica posećena 2. septembra 2019.

Regulatorna agencija za elektronske komunikacije i poštanske usluge (RATEL), „Pregled tržišta telekomunikacija i poštanskih usluga u Republici Srbiji u 2017. godini“, RATEL, Beograd, 2018.

Republički zavod za socijalnu zaštitu, „Deca u sistemu socijalne zaštite“, (neobjavljeno), Beograd, 2018.

Republički zavod za socijalnu zaštitu, „Izveštaj o radu ustanova za smeštaj dece i mladih u Republici Srbiji za 2014, 2015, 2016. godinu, Beograd.

Republički zavod za socijalnu zaštitu, Deca u sistemu socijalne zaštite 2017, <<http://www.zavodsz.gov.rs/media/1416/deca-u-sistemu-socijalne-zastite-u-2017.pdf>>, stranica posećena 2. septembra 2019.

Republički zavod za socijalnu zaštitu, Izveštaj o radu centara za socijalni rad u 2017, <<http://www.zavodsz.gov.rs/media/1423/izvestaj-o-radu-csr-2017rzs.pdf>>, stranica posećena 2. septembra 2019.

Ženski romski centar BIBIJA, Etnografski institut SANU i UNICEF, Dečji brakovi u romskoj populaciji u Srbiji. Etnografsko istraživanje. Beograd, 2017.

S. Tomanović, D. Stanojević, Mladi u Srbiji 2015. Stanja, opažanja, verovanja i nadanja, Freidrich Ebert Stiftung, Beograd 2015.

Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva, Program reformi politike zapošljavanja i socijalne politike, usvojen 2016. godine, <<http://socijalnoukljucivanje.gov.rs/en/employment-and-social-reform-programme-esrp-adopted/>>, stranica posećena 31. maja 2019.

Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva, „Merenje siromaštva — Teorijski koncepti, stanje i preporuke za Republiku Srbiju“, <<http://socijalnoukljucivanje.gov.rs/wp-content/uploads/2014/09/POJAM-I-MERENJE-SIROMASTVA.pdf>>, stranica posećena 3. septembra 2019.

Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva, Treći nacionalni izveštaj o socijalnom uključivanju i smanjenju siromaštva u Republici Srbiji, 2014-2017, Vlada Republike Srbije, Beograd, decembar 2018.

Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva, Tranzicija mladih žena i muškaraca na tržištu rada Republike Srbije, Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva, Beograd, 2016.

Mreža nezavisnih fondacija u jugoistočnoj Evropi — SIGN, „Unapređenje korporativne filantropije u Srbiji: Poboljšanje zakonskog okvira“, Beograd, oktobar 2016, <[catalystbalkans.org/DownloadFile.axd?strategy=contentitemdocument&fileNa me=7865fd68-a5ae-4582-9227-85dee6cd5e6b.pdf](http://catalystbalkans.org/DownloadFile.axd?strategy=contentitemdocument&fileName=7865fd68-a5ae-4582-9227-85dee6cd5e6b.pdf)>, stranica posećena 14. marta 2019.

Srbija daruje, „Tri stvari koje ćemo uraditi u Savetu za filantropiju da bismo od Srbije napravili zemlju dobročinstva“, objava od 10. marta 2017, <givingbalkans.org/srbija/content/savet-za-filantropiju>, stranica posećena 28. marta 2019.

Republički zavod za statistiku Srbije, „Republika Srbija“, <http://devinfo.stat.gov.rs/SerbiaProfileLauncher/files/profiles/sr/1/DI_Profil_Republika%20Srbija_EURSRB.pdf#page=6>, stranica posećena 31. maja 2019.

Republički zavod za statistiku Srbije, Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u Republici Srbiji, 2011, Republički zavod za statistiku Srbije, Beograd, 2012.

Republički zavod za statistiku Srbije, Anketa o radnoj snazi u Republici Srbiji, 2016, Republički zavod za statistiku Srbije, Beograd, 2016.

Republički zavod za statistiku Srbije, Projekcije stanovništva Republike Srbije 2011-2041.

Stojanović, B., „Alternativni izveštaj o položaju i potrebama mladih u Republici Srbiji“, KOMS, 2018.

Udovički, Kori. „Serbia’s Economic Structure: Challenges and Opportunities for Accelerating Growth“. Centar za visoke ekonomske studije, decembar 2018. <ceves.org.rs/wp-content/uploads/2019/02/Serbias-Economic-Structure-Challenges-and-Opportunities-for-Accelerating-Growth.pdf>, stranica posećena 14. maja 2019.

UNICEF i Republički zavod za statistiku Srbije, Srbija — Istraživanje višestrukih pokazatelja stanja 2005/06 UNICEF, Beograd, 2005/06 i 2015.

UNICEF, Dečiji brakovi u romskoj populaciji u Srbiji: Etnografsko istraživanje, UNICEF Beograd, novembar 2017.

Ministarstvo rada SAD, Biro za međunarodna pitanja rada, 2018 Findings on the Worst Forms of Child Labor, 2019. Dostupno na adresi: <https://www.dol.gov/sites/dolgov/files/ILAB/child_labor_reports/tda2018/ChildLaborReportBook.pdf>, stranica posećena 25. oktobra 2019.

Vasić, Milena i sar., Odabrani zdravstveni pokazatelji, 2017, ažurirano 2019, Institut za javno zdravlje Srbije, Beograd, 2019. Dostupno na adresi: <www.batut.org.rs/download/publikacije/2017OdabraniPokazatelji.pdf>, stranica posećena 27. marta 2019.

Vision of Humanity, „Global Peace Index, 2019”, <<http://visionofhumanity.org/indexes/global-peace-index/>>, stranica posećena 2. septembra 2019.

Westminster Foundation for Democracy, „The Cost of Youth Emigration, 2019”. Institute for Development and Innovation (Institut za razvoj i inovacije), <www.wfd.org/wp-content/uploads/2019/05/Cost-of-yoth-emigration-Serbia.pdf>, stranica posećena 3. septembra 2019.

World Economic Forum, The Global Competitiveness Report 2018, World Economic Forum, Ženeva, oktobar 2018.

Yale Center for Environmental Law & Policy and Center for International Earth Science Information Network, Colombia University, „Environmental Performance Index, 2018 Report”, <<https://epi.envirocenter.yale.edu/downloads/epi2018policymakerssummaryv01.pdf>>, stranica posećena 5. marta 2019.

Youth Banks Hub for Western Balkans and Turkey, „Youth Participation Indicators in Serbia”, Beograd, 2016, <<https://ybhwb.t.eu/wp-content/uploads/2016/11/Youth-Participation-Indicators-%E2%80%93-Serbia.pdf>>, stranica posećena 2. septembra 2019.

Žegarac, N. i sar., Wellbeing of adolescents in foster care (u štampi), Univerzitet u Beogradu, Fakultet političkih nauka, Beograd, 2019.

Dokumenti i izveštaji UNICEF-a

UNICEF, „Cash Preparedness Assessment: Serbia Report”, 2018.

UNICEF, „Dečiji brakovi u Srbiji”, 2018.

UNICEF, „Early Childhood Development: The Analysis of Multiple Indicator Cluster Survey Data, Serbia”, UNICEF Beograd, 2015. Dostupno na adresi: <www.unicef.org/serbia/media/1201/file/MICS%20ECD.pdf>, stranica posećena 2. septembra 2019.

UNICEF, „Education in Serbia in Light of the MICS Data”, UNICEF Srbija, Beograd, 2015.

UNICEF, „Feasibility Study on Secondary Education in the Republic of Serbia”, Beograd, 2019.

UNICEF, „Investing in Early Childhood Education in Serbia, September 2012”, UNICEF Srbija, Beograd, 2012.

UNICEF, „Qualitative Research on Malnutrition in Children under Five Years of Age in Poor Roma Settlements in Serbia using Positive Deviance in Nutrition Approach”, Beograd 2018.

UNICEF, Adverse Childhood Experiences Study, UNICEF Srbija, mart 2019.

UNICEF, Knowledge, attitudes and practices on immunization in Serbia, UNICEF, Beograd, 2018. Dostupno na adresi: <www.unicef.org/serbia/media/9146/file/Knowledge,%20attitudes%20and%20practices.pdf>, stranica posećena 25. marta 2019.

UNICEF, „Core Guidance: New Generation Situation Analysis”, 2019.

UNICEF, London School of Economics and Political Science, Intergenerational Equity, Understanding the linkages between parents and children: a systematic review, 2013, <https://www.unicef.org/socialpolicy/files/LSE_Capstone_Intergenerational_Equity.pdf>, stranica posećena 3. septembra 2019.

UNICEF, Parenting Adolescents, A regional study on parenting adolescents and parenting support programmes in Belarus, Bulgaria, Georgia, Moldova, Montenegro and Romania, UNICEF, Ženeva, 2018.

UNICEF, Situation Analysis of Babies and Small Children with Developmental Delays in the Republic of Serbia, 2018, UNICEF Srbija, Beograd, 2018.

UNICEF, Violence against Children in Serbia — Determinants, Factors and Interventions. A National Study, UNICEF Srbija, 2017.

Izveštaji drugih agencija Ujedinjenih nacija i Svetske banke

Committee on the Rights of the Child, Concluding Observations on the combined 2nd and 3rd periodic reports of Serbia (CRC/C/SRB/CO/2-3), 7. mart 2017.

Committee on the Rights of the Child, Concluding Observations on the 3rd periodic report of Serbia (CRC/C/SRB/CO/3), 10. april 2017.

Committee on the Rights of the Child, Concluding Observations on the 4th fourth periodic report of Serbia (CRC/C/SRB/CO/4), 14. mart 2019.

UN Women i Koordinaciono telo za rodnu ravnopravnost, „Finalni izveštaj evaluacije Akcionog plana za sprovođenje Nacionalne strategije za rodnu ravnopravnost Republike Srbije”, Beograd, 2016.

UN Women, „Rodno odgovorno budžetiranje (ROB) — nova praksa i zakonska obaveza u sistemu upravljanja javnim finansijama u Republici Srbiji”, septembar 2017, <www.undp.org/content/dam/unct/serbia/docs/Publications/Prirucnik%20za%20uvodjenje%20ROB.pdf>, stranica posećena 25. marta 2019.

UNDP, Human Development Report, 2016, Social Capital: The Invisible Face of Resilience, Beograd, 2016. Dostupno na adresi: <UNFPA i UNICEF, „Making the Connection, 2018”, <www.unicef.org/eca/media/3321/file/Making%20the%20connection%20exec%20summary.pdf>, stranica posećena 20. marta 2019.

UNHCR, „Snapshot, January 2019”, <<https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/67819.pdf>>, stranica posećena 5. marta 2019.

WHO, „European Health for All database (HFA-DB)”, <<http://data.euro.who.int/hfad/>>, stranica posećena 20. marta 2019.

WHO, Preventing suicide: A global imperative, WHO, Ženeva, 2014.

World Bank, „PISA: The Bottom 40%”, <www1.worldbank.org/poverty/visualizeinequality/PISA/bottom_40.html>, stranica posećena 3. septembra 2019.

World Bank, „World Bank Development Indicators, 2013”, <<http://documents.worldbank.org/curated/en/449421468331173478/World-development-indicators-2013>>, stranica posećena 3. septembra 2019.

World Bank, Doing Business 2019 — Economy Profile Serbia, 16th Edition, World Bank, 2019. Dostupno na adresi: <www.doingbusiness.org/content/dam/doingBusiness/country/s/serbia/SRB.pdf>.

Internet prezentacije

Asocijacija KZM, „Nacionalna asocijacija Kancelarija za mlade”, <www.asocijacijakzm.org/>, stranica posećena 3. septembra 2019.

CIVICUS, „Monitor, Tracking Civic Space”, <<https://monitor.civicus.org/>>, stranica posećena 24. marta 2016.

Direct Media, „Direct Media United Solutions”, <<https://directmedia.biz/rs/>>, stranica posećena 7. aprila 2019.

Eurostat, „Eurostat, Your Key to European Statistics”, <<https://ec.europa.eu/eurostat/data/database>>, stranica posećena 10. aprila 2019. Eurostat, „Quality of Life Data: Background Information”, <<https://ec.europa.eu/eurostat/web/gdp-and-beyond/quality-of-life/data>>, stranica posećena 11. avgusta 2019

Eurostat, „Share of Persons aged 16 and Over Reporting Unmet Needs for Medical Examination or Treatment”, <https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=File:Share_of_persons_aged_16_and_over_reporting_unmet_needs_for_medical_examination_or_treatment_by_detailed_reason_2016.png>, stranica posećena 2. septembra 2019.

Institut za javno zdravlje Vojvodine, „HPV”, <<http://izjzv.org.rs/?lng=lat&cir=&link=3-17-378>>, stranica posećena 1. aprila 2019

MPNTR, „Obrazovanje odraslih”, <www.mpn.gov.rs/obrazovanje-odraslih/>, stranica posećena 31. maja 2019.

Ministarstvo državne uprave i lokalne samouprave, „Reforma sistema lokalne samouprave”, <<http://mduls.gov.rs/reforma-javne-uprave/reforma-sistema-lokalne-samouprave/?script=lat>>, stranica posećena 3. septembra 2019.

Ministarstvo državne uprave i lokalne samouprave, „Lokalne samouprave u Srbiji“, <<http://mduls.gov.rs/registri/lokalne-samouprave-u-srbiji/?script=lat>>, stranica posećena 3. septembra 2019.

Ministarstvo omladine i sporta, „Savet za mlade“, <www.mos.gov.rs/savet-za-mlade-3>, stranica posećena 3. septembra 2019.

Ministarstvo omladine i sporta, „Sektor za omladinu“, <www.mos.gov.rs/o-ministarstvu/sektor-za-omladinu>, stranica posećena 3. septembra 2019

Narodna banka Srbije. „Platni bilans Republike Srbije“, <https://www.nbs.rs/internet/cirilica/80/platni_bilans.html>, stranica posećena 3. septembra 2019.

Republički fond za zdravstveno osiguranje, „Broj osiguranika u Srbiji zaključno sa 31.12.2017“, <www.rfzo.rs/index.php/broj-osiguranika-stat>, stranica posećena 2. septembra 2019.

Mreža organizacija za decu Srbije, MODS, „Zaštita dece od nasilja“, <<http://mapa.zadecu.org>>, stranica posećena 2. septembra 2019.

Regionalna kancelarija za saradnju mladih, „Welcome to RYCO“, <<https://www.rycowb.org>> stranica posećena 2. septembra 2019.

Forum za odgovorno poslovanje, „Forum Za Odgovorno Poslovanje“, <<http://odgovornoposlovanje.rs/>>, stranica posećena 2. septembra 2019.

Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva. „Apsolutno siromaštvo“, <<http://socijalnoukljucivanje.gov.rs/rs/socijalno-ukljucivanje-u-rs/podaci/apsolutno-siromastvo/>>, stranica posećena 3. septembra 2019.

Republički zavod za statistiku Srbije, „Vitalni događaji“, <<http://devinfo.stat.gov.rs>>, stranica posećena 3. septembra 2019.

Republički zavod za statistiku Srbije, „Stopa rizika od siromaštva prema pragu siromaštva i tipu domaćinstva“, <<http://data.stat.gov.rs/Home/Result/0102020103?languageCode=sr-Cyrl>>, stranica posećena 3. septembra 2019. godine.

Republički zavod za statistiku Srbije, „Baza podataka DevInfo 7, Srbija“, <<http://devinfo.stat.gov.rs>>, stranica posećena 3. septembra 2019

Republički zavod za statistiku Srbije, „Prihodi domaćinstava u novcu i u naturi“, <<http://data.stat.gov.rs/Home/Result/01010101?languageCode=en-US>>, stranica posećena 3. septembra 2019.

Republički zavod za statistiku Srbije, „Osnovno obrazovanje“, <www.stat.gov.rs/en-us/oblasti/obrazovanje/osnovno-obrazovanje/>, stranica posećena 30. maja 2019.

Republički zavod za statistiku Srbije, „Regionalni bruto domaći proizvod, 2016.“, <www.stat.gov.rs/media/2746/rd-103-rbdp2016-srb.pdf>, stranica posećena 3. septembra 2019.

Transmonee, „Monitoring the situation of children and women in Europe and Central Asia“, <<http://transmonee.org/database/>>, stranica posećena 2. septembra 2019.

Transparency International, „Corruption Perceptions Index: Serbia“, <www.transparency.org/country/SRB>, stranica posećena 27. marta 2019.

UNDESA, „Trends in International migrant stock (The 2017 Revision)“, <www.un.org/en/development/desa/population/migration/data/estimates2/estimates17.asp>, stranica posećena 2. septembra 2019.

UNDP, „Gender Inequality Index“, <<http://hdr.undp.org/en/content/gender-inequality-index-gii>>, stranica posećena 25. marta 2019

UNESCO, „Welcome to UIS.Stat“, <<http://data.uis.unesco.org/>>, stranica posećena 25. marta 2019.

UNICEF, „Human Development Index (HDI)“. <<http://hdr.undp.org/en/content/human-development-index-hdi>>, stranica posećena 3. septembra 2019.

U-Report, „Srbija, Tvoj glas je važan“, <<https://serbia.ureport.in/polls/>>, stranica posećena 25. marta 2019.

World Population Review, „Suicide Rate By Country 2019“, <<http://worldpopulationreview.com/countries/suicide-rate-by-country/>>, stranica posećena 1. aprila 2019.

ISBN 978-86-80902-40-1

© Dečiji fond Ujedinjenih nacija (UNICEF)
Decembar 2019.